Vasile Miftode

FUNDAMENTE ALE ASISTENȚEI SOCIALE

VASILE MIFTODE

FUNDAMENTE ALE ASISTENȚEI SOCIALE

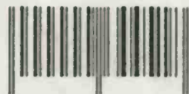
Coperta de DANIEL NICOLESCU
Ilustraţia copertei: MARC CHAGALL

ISBN 973-22-0737-X

VASILE MIFTODE

FUNDAMENTE ALE ASISTENȚEI SOCIALE

Teorii, metode, tehnici specifice şi exemple practice destinate universitarilor şi profesioniştilor din Serviciile sociale

Editura Eminescu
1999

Capitolul I

PERSPECTIVĂ TEORETIC-APLICATIVĂ ASUPRA ASISTENȚEI SOCIALE

I.1. IMPORTANȚA PERSPECTIVEI TEORETICE ASUPRA DOMENIULUI

Cea mai bună practică este, mai întâi, o bună teorie. Nici o intervenție corectă și nici un rezultat pozitiv, de mare eficiență, nu se pot realiza în afara **perspectivei teoretice** asupra domeniului vizat. Impactul teoriei asupra rezultatelor obținute este cu atât mai puternic și evident cu cât domeniul de referință este mai complex iar mijloacele de cunoaștere și intervenție mai moderne. Într-un fel sau altul, implicit sau explicit, fiecare utilizează teoria în practică și în viața cotidiană întrucât oricare om are o anumită concepție sau anumite idei, păreri, „opinii prealabile" - mai mult sau mai puțin preconcepute - despre ceea ce se întâmplă în jurul lui.

Teoria are multiple forme de manifestare, atât la nivelul conștiinței comune, al explicării nemijlocite a fenomenelor și faptelor din lumea înconjurătoare, cât și la nivelul conștiinței sistematizate, al științei și explicațiilor mijlocite prin demonstrații logice și investigații rațional organizate. Este celebră, în acest sens, „teoria despre teorie" formulată de sociologul american Robert Merton, care prezintă următoarele **sinonime** ale teoriei:

1) **metodologie**, adică știința sau „teoria metodei";
2) **idei directoare**, adică teoria sub forma unor reguli sau principii-ghid;
3) **analiza conceptelor**, adică teoria sub forma identificării, construirii, ierarhizării, sistematizării și definirii;
4) interpretarea post factum, adică teoria sub forma unor **prime explicări a faptelor** deja culese de pe teren;
5) **generalizarea empirică**, adică teoria sub forma unor concluzii empirice – fără raportări la ipoteze și teorii prealabile - concluzii care rezultă din analizele cantitative, din centralizările datelor, din tabele și, îndeosebi, din datele statistice rezultate în urma acestor analize;
6) **derivații sau deducții**, adică teoria sub forma unor concluzii sau explicații deduse din propoziții sau elemente deja stabilite;
7) în fine, **teoria** în sensul strict al termenului, adică sub forma unor explicații relativ finale bazate sau rezultate din analize calitative.[1]

Toate aceste forme se întâlnesc și în domeniul asistenței sociale, atât la nivelul cercetării, cât și al intervenției sau al „terapiei sociale", așa cum vom

demonstra mai departe.

Potrivit lui Merton, **teoria** reprezintă *un sistem sau un ansamblu coerent de propoziții din care se pot extrage consecințe legitime și demonstrabile prin confruntare cu datele observațiilor directe de teren.*[2]

Conceptul de teorie este, așa cum s-a arătat, polisemic, primind însă două accepțiuni fundamentale :

a) teorie în **sensul strict** al termenului;

b) teorie sub formă de **paradigmă** care, la rândul ei, poate lua diferite forme (conceptuală, propozițională, codificată etc.).[3]

Paradigma poate fi definită ca un sistem de enunțuri metateoretice privind nu atât realitatea socială, cât limbajul utilizat în analiza și explicarea acestei realități. Există, din acest punct de vedere, o deosebire semnificativă între teoria de tip clasic (în sensul strict al termenului) și teoria de tip paradigmatic. Putem construi, de exemplu, o teorie „cu rază medie de generalizare" (Merton) privind problematica asistenței sociale, cu accente pe originea, dinamica și specificul aspectelor actuale ale domeniului.

Propozițiile teoretice sau ideile directoare pot lua forma următorului **sistem-ipoteză:**

a) orice societate are o **formă stratificată** în raport cu dimensiunile și domeniile ei esențiale (ocupații, profesii, niveluri de instrucție, tipuri sociale, modele culturale, aspirații, idealuri și modele de viață, relații economice și de proprietate, mentalități, comportamente, concepții de viață etc.);

b) **dinamica stratificării** sociale este generată de o serie de factori și „mecanisme de intervenție", de acțiune și „orientare a schimbării" (în plan economic, demografic, cultural, educațional, ecologic, interuman și social etc.);

c) evoluția societății poate fi evaluată îndeosebi prin **funcțiile și disfuncțiile** instituțiilor, organizațiilor și domeniilor vieții umane;

d) identificarea și rezolvarea cu prioritate a **fenomenelor negative** și a segmentelor disfuncționale ale societății asigură „starea de normalitate" și progresul social;

e) orice **acțiune** sau **intervenție socială** e necesar să aibă în vedere:

- *ființa umană*, în primul rând copilul - ca *valoare supremă*;
- *educația* sau formarea omului - ca *obiectiv fundamental*;
- *familia, școala, comunitatea, cultura* - ca *mijloace esențiale*.

f) **destructurarea societății**, ofensiva violenței și a fenomenelor disfuncționale au la origine încălcarea valorilor umane și dereglarea instituțiilor sociale (decăderea „valorilor tradiționale" formate mai ales în familie: munca, respectul, cinstea etc., degradarea sistemului școlar și devalorizarea instrucției în ochii opiniei publice, distrugerea relațiilor interumane și a sistemelor sociale de coerciție și control);

g) **lucrătorul social** ("social worker", "travailleur social", "asistent social" etc.) are misiunea de a repune în funcție ceea ce a fost dereglat în spațiul lui de acțiune – fie că este vorba de copil, de individ, în general, de grup, de familie ori de comunitate - prin intervenții adecvate, derivând din valorile fundamentale ;

h) în fine, lucrătorul social este **reprezentantul societății**, dar apără necondiționat drepturile și interesele clientului, inclusiv și mai ales în fața statului, a instituțiilor și a organizațiilor sociale.

Iată, aşadar, un exemplu de „teorie propoziţională", dar necesar în orice domeniu şi în orice încercare de elaborare a unui proiect de intervenţie.

Paradigma analizei funcţionale - fomulată de Merton - este una dintre formele specifice ale teoriei, cu o aplicabilitate relativ generală datorită **funcţiei ei euristice**. Domeniul asistenţei sociale este un domeniu privilegiat pentru experimentarea şi verificarea acestei paradigme, mai ales a rolului funcţiilor latente ale diverselor situaţii sociale în extinderea fenomenelor de marginalizare, sărăcire, manipulare şi violentare a oamenilor, grupurilor sau comunităţilor sociale. Se impune, din acest punct de vedere, delimitarea diferitelor grade ale impactului pe care o instituţie sau un fapt îl au asupra domeniului de referinţă.

Analizând situaţia actuală a unor instituţii sociale de protecţie a individului - îndeosebi gradul ridicat de degradare funcţională, atât în plan fizic-material, cât şi profesional şi moral - putem clasifica asemenea **instituţii** în trei categorii:

a) instituţii **a-funcţionale** (care nu-şi exercită rolul ...);
b) instituţii **funcţionale** (care îşi îndeplinesc sarcinile ...);
c) instituţii **disfuncţionale** (cu rol negativ, nociv ...).

Asistentul social are sarcina de a analiza, în prealabil, şi de a elabora o **fişă de observaţie** asupra instituţiei de referinţă, consemnând un diagnostic şi clasificând-o în una dintre cele trei categorii (există, de pildă, cămine speciale, orfelinate, aziluri, şcoli de reeducare care şi-au pierdut statutul şi funcţiile iniţial stabilite).

Aplicând paradigma analizei funcţionaliste (a funcţiilor latente şi manifeste) la **teoria protecţiei sociale** putem formula - ca ipoteză de lucru - următoarele **concluzii** şi **explicaţii** (cu privire la ceea ce s-a facut în România post-revoluţionară):

a) măsurile de protecţie au avut un **caracter întâmplător** (în cel mai bun caz) cu efecte pe termen scurt şi fără a avea în vedere adevăratele priorităţi şi grupuri defavorizate;

b) nu au fost stabilite **proiecte de protecţie socială** pe termen lung, precis delimitate de „primul ajutor" conjunctural sau de programele de scurtă durată de combatere a sărăciei (mai ales în cazul celor cu venituri sub minimum de subzistenţă);

c) nu au fost avute în vedere **consecinţele pe termen lung** ale unor măsuri imediate, aproape spontane (considerate de multă lume populiste) de după decembrie '89, de sprijinire a diferitelor categorii sociale sau de reparare a nedreptăţilor din trecut;

d) sprijinul material acordat unor categorii defavorizate sau marginalizate (prin salariu şi pensii mai mari, prin diferite forme de ajutor în bani etc.) îndeplineşte, în primul rând, o funcţie manifestă, „transparentă" şi observabilă, dar în acelaşi timp şi una latentă, „invizibilă" şi inobservabilă (sunt indispensabile experienţa şi abilitatea sociologului în a-şi construi teoria explicativă necesară înţelegerii diferitelor serii de fapte care-i pun probleme, care se află „sub semnul întrebării", care i se par inexplicabile etc. ...). Fără identificarea şi măsurarea funcţiilor latente - atât de puternice şi răspândite în jurul nostru, dar atât de „invizibile" - nu putem întelege şi explica fenomenele şi

faptele sociale. Alocaţiile financiare destinate, de pildă, unor structuri sociale defavorizate constituie - independent de importanța impactului asupra celor în cauză - o „investiţie electorală" de durată (sub această ultimă formă alocaţiile respective îndeplinesc o funcţie latentă în raport cu funcţionarea sistemului social, îndeosebi a celui politic)!

Două mituri - cu impact teoretic - sunt susţinute la nivelul cunoaşterii comune - scrie Martin Davies - despre rolul asistenţei sociale şi originea problematicii acesteia:

a) potrivit **primului mit** asistenţa socială îşi are originea în politică şi politicianism iar asistenţii sociali trebuie - în acest caz - să accepte rolul de activişti sau consultanţi politici. Cei care propagă acest mit - arăta profesorul englez - nu au nici o îndoială privind dreptul forţei politice de a pretinde asistenţilor sociali credinţă şi supunere;

b) Potrivit celui de **al doilea mit** asistentul social este în primul rând preocupat de „terapia clientului", de interesele şi drepturile acestuia, apropiindu-se - după opinia noastră - de esenţa statusului de „lucrător social" şi, prin aceasta, de valorile şi principiile care trebuie să caracterizeze domeniul.

Aceste două mituri s-au născut din ideea că asistentul social este în primul rând şi în principal un **agent al schimbării**, situaţie care a generat o puternică atracţie şi dezvoltare a profesiei în raport şi în competiţie cu celelalte domenii.[4]

În construirea propriei teorii asupra asistenţei şi protecţiei sociale se impune a lua în atenţie atât experienţa celorlalţi, cât şi diferitele puncte de vedere „care circulă", inclusiv cele periferice sau aparent „extremiste". În acest sens, Martin Davies ne oferă un exemplu semnificativ prezentând atât formule acceptabile, cât şi definiri inacceptabile cu privire la statutul astistenţei sociale şi al asistentului social.

Iată câteva asemenea idei sau „sentinţe preconcepute":

a) asistenţa socială este o profesie sau, mai exact, o meserie imposibilă întrucât ar conduce doar la „probleme personale". Acest lucru nu este adevărat - spune pe bună dreptate profesorul englez – şi cu atât mai puţin ar putea fi adevărat în viitor, înţelegând destinul acestui domeniu.

b) exigenţele care stau în faţa asistenţilor sociali trebuie să se afle în armonie cu „propriile determinări interioare" pentru a putea face faţă „complexelor probleme descoperite în viaţa celorlalţi oameni"; o personalitate echilibrată şi un înalt grad de auto-conştientizare sau auto-control sunt desigur calitaţi importante în orice muncă, dar un „interes *narcisistic*" pentru cunoaşterea de sine "nu constituie o condiţie esenţială pentru o practică eficientă în asistenţa socială";

c) asistenţii sociali sunt mult mai buni decât alţi profesionişti ai „serviciilor umane" în înţelegerea problemelor clienţilor lor! „Nu-i chiar aşa" - scrie M. Davies. Ei văd şi percep pur şi simplu problemele clienţilor dintr-o perspectivă diferită (fără să condamne, să blameze, să eticheteze sau, într-un cuvânt, să stigmatizeze faptele sau comportamentul clienţilor);

d) în fine, o presupoziţie mult mai gravă datorită discriminării pe care o promovează în chiar interiorul profesiei: „Toţi asistenţii sociali sunt socialişti sau ar trebui să fie!" Prima aserţiune este absolut incorectă - arăta M. Davies. A doua aserţiune depinde de „validitatea mitului politic". Misiunea asistentului social nu trebuie să depindă de „conformitatea politică" a performanţelor sale. Totuşi o

profundă sensibilitate și trăire comunitară și o permanentă „comunicare empatică" cu cei năpăstuiți, „loviți de soartă", nedreptățiți sau aruncați „în marginea societății" - cu sau fără voința sau „participarea" lor „sunt condiții esențiale ale unei practici sociale efective, eficiente și de aici rezultă - consideră Martin Davies - o tendință naturală a majorității asistenților sociali de a se plasa în plan politic în stânga centrului".[5]

Asemenea aserțiuni care pot fi întâlnite în numeroase cărți și în opiniile exprimate cotidian în jurul nostru nu au o fundamentare experimentală, științifică. Asistentul social se află în slujba aproapelui său, indiferent de „culoarea politică" a concepțiilor sale și în nici un caz nu poate face discriminări (cu atât mai puțin politice) în exercitarea profesiei sale. Valorile unanim acceptate de comunitatea internațională și Codul etic adoptat de diversele asociații naționale ale asistenților sociali din Anglia, Franța, SUA etc. nu permit nici o discriminare în practicarea muncii sociale!

1.1. Funcțiile teoriei în asistența socială

1) **Funcția orientativă** în cercetarea și aplicarea măsurilor de intervenție socială, adică teoria, ghidează întreaga activitate a lucrătorului social: îi spune ce să caute, unde să caute, ce să înregistreze sau să rețină pentru munca sa, cum să ierarhizeze situațiile sociale sau care sunt criteriile de stabilire a priorităților pentru acțiunile de sprijin. Fără teorie domeniul ni se prezintă neinteligibil, confuz, haotic și, din această cauză, inabordabil cercetării și cunoașterii științifice.

2) **Funcția cognitivă** - descriptivă și explicativă - întrucât teoria ajută asistentul social să descrie și apoi, în urma analizei datelor observate și înregistrate, să explice realitățile sociale pentru a putea acționa eficient asupra lor.

3) **Funcția critică** a teoriei în raport cu practica socială: *în primul rând* teoria critică opinia privind propriul statut potrivit căreia „teoria aparține bibliotecii", sălilor de clasă sau „spațiilor academice", în timp ce practica aparține numai „lumii reale", din afara școlilor și universităților. *În al doilea rând,* teoria critică opinia despre statutul asistentului social potrivit căreia acesta ar face parte „dintr-o lume practică iar lumea practică nu are nevoie de teorie".[6] *În al treilea rând,* teoria constituie prin însăși calitatea ei o critică fundamentală a cunoașterii comune și a „practicii bunului simț". Pentru a înțelege mai bine acest lucru vom da exemple din lumea noastră înconjurătoare:

a) Bunul simț ne spune, de pildă, că cea mai bună metodă de a realiza o anchetă sau „o simplă convorbire" cu un client agresiv, chiar violent, este de a-i răspunde „cu aceeași monedă", de a-l disciplina manifestând același comportament. Teoria problemei și chiar experiența practică probează că metoda cea mai bună este opusă celei practicate în limitele „bunului simț": asistentul social profesionalizat trebuie să apeleze în orice situație la valorile și mijloacele pe care deja le cunoaște: calm, răbdare, înțelegere, bună-voință, încredere, atașament afectiv, empatie etc., eliminând orice ar putea constitui o provocare pentru „personalitatea clientului";

b) potrivit bunului simț, se pare că banii sau în general sprijinul material direct,

nemijlocit, ar rezolva problemele protecţiei sociale sau „necazurile oamenilor, şi, în acest caz, teoria ne arată ca realitatea este infinit mai complexă iar mijloacele de intervenţie, de sprijin sau ajutor, infinit mai diversificate şi numeroase. În fapt, diferiţilor clienţi li se cuvin diferite "maniere de intervenţie", unui client anume, specific, o metodă anume de ajutor, o cale specifică de ameliorare a situaţiei. Oferind doar un sprijin financiar unui şomer îl putem ajuta să-şi asigure temporar mijloacele de existenţă, dar problema rămâne nerezolvată. Parafrazând un proverb chinez am putea spune că învăţându-l pe şomer să-şi producă singur mijloacele materiale (prin profesionalizare, calificare, reciclare etc.) îl salvăm pentru restul vieţii, nemaiconstituind o problemă!

c) bunul simţ ne îndeamnă să oferim - ca orice creştin şi bun cetăţean - o haină, ceva încălţăminte, mâncare şi mai ales bani, unuia sau altuia dintre „copiii *străzii*" pe care îi întâlnim zilnic în drumul nostru, în diferite zone ale oraşului. Teoria acestui nou fenomen al „civilizaţiei urbane" post-revoluţionare şi mai ales „micile" noastre experienţe demonstrează că procedând astfel nu numai că nu rezolvăm problema, dar fenomenul se extinde tot mai mult (unii copii aruncă haina sau încălţămintea pentru a rămâne dezbrăcaţi şi desculţi şi pentru a impresiona astfel trecătorii; alţi copii sunt trimişi de proprii lor părinţi la cerşit sau devin o „afacere bănească" pentru diverşi indivizi; în fine sunt cazuri de automutilare sau de „falşi handicapaţi" care imaginează diferite scene pentru a provoca mila etc.).

În al patrulea rând, teoria îşi îndreaptă critica împotriva conţinutului social propriu-zis, vizând disfuncţiile din diferitele sectoare sociale, fenomenele şi faptele negative care trebuie să preocupe „serviciile sociale", instituţiile şi factorii politici.

4) **Funcţia prospectivă** şi previzională a teoriei, aceasta ajutând, de pildă, asistentul social să identifice consecinţele şi evoluţiile ulterioare ale clienţilor sau ale „situaţiilor sociale" asupra cărora a intervenit.

5) **Funcţia acţionalistă şi transformatoare** a teoriei încheie, în mod legitim, putem spune, acest sistem funcţional coerent şi indispensabil pentru înţelegerea corectă a unui domeniu vital al existenţei normale a societăţii. Identificând sensurile lucrurilor şi semnificaţiile faptelor şi „situaţiilor sociale" din jurul nostru, teoria conferă, în acelaşi timp, sens şi semnificaţie - în cazul analizei noastre - acţiunilor şi proiectelor de protecţie şi asistenţă socială. Prin aceasta accelerează schimbarea sau transformarea diferitelor domenii sociale. Nu este vorba aici de teorii abstracte sau inaccesibile. Orice teorie bună, de profundă esenţializare a realităţii sociale, este pe deplin comprehensibilă şi chiar prin acest fapt acţionează atât asupra subiectului (asistent social, client etc.), cât şi asupra vieţii sociale în ansamblu ei (asupra clientului - în calitatea lui de obiect al acţiunii de asistenţă socială, asupra faptului sau fenomenului vizat etc.).

Teoria este prezentă în activitatea „lucrătorului social" de-a lungul tuturor etapelor, momentelor şi acţiunilor pe care le întreprinde: atunci când întâlnim un „caz deosebit" sau o problemă (vizând un individ, o familie, un grup, o comunitate etc.) teoria încearcă să o definească şi să o delimiteze – ca de fiecare dată când intenţionează să descrie o realitate anume, să clasifice sau să codifice

anumite fapte, date sau informaţii, cu atât mai mult atunci când caută un sens, o explicaţie sau încearcă să confere o semnificaţie faptelor şi ''situaţiilor sociale'' cu care se confruntă şi pe care doreşte să le influenţeze şi atunci când intenţionează să analizeze interrelaţiile şi să măsoare interdependeţele care marchează sistemul social.

Oamenii se deosebesc de restul fiinţelor şi prin manifestarea unei permanente şi puternice curiozităţi, a unei dorinţe de a şti ce se întâmplă şi de ce oamenii se comportă într-un fel şi nu în altul. Ignoranţa şi nesiguranţa sunt cu greu acceptate şi de aceea omul caută explicaţii. Teoria ne ajută tocmai în această direcţie, să reducem cât mai mult posibil imprecizia, starea de nesiguranţă şi, prin aceasta, dependenţa în raport cu ceilalţi şi cu diversitatea factorilor sociali. Numai cu ajutorul teoriei şi prin teorie, asemenea factori şi, în general, faptele, fenomenele şi diferitele situaţii sociale devin inteligibile iar noi trăim sentimentul „că ştim unde ne aflăm şi că lucrurile par mai puţin încurcate, mai puţin ameninţătoare".[7]

Transformarea asistenţei sociale dintr-o ocupaţie oarecare într-o **profesie** şi încă într-o profesie modernă, a impus şi impune, în continuare, dezvoltarea explicită şi sistematică a teoriei domeniului, o teorie specifică sau - cum ar spune Merton – o teorie „cu rază medie de generalizare". Transmiterea construcţiilor teoretice din generaţie în generaţie asigură progresul domeniului respectiv şi economiseşte timpul social care altfel ar trebui să fie irosit cu rezolvarea aceloraşi probleme. Datorită „experienţei trecute" - practice şi teoretice – noul asistent social „nu trebuie să ia totul de la început". Dimpotrivă, cazuistica - atât de bogată, semnificativă, incitantă, chiar şi într-un domeniu relativ nou cum este cel al muncii sociale - constituie un important factor de sprijin pentru orice profesionist al serviciilor sociale (fie că este vorba de „şcoli speciale", orfelinate, penitenciare pentru tineri, aziluri, cămine pentru bătrâni, fie că este vorba de instituţii, organisme de stat sau politice, direcţii de protecţie a minorilor sau a şomerilor etc.).

Pentru a ne descurca însă în „cazuistica domeniului", avem nevoie de teorie, de o bună teorie specifică. „În timp ce amatorul nu poate găsi semnificaţia a ceea ce se întâmplă (deoarece nu are teorii care să facă ordine în haos) - arăta David Howe - *profesionistul poate găsi semnificaţia şi dezlega misterul sau confuzia prin folosirea cunostinţelor teoretice*".[8]

Teoria şi experienţa trecută ne ajută să răspundem la numeroasele întrebări *De ce?* pe care ni le pune în permanenţă realitatea socială înconjătoare: „De ce fuge copilul din orfelinat?, „De ce întinde mâna şi cerşeşte bătrâna sau bătrânul?", „De ce copilul preferă familia (în ciuda tatălui violent)?", „De ce refuză fetiţa să meargă la şcoală?", „De ce soţia bătută zilnic de soţ acceptă, în continuare, să trăiască cu el?", "De ce şomerul preferă un „ajutor de mizerie" în locul unui câstig mai mare prin muncă?" (fenomen relativ nou, dar aflat „în ofensivă"). De ce ...?!

Vrem sau nu vrem, de fiecare dată când ne punem întrebarea „De ce?" noi gândim în mod teoretic, sperând să dăm sens la ceea ce vedem sau auzim. Este o bună întrebare. Ne face să gândim. Ne face să ne interesăm - de oameni, de ceea ce fac, de ceea ce spun. Cine vrea să lucreze cu oamenii trebuie să fie o persoană foarte curioasă! Trebuie să fie interesat de ce spun şi fac alţii! Trebuie

să-i pese de ceea ce se întâmplă! Şi din momentul când ai început să fii curios şi interesat - afirma acelaşi profesor englez - vei începe să cauţi şi să-ţi dezvolţi idei despre comportamentul uman şi despre condiţia umană", începi să devii "un profesionist"[9], un sociolog practic şi în primul rând un „lucător social".

Mai mult decât în alte domenii, **teoria** asistenţei sociale trebuie să se afle într-un **permanent contact cu practica** şi, mai mult, sub controlul acesteia. Chiar şi cea mai bună teorie nu poate înlocui „înţelepciunea practicii". Aşa cum tâmplarul ştie care este cel mai bun lemn pentru a face un obiect, aşa cum fierarul ştie cât de cald trebuie să fie metalul pentru a-l bate în forme noi şi aşa cum învăţătorul cunoaşte cea mai bună cale pentru a ajuta copilul să înveţe carte, la fel „lucrătorul social" ştie când este mai bine să ţii pe cineva de mână decât să-i vorbeşti. O asemenea ştiinţă - de origine evident empirică - se obţine mai ales prin practică, printr-o serie îndelungată de exerciţii experimentale. Acest fapt este cu atât mai adevărat în domeniul - prin excelenţă practic - al protecţiei şi asistenţei sociale. Un experimentat lucrător social a învăţat, de pildă, că nu trebuie să bombardeze cu zeci de întrebări un client necomunicativ întrucât interviul ar deveni pur şi simplu un interogatoriu de care nimeni nu poate fi satisfăcut şi din care nimeni nu învaţă nimic! Dimpotrivă, convorbirile libere şi relaţiile bazate pe încredere reciprocă sau pe activităţi comune sunt forme care au dat deja bune rezultate în activitatea serviciilor sociale.

Aşa cum teoria îşi are limitele ei - devenind speculaţie în afara controlului practicii - la fel şi „înţelepciunea empirică" sau experimentală ne ajută doar până la un punct, pierzându-şi funcţiile în faţa unor situaţii noi sau neaşteptate. Să nu uităm, în acest sens, că „înţelepciunea practicii nu duce întotdeauna la practica cea mai înţeleaptă"![10]

O teorie rezultată din analiza unor fapte are darul de a depăşi graniţa acestora şi de a explica şi alte serii de fapte sau fenomene, în funcţie, desigur, de natura acestora, de gradul de „rudenie" sau vecinătate şi totodată în funcţie de „profunzimea de origine" a teoriei respective. În acest fel, o teorie poate sugera idei noi bazate pe principiile ei fundamentale.

Cu ajutorul teoriei participantul depăşeşte - aşa cum demonstrează progresul cunoaşterii umane - rezultatele oferite de observaţiile concrete şi exerciţiile empirice.

Teoria măreşte cuantumul de libertate al profesionistului practician, dându-i posibilitatea de a ieşi din sfera relativ îngustă a unor simple „sfaturi pentru practică", cu care asistenţii sociali sunt de regulă obişnuiţi, dar care prezintă un pericol real de plafonare şi „activitate rutinieră" (lipsită de inventivitate, originalitate şi, în final, de eficienţă). Să ne gândim, de pildă, la maniera de aplicare sau experimentare a unor teorii eficiente, cum ar fi: „teoria shimbării" (clientului sau a mediului său social), „teoria ajutorului" (iniţial, concret, de durată etc.), „teoria pierderii", „teoria negocierii" etc. asupra cărora vom mai reveni.

Orice teorie îşi trăieşte însă propria ei viaţă şi se confundă cu propriul ei destin potrivit legilor cunoaşterii şi ale progresului general uman. Nu există teorie veşnică! Atunci când dispar faptele care i-au dat naştere, dispare şi teoria respectivă. O alta teorie îşi cere şi îşi impune dreptul la existenţă. Este instructiv, în acest sens, să urmărim evoluţia unor teorii. De pildă, considerăm semnificativ

destinul bolilor mentale chiar dacă ne rezumăm la un segment al întunecatei lor istorii şi la o prezentare oarecare schematică. Astfel:

a) în Evul Mediu, „oamenii suferind de o boală mentală - arăta David Howe - erau consideraţi a fi posedaţi de diavoli şi de spirite malefice. Aceasta era explicaţia comportamentului lor bizar." Tratamentul propus: eliminarea duhurilor rele şi a diavolului din ei, acţiune pentru care cel mai potrivit era, desigur, preotul;

b) câteva secole mai târziu, prin anii 1960, în ţările occidentale, îndeosebi în SUA, s-a instalat "moda"de a considera pe mulţi indivizi bolnavi mentali ca victime ale modelelor de comunicare confuze şi distorsionate din cadrul familiilor lor. „Mesaje amestecate" şi „comunicări dezordonate" produceau „minţi amestecate" şi „psihologii dezordonate". Cea mai bună metodă de a le trata – conform teoriei - era munca cu familia şi încercarea de a schimba modelele de comunicare existente în aceste familii. "Pentru aceasta era nevoie de aptitudinile unui psihoterapeut" - afirma acelaşi profesor englez;

c) în ultimul deceniu al secolului nostru are loc o revenire la explicaţiile „ce se concentrează pe neurofiziologie şi biochimia creierului". Tratamentele se bazează pe medicamente şi pot apela la terapia genelor". Este nevoie, în acest caz, de experienţa medicilor, neurologilor şi biochimiştilor.

Un bun asistent social trebuie să cunoască asemenea probleme, asemenea schimbări „de optică" sau **evoluţii**, în legătură cu orice teorie referitoare la propriul domeniu de muncă. Numai astfel asistentul social devine profesionist cu adevărat - depăşind statusul de simplu practician, „sfătuitor" etc. - deoarece numai astfel ocupaţia de asistent social devine profesie! Ca orice alt domeniu, este nevoie şi aici de o construcţie epistemologică a propriului statut şi de un proiect de „acţiune conştientă", prin ordonarea faptelor sau informaţiilor şi prin transformarea, în acest fel, a faptelor sociale brute în probleme şi fapte ştiinţifice (sociologice, de protecţie şi asistenţă socială etc.). Sistematizarea şi codificarea observaţiilor şi cunoştinţelor noastre constituie singura cale de elaborare a problemelor de interes ştiinţific (şi, desigur, de interes şi eficienţă practică) iar, în acelaşi timp, singura formă de legitimare a statutului unei profesii, inclusiv a formatorilor şi profesioniştilor-practicieni. „Există cunoştinţe ce trebuie ştiute. Şi cunostinţele ce sunt ştiute îl fac pe practicianul individual mai eficace şi mai eficient în munca sa. Ceea ce face un profesionist este diferit şi mai eficient decât ceea ce ar putea face un simplu lucrător social" care nu prea ştie să observe, să evalueze şi, în final, să intervină, să acţioneze şi să rezolve problema dată.[11]

Diversitatea teoretică a asistenţei sociale rezultă în mod necesar din diversitatea acţiunilor şi a problemelor pe care trebuie să le rezolve „de la leagăn la mormânt" - cum foarte plastic arăta Martin Davies. Dintre aceste probleme menţionăm:

a) *ancheta socială* pe care trebuie s-o facă asistentul social cu privire la un avort pe care femeia însărcinată intenţionează să-l solicite, anchetă care s-ar putea să influenţeze decizia ginecologului (şi să salveze astfel o viaţă...);

b) selecţia părinţilor adoptivi sau sfătuirea mamelor naturale, încredinţarea copilului sau „reintegrarea în familie" etc.;

c) prevenirea sau rezolvarea cazurilor de abuz faţă de copii (fenomen „la modă" îndeosebi în Anglia, "sexual abuse" etc.);

d) intervenţia pentru schimbarea pedepselor cu închisore pentru agresorii minori (trecerea lor „în grija comunităţii" etc.);

e) sprijinirea specială a handicapaţilor, a familiilor cu probleme, a distribuirii corecte a ajutoarelor etc.[12]

I.2. ASISTENTUL SOCIAL - PROFESIONIST ŞI CERCETĂTOR ŞTIINŢIFIC

2.1. Exigenţe metodologice în studiul fenomenelor sociale

Cunoaşterea societăţii, a complexelor fenomene şi procese sociale, se supune legilor cunoaşterii ştiinţifice, fapt care presupune un înalt profesionalism al cercetătorilor sociali - pe de o parte - şi eliminarea cu desăvârşire din domeniul ştiinţelor socio-umane a improvizaţiei, superficialităţii şi amatorismului - pe de altă parte.

În ciuda progreselor pe care le-a realizat, cercetarea socială prezintă încă probleme metodologice controversate, cu puternice implicaţii şi conotaţii teoretice. „Ecoul" practic al aspectelor metodologice nerezolvate îl constituie realizarea unor investigaţii lipsite de eficienţă sau încheiate prin formularea unor concluzii nerelevante. De pildă, cea mai importantă regulă metodologică - regula priorităţii faptelor în raport cu opiniile - este încă destul de des încălcată, fie de „sociologii" amatori, fie de cercetători din domeniile învecinate cărora le lipseşte pregătirea teoretică şi epistemologică necesară.

Ştiinţele socio-umane dispun deja de o istorie relativ bogată, de tehnici şi procedee proprii de investigaţie, dar nu dispun încă de o epistemologie specifică suficient de elaborată, adică de o „construcţie logică" a demersului ei ştiinţific. Dezvoltarea acestor ştiinţe independent şi înaintea elaborării unei epistemologii proprii a lăsat urme puternice în istoria lor. În cazul sociologiei, de pildă, în prima etapă s-a ignorat sau subapreciat rolul faptelor empirice, al analizei şi inducţiei (etapa „marilor sisteme" sociologice); în a doua etapă s-a subapreciat teoreticul, sinteza şi deducţia (etapa dominării empirismului); în fine, în a treia etapă, pe care o străbate în prezent, sociologia este confruntată cu o diversitate de poziţii teoretice şi metodologice şi, în ciuda aspiraţiei spre sinteza teoretic-empiric, se manifestă încă o anumită disjuncţie între cercetările teoretice şi cele aplicative. Există încă probleme controversate în legătură cu stabilirea setului de tehnici sociologice, elaborarea instrumentelor de lucru pentru efectuarea pe teren a investigaţiilor şi, mai ales, cu necesitatea ierarhizării tehnicilor, procedeelor şi instrumentelor de lucru (în funcţie de natura lor, de valoarea datelor pe care le oferă).[13]

Exigenţele ştiinţei contemporane impun o reconsiderare a tuturor elementelor şi mijloacelor de investigaţie. „Sociologia ori va reflecta cu

seriozitate şi deci cu responsabilitate asupra problemelor ei epistemologice", ori nu va fi".[14] O bună parte dintre sociologi şi-au dat seama de „scadenţa" constituirii epistemologiei sociologice şi, de aceea, şi-au orientat studiile în această direcţie (cele mai multe lucrări de metodologie şi epistemologie sociologică din literatura noastră au apărut în ultimele decenii[15]).

În sociologie se manifestă încă un puternic dezacord între demersul real al cercetării şi demersul construit post festum. Construcţia logică a „drumului critic" începe cu obiectul investigaţiei iar construcţia obiectului sociologic începe cu definirea termenilor, a limbajului şi sistemului de concepte. Pentru a se trece de la cunoaşterea comună la cunoaşterea ştiinţifică se impune un salt sau - cum afirmă *Emile Durkheim* - o ruptură epistemologică. Unele definiţii zise „operatorii" nu sunt însă altceva decât „o punere în forma logic controlată sau formalizată a ideilor simţului comun".[16]

Elaborarea unei „metasociologii" sau constituirea unui limbaj propriu este funcţie de istoria însăşi a sociologiei, de cuceririle şi descoperirile acestei ştiinţe. *Paul Lazarsfeld* are meritul, în această privinţă, de a face din analiza istoriei sociologiei o regulă şi un imperativ metodologic. Fără o perspectivă istorică - arăta sociologul american - nu se poate înţelege dezvoltarea metodologiei, evoluţia „formalizării datelor" şi elaborarea limbajului sociologic. Istoria sociologiei pune în lumină raporturile dintre cantitate şi calitate, dintre date - pe de o parte - şi limbaj, concepte şi formule - pe de altă parte.

Prin medierea „analizelor de limbaj" se poate ajunge la identificarea „structurilor latente" şi se poate trece de la variabilele observabile la cele inobservabile. „Obsesia" limbajului l-a orientat pe Paul Lazarsfeld spre problemele de epistemologie sociologică, mai ales spre cele implicate în construcţia obiectului şi în codificarea sau standardizarea demersului sociologic. Problema generală a limbajului se particularizează în problema abordării, definirii şi „traducerii"conceptelor în elemente durabile (în itemi şi „operaţii" de teren). Elaborarea conceptelor iniţiale, curăţirea volumului de cunoştinţe primare despre domeniul supus cercetării de balastul cunoştinţelor false şi superficiale şi conturarea sistemului de idei preliminare nu se pot face decât într-o deplină concordanţă cu realitatea socială. Pentru a realiza o cercetare cu adevărat ştiinţifică, se impune, încă de la început, să depăşim nivelul experienţei comune.

Analizele teoretice şi metodologice preced în mod firesc anchetele de teren. Este necesară o adevărată construcţie logică a întregii cercetări pornind de la temă, obiective şi date prealabile la elaborarea concluziilor teoretice şi a soluţiilor de intervenţie practică. Sociologul întâmpină - mai mult decât alţi cercetători - o „rezistenţă" puternică din partea limbajului şi experienţei comune, în identificarea structurilor latente, profunde, ale realităţii sociale şi ale personalităţii umane. "În măsura în care limbajul obişnuit şi anumite utilizări savante ale cuvintelor obişnuite constituie principalul vehicul al reprezentărilor comune ale societăţii, critica logică şi lexicologică a limbajului comun apare ca indispensabilă elaborării controlate a noţiunilor ştiinţifice."[17] Erorile comise în această operaţie sunt conservate şi transmise în etapele următoare, falsificând concluziile finale. Ignorarea exigenţelor epistemologice generează o serie întreagă de inconsecvenţe metodologice, exprimate în esenţă, prin substituirea teoreticului cu „analiza descriptivistă", instrumentalismul sau empirismul, a

obiectului sociologic cu imaginea lui, a socialului cu psihosocialul şi a tehnicilor sociologice cu tehnici aparţinând psihologiei sociale.[18]

Construirea a ceea ce se poate numi *logique-en-acte* prezintă – în aceste condiţii - mari dificultăţi. Cauzelor obiective li se adaugă cauze de ordin subiectiv, generate de statutul sociologului şi al sociologiei. Aşa se explică de ce reconstruirea logică a demersului sociologic - marcarea traiectului pe care ar fi trebuit să-l parcurgă - pare mai comodă decât construirea lui iniţială. Aceste operaţii, întreprinse în momente diferite, nu trebuie confundate. „Dacă reconstrucţia demersului este un mijloc de a controla rigoarea logică a unei cercetări, ea poate avea consecinţe contrarii atunci când se dă drept expresia demersului real".[19] Primul vizează formalizarea ideală, al doilea este adesea abandonat intuiţiei şi întâmplării. Atât identificarea, cât şi dihotomia absolutizantă între demersul reconstruit şi cel real dăunează sociologiei, calităţii rezultatelor investigaţiilor întreprinse.

În organizarea cercetării, etapa cea mai importantă – **analiza prealabilă** - este şi cea mai ignorată sau subapreciată. Diversitatea şi imprecizia termenilor, nivelul scăzut de codificare şi clasificare a conceptelor şi importantul „balast" de expresii verbale incluse în rapoartele de anchetă confirmă acest lucru. Analiza prealabilă este o adevărată muncă de creaţie întrucât din informaţii, detalii şi date care par izolate „simţului comun", sociologul îşi imaginează regularităţi, schiţează noţiuni, construieşte concepte, modele teoretice şi sisteme conceptuale, datorită elementelor comune şi caracteristicilor existente ''latent'' în volumul respectiv de „reprezentări" iniţiale.[20]

Operaţionalizarea conceptelor astfel obţinute este cu atât mai necesară cu cât „conţinutul reprezentativ al unui concept variază în funcţie de individ şi de natura cunoştinţelor lui."[21] „Traiectoria" pe care trebuie să o parcurgă un concept - de la general la particular şi de la expresii calitative la expresii cantitative („operaţii de teren") - cuprinde o serie întregă de momente, corespunzătoare unor activităţi şi exigenţe teoretice (analiza dimensională, analiza variabilelor, construirea indicilor, identificarea „itemilor", elaborarea drumului critic" al anchetei etc.). Prin medierea variabilelor şi indicatorilor (principalele elemente ale operaţionalizării), conceptul „intervine activ în perceperea lumii, codificând şi decodificând informaţia care ne parvine".[22] **Analiza dimensională** şi celelalte activităţi de operaţionalizare cer multă experienţă şi profesionalizare. Greşelile în „dimensionarea temei" se plătesc scump - afirma ***Madeleine Grawitz*** - deoarece sunt greşeli „de orientare" a investigaţiei, care se conservă de-a lungul întregului demers, inclusiv în raportul de anchetă şi în concluziile elaborate. Calitatea principală a matricei dimesiunilor este de a exprima întreg „universul" supus investigaţiei: aceasta trebuie să fie suficient de largă pentru a acoperi spaţiul de atribute implicat în cercetare şi suficient de restrânsă pentru a lăsa loc unei alte matrici intermediare, între ea şi concept.[23]

Elaborarea - pe baza analizei dimensionale - a unei serii cât mai complete de variabile, **indici adecvaţi şi itemi reprezentativi** condiţionează utilizarea practică a conceptelor şi a teoriei sociologice. La rândul ei, ''teoria domină munca experimentală, de la stabilirea temei până la ultimele manipulări de laborator"[24], inclusiv în cazul investigaţiilor sociologice, deoarece „fără teorie nu este posibilă reglarea nici unui instrument şi nici interpretarea unei singure

lecturi."[25]

Mai mult, faptele sociologice, aşa cum sunt prezentate într-o anumită teorie, nu vor putea supravieţui „telquels" teoriei pentru care şi prin care au fost culese şi construite: de aici decurg anumite cerinţe metodologice şi empirice, îndeosebi necesitatea reelaborării instrumentelor de lucru de fiecare dată când se începe o nouă cercetare şi culegerea unor noi informaţii primare, destinate special temei investigate (analizele şi datele secundare nu sunt suficiente pentru un studiu autentic sociologic). Datele culese pentru a anumită problematică, nu vor satisface niciodată complet şi adecvat o altă problematică, oricât de „neutră" şi generală ar fi aceasta. Nu se contestă astfel valoarea analizei secundare, ci se reamintesc „condiţiile epistemologice" ale restructurării şi „retraducerii" materialului informativ iniţial. Ignorând aceste exigenţe şi „avertismente epistemologice" se riscă pierderea conţinutului semnificativ al informaţiilor întrucât în sociologie datele, chiar şi cele mai obiective, sunt obţinute prin aplicarea unor grile (clase de vârstă, de profesii, de venituri etc.), care angajează „presupoziţii teoretice" şi lasă să scape, în acest fel, o informaţie pe care ar fi putut-o surprinde (reţine şi integra) o altă „construcţie a faptelor".[26]

Principiul „priorităţii faptelor" nu trebuie să însemne subordonarea teoriei datelor empirice. Nici „imaculata percepţie" - cum spune *Nietzsche* - şi nici „experienţa brută" - cum scrie *Koyré* - nu explică apariţia şi dezvoltarea ştiinţelor, ci îndeosebi elaborările teoretice, intuiţiile sau „experienţele gândirii" bazate pe fapte şi pe experienţe ale practicii ştiinţifice.[27] Eliberându-se de „presupoziţiile" sociologiei spontane, practica sociologică se eliberează de idealul empirist al înregistrării datelor independent de orice ipoteză sau teorie. „A stabili un dispozitiv în vederea unei măsurători - afirmă *Max Planck* - înseamnă a pune o întrebare naturii". Orice întrebare implică sau exprimă însă o ipoteză, adică o formă de manifestare a teoriei. Măsurarea, instrumentele de lucru şi, în general, orice operaţie a practicii sociologice - de la stabilirea temei la conceptualizarea datelor - constituie tot atâtea teorii în acţiune, elaborări sau construcţii conştiente ori „inconştiente" ale faptelor şi ale raporturilor sociale.[28]

Redactarea raportului de anchetă trebuie să constituie, la rându-i, nu numai o prezentare a rezultatelor, ci şi o reconstrucţie a demersului, inclusiv a obiectului sociologic (cuprinzând concepte, ipoteze, obiective şi alte elemente pentru viitoare investigaţii). În ciuda caracterului descriptiv al unor rapoarte de anchetă sau al unor studii, în fiecare dintre ele este implicată o concepţie sociologică, deci o teorie. Prezentând însă drept metodologie ceea ce nu este în fapt decât tehnologie, se escamotează problemele propriu-zis metodologice (implicit teoretice) şi în primul rând alegerea şi corelarea tehnicilor (de culegere a datelor) şi a procedeelor (de analiză cantitativă şi calitativă a datelor). Semnificaţia epistemologică a alegerii (ignorată încă deseori în pregătirea şi desfăşurarea investigaţiilor) este determinată de implicaţiile întrebărilor asupra realităţii sociologice (adică asupra obiectului construit) şi ale tratamentului (statistico-matematic, computerizat etc.) asupra informaţiilor şi asupra concluziilor cercetării.

Logica reconstruită nu poate reprezenta fidel demersul real al cercetătorului din două motive: întâi, logica se interesează mai mult de ceea ce nu face, decât de ceea ce face cercetătorul, pentru că lasă în afara analizei

„evenimentele cele mai scânteietoare ale dramei științifice"; în al doilea rând, o logică reconstruită nu se prezintă ca o descriere, ci ca o idealizare a practicii științifice. Chiar și cel mai desăvârșit cercetător - scrie *A. Kaplan* - nu-și expune demersul într-o manieră ireproșabilă din punct de vedere logic. Cele mai reușite cercetări trădează într-o anumită măsură și într-o anumită formă caracterul lor neelaborat și lipsit de rigoarea „științelor exacte". Încât, așa cum afirma A. Kaplan, „logica-în-act" este greu de despărțit de „a-logica-în-act" și chiar de „i-logica-în-act".[29] „Reconstrucția" idealizează logica științei întrucât ne arată numai ceea ce trebuie să fie inclus în demersul științific, în măsura în care reușește să o îndepărteze de actele rele și să o „rafineze" până la ultimul ei „grad de puritate". În acest din urmă caz, reconstrucția obținută nu mai interesează practica științifică propriu-zisă, ci numai dezvoltarea logicii formale, anumite reconstrucții (științifice, desigur) au fost atât de mult idealizate - observa *Max Weber* - încât „este dificil pentru disciplinele specializate de a se recunoaște în ele". Logicianul poate să fie atât de absorbit în „arta rafinării puterii și frumuseții" instrumentului său, încât pierde din vedere materialul asupra căruia trebuie să-l aplice. Concluzia la care ajunge Kaplan cu privire la ansamblul „construcției demersului" este cu atât mai valabilă în cazul instrumentelor statistico-matematice și electronice, fetișizate adesea în anchetele sociologice. Cei care așteaptă miracole de la triada mitică - arhive, date, computere – ignoră deosebirile dintre obiectele construite (fapte sociologice înregistrate cu ajutorul instrumentelor selectate și adaptate) și obiectele reale (așa cum sunt în teren, în toată complexitatea lor), care prin „surplusul lor concret" oferă investigațiilor ulterioare posibilitatea unor construcții mereu noi.[30]

Oricât de perfecționate ar fi instrumenetele de analiză și de conceptualizare, obiectele construite nu vor putea substitui obiectele reale întrucât calculele și formulele nu vor putea înlocui faptele. A căuta date pentru anumite cadre logice (sau matematice) în loc de a căuta aceste cadre pentru analiza datelor (independente prin natura lor de orice schemă prestabilită) înseamnă a realiza **formalizări generatoare de speculații**. Totodată, „vigilența epistemologică" exprimată prin ruptura cu automatismele metodologice, cu primatul tehnologiei (sociologice) și cu „demisia în fața datelor empirice" ne ajută să evităm atât empirismul, cât și teoria speculativă. În orice tehnică sau „activitate" sociologică, în orice moment al realizării demersului este implicată o anumită concepție sociologică sau o anumită formă de manifestare a teoriei: „neutralitatea tehnicilor" - despre care mai vorbesc unii cercetători – este, în fapt, o falsă neutralitate metodologică care presupune falsă neutralitate a întrebărilor și generează falsa neutralitate a instrumentelor de lucru. Valoarea informațiilor culese pe teren trebuie pusă sub semnul întrebării atât timp cât nu există „garanții" teoretice și epistemologice. Pericolul adevăratei sociologii îl reprezintă utilizarea necontrolată a tehnicilor și procedeelor, independent de o teorie științifică. Primatul epistemologic - în cadrul „setului de tehnici" sociologice - trebuie restituit observației și cercetării directe, după exemplul studiilor etnologice și etnografice care presupun descrieri ale realității, cartografieri, prezentări lexicologice, biografice, genealogice etc.[31] Acest „primat" nu înseamnă desigur eliminarea datelor cantitative, exacte. Riscul este la fel de mare - nota *Lazarsfeld* și *Barton* - dacă tehnicile etnografice utilizate în

sociologie sunt incluse numai în categoria „devalorizată" a tehnicilor pur calitative şi tratate ca atare.[32] Numai unitatea dintre analizele cantitative şi cele calitative asigură caracterul ştiinţific al demersului sociologic. Nu trebuie să se uite, în acest sens, că până şi operaţiile cele mai simple şi mai standardizate („neutre" prin automatismul şi exactitatea lor) implică poziţii teoretice şi epistemologice, în primul rând o teorie a obiectului cercetat. Codificarea indicatorilor, stabilirea clasificărilor, reducţiile şi substrucţiile la care sunt supuse datele cu privire la statusul sau poziţia socială a subiecţilor, de pildă, sunt realizate în baza unei concepţii asupra structurii sociale.

Latura tehnică a construcţiei demersului este în aceeaşi măsură complexă ca şi latura teoretică şi metodologică. „Nu este nimic mai înşelător - scrie *John Dewey* - decât simplitatea aparentă a demersului ştiinţific, aşa cum îl descriu tratatele de logică"[33], simplitate care atinge sau îşi depăşeşte limitele atunci când apelează la litere-coduri pentru a-şi reprezenta ''structura'' obiectului studiat. Totodată, sociologul trebuie să fie pătruns de ideea că **practica socială curentă** este cu totul altceva decât **cunoaşterea ştiinţifică** a realităţii sociale, care presupune sentimentul iniţial al „ignoranţei conştiente" - potrivit expresiei lui *Armand Cuvillier* - necesitatea înlăturării „idolilor" - despre care vorbeşte *Francisc Bacon* - şi practicarea „îndoielii metodice" carteziene.[34] „Noţiunile curente asupra vieţii sociale - scrie la rândul său Paul Bureau - sunt obstacole foarte serioase în studiul ştiinţific al fenomenelor sociale". Nici o sociologie nu este posibilă dacă nu începe prin a se debarasa, pe calea îndoielii metodice, de aceşti idoli..."[35] Oamenii îşi imaginează - remarca Marcel Mauss - că în mod firesc cunosc totul despre societate, numai pentru faptul că aceasta „le apare ca nefiind compusă decât din ei, din voinţele lor".[36] Dar este foarte clar - scrie Cuvillier - că nu este suficient ca activitatea noastră să se exercite în fiecare moment în cadrele sociale, în funcţie de condiţiile sociale, pentru ca noi să fim *ipso facto* competenţi atunci când este vorba de interpretarea ştiinţifică a acestor condiţii, adică a cadrelor şi fenomenelor sociale, aşa cum nu este suficient "să ai stomac pentru a cunoaşte fiziologia digestiei sau ... amintiri pentru a cunoaşte legile memoriei".[37] Australienii - remarca şi *Lévy-Bruhl* – cunosc admirabil de bine ritualurile, ceremoniile şi practicile religiei lor atât de complicate: ar fi ridicol să le atribui totodată cunoaşterea lor ştiinţifică. Sociologul trebuie să aibă, ca şi fiziologul sau psihologul, „sentimentul ignoranţei sale în prezenţa obiectului studiat". Trebuie ca el să înceapă prin a face „tabula rasa" din noţiunile pe care şi le-a format în mod empiric asupra fenomenelor sociale, trebuie să ia drept principiu sentimentul că nu ştie nimic despre acestea, despre caracteristicile lor şi despre cauzele (factorii) de care depind".[38]

Determinarea domeniului şi a obiectului de cercetare este mult mai necesară în sociologie decât în alte ştiinţe, întrucât cunoaşterea comună şi „noţiunile vulgare" sunt „eminamente insuficiente" cunoaşterii sociologice ştiinţifice. Dacă în istorie, de pildă, numeroşi termeni - artă, religie, revoluţie etc. - nu trebuie definiţi, fiind utilizaţi „în forma lor curentă", în schimb „sociologia va fi mai exigentă, tocmai pentru că ea se menţine la nivelul generalului:; căci generalul nu înseamnă ceva vag cum se crede, potrivit simţului comun; dimpotrivă, el este definitul şi, în consecinţă, precisul". Acordarea unei asemenea importanţe **generalului** în cunoaşterea sociologică nu contravine

regulei **obiectivității**, deoarece „drumul spre obiectivitate trece prin teorie, dacă convenim să numim teorie **determinarea problemei** în diversele ei aspecte, **elaborarea conceptelor**, enumerarea circumstanțelor, a determinanților, a efectelor" (s. n.).[39] În ciuda atenției pe care sociologul trebuie să o acorde faptelor, informațiilor empirice, de teren, obiectivul fundamental este de natură teoretică, elaborarea unei teorii științifice asupra domeniului cercetat, întrucât - așa cum remarca *Nicolae Titulescu* – "o practică bună este mai întâi o teorie bună".

Dezvoltarea unei „logici sociologice" nu numai că nu ne îndepărtează de rostul practic-social al investigațiilor de teren, ci constituie garanția științifică a aplicabilității rezultatelor și a eficienței concluziilor elaborate. Dezvoltarea unui limbaj sociologic sau a unei ''metasociologii", analiza prealabilă a volumului inițial de date, operaționalizarea conceptelor, construirea și reconstruirea obiectului și demersului sociologic, selecția și „critica teoretică" a tehnicilor, în fine, respectarea regulilor de cercetare sunt condiții fundamentale și totodată sarcini de bază ale echipei de investigație care deschid calea „cea mai directă" spre esența fenomenelor investigate și spre eficiența practică a rezultatelor obținute.

Toate aceste aspecte teoretice, epistemologice și metodologice **vizează în mod direct**, într-o măsură uneori mai mare, **domeniul asistenței sociale**, datorită particularităților acestuia, obiectivelor dominant practic-operaționale ale anchetelor sociale asupra populațiilor defavorizate sau marginalizate, care au nevoie de ajutor, de protecția societății.

NOTE

1 Merton, R. K., *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, 111, 1957, (Trad. franc., pp.27-44).

2 Boudon, R., Bourricaud, F., *Dictionnaire critique de la sociologie*, PUF, Paris, 1982, (ediția a II-a, Paris, 1986, pp. 616 – 618).

3 Vezi și Miftode, Vasile, *Migrațiile și dezvoltarea urbană*, Editura Junimea, Iași, 1978, pp. 191-207, unde sunt prezentate câteva exemple de paradigme: o paradigmă a aculturației rural-urbane, o paradigmă a migrațiilor, a dezvoltării ''spațiului social" etc., *Introducere în metodologia investigației sociologice* (Junimea, Iași, 1982) și *Elemente de Sociologie rurală* (Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984) unde sunt prezentate îndeosebi exemple de paradigme conceptuale, descriptive și explicative.

4 Davies, M., *The Esential Social worker. A Guide to Positive Practice*, Commumity CARE practice Handbook, Wildwood House, England, ediții în 1981, 1983, 1985, ed. a VI-a în 1991. Vezi ediția din 1985, pp. 3-6.

5 Davies, Martin, *op. cit.*, p. 4

6 Howe, David, *Natura teoriei în Asistența socială*, East Anglia University, Norwich, expunere ținută în România în cadrul unui program de specializare în asistența socială, 3o martie 1992.

7 Howe, David, *op. cit.*

8 Howe, David, *op.cit.*

9 idem.

10 Howe, David, *op.cit.*

11 Vezi și Howe, David, op. cit., p. 14, martie 1992, Norwich

12 Davies, Martin, *Esența activității Asistenței sociale. Ghidul activității pozitive*, Prelegere ținută în cadrul Programului UNICEF de specializare, București, martie, 1992.

13 Am dezvoltat aceste aspecte în lucrarea *Introducere în metodologia investigației sociologice*, Editura Junimea, Iasi, 1982, 220 pagini.

14 Achim, Mihu, *A.B.C.-ul investigației sociologice*, I, Editura Dacia, Cluj, 1971, p.13.

15 Vezi în acest sens: Stahl, Henri , *Teoria și practica investigației sociologice*, I și II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1973 și 1974; Chelcea, Septimiu, *Chestionarul în investigația sociologică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975; Hoffman, Oscar, *Sisteme conceptuale și operaționale în sociologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977; Mărginean, Ioan, *Măsurarea în sociologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, Bucuresti, 1982; Vlăsceanu, Lazăr, *Metodologia cercetării sociologice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

16 Bourdieu, P., Chamboredon, J. Cl.., Passeron, J., *Le metier de sociologue*, Mouton-Bordas, Paris, 1968, p. 36.

17 J. H. Goldthorpe, D, Lockwood, *Affluence and the British Class Structure*, The Sociological Review, vol. XI, nr. 2, 1963

18 Miftode, Vasile, *Introducere în metodologia investigației sociologice*, Editura Junimea, Iași, 1982.

19 Bourdieu, P., Chamborfedon, J. Cl., Passeron, J., *op. cit.*, p. 133.

20 Boudon, Raymond, Lazarsfeld, Paul, *Le vocabulaire des sciences sociales: Concepts et indices*, Paris, CNRS, 1965, p, 27.

21 Muchielli, Roger, *La méthode des cas*, Les éditions ESF, Paris, 1972.

22 Ibidem.

23 Boudon, R., Lazarsfeld, P., *op, cit.*, p. 28.

24 Popper, K. R, *The Logic of Scientific Discovery*, Harper and Row, Harper Torchbooks, New York, 1965, p. 107.

25 Duhem, P., *La théorie physique: son objet, sa structure*, Marcel Rivičre et Cie, Paris, 1924, p. 277.

26 Passeron, J. Cl., Castel, R., *Education, démocratie et développement*, Chaier du Centre de Sociologie Européenne, nr. 4, Mouton, Paris, 1967.

27 Vezi și Koyee, A., *L'apport scientifique de la Rennaisance*, în *Etudes d'histoire de la pensée scientifique*, PUF, Paris, 1966.

28 Bourdieu, P., Chamborfedon, J. Cl., Passeron, J. Cl., *op, cit.*, p. 66.

29 Kaplan, Abraham, *The Conduct of Inquiry. Methodology for Behaviorial Science*, Chandler Publ. C., San Francisco, 1964.

30 Bourdieu, P. și colab., *op. cit*, p. 68.

31 Maget, Marcel, *Guide d'etude directe des comportaments culturels*, CNRS, Paris,1935.

32 Lazarsfeld, Paul, Barton, A. H., *Some Function of Qualitative Analysis in Social Research*, in S. M. Lipset and N. J. Smelser, *Sociology. The Progress of a Decade*, Pretince Hall, Englewood Cliffs, 1961.

33 Dewey, John, *Logic, the Theory of Inquiry*, Holt and C., New York, 1938.

34 Cuvillier, Armand, *Manuel de Sociologie*, PUF, t. I, 1967, pp. 248-249.

35 Bureau, Paul, *La science des moeurs, introduction ŕ la méthodes sociologique*, Bloud, 1923, pp. 63-65; vezi și Durkheim, Emile, *Les régles de la méthodes sociologique*.

36 Mauss, R Marcel, în *L'année sociologique*, Alcan, 1923-25, II, p. 159.

37 Cuvillier, A., *De la méthodes dans les sciences*, I, Alcan, 1909, p. 307.

38 Ibidem

39 Aron, Raymond, *Science et conscience de la société*, în *Archives europpéennes de Sociologie*, Paris, Plon, 1960, p, 18; Vezi și Cuvillier A., *Manuel de Sociologie*

13 Vezi de asemenea [illegible] în sociologie, Editura Junimea, Iași, 1982, 236 pagini.
14 Zamfir, Cătălin, [illegible], Editura Dacia, Cluj, 1971, p. 17.
15 Vezi în acest sens: Stahl, Henri H., *Teoria și practica investigațiilor sociologice*, I și II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1974 și 1981; Chelcea, Septimiu, *Chestionarul în investigația sociologică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975; [illegible] în sociologie, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977; Mărginean, Ioan, *Măsurarea în sociologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982; Vlăsceanu, Lazăr, *Metodologia cercetării sociologice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
16 [illegible], Paris, 1968, p. 48.
17 Cf. Chambers, D., [illegible], *The Sociological Review*, vol. XI, nr. 2, 1963.
18 Vezi de asemenea [illegible], Editura Junimea, Iași, 1982.
19 Bourdieu, P., Chamboredon, J. C., Passeron, J. C., op. cit., p. 123.
20 Boudon, Raymond, Lazarsfeld, Paul, *Le vocabulaire des sciences sociales. Concepts et indices*, Paris, Mouton, 1965, p. [illegible].
21 Mucchielli, Roger, [illegible], Paris, 1972.
22 Ibidem.
23 [illegible], op. cit., p. 23.
24 Popper, K. R., *The Logic of Scientific Discovery*, Harper and Row, Harper Torchbooks, New York, 1965, p. 107.
25 Duhem, P., *La théorie physique, son objet, sa structure*, Marcel Rivière et Cie, Paris, 1914, p. 277.
26 Passeron, J. Cl., Grignon, Cl., [illegible], Cahier du Centre de Sociologie Européenne, nr. 4, Mouton, Paris, 1967.
27 Vezi și Kaplan, A., [illegible], PUF, Paris, 1966.
28 Bourdieu, P., Chamboredon, J. C., Passeron, J. Cl., op. cit., p. 65.
29 Kaplan, Abraham, *The Conduct of Inquiry. Methodology for Behavioral Science*, Chandler Publ. C., San Francisco, 1964.
30 Bourdieu, P. și colab., op. cit., p. 68.
31 Mauss, Marcel, [illegible], Paris, 19[illegible].
32 Lazarsfeld, Paul, Barton, A. H., *Some Functions of Qualitative Analysis in Social Research*, in S. M. Lipset and Neil Smelser, *Sociology. The progress of a Decade*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1961.
33 Dewey, John, *Logic, the Theory of Inquiry*, Holt and C., New York, 1938.
34 Gurvitch, Georges, *Traité de Sociologie*, PUF, t. I, 1967, pp. [illegible].
35 Fauconnet, Paul, [illegible], 1901, pp. 54-65; vezi și Durkheim, Emile, *Les règles de la méthode sociologique*.
36 Mauss, M. Marcel, în *L'année sociologique*, Alcan, 1923-25, [illegible], p. 159.
37 Cuvillier, A., *De la méthode dans les sciences*, I, Alcan, 1909, p. 107.
38 Ibidem.
39 Aron, Raymond, *Science et conscience de la société*, în *Archives européennes de Sociologie*, Paris, Plon, 1960, p. 15; vezi și Cuvillier, A., *Manuel de Sociologie*.

Sb 2. pp. 23-33.

Capitolul II

DIMENSIUNI ŞI PERSPECTIVE ALE PROFESIONALIZĂRII ÎN DOMENIUL ASISTENŢEI SOCIALE

Pregătirea asistenţilor sociali în România impune o triplă raportare - la trecut, la prezent şi mai ales la viitor - adică introducerea în sistemul de educaţie şi instruţie (teoretică, metodologică şi practică) atât a problematicii actuale, a realităţilor şi „ecourilor" vechii societăţi, cât şi a noilor probleme şi fenomene, îndeosebi a valorilor şi cerinţelor „statusului profesional" adecvat unui asemenea domeniu într-o societate modernă şi democratică.

Profesionalizarea cadrelor necesare asistenţei sociale din România, organizată pentru prima dată la noi potrivit unui curriculum de nivel european după Revoluţia din '89, trebuie să includă **elemente formative** şi **informative** privind următoarele dimensiuni:

1) **cadrul actual**, instituţiile şi legislaţia în vigoare privind asistenţa socială şi protecţia individului, a colectivităţilor şi „grupurilor-problemă", prezentate şi analizate critic în dezbaterile şi activitaţile didactice (cu studenţii, cu „actorii sociali" etc.) ;

2) **cadrul social-politic necesar**, instituţiile şi reţeaua de agenţii adecvată şi desigur sistemul legislativ în măsură să asigure realizarea obiectivelor asistenţei şi protecţiei sociale. Se poate elabora - în baza experienţei universale, dar şi a practicii şi propriei experienţe în muncă cu studenţii - un proiect sau un „model-ipoteză" vizând organizarea şi evoluţia acestui domeniu în România;

3) **standardele internaţionale privind asistenţa socială**, incluzând atât valorile şi deprinderile profesionale ale celor care lucrează în acest domeniu, cât şi **calitatea infrastructurii proprii**.

II. 1. ZONE DE INTERES, INSTITUŢII, REŢELE DE AGENŢII ŞI ALTE UNITĂŢI DE ASISTENŢĂ SOCIALĂ

Nivelul de dezvoltare şi gradul de democratizare a societăţii sunt cel mai bine exprimate prin calitatea protecţiei sociale a individului, prin densitatea şi dotarea serviciilor de asistenţă socială, în măsură să satisfacă diversitatea nevoilor şi „cererilor de ajutor" din partea diferitelor grupuri umane.

Mediile sociale defavorizate sau marginalizate[1] care, în mod obiectiv trebuie să constituie problema centrală a oricărui sistem de asistenţă socială, trebuie ierarhizate în funcţie de impactul lor social, de gravitatea consecinţelor şi de urgenţa măsurilor de intervenţie (socială, privată, mixtă).

Prezentăm, în acest sens, principalele zone de interes ale asistenţei sociale

din România, într-o ierarhie ipotetică și în confruntare cu situațiile din alte țări. Se impune să delimităm grupurile de probleme care interesează asistența socială atât pe verticală, cât și pe orizontală și care deschid un orizont larg de muncă, chiar de afirmare profesională și socială pentru asistenții sociali.

1.1. Probleme tradiționale ale asistenței sociale:

a) problematica bătrânilor („vârsta a III-a", „a IV-a" etc.) ;
b) copiii orfani, „abandonați", din familiile dezorganizate;
c) invalizii de război, persoanele cu handicap fizic etc.;
d) familiile sărace, cu mulți copii și fără mijloace;
e) indivizii-problemă (cu boli-incurabile, fără familie etc.).

1.2. Probleme noi și probleme reelaborate:

a) drogurile, alcoolismul, tabagismul și alte manifestari ale fenomenului de dependență;

b) SIDA și alte maladii cu un puternic impact social, scăpate de sub control public, aflate în plină ofensivă (cazul României);

c) copiii-problemă - copiii străzii, copii instituționalizați (internați în diferite stabilimente orfelinate, cămine mixte, școli speciale etc.) , copiii abuzați (fizic, psihic, sexual);

d) familii-problemă - dezorganizate, dependente de droguri, lipsite de mijloace de trai, cu „membri-problemă" (cu nevoi speciale, alcoolici etc.) , fără adăpost adecvat (în condiții de „promiscuitate", cu boli sociale etc.) ;

e) instituții-problemă (cămine sau orfelinate degradate, disfuncționale, închisori care constituie grave focare de infecție fizică, morală și comportamentală, spitale lipsite de condiții materiale și resurse umane etc.) .

Transferarea problemelor tradiționale în epoca "civilizației industriale" și a megalopolisurilor s-a făcut printr-o extindere semnificativă a disfuncțiilor sociale :

Zonele de interes ale asistenței sociale în România (1992) se prezintă astfel:

Sistemul tradițional:	**Sistemul „modern".**
a) Copiii orfani etc.;	a) Copiii-problemă;
b) Familiile sărace;	b) Familiile-problemă;
c) Invalizii de război;	c) Instituțiile-problemă;
d) Bătrânii fară familie;	d) „Starea de dependență"
e) Indivizii problemă.	e) Maladiile "socializate".

II. 2. ASISTENȚA SOCIALĂ LA NIVEL INDIVIDUAL, COMUNITAR, SOCIETAL

Vom prezenta acum - pe orizontala vieții sociale – domenii particulare și forme practice ale asistenței sociale care există deja sau care trebuie să existe (potrivit unui model prospectiv pe care ne propunem să-l elaborăm), într-o triplă perspectivă a drepturilor:

– la nivel individual (exigențe și nevoi proprii ...);

– la nivelul comunității sau grupului;

– la nivelul societății globale sau al mediului social.

Nu se poate face, desigur, o delimitare netă între aceste trei perspective de analiză întrucât orice acțiune sau intervenție pe probleme de asistență socială vizează în primă sau în ultimă instanță INDIVIDUL, adică satisfacerea trebuințelor lui și asigurarea respectării depline a intereselor, demnității și drepturilor lui în orice împrejurare (chiar și atunci când este vinovat față de „ceilalți" sau față de societate, mai ales atunci!) și în raport cu orice „sistem de referință" (instituție socială, unitate sau grup de muncă, adesea în raport cu „propria familie"!).

Interesul serviciilor specializate de asistență socială pentru drepturile individului trebuie să se manifeste chiar înainte de nașterea acestuia, prin asigurarea unor condiții optime de maternitate viitoarelor mame. În modelele culturale specifice comunităților rurale românești, „statutul tinerei mame" ocupă un loc privilegiat (așa se explică funcțiile de „sfătuitori sociali" - pe probleme sanitare, de educație etc. – ale „învățătorului satului", preotului și, îndeosebi, ale „moașei", o adevărată „asistentă socială" - în sens tradițional - pentru problemele „tinerei familii" și mai ales ale viitoarei „tinere mame").[2]

2.1. Asistența socială la nivel individual

La nivel individual, asistența socială presupune:

1) **Dreptul individului la o naștere normală**, evitându-se factorii de risc în „perioada pre-natală".

2) **Dreptul individual la familie** și, prin aceasta, la „dragostea părintească" (de aici rezultă obligația societății de a apăra – prin instituția adoptării - acest drept fundamental);

3) **Dreptul individului la inocență** în fața ofensivei primejdiilor, „atracțiilor", capcanelor și disfuncțiilor sociale. Copiii sunt, în acest sens, cele mai frecvente victime și, de aceea, asistența socială trebuie să dispună de mijloace de apărare a acestora „în confruntare" adesea cu alte instituții (poliția, procuratura, tribunalul, medicina legală, biroul de „protecție socială", Comisia pentru minori, serviciile de autoritate tutelară etc.) ;

4) **Dreptul individului la o dezvoltare normală** atât fizică, cât și psihică, morală și intelectuală (de aici rezultă obligația societății de a interveni ori de câte ori acest drept nu este respectat fie în familie (uzându-se, dacă este cazul, de dreptul de „retragere" sau „decădere din autoritatea părintească" sau familială

privind copilul sau individul „aflat în pericol"), fie în comunitatea rezidențială (sat, oraș, cartier etc.), fie în una sau alta dintre instituțiile speciale (cămin, orfelinat, școală specială, penitenciar etc.);

5) **Dreptul** individului **la educație și cultură** (inclusiv când se află, din anumite motive, în „instituțiile speciale"), la formarea personalității, la "asistența sanitar-medicală" și la „asistența juridică" potrivit standardelor internaționale din partea unor persoane calificate și abilitate în acest sens.

Asistentul social nu trebuie să vadă în toate acestea simple „drepturi constituționale", mai mult sau mai puțin teoretice sau abstracte, ci exigențe funcționale deosebit de practice, a căror trăire, evaluare și diagnosticare constituie rațiunea propriului rol și a propriului statut.

Există multe alte dimensiuni și drepturi individuale care trebuie să se afle în atenția asistentului social. Pe unele dintre acestea le vom identifica în celelalte forme și activități ale institutiilor de asistență socială - la nivel comunitar și la nivel societal, adică la nivelul grupurilor și al societăților globale.

2.2. Asistența socială la nivel comunitar

Include:

1) **Dreptul** comunității **la o viață normală**, liniștită și funcțională, lipsită de violență, „tensiuni psihice", mizerie materială și morală, lipsită - dacă se poate spune astfel - de cazuri problemă (copii abandonați, „bande de cartier", familii dezorganizate, cerșetori, delincvență juvenilă etc.) ;

2) **Dreptul** comunității **la sănătate publică**, fapt care obligă asistenții sociali să identifice „focarele de infecție" sanitară sau moral-comportamentală (din cartiere, zone rezidențiale periferice, blocuri, inclusiv din mediul rural) și factorii locali să intervină pentru diminuarea sau lichidarea acestora.[3]

3) **Dreptul** comunității **la viața culturală** și la o „atmosferă psihică" potrivit propriilor opțiuni și aspirații, în măsură să favorizeze realizarea obiectivelor asistenței sociale locale și să frâneze apariția disfuncțiilor și a „cazurilor-problemă".

4) **Dreptul** comunității **la asistență judiciară** și la o „funcționalitate normativă" în deplin acord atât cu „tradițiile locului", cât și cu „standardele moderne" de asistență socială;

5) În fine, **dreptul** oricărei „comunități locale" (sat, cătun, cartier, „zona rezidențială" etc.) cu o populație semnificativă, **la ... asistență socială**! Altfel spus, nici, o comunitate umană și nici un primar nu se poate lipsi de serviciile asistentului social.

Comunitățile umane locale au și alte drepturi și prezintă și alte exigențe în domeniul asistenței sociale, îndeosebi dacă ne raportăm la standardele internaționale, fapt ce ne obligă să asigurăm, în viitor, asistenți sociali profesioniști - cu diferite funcții[4] și niveluri de calificare - și servicii de specialitate[5] în toate localitățile, zonele și „micro-zonele" sociale, în cele mai „îndepărtate" sate și cătune colinare sau montane.

2.3. Asistenţa socială la nivel societal

Societatea trebuie să garanteze - prin organismele ei - respectarea în fapt a drepturilor şi intereselor individului şi ale comunităţii (prezentate parţial la punctele 2.1. şi 2.2.) şi, în acest sens, să asigure condiţiile materiale, legislative şi profesionale pentru constituirea şi funcţionarea întregului sistem de asistenţă socială necesar întregii populaţii.

În perioada de tranziţie prin care trece România considerăm ca prioritare - la nivel societal - următoarele probleme:

1) recunoaşterea rolului şi statutului asistentului social începând cu „Nomenclatorul de profesii şi ocupaţii" al ţării şi terminând cu „Statele de funcţiuni" ale primăriilor şi diverselor instituţii, întreprinderi şi servicii sociale;

2) adoptarea unui „sistem legislativ" modern, adecvat domeniului, integrând atât experienţa tradiţională românească (în primul rând „modele culturale" săteşti, reuşita şi funcţionalitatea socială a familiilor cu mulţi copii, sistemele locale informale de asistenţă şi „sfătuire socială", controlul social local sau „judecata obştii" etc.) cât şi exigenţele impuse de practica internaţională, de normele şi valorile asistenţei sociale actuale;

3) organizarea unei reţele adecvate de servicii, unităţi sau agenţii de asistenţă socială - finanţate de la bugetul statului - şi totodată încurajarea şi sprijinirea iniţiativelor particulare - asociaţii, comitete locale, echipe voluntare de intervenţie, cercetare şi ajutor în domeniile specifice asistenţei sociale;

4) exercitarea unui control permanent privind funcţionalitatea sistemului de asistenţă socială, asigurarea în practică a respectării drepturilor şi intereselor individuale şi comunitare, adaptarea periodică a legislaţiei şi a formelor de intervenţie la exigenţele noi ale realităţii sociale;

5) cooperare inter-instituţională şi inter-individuală atât pe plan intern, cât şi internaţional, prin confruntare de idei şi transfer de experienţă în vederea modernizării şi perfecţionării tehnicilor, formelor şi mijloacelor de asistenţă socială practicate la un moment dat.

Problematica societală a asistenţei sociale este, de asemenea (ca în cazurile 2.1. şi 2.2.) mult mai complexă şi mult mai incitantă, realităţile dramatice[6] ale lumii contemporane punându-ne faţă în faţă (cel mai adesea prin mijlocirea imaginilor oferite de TV) cu fenomene şi fapte zguduitoare, tot atâtea zone de interes şi obiective de intervenţie socială.

Particularităţile şi sarcinile prioritare ale perioadei de tranziţie – în care se află România - ne-au determinat să sintetizăm, să selectăm şi să ierarhizăm problemele şi obiectivele asistenţei sociale din ţara noastră şi să elaborăm, în acest sens, o schemă paradigmatică, ipotetică desigur, dar cu o evidentă funcţie euristică:

SISTEMUL SOCIETAL	SISTEMUL COMUNITAR
Profesie recunoscută social;	Funcţionalitate locală normală;
Sistem legislativ;	Sănătate publică;
Reţea de servicii, agenţii;	Cultură şi „afecţiune“ comună;
Control şi adaptare;	Asistenţă juridică, normativă;
Cooperare şi transfer.	Posturi de asistenţi sociali

SISTEMUL INDIVIDUAL
Dreptul la „naştere normală”;
Viaţa de familie şi "dragostea părintească";
Nevinovăţie sau „dreptul la inocenţă”;
Dreptul la o dezvoltare normală;
Educaţie şi cultură, asistenţă socială generală.[7]

II. 3. EXEMPLIFICĂRI

Pentru a înţelege mai bine spaţiul problematic şi sursele locurilor de muncă pentru asistenţii sociali - inclusiv pentru actualii studenţi din România de la secţiile de profil - vom prezenta datele oferite, în acest sens, de British Association of Social Workers (BASW), în ordinea stabilită de conducerea acestei asociaţii în cele cinci serii de opţiuni sau „profiluri“ ale membrilor:

3.1. *Interese speciale* sau „profilul dorit“;
3.2. *Ocupaţia actuală* (sectorul sau locul de muncă);
3.3. *Cadrul social* al activităţii;
3.4. *Domeniul* sau direcţia principală a activităţii;
3.5. *Ierarhia funcţiilor* în domeniu.

3.1. Interesele speciale sau „profilul dorit“

Cele 37 de **interese**, specialităţi sau profiluri cuprinse în lista BASW pot fi clasificate, la rândul lor, în patru serii:

3.1.1. interese centrate pe individ;
3.1.2. interese centrate pe comunitate;
3.1.3. interese centrate pe societate;
3.1.4. interese centrate pe probleme.

Datorită lipsei unei terminologii româneşti adecvate sau a unui set de concepte specific asistenţei sociale din ţara noastră - set definit, codificat sau „standardizat“ - vom utiliza - în mod provizoriu – şi terminologia de origine engleză.

3.1.1. Interese centrate pe individ

a) munca cu bătrânii;
b) munca cu persoanele cu handicap fizic;
c) munca cu bolnavii psihic;
d) munca cu infractorii;
e) munca cu copiii (Child abuse);
f) munca cu adolescenții;
g) munca cu „adulții străzii";
h) munca cu șomerii etc.

3.1.2. Interese centrate pe comunitate;

a) asistența comunitară (community work);
b) asistența minorităților" (ex.: „Black Communities etc.);
c) asistența grupurilor de muncă;
d) asistența socială a familiei (Family Therapy) etc.

3.1.3. Interese privind societatea globală

a) domeniul sănătății publice (Health Care Social Work);
b) domeniul educației (Education SW / Child Guidance);
c) domeniul „reproducerii demografice";
d) standardele de asistență socială;
e) relațiile internaționale pe probleme sociale etc.

3.1.4. Interese centrate pe probleme specifice

a) „psihiatrie legală" sau juridică (Forensic Psychiatry);
b) justiție juvenilă (Juvenile Justice);
c) abuzul de persoană (Child Abuse, Child Sexual Abuse);
d) persoane „în căutare de casă" (Homefinding);
e) asistență în „perioada pre-natală";
f) obstretică și ginecologie;
g) hemofilie, hemogenie, „sânge contaminat" etc.[8]
h) sexualitate, fenomene derivate implicate;
i) cooperare și „transfer către serviciile vecine"...!;
k) dreptul la fericire și bunăstare (Welfare Rights);
l) sărăcia, forme și fenomene implicate;
m) căsnicia, „viața în comun", „familia sociologică" etc.;
n) șomajul; forme și fenomene „derivate" implicate;
o) consilier sau „sfătuitor" pe probleme de asisteță socială;
p) îndemnări sau abilități pentru asistență socială (Social / Life Skills);
r) esența (fundamentul, baza) unui abuz (Substance Abus);
s) instruire practică în asistența socială (Practice Teaching for SW);
ș) problemele și „originile etice" ale asistenței sociale (Ethics Issues);
t) „computerizarea" serviciilor de asistență socială (Place of Computers

in Social Work) etc.

3.2. Sectorul de muncă al candidatului la BASW

a) dezvoltarea serviciilor sociale (SSD);
b) dezvoltarea asistenţei sociale (SWD);
c) Ministerul Sănătăţii şi al Serviciilor Sociale;
d) sectorul privat (agenţii particulare);
e) liber profesionist în asistenţa socială (self employed);
f) voluntariat în asistenţa socială (voluntary sector);
g) serviciul de probă şi verificare (probation service);
h) sistemul educaţional şi problemele de asistenţă socială;
i) instituţiile centrale de asistenţă socială;
j) autorităţile locale ale sănătăţii publice".

3.3. Cadrul social sau nivelul activităţii

a) Direcţia sau Centrala asistenţei sociale;
b) Oficiul Sectorial zonal (Divisional Office);
c) Oficiul local (comunal, micro-zonal") (Patch Area Office);
d) Spaţiul rezidenţial (asistenţa locuinţei);
e) Centrul de "îngrijire zilnică" (Day Care Center);
f) Facilităţi de îngrijire a sănătăţii";
g) Călăuzirea sau "supravegherea copilului" (Child Guidance);
h) Asistenta socială şcolară (SW Educational Establishement);
i) Agenţie sau unitate de instruire (Training Unit);
j) Asistenţa socială în colegii sau universităţi etc.

3.4. Domeniul activităţii

a) drogaţii, alcoolicii etc. (drugs / alcohol);
b) foştii deţinuţi-infractori (ex-offenders);
c) tutela;
d) probation;
e) cei în căutare de adăpost" (homefinding);
f) copiii şi familia (children and families);
g) tinerii infractori;
h) vinstrucţia şi cercetarea;
i) îngrijirea sănătăţii;
j) sănătatea mintală (mental health) etc.

3.5. Ierarhia funcţiilor în domeniu

a) practician în asistenţa socială;
b) manager "de prima linie", zonal (first line manager);
c) manager superior (şef, titular) - Superviser.

PROBLEMA ASISTENȚEI SOCIALE
(inspirată de formularul publicat de BASW, Anglia)

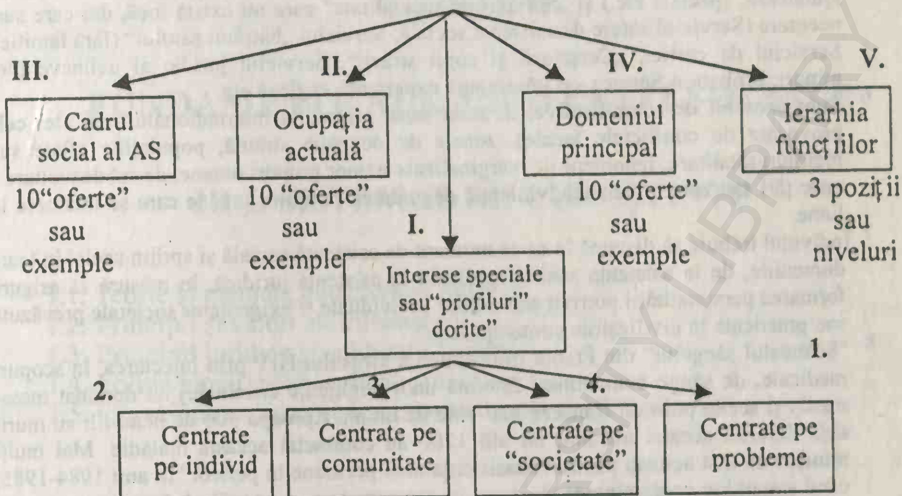

Fig. 1 Paradigma "spațiului de atribuire" al AS

NOTE

1 Conferim un sens larg acestor „medii sociale": căminele specializate (de copii cu handicap, orfelinate, de bătrâni, „mixte" etc.) , spitale îndeosebi de copii, psihiatrie etc.), penintenciarele, școlile ajutătoare, comisiile care se ocupă cu diferitele categorii de persoane defavorizate, care au nevoie de ajutor și „intervenție", cantinele de ajutor social etc. Sunt multe alte „medii defavorizate" - potrivit standardelor actuale - care n-au intrat încă, cel puțin în țara noastră, în atenția serviciilor sociale de specialitate și pentru care nu exisă nici mijloace materiale, nici resurse umane!

2 Un model prospectiv al asistenței sociale în România presupune atât valorificarea adecvată a experienței universale în acest domeniu, îndeosebi din țările dezvoltate (Franța, Anglia, SUA etc.), cât și „recuperarea" experienței românești, specifice comunitaților umane din „arcul carpatic" și totodată a activitaților de „asistență socială" (sanitară, medicală, agronomică, culturală, juridică, educațională etc.) desfășurate de Școlile Românești de Sociologie în perioada interbelică.

3 Practica studenților trebuie să vizeze nu numai instituțiile - ca până acum - ci și „spațiile sociale" care impun intervenția a asistentului social

4 Menționăm câteva funcții posibile în prezent, chiar dacă nu sunt statuate juridic: asistența socială comunitară, familială, școlară, a „copiilor-problemă", specifică orfelinatelor, căminelor de bătrâni și „azilurilor", penitenciarelor și vizând problematica „delincvenței juvenile", spitalelor (îndeosebi a celor psihiatrice, de pediatrie, maternitate etc.). Există, de asemenea, funcții posibile de asistență socială în învățământ, cercetare și, desigur, în organele de profil ale statului sau ale „agențiilor particulare" (despre care vom vorbi și în alte capitole).

5 Este vorba de „servicii de specialitate" care exisă deja în România (Biroul de Protecție

Socială, Comisia de Autoritate tutelară de pe lângă primării, Direcţia privind forţa de munca şi somajul, Laboratorul de sănătate mintală, orfelinate, căminele sau şcolile ajutătoare, speciale etc.) şi „Servicii de specialitate" care nu există încă, dar care sunt necesare (Serviciul sătesc de asistenţă socială, Serviciul „bătrânii satului" (fără familie), Serviciul de cartier, „Cerşetorii şi copii străzii", Serviciul juridic al delincvenţilor minori, Probation Service - o interesantă experienţă engleză etc.

6 Sunt deosebit de semnificative, în acest sens, migraţiile internaţionale (mai ales cele provocate de conflictele locale), zonele de ocupaţie străină, populaţiile aflate sub regimuri totalitare, fenomene de marginalizare a unor grupuri umane, de subdezvoltare a unor ţări sau zone, foametea, violenţa, degradarea relaţiilor umane care se întâlnesc în lume.

7 Individul trebuie să dispună în orice moment de asistenţă socială şi sprijin social în toate domeniile, de la asistenţa sanitar-medicală la asistenţa juridică, în măsură să asigure formarea personalităţii potrivit aspiraţiilor individuale şi exigenţelor societale prevăzute sau practicate în civilizaţiile contemporane.

8 "Scandalul sângelui" din Franţa (transmiterea virusului HIV prin injectarea, în scopuri medicale, de sânge contaminat, datorată unor neglijenţe criminale) au dominat mass-media şi scena politicii franceze mai bine de un an. Aproape 300 de hemofili au murit deja datorită acestei maladii, iar alţi 1200 au contractat această maladie. Mai mulţi miniştri au fost acuzaţi pentru "neasistenţa unei persoane în pericol" în anii 1984-1985, când a avut loc contaminarea.

Sb3. pp. 33-85

Capitolul III

FUNDAMENTE ALE ASISTENŢEI SOCIALE

(a) III.1. SISTEMUL DE CUNOŞTINŢE

1.1. Teorie şi metodă, obiective şi modele
1.2. Principii şi valori ale cunoaşterii
1.3. Principii juridice şi „obligaţii legale"
1.4. Forme empirice şi „aplicaţii practice"
1.5. Organigrama, structură şi „context organizaţional"

1.1. Probleme de teorie şi metodă în asistenţa socială

a) „teoria drepturilor umane", îndeosebi a „grupurilor specifice" cum ar fi:
1. grupurile vulnerabile;
2. grupurile dezavantajate (în diferite forme);
3. grupurile stigmatizate[1].
4. în general „grupurile marginalizate".

b) „metoda de cunoaştere" în asistenţa socială, îndeosebi:
1. prospectarea, descrierea şi „observarea directă";[2]
2. înregistrarea exactă a faptelor;
3. identificarea, evaluarea şi diminuarea erorilor;
4. ierarhizarea tehnicilor de teren;
5. „cadrul obiectiv" al informării şi „confruntării" sau verificării datelor;
6. metodologie diferenţiată, specifică obiectului şi obiectivului vizat:
   - la nivel individual (mai ales „copilul-problemă");
   - la nivel de grup (mai ales „familiile-problemă");
   - la nivel comunitar („cartier-problemă" etc.)

c) „teoria scopurilor" sau a ţelurilor AS;
1. identificarea factorilor transculturali ai AS (care afectează „nevoile clienţilor" şi practica în AS);
2. formarea abilităţilor de „sfătuire", „avocatură", „sprijin", negociere, „centrare pe scop" (pe ceva prioritar sau semnificativ), cum ar fi:
   - intervenţia în perioada de criză („cazuri critice");
   - probleme de „terapie familială";
   - anchete şi diagnostic privind „viaţa de grup";
   - promovarea „educaţiei sociale" etc.

d) comunitatea şi „teoria cadrului organizaţional" al AS:
1. formele locale ale serviciilor de AS de stat;
2. tipologia „agenţiilor particulare";

3. inițiativele voluntare;
4. „zonele albe“ în asigurarea asistenței sociale;
5. cooperarea cu învățământul de asistență socială (mai ales cu „studenții practicanți“) etc.

e) Asistența socială ca subsistem al „serviciilor sociale“:
1. asistenta socială și unitățile sănătății publice;
2. asistența socială și „Justiția criminală“;
3. asistența socială și organele „ordinii publice“;
4. asistența socială și „subsistemul educațional“;
5. teoria și perspectiva sistemică a asistenței sociale.

Asistenții sociali trebuie să dispună de o solidă pregătire teoretică privind ansambul „sistemului social, dinamica problemelor și fenomenelor sociale - îndeosebi aspectele negative, disfuncționale, cazurile de marginalizare sau degradare socială etc. - și totodată de o cunoaștere cât mai exactă a metodologiei sociologice, a tehnicilor principale și secundare[3] (inclusiv a celor de psihologie socială), fără de care nu vor putea fi înțelese și aplicate corect tehnicile și procedeele specifice asistenței sociale.[4]

Parafrazându-l pe Titulescu putem spune că „cea mai bună practică este o bună teorie“, fapt ce nu trebuie ignorat în elaborarea curriculum-ului și în orientarea profesionalizării specifice domeniului asistenței sociale. Viitorul specialist și practician trebuie să cunoască teoria problemei (sau a cazului),[5] să mânuiască cu ușurință conceptele implicate,[6] să operaționalizeze[7] atât teoria, cât și conceptele, să analizeze faptele (cantitativ și calitativ) și, în final, să conceptualizeze[8] datele de teren, să elaboreze modele, paradigme, ipoteze, „teorii cu rază medie de generalizare“ (***Robert Merton***) și desigur, concluzii și propuneri de intervenție destinate factorilor politici locali sau centrali, oficiilor sau agențiilor de asistență socială.

Vom continua, acum, analiza dimensională a paradigmei fundamentelor statusului asistenței sociale.

1.2. Principii și valori ale cunoașterii în asistența socială

a) rolul, sensul și motivația valorilor implicate în asistența socială;
b) dilemele și „consecințele etice“, inclusiv potențialul „conflict de interese“ și drepturi aparute în sânul familiei (prin impactul cazului de vizat AS);
c) importanța cunoașterii impactului conflictului (potențial) dintre valorile:
- individuale
- profesionale
- organizaționale (un așa-zis „conflict de valori“ !) etc.

1.3. Principii juridice și „obligații legale” în asistența socială

a) respect față de:
- libertatea individuală;

• „justiţia naturală";
• drepturi umane;
• drepturi legale.

b) asigurarea unor servicii legale în procesele juridice (pentru a acorda asistenţă acuzaţilor);
c) legea trebuie să îndeplinească o funcţie socială (în primul rând: preventivă, formativă şi coercitivă);
d) condiţii fundamentale de existenţă; asistenţa socială trebuie să urmărească :
• dreptul la fericire;
• dreptul la locuinţă;
• dreptul la un „venit material";
• dreptul la bunăstare.

e) responsabilităţi legale ale asistentului social faţă de clienţi (faţă de individul sau grupul asistat);
f) cunoaşterea detaliată a „cerinţelor legale" privind rezolvarea practică a „cazurilor speciale" sau dificile (vezi şi 4.4).

1.4. Forme empirice şi „aplicaţii practice" în asistenţa socială

a) comportamente, schimbări, „identităţi" umane specifice vârstelor (copiilor, adulţilor, bătrânilor);
b) structuri familiale şi structuri comunitare, „ciclul vieţii familiale";
c) cazuri de discriminare în funcţie de sex, rasă, origine socială, religie, handicap sau invaliditate etc.
d) formele concrete ale „bunăstării sociale" şi „politicii sociale" comparative:
• relevanţa „securităţii sociale" (a protecţiei);
• siguranţa ''locului de muncă";
• locuinţa şi ''starea gospodăriei;
• „politica penală" sau natura justiţiei;
• şanse egale în societate (educaţie, profesie etc.) ;
• condiţii echitabile de acordare a asistenţei ...!

e) cauzele şi consecinţele fenomenelor vizate în AS:
• alcoolismul, tabagismul etc;
• morfinomania, drogarea, „dependenţa" de stupefiante;
• violenţa, abuzul fizic, criminalitatea;
• bolile psihice, stările depresive etc.;
• dificultăţi de învăţare sau de adaptare;
• incapacitate, invaliditate, handicap etc.;

f) impactul practic al evoluţiei societăţii globale;
• tendinţele demografice şi economice;[9]
• constatări ale anchetelor sociale;
• evaluarea implicaţiilor concrete ale faptelor (interesând serviciile de asistenţă socială).[10]

1.5. Organigramă, structură şi „context organizaţional"

a) model-ipoteză de organigramă pentru domeniul asistenţei sociale;
b) „teoria organizaţiei" şi a structurii aplicată în asistenţa socială;
c) sistemul instituţional local, zonal şi central;
d) sisteme sau subsisteme paralele sau "învecinate":
- subsistemul „justiţiei criminale";
- subsistemul „sănătăţii publice";
- subsistemul îngrijirii, educării şi protecţiei copilului „fără familie" (orfani, abandonaţi etc.) ;

e) cooperarea şi interrelaţiile dintre aceste subsisteme;
f) computerizarea informaţiei, protecţia şi accesul la date - factori relevanţi pentru practica asistenţei sociale;
g) teoria schimbării sistemului şi subsistemului asistenţei sociale (rolul „setului de factori" - politici, economici, culturali).

III. 2. SISTEMUL DE VALORI SPECIFICE ASISTENŢEI SOCIALE

2.1. Valori orientate spre individ;
2.2. Valori orientate spre comunitate sau grup;
2.3. Valori centrate pe practica asistenţei sociale;
2.4. Valorile asistenţei sociale şi statusul asistentului social.

2.1. Valori orientate spre individ

a) demnitate individuală;
b) respect faţă de persoană;
c) „viaţa privată", intimitate;
d) dreptul de opţiune;
e) cofidenţialitate.

2.2. Valori orientate spre comunitate

a) respect faţă de tradiţiile şi modelul cultural local;
b) cooperarea cu actorii[11] locali ai asistenţei sociale „moştenite";
c) adaptarea, în comunitate, a abilităţilor asistenţei sociale moderne;
d) dreptul de alegere (opţiune) al familiei;
e) dreptul la autonomie al comunităţii;
f) dreptul la protecţie socială faţă de orice risc, abuz, violenţă etc.

2.3. Valori centrate pe practica asistenţei sociale

a) contracararea impactului discriminării eventuale în raport cu: sexul, vârsta, handicapul, starea materială etc. asupra formei de intervenţie a serviciului

de asistență socială;

b) conștientizarea rolului interrelațiilor dintre factorii și domeniile implicate în activitatea de asistență socială;

c) conștientizarea pericolului comportamentului rasist individual și de grup[12] și găsirea formelor de combatere printr-o „practică antirasistă";

d) identificarea originilor comportamentului discriminatoriu și cultivarea atitudinii anti-discriminatorii în practica de asistență socială (anti-sexism etc.);

e) recunoașterea necesității de a promova politici anti sau non-discriminatorii și de a le practica în asistența socială etc.

2.4. Valorile asistenței sociale și statusul asistentului social

a) Statusul profesional al asistentului social depinde de competența pe care o manifestă iar aceasta, la rândul ei, depinde de gradul de înțelegere și "interiorizare" a valorilor specifice asistenței sociale;

b) Setul de valori al asistenței sociale exprimă în esență:

- obligația de a asigura o „justiție socială";
- protecție și „bunăstare socială";
- ridicarea „calității vieții" individuale, familiale și de grup în cadrul comunității;
- repudierea tuturor formelor de discriminare, marginalizare sau „opresiune".

Practica ne pune față în față, cel mai adesea, cu situații conflictuale în chiar interiorul sistemului, cu așa-numitele „conflicte de valori" sau interese (îndeosebi între cele individuale și comunitare sau individuale și societale), asistentul social trebuind să opteze sau să selecteze o soluție dintr-o serie întreagă - multe dintre ele „prea diferite" sau chiar opuse, divergente. Numai o cultură solidă, o bogată experiență de viață și convingeri ferme (privind domeniile implicate) îl pot salva de la greșeli și de la încălcarea valorilor „propriului statut", ale propriei profesii.[13]

Confruntarea valorilor asistenței sociale cu sistemul general de valori umane constituie o cale esențială de rezolvare a conflictelor menționate mai sus și de evitare a situațiilor ambivalente din asistența socială, generatoare de stres și tensiuni în desfășurarea activităților specifice domeniului.[14]

Se impune totodată a se avea în vedere particularitățile comunității sau ale societății în ansamblul ei - nivelul de dezvoltare, gradul de civilizație, definirea sărăciei (de pildă în România, în raport cu SUA sau Germania) pentru a lua o decizie corectă în soluționarea unei probleme de asistență socială.[15]

III.3. ABILITĂȚI ȘI DEPRINDERI PRACTICE ÎN ASISTENȚA SOCIALĂ

3.1. Abilități cognitive;
3.2. Abilități în „relațiile interpersonale";
3.3. Abilități în „luarea deciziilor";

3.4, Abilităţi administrative;
3.5. Abilităţi în „valorificarea resurselor".

3.1. Abilităţi cognitive

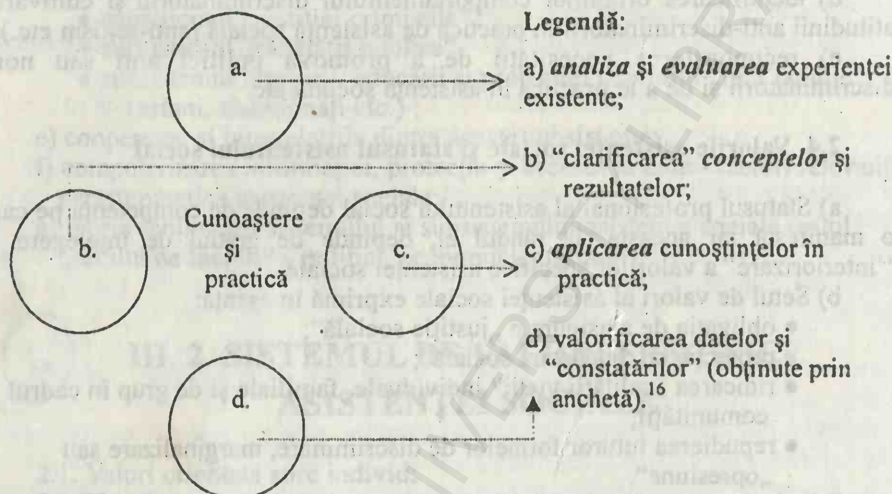

Fig. 2. Patrulaterul abilităţilor cognitive în asistenţa socială

3.2. Abilităţi în relaţiile interpersonale (dominarea şi ''mânuirea" afectivităţii)

a) identificarea şi evaluarea "câmpului relaţional";
b) promovarea (sau ''provocarea'') unor relaţii şi „stări afective" funcţionale-pozitive;
c) recunoaşterea impactului „câmpului afectiv" asupra existenţei individuale şi sociale;
d) diagnosticarea naturii relaţiilor întâlnite în practica asistenţei sociale :

- de prietenie sau de ostilitate;
- sinceritate sau minciună;
- cooperare sau conflict;
- altruism sau egoism;
- egalitate sau discriminare;
- toleranţă sau agresivitate (violenţă);
- anti-rasism sau rasism; anti-şovinism sau şovinism;
- autoritarism sau egalitarism; comportament totalitar sau democratic.

e) stabilirea rolului diferențelor sociale culturale educționale rasiale psihice etc. dintre indivizi în practica asistenței sociale;

f) capacitatea de a manifesta autoritate (legitimă) în raport cu ceilalți și în același timp dreptate și înțelegere (un fel de ''autoritarism democratic'');

g) prevedere și grija de a ajuta la timp, pe cine trebuie și în modul în care trebuie (numai o cunoaștere profundă a cazurilor implicate, prevăzute, poate asigura stabilirea unei soluții corecte).[17]

h) observare, înțelegere și ''interpretare'' corectă a atitudinilor și comportamentelor;

k) capacitatea comunicațională: verbală, non-verbală și para-verbală, analitică, sintetică și semnificantă;

l) experiența intervievării „în variate circumstanțe";

m) practica muncii în echipă și a negocierii inter-individuale cu partenerii implicați în asistența socială;

n) în fine, transformarea oricărei acțiuni sau intervenții într-un sprijin dat celor vizați în asistența socială.

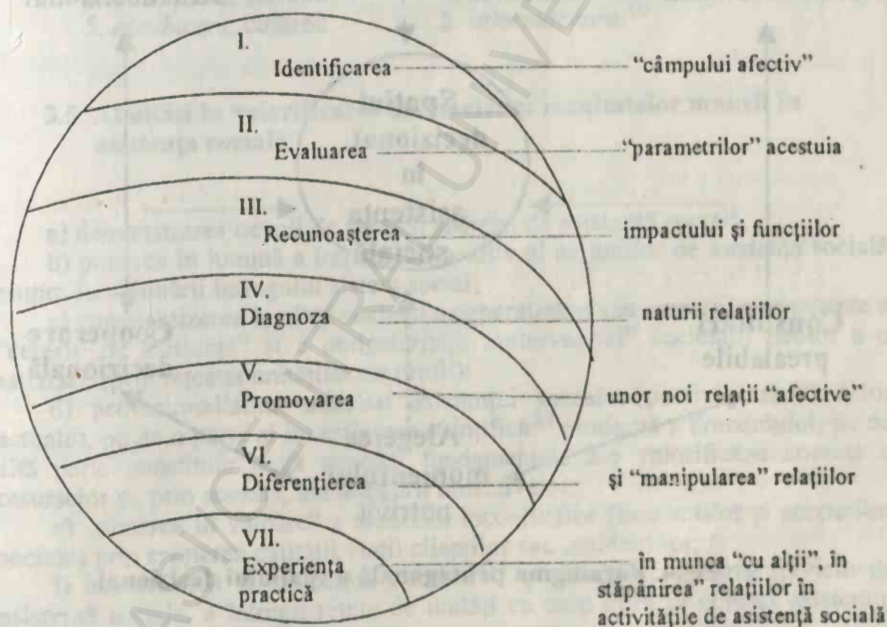

Fig. 3. Ierarhia abilităților principale și statusul asistentului social[18]
(câmpul afectiv și profesionalismul asistentului social)

3.3. Abilităţi în luarea deciziilor

a) alegerea momentului potrivit: când decizia este necesară, "obiectiv-impusă" sau „subiectiv-solicitată";
b) responsabilitatea de a lua decizia în numele clientului;
c) identificarea deciziilor care impun consultări prealabile cu alţi „actori sociali"(factori politici, agenţii etc.) ;
d) implicarea asistentului social în sistemul sau în "organizarea procesului decizional" (privind problemele globale ale asistenţei sociale: buget alocat, reţeaua de servicii necesare, învăţământul de profil, dotările tuturor tipurilor de unităţi implicate, relaţiile internaţionale privind asistenţa socială etc.);
e) capacitatea de cooperare sau colaborare cu ceilalţi factori (profesionişti, agenţi de specialitate, unităţi cu funcţii învecinate etc.) în elaborarea deciziilor.

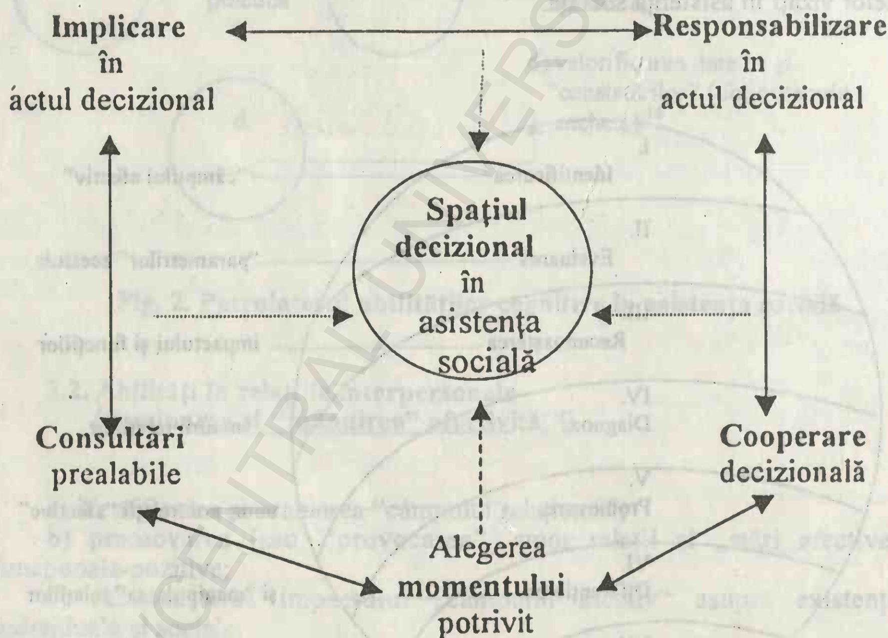

Fig.4. Paradigma pentagonală a spaţiului decizional

3.4. Abilităţi administrative (de teren, de birou, de organizare etc.)

a) elaborarea de materiale, procese verbale, rapoarte etc. cât mai exacte şi cât mai sintetice;
b) realizarea sarcinilor în deplină confidenţialitate şi, în cazurile speciale, cu

consimțământul clienților (când este vorba, de pildă, de „transfer" de date);

c) capacitate de comunicare și înclinație spre „public relations", forță de convingere, negociere, interviu etc.;

d) spirit organizatoric, talent în organizarea rațională a timpului, în planificarea cazurilor și, mai ales, în stabilirea priorităților;

e) însușiri monitoriale: de îndrumare, „sfătuire", conducere, supraveghere și control;

f) talentul de a obține informații prin formele cele mai simple, obișnuite, inclusiv prin „tehnologiile disponibile" (deprinderi „birotice și informatice").

SISTEME DE NOȚIUNI

I.	II.
1. *elaborare* rapoarte;	1. *confidențialitate*;
2. *analiza* și *sinteza*;	2. *raționalitate*;
3. *organizare*, programare;	3. *comunicabilitate*;
4. *îndrumare*, sfătuire;	4. „transferabilitate";
5. *conducere*, control.	5. *informatizare*.[19]

3.5. Abilități în valorificarea resurselor și rezultatelor muncii în asistența socială

a) demonstrarea nevoii de servicii sociale, de asistență socială;

b) punerea în lumină a impactului pozitiv al acțiunilor de asistență socială asupra funcționării întregului sistem social;

c) conștientizarea la nivel societal a generalizării sau creșterii permanente a "cererii .de asistență" și a obligativității „intervenției" societății pentru a o satisface (prin rețeaua unităților de profil);

d) profesionalismul adecvat asistenței sociale (potrivit standardelor actuale), pe de o parte și investigarea științifică[20] modernă a domeniului, pe de altă parte constituie două condiții fundamentale ale valorificării corecte a resurselor și, prin aceasta, ale atingerii obiectivelor;

e) „punerea în valoare" a mediului înconjurător (instituțiilor și serviciilor sociale) prin creșterea calității vieții clienților sau .ezidenților;

f) identificarea și „folosirea creativă"[21] a resurselor oricărui serviciu de asistență socială, a întregii rețele de unități cu care intră în contact asistentul social în munca sa.

Valorificarea resurselor, inclusiv umane și științifice, constituie o problemă la care vom reveni.

III.4. SISTEMUL COMPETENŢELOR PRACTICE ÎN ASISTENŢA SOCIALĂ

4.1. Evaluarea nevoilor, mijloacelor, situaţiilor şi riscurilor din domeniul asistenţei sociale;

4.2. Elaborarea „planurilor potrivite", adecvate, de acţiune;

4.3. Stabilirea unui „prim ajutor", iniţial, pentru client, adică a formei pe care trebuie să o ia „prima intervenţie" în soluţionarea cazului;

4.4. Implementarea unei acţiuni într-un „spaţiu specific" (semnificativ pentru practica şi normele asistenţei sociale);

4.5. Măsurarea rezultatelor în raport cu ţelurile asistenţei sociale;

4.6. Transferul cunoaşterii şi deprinderilor în domenii şi situaţii noi;

4.7. Responsabilizare faţă de implicaţiile practicii profesionale din asistenţa socială asupra celorlalţi şi, în general, asupra vieţii sociale.

După cum observăm din această serie generală de elemente - pe care urmează să le operaţionalizăm mai departe[22] - competenţa în practica asistenţei sociale este „produsul cunoaşterii, al abilităţilor şi al valorilor"[23], sintetizând ansamblul factorilor, indicatorilor şi dimensiunilor analizate deja mai sus.

4.1. Evaluarea nevoilor, mijloacelor, situaţiilor şi riscurilor din domeniul asistenţei sociale

a) Înţelegerea „naturii multi-dimensionale" a:
- asistenţei sociale şi a „nevoii sociale";
- discriminării şi „privării de drepturi";
- sărăciei şi violenţei;
- alcoolismului, tabagismului, drogării etc.;
- a consecinţelor oricărui abuz;

b) identificarea efectivelor demografice (indivizi, familii, grupuri) ale comunităţii vizate şi „sistemele de sprijin";

c) compararea necesarului de servicii de asistenţă socială[24] cu posibilităţile locale (cu "şansele de organizare" în zona dată)[25];

d) descoperirea „variatelor nevoi" ale oamenilor aflaţi în dificultate şi a gradului în care pot fi satisfăcute prin „reţele de ajutor";

e) selecţionarea „evenimentelor semnificative" din istoriile sociale şi din viaţa comunităţilor umane;

f) observarea şi diagnosticarea comportamentelor umane;

g) stabilirea prezenţei „factorilor de risc" (abuz, violenţă, discriminare etc.) prin observaţii, analize de „istorie socială" şi informaţii de la „ceilalţi";

h) cunoaşterea cât mai exactă a situaţiilor individuale de risc prin tehnici relevante de investigare legală.

4.2. Elaborarea planurilor de acţiune

a) mobilizarea resurselor individuale şi familiale:
- în interiorul comunităţii;

- în cadrul „reţelei sociale" de unităţi;
- prin „sistemul de sprijin" existent.

b) planuri de intervenţie cu şi pentru „oamenii în nevoie" şi pentru rezolvarea problemelor sociale;

c) elaborarea unor „programe de asistenţă-îngrijire" în colaborare cu beneficiarii (chiar cu drogaţii, de pildă) şi cu profesioniştii „învecinaţi";

d) clarificarea sau precizarea „responsabilităţilor mutuale" ale tuturor celor implicaţi în implemenatrea unor asemenea planuri sau programe;

e) stabilirea exactă a obiectivelor şi priorităţilor.

Planuri de acţiune
(sau programe de asistenţă socială)

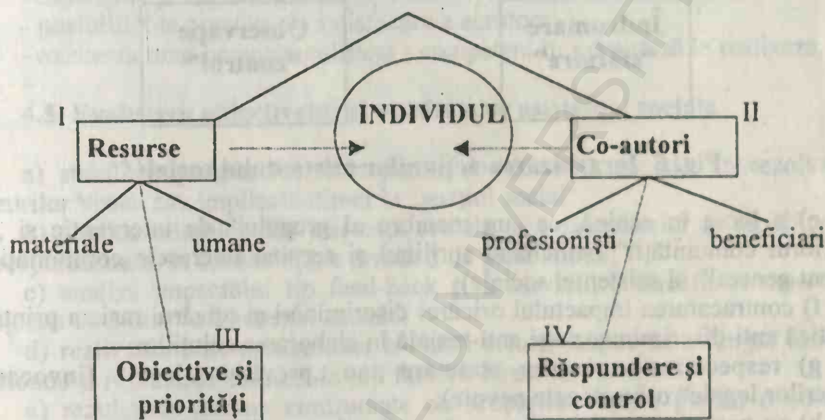

Fig. 5. Elemente principale ale planului de acţiune

4.3. Acordarea asistenţei sociale iniţiale

- intervenţia în stabilirea ''primului ajutor'' adecvat clientului, potrivit cunoaşterii, valorilor şi abilităţilor specifice muncii în asistenţa socială.

4.4. Implementarea acţiunii specifice de asistenţă socială

a) definirea şi delimitarea „zonei de interes" specifice (privind cazul sau clienţii asistaţi) pe baza celor trei elemente ''clasice'' (cunoştinţe, valori, abilităţi) şi, în plus, pe baza unei cunoaşteri suplimentare relevante.[26]

b) promovarea, întotdeauna, a relaţiilor în acţiunile de asistenţă socială, în contactele cu indivizii, familiile sau grupurile;

c) selectarea atentă a metodelor adecvate de:
- evaluare a „situaţiei" urmărite;
- programare (planificare) a acţiunilor;
- formulare a „intervenţiilor";

d) faţă în faţă cu „clienţii în dificultate" (cu probleme interesând asistenţa

socială), asistentul social trebuie să urmeze ferm traiectoria axiologică a propriului status;

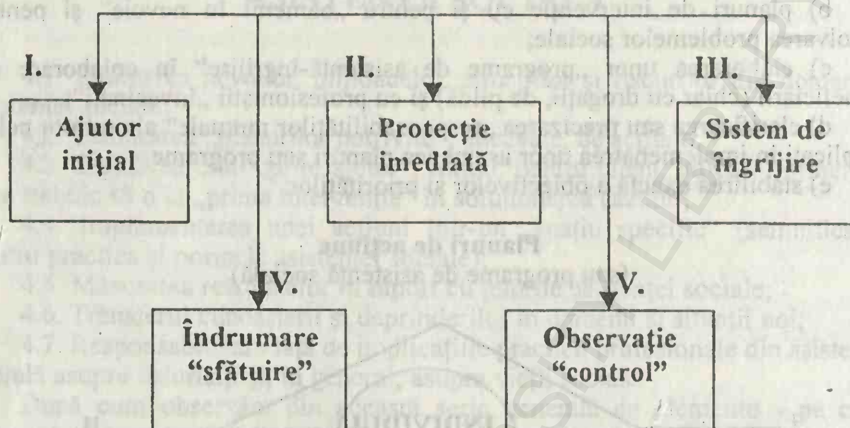

Fig. 6 Ierarhizarea acțiunilor asistentului social[27]

e) a lucra în echipă, ca „un membru al grupului" de intervenție și „în interiorul comunității" (solicitând sprijinul și servind interesele comunității - „client general" al asistenței sociale);

f) contracararea impactului oricărei discriminări și oricărui rasism printr-o practică anti-discriminatorie și anti-rasială în elaborarea soluțiilor;

g) respectarea cerințelor statutare sau „prevăzute legal" (invocarea „puterilor legale" oriunde este nevoie);

h) co-participarea și implicarea în acțiunile inter-profesionale de asistență socială;

i) asumarea răspunderii pentru decizii care intră în propriul "spațiu de competență";

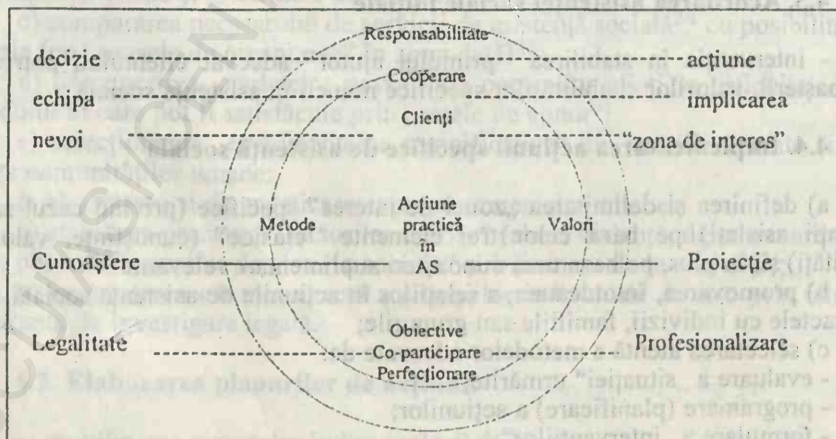

Fig. 7 „Spațiul de atribute" al acțiunii practice în AS

k) cunoaşterea „politicii formative" a agenţilor de asistenţă socială şi influenţarea activităţii acestora în sensul dorit;

l) perfecţionarea continuă a practicii, a acţiunilor de intervenţie în asistenţa socială - obiectiv care trebuie urmărit atât de profeşionişti-practicieni, cât şi de studenţii practicanţi în „reţeaua asistenţei sociale".

Diploma de asistent social (universitar sau post-universitar) trebuie să conţină atât calificativul general privind gradul de profesionalizare, cât şi activităţile practice desfăşurate de studenţi, prevăzute în curriculum în scopul formării deprinderilor şi abilităţilor necesare.

Realizarea conştientă a statusului asistenţei sociale (în primul rând a elementelor menţionate mai sus) impune a avea în vedere:

- aspiraţiile şi nevoile individuale ale asistentului social;
- posibilităţile practice de satisfacere a acestora;
- existenţa unui personal calificat - competent în măsură să le realizeze.

4.5. Evaluarea obiectivelor şi rezultatelor asistenţei sociale

a) stabilirea progresului în acţiunile de asistenţă socială, în rezolvarea cazurilor vizate sau implicate direct în „spaţiul social";

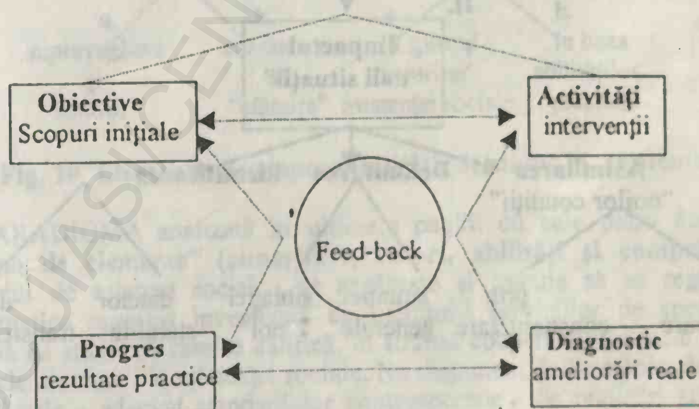
b) analiza relaţiilor din asistenţa socială şi a rezultatelor şi modificarea corespunzătoare, în consecinţă, a practicii de până atunci;

c) analiza impactului tip feed-back şi a serviciilor directe în raport cu „reţeaua de ajutor" a asistenţei sociale;

d) realizarea unei meticuloase evaluări a intervenţiei de-a lungul întregii perioade şi raportarea acesteia la toţi factorii direct implicaţi;

e) rezultatele trebuie confruntate cu scopurile iniţiale pentru o corectă diagnosticare a activităţii asistenţei sociale programate iniţial.

Fig. 8. Evaluarea asistenţei sociale

4.6. Transferul de cunoştinţe şi abilităţi în situaţii noi

a) adaptarea şi obişnuinţa practică cu noile situaţii, mai ales cu condiţiile viitoarelor locuri de muncă (ale actualilor studenţi);

b) delimitarea şi definirea „situaţiilor generale“, pe de o parte, şi a elementelor noi, specifice, în fiecare caz în parte, pe de altă parte;

c) stabilirea plusului de cunoaştere şi deprinderi câştigat printr-o „practică nouă - specială“, într-un caz deosebit;

d) identificarea, la sfârşitul fiecărei perioade de practică, a:

- ceea ce este nou, particular, semnificativ;
- ceea ce este transferabil în alte situaţii, cazuri, zone de interes pentru asistenţa socială (soluţii, tehnici de lucru, abilităţi etc.) .

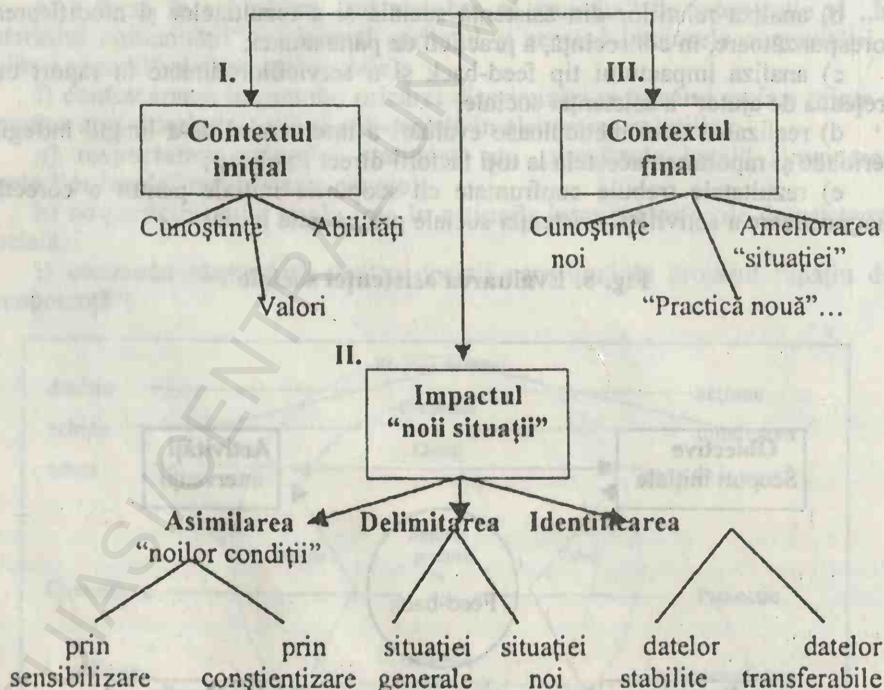

Fig. 9 Dinamica activităţilor de asistenţă socială

4.7. Asumarea responsabilităţii pentru practica profesională

E necesar ca asistentul social:

a) să reflecteze asupra propriei activităţi;

b) să valorifice propria contribuţie în domeniul asistenţei sociale;

c) să folosească în mod adecvat ocaziile de consultare, îngrijire, supraveghere şi conducere;

d) să respecte valorile de bază: confidenţialitatea, demnitatea, drepturile etc;

e) să elimine sau să reducă impactul discriminării sau al diferitelor prejudicii (aduse clientului);

f) să integreze sau să experimenteze în practică: cunoştinţele, valorile şi abilităţile de care dispune deja;

g) să rezolve adecvat dilema dintre valorile sau „judecata profesională"[28] şi interesele probabile sau „politica agenţiei" de asistenţă socială (particulară, de stat etc.)

h) să-şi asume răspunderea pentru propria perfecţionare sau pentru auto-educaţia permanentă".[29]

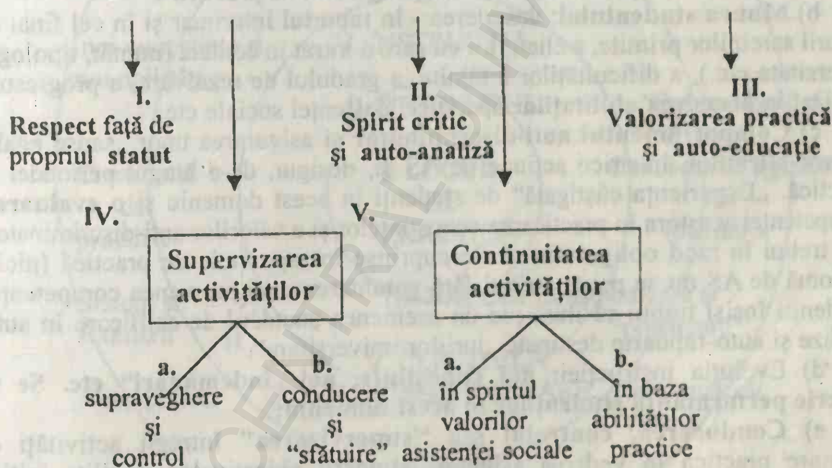

Fig. 10 Elemente ale responsabilităţii de status în asistenţa socială

PARADIGMA analizată în ultimele pagini cu cele patru domenii sau „sisteme de elemente" **(cunoştinţe, valori, abilităţi şi competenţe)** ale statusului de asistent social - se regăseşte şi trebuie să se regăsească în problematica practică investigată de lucrătorii serviciilor de specialitate şi totodată de studenţii care se califică, în strânsă cooperare cu aceste servicii, în diversele sectoare ale asistenţei sociale. Nu dispunem, în România, de un sistem semnificativ - adecvat standardelor contemporane - de realizări ştiinţifice pe probleme specifice acestui domeniu, deceniile de dictatură împiedicând

aprofundarea unor zone sociale care ar fi fost incompatibile - în plan ideologic - cu politica oficială. Anchete şi investigaţii s-au făcut, desigur, unele chiar „la comandă" (vizând, de pildă, delincvenţa, mai ales juvenilă, sărăcia, „situaţia familială", „gradul de cooperare" al populaţiei active, „starea infracţională" generală, forme de „recuperare a infractorilor" sau foştilor puşcăriaşi etc.), dar scopurile urmărite erau dominant politice şi, ceea ce este mai grav, rezultatele statistice şi „interpretările" erau „ajustate" în funcţie de exigenţele „statului totalitar" şi de „comandamentele ideologice" ale momentului.[30]

III.5. SISTEM DE REGULI ŞI EXIGENŢE PRACTICE

5.1. Particularităţi ale sistemelor de referinţă

a) **Statusul şi condiţiile instituţiei sau agenţiei** cu care s-a încheiat **contractul de practică***. Descrierea pe care o va realiza trebuie să cuprindă şi clientela (indivizi, grupuri, organizaţii) cu care studenţii vor intra în contact potrivit obiectivelor şi activităţilor din „programul de practică".

b) **Munca studentului**: descrierea - în raportul interimar şi în cel final - a naturii sarcinilor primite, a clienţilor cu care a intrat în contact (număr, tipologie, diversitate etc.), a dificultăţilor întâlnite, a gradului de rezolvare, a progresului realizat în **însuşirea abilitaţilor** specifice asistenţei sociale etc.;

c) **Comportamentul anti-discriminator** şi asigurarea unor „şanse egale" tuturor clienţilor, în orice acţiune de AS şi, desigur, de-a lungul perioadei de practică. „Experienţa câştigată" de studenţi în acest domeniu şi o **evaluare** a competenţei acestora în practicarea cunoştinţelor şi a valorilor anti-discriminatorii vor trebui în mod obligatoriu să fie cuprinse în rapoartele de practică (nici o diplomă de AS nu se poate atribui fără garantarea unei asemenea competenţe). Studenţii înşişi trebui să ilustreze un asemenea standard de calificare în auto-analize şi auto-rapoarte destinate „juriilor universitare".[31]

d) Evoluţia instrucţiei: **noi cunoştinţe, noi „îndemânări" etc. Se va descrie performanţa studenţilor în acest domeniu;**

e) **Conducerea, controlul** sau **''supervizarea''** întregii activităţi de instruire practică în vederea asigurări atingerii obiectivelor stabilite iniţial: fundamentele generale ale competenţei în AS (cunoştinţe, valori, abilităţi); metodologie, metode şi tehnici de anchetă socială,[32]pentru anii I şi II; „Zone de interes" specifice, competenţe „transferabile" de la un domeniu la altul al AS; experimentarea tehnicilor pe „cazuri concrete" şi în „spaţii sociale" particulare, pentru anii III şi IV (orientarea activităţii, de asemenea, spre elaborarea lucrării de diplomă: date empirice, verificarea ipotezelor);

f) Capacitatea studenţilor practicieni de **a aplica teoria în practică**. Analizele (inclusiv auto-evaluările) trebuie să "pună în lumină" nivelul de inserţie în comportamentul şi în practica studenţilor a cunoştinţelor, valorilor şi deprinderilor fundamentale (prevăzute în standardele AS), elemente „teoretizate" sau „însuşite în sala de curs", dar încă neexperimentate şi mai rar întâlnite în

viaţa cotidiană. Proba de bază în acest sens, ar putea fi nivelul de conştientizare de către înşişi studenţii a rolului acestui „sector al Curriculum-ului AS" în pregătirea lor, nivel evidenţiat printr-o serie de forme sau mijloace:

- **auto-portret** şi auto-reflexie asupra propriei competenţe;
- **rapoarte** sau auto-referate privind acest domeniu;
- **interviuri**, discuţii, analiză, „sesiuni de supervizare" etc.;
- **Consilii profesionale, „grupuri de control", „ecouri" feed-back, "reacţia"** agenţiilor etc.

g) **Sarcinile rămase** pentru o altă perioada de practică pornind de la „nereuşite" sau de la „aspiraţii noi".

Responsabilitățile îndrumătorului de practică

Fig.11. O distribuţie ierarhică a sarcinilor îndrumătorului de practică

Studentul-practicant are obligaţia:

a) **să cunoască**, la rândul lui, particularităţile locului de practică (funcţii, disfuncţii, personal, tipologia clienţilor etc.);

b) **să elaboreze** periodic sau la cerere descrieri cât mai exacte ale activităților asistați și ale concluziilor sau formulate pentru "cazurile" investigate.

c) **să experimenteze** metodele, tehnicile sau ''formele de anchetă specifice AS și să verifice eventualele ipoteze, consultînd ori de ori este nevoie îndrumătorul-profesor și profesionistul din agenția sau instituția contractantă (existând obligații în acest sens);

d) **să-și exerseze** și să-și dezvolte capacitatea de analiză, îndeosebi de auto-analiză, spirit critic față de fenomenele și faptele sociale, inclusiv față de propria conduită, să fie preocupat de managementul sau "gospodărirea" propriei calificări profesionale să realizeze auto-evaluări ale acesteia. Auto-referatul sau auto-descrierea trebuie să includă:

- **Problema**, cazul, "sarcinile", clientela vizată;
- **Evaluarea** „nevoilor" clientului;
- **Alegerea** „ strategiei" de intervenție;
- **Argumentarea** sau "justificarea" acesteia;
- **Procedee**, tehnici, „forme de acțiune" adecvate;
- Descrierea și „evaluarea" **rezultatelor**;
- Sarcini și **planuri de viitor** în domeniu.

e) Studenții practicanți trebuie să facă descrieri cât mai exacte asupra **aplicării pe teren**, în „spațiul social" în care se află și în rapoturile cu clienții vizați, a cunoștințelor, valori și abilităților vizând conduita anti-discriminatorie;

f) **Rapoartele de practică** trebuie să cuprindă, de asemenea, o descriere a agenției (sau instituției) contractante, a politicii acesteia, ilustrată atât prin analize de exemple și „cazuri concrete", cât și prin materiale faptice, „probe", tabele, schițe etc.;

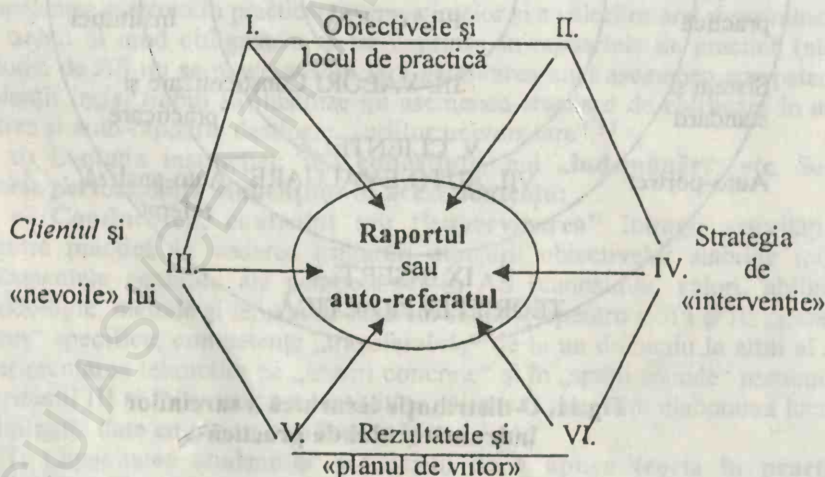

Fig. 12. „Elemente de bază" pentru o analiză sau pentru Raportul de practică

g) În cazul **echipelor de practică** (studenţii reuniţi pentru a asista acelaşi client sau pentru a rezolva aceeaşi problemă în acelaşi loc de practică), rapoartele colective trebuie să fie însoţite şi de rapoarte individuale (cu evaluări şi 'masurări' cât mai exacte ale activităţilor, reuşitelor şi nereuşitelor personale), întrucât evaluarea finală este, în esenţă, individuală*.

h) În **concluziile finale**, studenţii trebuie să demonstreze cunoaşterea exactă a problemelor şi aspectelor specifice locului de practică, conştientizarea funcţiilor şi disfuncţiilor acestuia, a "ofertelor" şi "limitelor" de experimentare practică a exigenţelor de standard* impuse unei AS moderne şi civilizate, cu "punctele tari" şi cu "slăbiciunile" unităţii contractante, formulând - în cele din urmă -soluţii şi propuneri pentru viitor!

Obligaţiile şi responsabilităţile agenţiei sau ale instituţiei contractante vor fi înscrise în **Modelul de Contract** ce-l vom prezenta în anexă şi sunt „paralele" obligaţiilor partenerilor, menţionate mai sus. „Supervizarea" continuă a studenţilor, asigurarea condiţiilor de practică şi cooperarea - în toate domeniile - cu profesorii (universităţile contractante) chiar cu clienţii - constituie esenţa „obligaţiei contractuale" a agenţiei respective.

5.2. Elemente pentru un Ghid de practică destinat studenţilor secţiei de Asistenţă socială

A. Obiectivele practicii de teren pentru studenţii secţiei de asistenţă socială*

Identificarea problemelor specifice şi elaborarea celor mai adecvate **obiective** pentru practica studenţilor unei **secţii noi**, fără experienţă şi fără tradiţie în universităţile româneşti au constituit **sarcini prioritare** pentru corpul profesoral.

Secţia de Asistenţă Socială din cadrul Universităţi "Al.I.Cuza" Iaşi a fost organizată în anul 1991, după ce, o scurtă perioadă de timp, a fiinţat sub forma Colegiului Universitar de trei ani.

Dificultăţile din primii ani, determinate de imprecizia statutului şi rolurilor studenţilor de la această secţie au fost depăşite datorită preocupării reale de optimizare a procesului instructiv-educativ. Dacă, la început, practica se desfăşura în instituţii în care studentul era privit cu suspiciune, astăzi situaţia s-a ameliorat semnificativ.

Adaptarea sistemului de asistenţă socială la contextul contemporan a impus schimbări multiple în **programa** practicii de specialitate. **Conţinutul** acesteia s-a îmbogăţit şi diversificat, oferind studenţilor posibilitatea de a dobândi şi dezvolta **abilităţi** şi **deprinderi** de bază ale **profesiei de asistent social**.

Instruirea practică a fost concepută sub forma **stagiilor graduale**, pe parcursul semestrelor de studii şi sub forma unei perioade de trei săptămâni la

sfârşitul anului universitar. Având la bază nevoile de învăţare ale studenţilor, activitatea practică oferă posibitatea de a **verifica, aplica** şi **integra cunoştinţele teoretice** obţinute la cursuri în **realitatea socială din teren**.

Ghidul de practică se doreşte a fi un **reper în orientarea generală** şi în îndrumarea practicii studenţilor, având ca scop creşterea eficienţei şi calităţii stagiului de practică.

Ghidul conţine o prezentare a **obiectivelor generale şi specifice** ale practicii studenţilor **pentru fiecare an de studiu** universitar, o enumerare a **rolurilor şi responsabilităţilor** părţilor implicate direct în acest proces, un **model de acord de practică** între universitate, student şi agenţie (instituţie) precum şi **modalităţi de evaluare** a practicii studenţilor. Ghidul nu poate constitui totuşi o reţetă obligatorie sau un sistem de elemente şi "reguli fixe". Fiecare parte implicată - coordonatorul, îndrumătorul, studentul - are dreptul la imaginaţie şi creativitate în organizarea şi desfăşurarea practicii. Importantă este exprimarea exigenţelor şi valorilor fundamentale ale domeniului.

Obiective generale

a. descrierea şi înţelegerea „locului de practică" (instituţie, serviciu social etc.) în perspectivă sistemică şi în raport cu societatea globală;

b. dezvoltarea abilităţilor necesare aplicării teoriilor în practica asistenţei sociale;

c. creşterea capacităţii de autocunoaştere, autodisciplină şi autonomie profesională;

d. dezvoltarea competenţelor de aplicare a valorilor specifice asistenţei sociale.

Obiective specifice

a. îmbunătăţirea cunoştinţelor şi deprinderilor privind modul de lucru cu diferite categorii de clienţi;

b. însuşirea metodelor de intervenţie directă în teren;

c. dezvoltarea deprinderilor privind înregistrarea informaţiilor şi realizarea anchetelor de caz;

d. evaluarea nevoilor şi resurselor clienţilor;

e. identificarea şi utilizarea resuselor comunitare.

B. Responsabilităţi ale persoanelor implicate în practica asistenţei sociale

Coordonatorul de practică (din partea universităţii) are sarcina:

a. să identifice, să evalueze şi să selecteze agenţiile, instituţiile sau serviciile sociale pentru practica de teren a studenţilor;

b. să identifice şi să pregătească îndrumătorii de practică pentru supervizarea activităţii studenţilor;

c. să asigure studentului un loc de practică în conformitate cu opţiunea acestuia;

d. să sprijine studentul şi îndrumătorul în desfăşurarea activităţii practice;

e. să pregătească şi să distribuie supervizorilor (îndrumătorilor)

documentele necesare practicii: ghidul de practică, acordul de plasament, formularele de evaluare ale studentului etc.;

f. să medieze relaţiile dintre student, supervizor şi alţi profesionişti;

g. să organizeze şi să coordoneze seminariile de instruire practică pentru studenţi şi supervizorii (îndrumătorii) de practică.

Îndrumătorul de practică (din partea agenţiei sau instituţiei) trebuie să realizeze:

a. încheierea acordului de practică cu studentul, definitivând obiectivele, activităţile şi sarcinile concrete din perioada practicii;

b. îndrumarea studentului cu privire la ansamblul problemelor practicii, la modul de întocmire a jurnalului de practică şi păstrarea programului stabilit;

c. organizarea şi supervizarea activităţii practice a studentului;

d. colaborarea cu profesorul coordonator al practicii şi, eventual, cu alţi reprezentanţi ai universităţii;

e. medierea eventualelor conflicte apărute în perioada practicii pentru soluţionarea lor;

f. evaluarea abilităţilor şi performanţelor dobândite de student;

g. îmbunătăţirea oportunităţilor de instruire ale studentului.

Studentul practicant trebuie:

a. să manifeste respect faţă de instituţia de practică, faţă de programul de funcţionare al acesteia, de personalul angajat, precum şi faţă de cerinţele îndrumătorului de practică;

b. să ţină un jurnal de practică organizat;

c. să aplice cunoştinţele teoretice în practică;

d. să coopereze cu ceilalţi studenţi, cu echipa din care face parte şi cu care lucrează;

e. să-şi asume responsabilităţile şi sarcinile practice repartizate;

f. să aibă o ţinută corespunzătoare în raport cu cerinţele agenţiei de practică;

g. să apere interesele clienţilor;

h. să discute cazurile cu supervizorul şi să-i solicite acestuia sprijinul în rezolvarea unei probleme sau situaţii deosebite;

i. să conştientizeze şi să-şi evalueze propriile performanţe (abilităţi câştigate, eventuale aspecte care trebuiesc îmbunătăţite) în practică.

C. Exigenţe şi sarcini pe ani de studiu ale studenţilor practicanţi

În funcţie de disciplinele cuprinse în curriculum (Sociologie generală, Teorie şi metodă în asistenţa socială, Metodologie sociologică şi tehnici de lucru, Psihologie socială, Etică şi deontologie etc.) **studenţii anului I** trebuie să urmărească:

a. cunoaşterea reţelei de asistenţă socială la nivel comunitar;

b. descrierea organigramei „locului de practică";

c. familiarizarea cu structura şi tipurile de servicii oferite;

d. cunoaşterea şi definirea grupului ţintă;

e. cunoaşterea rolului asistentului social în agenţie;

f. respectarea principiilor etice şi a valorilor profesionale;

g. cunoaşterea responsabilităţilor şi sarcinilor ce-i revin asistentului social în agenţia respectivă;

h. observarea modului de lucru al asistentului social.

Studenţii anului II trebuie să completeze obiectivele de mai sus în funcţie de curriculum-ul specific acestui nivel de pregătire (Tehnici specifice asistenţei sociale, Sociologia populaţiei, Psihologia vârstelor, Sociologia educaţiei, Sociologia muncii şi legislaţia muncii etc.).

Ei vor trebui să urmărească, cu prioritate:

a. dezvoltarea abilităţilor de lucru cu clientul sub îndrumarea supervizorului;

b. realizarea unui studiu de caz împreună cu supervizorul prin aplicarea tehnicilor specifice (genogramă, ecomapă, analiza câmpului de forţe etc.);

c. dezvoltarea abilităţilor de bază în consiliere;

d. dezvoltarea deprinderilor de a lucra eficient în echipă, a abilităţilor necesare echipei interdisciplinare în rezolvarea unui caz;

e. conştientizarea necesităţii diversificării locurilor de practică (pentru o pregătire de specialitate centrată, dar şi "sistemică" etc.).

Studenţii din anul al III-lea, al căror curriculum include discipline de specialitate, vor viza îndeosebi:

a. dezvoltarea capacităţii de a lucra independent, dar sub supravegherea îndrumătorului sau a asistentului social din cadrul agenţiei;

b. perfecţionarea deprinderilor practice de identificare şi înregistrare a informaţiilor semnificative;

c. formarea abilităţilor de realizare a interviului iniţial cu un client;

d. practicarea tehnicilor întrevederilor cu clientul sau cu reprezentanţii altor instituţii implicate în soluţionarea cazului;

e. însuşirea metodologiei realizării anchetei sociale (necesare organismelor de stat) atât la nivel individual, cât şi la cel familial sau de grup;

f. dezvoltarea deprinderilor de a lucra la nivel comunitar pentru rezolvarea cazului-ţintă;

g. îmbunătăţirea capacităţii de analiză şi redactare a documentelor.

Studenţii din ultimul an de studiu trebuie să ridice "ştacheta" pregătirii practice prin:

a. obţinerea unor informaţii de specialitate care să-i ajute în centrarea pe un anumit tip de asistenţă socială (a familiei şi copilului, a comunităţii, asistenţa socială a persoanelor de vârsta a III-a, a persoanelor cu deficienţe etc.);

b. alegerea unui loc de practică adecvat intenţiilor sale de perfecţionare şi obiectivelor sale de viitor;

c. asumarea rolului de asistent social al agenţiei unde efectuează practica;

d. îmbinarea abilităţilor teoretice şi practice în intervenţia directă la nivel individual, familial, de grup;

f. dezvoltarea capacităţii de autoevaluare;

g. dezvoltarea unor deprinderi didactice:

- abilităţi de prezentare şi susţinere a unor idei, proiecte şi studii de caz;
- abilităţi de teoretizare a experienţei practice şi de concluzionare etc.;

h. pregătirea lucrării practice de diplomă, în vederea susţinerii examenului de licenţă.

D. Repartizarea în practică a studentului (Acordul de plasament)

În mod necesar, repartizarea pe locuri de practică a studenţilor se face în baza unor „documente oficiale", primul dintre acestea fiind **acordul de plasament.**

Acest acord scris înglobează rolurile şi responsabilităţile studentului şi îndrumătorului de practică în privinţa plasamentului de practică. Acordul este întocmit în urma unei discuţii detaliate purtate de student şi îndrumătorul de practică fie înainte, fie în prima săptămână de plasament.

Este util ca **acordul să includă** următoarele aspecte:

A). Informaţii de bază

- numele studentului şi al îndrumătorului de practică;
- numele agenţiei de plasament precum şi un scurt rezumat al serviciilor pe care aceasta le oferă;
- numărul de ore pe care studentul le va acoperi în timpul plasamentului în fiecare săptămână, cu specificarea programului pe zile;
- numele persoanei care va acorda asistenţă studentului şi îndrumătorului de practică în cazul apariţiei unor dificultăţi pe care aceştia nu le pot rezolva singuri.

B). Obiectivele de învăţare ale studentului în timpul plasamentului

Condiţii de formulare:

- bine precizate;
- specifice fiecărui student în parte, luând în considerare experienţele şi interesele individuale;
- să vizeze dezvoltarea abilităţilor necesare practicii asistenţei sociale ca profesie.

C). Pregătirea supervizării

- fixarea locului, frecvenţei şi duratei fiecărei şedinţe de supervizare;
- stabilirea limitelor confidenţialităţii cu privire la discuţiile care au loc în timpul supervizării;
- desemnarea persoanei care poate acorda consultanţă studentului în situaţii de urgenţă în care îndrumătorul de practică nu este disponibil;

Supervizarea trebuie considerată o prioritate atât de către student, cât şi de către îndrumătorul de practică, putând fi amânată doar în situaţii excepţionale.

D). Metode de evaluare

- vezi capitolul 5 - „Evaluarea ...";

E). Raportul de evaluare

- data până la care trebuie întocmit;
- ce trebuie să conţină raportul (vezi capitolul 5 - "Evaluarea ...");

F). Semnăturile şi data

- acordul de plasament va trebui să fie datat şi semnat de către student şi

îndrumătorul de practică.

E. Evaluarea practicii de către persoanele interesate (îndrumător, student, coordonator)

A) Evaluarea competenţei

Următoarea listă de verificare oferă câteva exemple de aptitudini şi abilităţi care ar reprezenta dovada competenţei studentului în fiecare dintre domeniile cheie ale practicii asistenţei sociale ca profesie.

1. Abilităţi de comunicare

- ascultă cu atenţie şi înţelege;
- este conştient de limbajul corpului său şi al celorlalţi;
- transmite căldură umană şi empatie;
- explică cu răbdare şi claritate ideile şi informaţiile, folosind un limbaj adecvat fiecărui client.

2. Abilităţi de evaluare şi planificare

- este capabil să strângă şi să analizeze toate informaţiile relevante cu privire la o anumită situaţie, de la mai multe surse;
- identifică corect principalele caracteristici ale unei situaţii;
- analizează nevoile şi resursele, riscurile şi alternativele;
- este capabil să folosească teorii relevante pentru înţelegerea situaţiei în care se află clientul;
- întocmeşte planuri pornind de la scopuri realiste, sarcini clare şi termene adecvate;
- colaborează cu alţi profesionişti pentru a stabili acorduri legate de planul de acţiune;
- reevaluează cazul în lumina noilor contexte ori informaţii;
- reflectează asupra progresului înregistrat de caz şi asupra rolului activ asumat de client.

3. Abilităţi de intervenţie

- demonstrează că are abilităţi necesare muncii directe, eficiente, cu toţi clienţii (ex. în formarea încrederii, intervievare, consiliere, lucrul cu familiile);
- lucrează cu alte persoane implicate în soluţionarea cazului;
- este ferm în aplicarea planurilor;
- revizuieşte progresul înregistrat de programe şi le renegociază dacă este nevoie.

4. Abilităţi în munca scrisă

- păstrează înregistrări exacte, bine redactate, la zi;
- consemnează cât mai obiectiv datele sesizate;
- păstrează dosarele cazurilor într-o structură logică, ordonată;
- înregistrează clar evaluările şi planurile;
- comunică eficient prin rapoarte şi scrisori.

5. Abilitatea de a lucra ca membru al unei instituţii

- poate să descrie şi să explice strategia de lucru, procedurile, obiectivele şi sarcinile unei instituţii;
- îndrumă clienţii către alte instituţii - când este necesar;
- negociază cu alte instituţii în numele clienţilor, dacă situaţia o impune
- reprezintă instituţia adecvat, în relaţiile cu clienţii ori cu alte agenţii.

6. Abilitatea de a lucra cu alți profesioniști și clienții

- își exprimă cu pricepere ideile în timpul ședințelor de echipă;
- încurajează și ascultă ideile venite de la alți colegi;
- este dornic să învețe de la alții;
- negociază planurile și duce ferm la îndeplinire sarcinile stabilite;
- își informează colegii și alți profesionșiti cu privire la progresul înregistrat de client sau alte schimbări intervenite în cazul respectiv.

7. Aptitudini de autoconducere

- respectă orele de întâlnire;
- este capabil să stabilească o listă de priorități a diferitelor cerințe și sarcini;
- realizează sarcinile administrative cu promptitudine;
- reflectează asupra rezultatelor muncii sale, adaptându-și comportamentul în concordanță cu acestea.

8. Folosirea supervizării

- participă la supervizare cu promptitudine și punctualitate;
- se pregătește, în prealabil;
- este dornic să participe la discuții;
- adresează întrebări atunci când nu este sigur de un lucru;
- îndeplinește sarcinile stabilite în timpul supervizării;
- acceptă și folosește feed-back-ul.

9. Valori profesionale și atitudini

- descrie și explică principiile etice ale practicii asistenței sociale;
- demonstrează respect față de clienți în munca directă cu aceștia, în munca scrisă și în modul în care vorbește despre cazuri;
- respectă dreptul clientului la autodeterminare, dar este capabil să folosească judecata sa profesională atunci când este nevoie;
- oferă un serviciu de înaltă calitate tuturor clienților;
- este flexibil și receptiv la diferite idei și opinii;
- se autoangajează, în permanență, în continua dezvoltare profesională.

10. Abilitatea de a corela teoria cu practica

- reflectează asupra practicii sale în timpul supervizării și se documentează suplimentar;
- demonstrează o conștientizare critică a contextului social și politic al instituției și al practicii asistenței sociale;
- folosește în mod adecvat teoriile sociologice și psihologice pentru a înțelege mai bine situațiile clienților;
- selectează și utilizează teoriile asistenței sociale și metodologiile ca ghid pentru practică;
- justifică și susține modalitatea aleasă.

B) Metode de evaluare

1. Metode de evaluare esențiale

a) **observarea directă** - include observarea directă a studentului în timpul întrevederilor sale cu clienții.

b) **înregistrările scrise** - îndrumătorul de practică va trebui să verifice toate

înregistrările, rapoartele şi scrisorile legate de cazuri.

c) **supervizarea** - discuţii detaliate şi revizuirea cazuisticii în cadrul supervizărilor de practică individuale.

2. Metode adiţionale

a) **înregistrările audio**, dar numai cu permisiunea şi cunoştinţa clientului;

b) **autoevaluări** ale progresului şi învăţării, scrise de către student;

c) **supervizarea de grup;**

d) **jocuri de rol şi simulări de caz** - acestea pot fi efectuate în şedinţe de supervizare individuale sau de grup;

e) **orice comentarii** sau **feed-back-uri** primite de la clienţi sau alţi profesionişti.

Notă: Metodele recomandate vor fi specificate în acordul de plasament.

C. Raportul de evaluare

Raportul de evaluare este compus din două părţi:

1. raportul studentului;
2. raportul îndrumătorului de practică.

Atât studentul cât şi îndrumătorul de practică vor trebui să semneze şi să dateze ambele rapoarte pentru a arăta că ambii le-au citit.

Confidenţialitatea clientului trebuie păstrată, referirile la caz fiind permise utilizând doar iniţialele clientului.

1. Raportul studentului

a) Munca efectuată - o descriere a întregii munci efectuate în timpul plasamentului inclusiv metodele şi abilităţile folosite.

b) Evaluarea procesului de învăţare:

- studentul va evalua dacă obiectivele iniţiale ale plasamentului au fost atinse; dacă **da** cum?, dacă **nu** de ce?;
- autoevaluarea cunoştinţelor câştigate şi aptitudinilor dobândite în timpul plasamentului;
- autoevaluarea valorilor şi aptitudinilor provocate, dezvoltate ori aplicate, în timpul plasamentului.

c) Identificarea dorinţelor şi a nevoilor viitoare de învăţare:

- propria percepţie a studentului cu privire la nevoile sale viitoare de învăţare şi la orice alte interese speciale sau dorinţe referitoare la viitoarea sa dezvoltare profesională.

d) Semnăturile şi data.

2. Raportul îndrumătorului de practică

a) Munca efectuată:

- înregistrarea prezenţelor studentului în timpul plasamentului;
- numărul şi tipurile de cazuri alocate şi scurte detalii cu privire la orice altă activitate întreprinsă;
- înregistrarea prezenţei studentului la şedinţele de supervizare;
- metode de evaluare folosite.

b) Evaluarea.

- îndrumătorul de practică va evalua competenţa studentului la fiecare dintre domeniile cheie ale practicii asistenţei sociale;

- îndrumătorul de practică îşi va susţine evaluarea cu exemple concrete din practica studentului.

c) Domenii pentru dezvoltarea viitoare:

- evaluarea îndrumătorului de practică va menţiona ce cunoştinţe, aptitudini şi valori trebuie să-şi perfecţioneze ori dezvolte studentul; dacă este necesar, va oferi sugestii privind modul de realizare a acestora.

d) Concluzii:

- o declaraţie clară în care să se spună dacă studentul a îndeplinit ori nu criteriile de promovare prevăzute pentru partea practică;

- nota acordată studentului

e) Semnăturile şi data.

Notă: După semnarea acordului de plasament se poate face o evaluare iniţială care va oferi supervizorului o imagine mai exactă a cunoştinţelor, deprinderilor, abilităţilor şi nevoilor studentului.

III.6. PARTICULARITĂŢI ALE PRACTICII ASISTENŢEI SOCIALE

1. Descrierea instituţiei ori agenţiei participantă la contractul de practică va cuprinde şi clientela (indivizi, grupuri, organizaţii) cu care studenţii vor intra în contact potrivit obiectivelor şi activităţilor din programul de practică.

2. Ca o componentă de bază a muncii studentului se poate menţiona descrierea, în raportul interimar şi în cel final a:
- naturii sarcinilor primite;
- a numărului, tipologiei şi diversităţii clienţilor;
- a dificultăţilor întâlnite;
- a modalităţilor şi posibilităţilor de rezolvare;
- a progresului realizat în însuşirea abilităţilor specifice asistenţei sociale.

3. Comportamentul antidiscriminator şi asigurarea unor şanse egale tuturor clienţilor, reprezintă caracteristici de structurat la nivelul fiecărui student. In rapoartele de practica este necesară înscrierea evaluării competenţei studenţilor în aplicarea cunoştinţelor şi trăirea valorilor antidiscriminatorii.

4. Performanţa studenţilor şi interesul lor pentru noi cunoştinţe şi îndemânări de format se consemnează între celelalte elemente din caracterizarea finală.

5. Instruirea practică poate viza, cu preponderenţă, pe ani de studiu:

a. pentru anii I-II:
- fundamente generale ale competenţei în asistenţa socială (cunoştinte, valori, abilităţi);
- metodologie, metode şi tehnici de asistenţă socială;

b. pentru anii III – IV:

- zone de interes specifice;
- competenţe transferabile de la un domeniu la altul;
- experimentarea tehnicilor pe cazuri concrete şi în spaţii sociale particulare;
- orientarea activităţii spre elaborarea lucrării de diplomă, pornind de la date empirice, ipoteze de verificat.

6. Conştientizarea *importanţei curriculum-ului specific asistenţei sociale* constituie o coordonată de urmărit şi verificat în permanenţă în pregătirea studenţilor, implicându-i prin:

- autoportrete şi autoreflexii asupra propriei competenţe;
- rapoarte sau autoreferate privind asistenta socială;
- interviuri, discuţii, analize, sesiuni de supervizare etc.;
- grupuri de control, feed-back-ul, reacţia agenţiilor.

7. In fiecare etapă, pornind de la nereuşite ori noi aspiraţii, se vor contura sarcinile rămase şi perspective de împlinire a lor.

8. In autoreferatul studentului se includ:

- problema, cazul, sarcinile, clientela vizată;
- evaluarea nevoilor clientului;
- alegerea strategiei de intervenţie;
- argumentarea sau justificarea acestei strategii;
- procedee, tehnici, forme de acţiune adecvate;
- descrierea şi evaluarea rezultatelor;
- sarcini şi planuri de viitor în domeniu.

II. Anexe: documente şi formulare privind practica de teren

Anexa nr. 1

ACORD DE PRACTICĂ

- Model -

Student: ....
Îndrumător de practică: ....
Agenţia de practică: ....
Durata plasamentului: ....
Numărul orelor de practică: ....
Programul pe zile şi săptămâni: ....
Numele persoanei care va superviza studentul şi îndrumătorul de practică în cazul apariţiei unor situaţii deosebite: ....

Obiective de învăţare:

1). Dobândirea unui nivel de cunoştinţe şi a unui grad de înţelegere adecvat privind dificultăţile pe care le pot avea adolescenţii.

În cadrul acestui obiectiv se vor urmări :

- abilitatea de a corela noţiunile teoretice cu experienţa practică;
- principii şi valori în asistenţa socială;
- abilităţi de comunicare cu persoane timide, anxioase, agresive.
- priceperea de a reprezenta agenţia (cunoaşterea misiunii, obiectivelor, procedurilor şi sarcinilor de lucru).

2). Dezvoltarea deprinderilor de intervievare.

În cadrul acestui obiectiv se vor urmări:

- aptitudini de autoconducere (organizarea timpului, autoconştietizare şi autoevaluare);
- abilităţi de comunicare cu adolescenţii;
- deprinderi de evaluare şi planificare a unui interviu.

3). Dezvoltarea deprinderilor de lucru în echipă, urmărindu-se:

- abilităţi de colaborare cu alţi profesionişti şi de centrare pe sarcina de lucru;
- conştientizarea importanţei supervizării şi utilizarea ei în lucrul în echipă;
- disponibilitatea de a sprijini colegii din echipă.

4). Îmbunătăţirea cunoştinţelor şi dezvoltarea abilităţilor de păstrare a datelor în formă scrisă, privind:

- abilităţi în formularea unui plan de acţiune, a unui ghid de interviu sau de observaţie, în întocmirea unei scrisori sau a unei adrese oficiale;
- înregistrarea datelor sub formă de rapoarte sau studii de caz;
- completarea, la zi, a dosarului de practică.

Supervizarea practicii

Şedinţele de supervizare vor avea loc săptămânal conform planului de practică individual stabilit de student şi îndrumătorul de practică.

Activitatea de supervizare este o prioritate pe perioada practicii, putând fi amânată doar în situaţii deosebite (ex: caz de boală).

Studentul şi îndrumătorul de practică îşi asumă responsabilitatea de a se pregăti pentru şedinţa de supervizare.

În situaţiile în care îndrumătorul de practică nu este disponibil studentul va contacta pe: ....

Modalităţi de evaluare a activităţii studentului

- observare directă pe parcursul întrevederii dintre student şi client;
- evaluarea înregistrărilor scrise şi a dosarului de practică;
- evaluarea studentului în timpul şedinţelor de supervizare
- raportul de evaluare finală;
- alte modalităţi de evaluare :
  - autoevaluări ale progresului înregistrat pe perioada practicii;
  - supervizarea de grup (gradul de implicare şi colaborarea cu ceilalţi);
  - evaluarea deprinderilor dobândite prin participarea studentului în jocuri de rol;
  - feed-back din partea clienţilor sau a altor colaboratori;
  - audierea înregistrărilor de pe casete (atunci când s-au folosit cu permisiunea clientului);

Raportul de evaluare finală

Va fi întocmit în prima săptămână după încheierea perioadei de practică şi va cuprinde:

a) o parte completată de student sub forma unui raport scris, conţinând următoarele elemente:

- descrierea activităţii desfăşurate în perioada plasamentului;
- abilităţile şi tehnicile de lucru dobândite;
- priorităţi de studiu şi practică pentru viitor;
- concluzii.

b) o parte completată de îndrumător care va cuprinde:

- evaluarea activităţii studentului;
- notarea calităţilor identificate la student în timpul practicii;
- sugestii privind creşterea nivelului profesional.

Data:

Semnătura studentului: Semnătura îndrumătorului de practică:

Anexa nr.2

ACORD DE PRACTICĂ

- Model –

Student ....:

Coordonator de practică din partea universității ....

Programul de practică ....:

Numărul de săptămâni pe an: ....

Agenția (instituția) de practică: ....

Îndrumător de practică (supervizor): ....

Numărul de ore săptămânal: ....

Obiective de învățare:

Obiectivul nr. 1. ....

Atribuții și activități implicate:...
....
....
....

Metode de evaluare:
....
....
....

Obiectivul nr. 2 ....

Atribuții și activități implicate:
....
....
....
....

Metode de evaluare: ....
....
....

Data:

Semnătura studentului	Semnătura îndrumătorului	Semnătura coordonatorului

Anexa nr. 3

EVALUAREA LOCULUI DE PRACTICĂ DE CĂTRE STUDENT
- Model -

Student: ....
Agenția (instituția) ....
Supervizor (îndrumător de practică): ....
Perioada: ....
1). Care au fost subiectele abordate la locul de practică, în perioada respectivă?

Ex: structura agenției, prezentarea echipei și a responsabilităților fiecărui membru, programele de activitate, politica instituției în domeniul asistenței sociale, caracteristicile beneficiarilor, colaborarea cu comunitatea etc.

....
....
....
....

2). Cum apreciați relația profesională cu membrii echipei, în perspectiva procesului instructiv – educativ?

....
....
....
....
....

3). Apreciați această instituție, ca loc de practică pentru sttudenți, ca fiind (încercuiți varianta portivită):

a. excelentă
b. bună
c. acceptabilă
d. mediocră
e. nefolositoare

4). Vă rugăm să comentați răspunsul anterior:

....
....
....
....

5). Sugestii, recomandări pentru îmbunătățirea activității studenților în acest loc de practică:

....
....
....

Data Semnătura

Anexa nr. 4

EVALUAREA PRACTICII STUDENTULUI
-Model -

Îndrumător de practică: ....

Student: ....

Agenția (instituția) de practică...

Perioada: ....

1). Descrierea agenției, a programului sau departamentului în care s-a efectuat practica studentului:

....

....

....

2). Abilități de comunicare, sub formă scrisă și orală, ale studentului:

....

....

Comentarii:

....

....

....

3). Abilități de relaționare ale studentului:

....

....

Comentarii: ....

....

....

4).Abilități de aplicare a teoriei în practica asistenței sociale:

....

....

Comentarii: ....

....

....

5). Domenii în care studentul s-a remarcat

....

....

....

6). Domenii în care studentul poate să-și îmbogățească cunoștințele și deprinderile:

....

....

Data	Semnătura supervizorului	Semnătura coordonatorului de practică

Anexa nr. 5

EVALUAREA ÎNDRUMĂTORULUI DE PRACTICĂ DE CĂTRE STUDENT
- Model -

Student: ....
Supervizor ....
Agenţia de practică..
Perioada: ....

1). Care a fost frecvenţa şedinţelor de supervizare planificate?

a. lunar
b. la două luni
c. săptămânal
d. ....

2). Considerând receptivitatea îndrumătorului faţă de întrebările şi problemele ridicate de dv. l-aţi aprecia ca fiind:

Foarte accesibil			Indiferent			Deloc accesibil
+3	+2	+1	0	-1	-2	-3

3). În ce măsură supervizorul s-a implicat şi v-a sprijinit în activitatea dv.?

In foarte mare măsură			Indiferent			Nu s-a implicat deloc
+3	+2	+1	0	-1	-2	-3

4). In general, cum aţi aprecia activitatea supervizorului (îndrumătorului) dv. de practică?

Foarte bună	Bună	Satisfăcătoare	Destul de slabă	Slabă
5	4	3	2	1

Semnătura data

Anexa nr. 6

PAGINĂ DE JURNAL

- model -

1. EXPERIENȚA - Ce s-a întâmplat?

....
....
....
....
....
....
....

2. IDENTIFICARE - Ce a fost important pentru mine în această experiență?

....
....
....
....
....
....
....
....
....

3. ANALIZA - De ce a fost important pentru mine?

....
....
....
....
....
....
....
....
....

4. GENERALIZARE - Ce am învățat (reînvățat), cum voi aplica acest lucru și cum îl voi folosi?

....
....
....
....
....
....

Anexa nr. 7

STUDIU DE CAZ

- model de structurare -

1). AGENŢIA

- *descrierea agenţiei;*
- *de stat sau nu;*
- *bazată pe voluntariat sau nu;*
- *organizarea şi funcţionarea ei;*
- *care este grupul ţintă;*
- *strategia de lucru a instituţiei;*
- *echipa din care face parte studentul.*

2). CLIENTUL

- *anonimatul numelui;*
- *vârsta/data naşterii;*
- *adresa.*

3). REFERIREA CLIENTULUI

- *evenimentele care au condus la venirea clientului la agenţia respectivă;*
- *eventuale contacte anterioare cu alte instituţii;*
- *situaţia prezentă şi motivul trimiterii clientului la agenţia respectivă.*

4). FAMILIA

- *familia de origine*
- *numele părinţilor (sau alte rude apropiate);*
- *vârsta părinţilor;*
- *adresa acestora;*
- *orice alte informaţii utile;*
- *familia de adopţie;*
- *numele;*
- *vârsta;*
- *dacă clientul trăieşte cu ceilalţi membri;*
- *orice altă informaţie relevantă.*

5). EVALUAREA

- *cum s-a desfăşurat evaluarea nevoilor clientului;*
- *discuţii asupra perspectivei teoretice ce ar fi putut duce la evaluări diferite;*
- *prezentarea scopurilor propuse.*

6). METODE DE INTERVENŢIE

- *enumerarea motivelor care susţin aplicarea unei metode particulare;*
- *trimiteri la literatura de specialitate (justificare teoretică);*

7) DESFĂŞURAREA ÎN TIMP A INTERVENŢIEI

- *frecvenţa şi durata interviurilor, locurile de desfăşurare;*
- *modul de dezvoltare a cazului, discuţii asupra ipotezelor;*
- *precizarea, delimitarea stadiilor de dezvoltare a cazului;*
- *faza iniţială;*
- *faza intermediară;*
- *faza de încheiere;*
- *descrierea întrevederii cu clientul;*
- *orice modificare apărută pe parcurs a scopurilor şi mijloacelor de intervenţie; motivele pentru care s-a procedat astfel;*
- *descrierea rezultatelor, ce anume s-a realizat şi ce nu.*

8). CONCLUZII

- *munca depusă;*
- *ce s-ar fi putut face în mod diferit;*
- *cum s-a încheiat activitatea desfăşurată (din punctul de vedere al clientului şi al studentului);*
- *a fost cazul rezolvat sau trimis altcuiva (şi de ce);*
- *cum au fost atinse scopurile urmărite în procesul învăţării.*

5.3. Exerciții practice

Exemplul 1 :
Tema: *Activitatea asistentului social într-o instituție de profil* (orfelinat, cămin de bătrâni etc.)
Pot fi studiate următoarele **aspecte** :

1) **obiectivele** urmărite;
2) **structura** și ponderea activităților;
3) **prioritățile** și „ierarhiile" (reale și „ideale");
4) **tipurile** de probleme;
5) **durata** interventiilor si „tratamentelor";
6) **metodele** și tehnicile practicate (reale și ideale) ;
7) **gradul de autonomie** al sistemului social;
8) **natura** și ponderea utilizării resurselor;
9) **raporturile** asistentului social cu „ceilalti";
10) munca **în echipă** în instituție;
11) **evaluarea** activităților și rezultatelor;
12) raporturile și „poziția socială" a instituției etc..

Temele principale pot fi:

I. **Statutul** instituției: scop, activități, probleme, prioritãti;
II. **Gestiunea resurselor** umane și materiale, grad de calificare etc.,
III. **Inserția în practică** a teoriilor protecției *sociale*;
IV. **Controlul social** și „raporturile de autoritate".

În ceea ce privește **tipurile de actori**, pot fi identificate:
a) în raport cu **statutul** lor:
1) „cadre de birou" și „practicieni";
2) actori-lideri (dominanți), actori-subordonați (dominați);
b) în raport cu **funcția** lor:
1) conducători și conduși;
2) responsabili de **domeniu** și responsabili de **echipă**.

Exemplul 2:
Tema: *Concepția despre sine ca factor de motivație*

Procedee:
a) Cercetare **explorativă** de natură „psiho-fenomenologică";
b) **Convorbiri** cu un eșantion nereprezentativ (deci concluziile nu pot fi generalizate,în ciuda conținutului interesant al răspunsurilor) ;

Concluzii: Unele femei refuză, de pildă:
a) „situația de maternitate" datorită concepției lor **despre sine** formată pe baza propriilor „experiențe de viață", mai ales datorită experiențelor „din familia de origine" și contactelor lor cu părinții.
b) **Procesul decizional** are la bază, în acest caz, nu perspective de viitor ci „influențe din trecut".

Exemplul 3:
Tema: *Condiţiile internării în instituţiile psihiatrice*

Procedee de analiză:
a) Studiul **dosarelor** celor internaţi (un eşantion);
b) **Convorbiri** cu circa 20 subiecţi aparţinând unor diferite comunităţi locale.

Concluzii (selective):
a) Instituţia psihiatrică este uneori un instrument de represiune şi „control social", nu pentru a evita pericolul social;
b) Analiza dosarelor internaţilor a permis constatarea faptului că, admiterea în instituţia psihiatrică este uneori rezultatul unei voinţe deliberate de a se debarasa de cineva incomod".

Tehnica a presupus realizarea următoarelor etape:
1. „Lectura flotantă" a informaţiilor-răspunsuri până la familiarizarea analistului cu „textul" şi identificarea „semnificaţiilor";
2. Înregistrarea unităţilor de analiză: cuvinte-cheie, concepte, teme, „unităţi de semnificaţie", fraze, paragrafe etc.;
3. Interpretarea, elaborarea concluziilor şi a „proiectului de intervenţie" etc.

Exemplul 4:
Tema: *Fenomenul voluntariatului în asistenţa socială* (în protecţia individului şi a comunităţii)

Întrebare: „Ce v-a determinat să participaţi la activităţi specifice de ajutor si protecţie socială"?
Tehnică: „**Întrevedere**" - convorbire cu un eşantion de subiecţi.

Studiul de caz
Răspunsurile cele mai senmificative au fost următoarele:
a) „Dacă Dumnezeu a spus: „Iubiţi-vă unii pe alţii", acesta este modul meu de a răspunde la cuvintele Domnului"!
b) „Îmi place să fac asta."
c) „Copiii mei sunt mari, sunt deci disponibilă."
d) „Este o datorie cetăţenească, trebuie să ne ajutăm."
e) „Sunt pensionar, am timp liber."
f) „Îmi dă sentimentul de a fi util."
g) „Este modul meu de a mă implica socialmente."
h) „Educaţia mea religioasă m-a învăţat că trebuie să ajut pe alţii."
i) „Când văd câte nevoi sunt în comunitate, îmi zic că nu pot rămâne indiferent la aşa ceva."
j) „Aceasta mă valorizează."
k) „Aceasta mă face să ies dintre pereţii mei."
l) „Este angajamentul meu urmându-l pe Dumnezeu."
m) „Vreau să-l ajut pe aproapele meu, pe fratele meu de cartier"
n) „Îmi permite să întâlnesc oameni noi."

o) „Mă face fericit când mă ocup de alţii."
p) „Este profesia mea, nu am altă meserie"
q) „Vremurile sunt dure, trebuie să fim solidari."
r) „Aceasta-i ca sportul, aşa sunt eu."
s) „Am o diplomă, dar nu am loc de muncă, trebuie să fac ceva pentru a-mi recunoaşte capacitaţile mele".

Exerciţiu practic: Clasificaţi răspunsurile pe categorii tematice şi specifice analizei de conţinut, aplicând regulile si principiile cunoscute.

O asemenea analiză poate conduce - ipotetic - la următoarele **motivaţii** diferite:

1. motivaţii **spirituale** (a, h, l, m);
2. argumente de ordin **profesional** şi recreativ (b, c, e, n şi r);
3. explicaţii de natură **altruistă** (o);
4. atitudine **de ordin civic** (d, i şi g);
5. acţiune de **valorizare personală** (f, j, p şi s).

În funcţie de alte argumente-răspunsuri sunt posibile şi alte categorii de analiză. Ierarhia acestor motivaţii sau „sisteme de argumente" este „semnificativă" pentru orice individ şi comunitate şi, de aceea, poate constitui obiectul unei interpretări sau al unei întregi „metodologii analitice".

Exemplul 5:

Tema: *Schimbările intervenite în existenţa unei familii după plecarea soţului şi a tatălui divorţat.*
Tehnică: „Întrevedere" cu soţia abandonată (după un an de la divorţ).
Unitate de înregistrare: ideea-temă sau „unitatea de semnificaţie".

Exerciţiu: Citiţi textul următor (fragment dintr-o „întrevedere") şi identificaţi temele semnificative cuprinse în conţinut.

„După divorţ, multe lucruri s-au schimbat în viata mea ... Mai întâi a fost vândută casa şi a trebuit să ne mutăm. Acum, cu cei doi copii trăiesc în 4 camere şi jumătate.Dar nu este aşa rău...am încercat să aranjez totul cât mai bine. Mai ales pentru copii...totul s-a schimbat, pentru că în casa veche fiecare avea propria lui cameră. În plus, a trebuit să-i înscriu la altă şcoală...Cel mai"în vârstă" (copil) a găsit aceasta foarte dur... Înţelegeţi, la această vârstă prietenii sunt foarte importanţi... Pentru ei, schimbarea a însemnat mult: casa, cartierul, şcoala...,prietenii... Mai mult, ei se plictisesc fără tatăl lor..., dar, ce vreţi, nu se mai putea continua!...Roger (fostul soţ) ia copiii în weekend la două săptămâni... Copiii sunt mulţumiţi..., eu, de asemenea, sunt mulţumită, pentru că îmi oferă o „pauză"...Inainte de divorţ, eu lucram două zile pe săptămână...,

dar financiar era foarte greu. De aceea am decis să iau postul „în întregime"...cum mi s-a oferit de lucru. Eu sunt mulţumită de aceasta..., dar munca îmi răpeşte timpul...pentru apartament, pentru copii, pentru mine însămi... Dar cred că-mi place mai mult aşa, să nu am timp pentru „a mă gândi"... De multe ori găsesc că este foarte dur pentru mine de a fi singură la 38 de ani!...

Când divortezi, nu pierzi numai familia, ci şi mulţi prieteni „se duc"..., prietenii familiei... 0 am totuşi pe Celine, o veche prietenă...uneori, copiii sunt cu Roger, ieşim impreună la restaurant, prin alte localuri. Înainte nu făceam asta..., dar acum nu mai dau nimănui socoteală"...

Metodologic se poate proceda astfel:

a) se „descoperă" în text **categoriile de analiză** (3-5 categorii);

b) se „operaţionalizează", stabilindu-se **variabilele** pe categorii (un fel de sub-categorii, indicatori etc.).

c) se identifică **ideile** sau **temele** şi se repartizează pe categorii;

d) se stabileşte frecvenţa acestora şi se elaborează ierarhiile lor;

e) analiza face, eventual, trimitere şi la „sistemele de referinţă" (subiectul însuşi, copiii, contextul, „ansamblul schimbării" etc.).

Temele identificabile în text pot fi clasificate astfel:

1) categorii privind „conştiinţa unei schimbări";

2) **tipuri de schimbări** survenite sau posibile:
   a) în planul „mediului familial";
   b) în relaţiile şi „contactele" cu ceilalţi;
   c) în ceea ce priveşte munca sau profesia;
   d) în plan financiar;
   e) privind timpul liber şi grija de sine;
   f) în raport cu „ansamblul activităţilor" etc.

3) **natura** „reacţiilor" la schimbările survenite:
   a) reacţii pozitive;
   b) reacţii negative.

Analiza poate pune în lumină şi „sistemul de referinţă" al subiectului (al femeii divorţate):
   a) ea însăşi ca referinţă (trecut, prezent, viitor);
   b) copiii rămaşi în familie (în raport cu care subiectul îsi exprimă „noua situaţie");
   c) fostul mediu familial şi relaţional (prieteni etc.);
   d) ansamblul schimbării etc,

Subiectul îşi conştientizează, de pildă, marea schimbare a vieţii copiilor - pierderea prietenilor şi, în general, destrămarea mediului lor social anterior.

Specificul analizei "discursului" înregistrat prin "întrevedere"

Analiza **discursului** - adică a răspunsurilor libere, „expunerii", „povestirii" sau a „producţiei" intervievatului - constituie **obiectivul** unei întrevederi sau al unei anchete de acest tip. În fapt, analiza presupune confruntarea **ipotezelor** cu **datele de teren** şi se referă la ansamblul materialului cules de la totalitatea subiecţilor. o asemenea analiză de conţinut urmăreşte:
   1. **extragerea** sensului discursului;
   2. obţinerea unor **rezultate** vizând obiectivul anchetei.

Se impune, în acest sens, să distingem:
   a) analiza discursului (deci a „productiei"...);

b) analiza de conținut propriu-zisă (care este o derivație vizând un „subansamblu").

Dacă analiza discursului se referă la toate componentele și structurile fomulate ale limbajului, analiza de conținut se referă la sensurile cuprinse în material „pentru a aduce la zi sistemele de reprezentări vehiculate în aceste informații".

În orice analiză, sarcina cea mai importantă o constituie identificarea sensului, acesta fiind „o construcție" intelectuală sau o lectură orientată. Interviurile sau întrevederile nu ne ofera, așa cum se crede, informații brute sau „spontane", ci un conținut „prefabricat" în procesul relațiilor și interacțiunilor dintre actorii anchetei sociale. „Tratamentul aplicat, adică analiza, contribuie la definirea mesajului și a sensului care va fi degajat. După ce au vorbit intervievații, sociologul va face „să vorbească" textul însuși prin analiza discursurilor înregistrate.

Pentru a înțelege sensul, trebuie să realizăm și să comparăm rezumatul textului și analiza conținutului acestuia. Dacă rezumatul este neutru - ca o fotografie simplificată și neselectivă a materialului pentru a stoca cât mai fidel temele principale – analiza de conținut implică ipoteze si selecție. Ea este chiar „hiperselectivă"... ignoră coerența explicită a textului și procedează prin descompunerea unităților elementare reproductibile, vizează simplificarea conținuturilor, „inteligibilitatea și interpretarea acestora".

Vom lua ca exemplu o temă la care ne-am mai referit, dar în perspectiva tehnicii „întrevederii".

Exemplu: Tema „ transferului de moștenire"

Întrebare: „Cum se petrec lucrurile privind moștenirea lăsată de părintele decedat?

Răspuns: „Totul s-a petrecut în doi timpi pentru că părinții mei posedau un teren și o casă. După moartea tatălui, mama a vândut mai întâi terenul deoarece n-o interesa posesiunea lui...Trebuia să-l lucreze, să plătească munca, tot restul...După vânzarea terenului, mama a rămas în casa familiei, dar și aici și-a dat seama că trebuiau făcute reparații și... altle. Ceea ce a determinat-o să ne propună s-o vândă sau s-o închirieze și apoi să cumpere altceva..., să se mute în altă parte... Deci, a vândut și casa, la aproximativ doi ani interval... Mai doriți să știți ceva?".

Rezumatul: „Părinții posedă teren și casă. După moartea tatălui, mama decide să vândă terenul..., decât să plătească taxe... Apoi decide să vândă și casa care impunea reparații dificile, fără a mai cumpăra alta... La doi ani interval au fost vândute ambele proprietăti moștenite".

Analiza de conținut (potrivit unor diferite tematici):

a) prima etapă: „Modul de viață al femeilor văduve și destinul patrimoniului moștenit"

- după moartea soțului, soția văduvă preferă să vândă terenul decât să-l lucreze;
- în fața problemelor ridicate de casa moștenită, soția preferă s-o vândă

şi pe aceasta şi să devină chiriaşă;

- soţia văduvă „se eliberează“ de patrimoniu în folosul copiilor.

Concluzia-ipoteză: Patrimoniul constituie o povară greu de suportat de către văduve.

b) a doua tematică: ''Interacţiunile familiale şi moştenirea (ca analizor al relaţiilor familiale)“;

- după moartea soţului şi a tatălui se impuneau câteva decizii privind terenul şi casa moştenită;
- vânzarea terenului n-a ridicat probleme (conflictuale) pentru soţie în raport cu cei doi copii;
- vânzarea casei fără a cumpăra alta - a fost decisă fără acordul copiilor;
- mama transmite (totuşi) patrimoniul copiilor.

Concluzia-ipoteză: După moartea tatălui, mama şi-a asumat autoritatea ''şefului de familie“.

Constatăm astfel că orice lectură nouă ne conduce la un sens diferit (în funcţie de ipotezele puse în discuţie). Alegerea tipului de analiză, ca şi alegerea tipului de colectare a datelor, este subordonată obiectivelor cercetării si perspectivei teoretice iniţiale, în calitate de producător de rezultate, analiza de conţinut nu este neutră, ci participant direct la construcţia obiectului sociologic. Diferitele „cadre teoretice“ generează diferite tipuri de analiză de conţinut, ca efect al diferitelor ipoteze iniţiale.

În cazul la care ne referim (analiza ''discursului“ de tip întrevedere), putem întâlni tipurile:

1) analiza convorbire cu convorbire în care unitatea „decupată“ poate fi fragmentul sau „unitatea de semnificaţie“;

2) analiza tematică care constă în a decupa transversal întreg ansamblul informaţional (unitate: fragmentul - temă sau fragmentul-subtemă).

Fiecare temă este deferită printr-o grilă de analiză elaborată empiric, iar decupajul este identic de la un discurs la altul;

3) analiza propoziţională a discursului (APD), de tip formalizat (potrivit „teoriei lingvistice“);

4) analiza relaţiilor prin opozitie (ARO), tot de tip formalizat (potrivit „teoriei structuraliste“).

Ultimele două tehnici reconstruiesc sensul pe baza logicii structurale a discursului, explorând conţinutul frazelor, ponind de la modul în care acestea sunt construite, putându-se identifica astfel ''punctele ascunse de sprijin'' în înţelegerea semnificaţiilor textului investigat.

În analiza „convorbire cu convorbire“ se porneşte de la ipoteza că fiecare subiect (individ) este purtător de „ansambluri de informaţii“ unitare şi de moduri specifice, originale, de organizare psiho-socială a propriei vieţi sau „existenţei umane“.

Exemplu: „*Stratificarea şi mobilitatea socială*“

Tehnică: „Povestea vieţii de familie“

Analiza procesului de stratificare şi mobilitate socială a pus în lumină faptul că în societăţile moderne, spre deosebire de cele „vechi“ organizate pe caste „stări“ sau „ordine“, reproducţia socială nu are nimic mecanic, intrucât

părinţii nu „transmit“ copiilor decât elemente (economice, culturale, ecologice etc.) care le dau cel mult posibilitatea să-şi construiască „statusul social“.“Istoria familiilor“ oferă posibilitatea de a stabili acest lucru. Analistul trebuie să identifice momentele-cheie, „situaţiile-tranzitorii“ care mobilizează forţele actorilor implicaţi, denivelările funcţionale, bifurcaţiile şi schimbările de traiectorie în evoluţia „grupului familial“ etc.

În baza unor asemenea secvenţe sau momente-cheie se pot stabili condiţiile sau contextul unei transformări semnificative în „poziţia“ socială a subiectului.

Spre deosebire de analiza care vizează recuperarea sau reconstruirea „arhitecturii singulare“ a unei convorbiri, analiza tematică ignoră oarecum „singularitatea discursului“, decupând „transversal“ de la o întrevedere la alta ceea ce se referă la aceeaşi temă! Ignorând coerenţa singulară a discursului, această analiză încearcă să stabilească coerenţa tematică a“convorbirilor“ şi deci, a discursurilor înregistrate pe baza lor. „Manipularea tematică constă astfel în a arunca ansamblul elementelor semnificative într-un fel de sac tematic care distruge definitiv arhitectura cognitivă şi afectivă a persoanelor singulare“.

Se poate menţiona că „dimensiunile“ utilizate în analiza intrevederii singulare pot fi considerate drept teme în analiza tuturor întrevederilor, ceea ce face posibilă calcularea frecvenţei şi realizarea sintezei unităţilor respective. Putem obţine astfel o analiză tematică verticală, în opoziţie cu analiza tematică orizontală (care, la rândul ei, stabileşte formele sub care apare aceeaşi temă la diferiţi subiecţi).

În mod practic, analiza tematică impune mai întâi:

a) identificarea temelor (existente în „convorbiri-discursuri“);

b) construirea „grilei de analiză“ .

Aceste operaţii necesită „lectura flotantă“ (adică repetată) a tuturor „discursurilor“ subiecţilor unul câte unul şi înregistrarea separată a temelor şi sub-temelor, pentru a înţelege şi a surprinde „esenţa ansamblului“ şi a unităţii tematice (care nu este definită apriori aşa cum este cazul cu unitatea lingvistică). Din momentul alegerii temelor, pentru analiza materialului cules, acestea constituie „cadre stabilite“ ale analizei tuturor întrevederilor realizate.

Grila de analiză trebuie, la rândul ei, să fie pe cât posibil ierarhizată, adică structurată în:

- teme principale şi
- teme secundare (specifice, particulare).

Aceste teme, îndeosebi cele din a doua categorie, sunt în măsură să descompună la maximum materialul informativ, să separe elementele factuale şi elementele semnificative („unităţile de semnificaţie“) şi astfel să reducă la minimum interpretările subiective ilegitime.

Spre deosebire de ghidul întrevederii - care vizează „producţia datelor“ şi are o funcţie prospectivă - grila de analiză este un instrument explicativ şi urmăreşte „producţia rezultatelor“ (prin clasarea temelor şi enunţurilor în rubricile şi „clasele“ grilei respective).

Sunt clasificate, de pildă, „unităţile de semnificaţie „incluse şi descoperite în diferite fraze, segmente de discurs, propoziţii, paragrafe şi în alte unităţi de înregistrare.

Revenim la aceeaşi temă - moştenirea atât de incitantă în prezent în „România perioadei de tranziţie".

Exemplu: Tema - „*Moştenirea*"

Tehnica: analiza tematică

Obiectiv: elaborarea unei tipologii tematice (potrivit unei „logici verticale" şi orizontale, vizând cazurile şi dimensiunile transversale).

Clase de teme:

1) Bunuri şi beneficii materiale „transferate prin succesiune";

2) Capitalizare si „împărţirea familială" a bunurilor moştenite;

3) Tipuri de succesiune şi aspecte implicate.

Teme:

1.a) acumularea bunurilor moştenite (bunici, părinţi etc.);

1.b) „zestrea" soţilor la căsătorie;

1.c) acumularea proprie a soţilor (după căsătorie);

1.d) transfer inter-generaţii;

1.e) traiectoria socială a menajului;

1.f) acumularea realizată de copii;

1.g) traiectoria socială a copiilor, şcolaritate etc.

2.a) solidaritate familială şi „transfer de patrimoniu";

2.b) solidaritate conjugală şi „alianţă patrimonială";

2.c) solidaritate inter-generaţională şi „împărţirea patrimonială" (părinţi-copii etc.);

2.d) solidaritate intra-generatională şi, împărţirea moştenirii între co-moştenitori (fraţi, surori etc.);

2. e) logica familială de „transmitere succesorală";

2. f) logica valorizarii patrimoniului moştenit

- vânzare
- conservare sau re-transmitere
- investire sau re-investire etc.

3.a) locul privilegiat al copiilor ''la moştenire";

3.b) alţi succesori ai părinţilor (patrimoniu, valori);

3.c) valoarea socio-afectivă a moştenirii (amintiri etc.)

Iată o „**grilă de analiză**" ipotetică pentru tematica moştenirii.

a) Raportul de analiză
(asupra convorbirilor realizate)

Structura acestui raport poate include:

1) un rezumat al conţinutului întrevederilor;

2) descrierea „semnelor" exterioare ale convorbirilor: tonul, gesturile, „mişcările" şi semnificaţia lor etc.

3)"circumstanţele externe" ale convorbirilor: locul, durata, momentul ales, prezenţa „altor persoane" etc.

4) natura şi desfăşurarea contactelor dintre actorii implicaţi:

- calitatea subiectilor;
- nivelul informaţiilor furnizate (profunzimea lor etc.);
- veridicitatea datelor etc.

5) rezultatele analizei de conţinut şi modul ei de organizare şi desfăşurare:
- „cadrul teoretic";
- categoriile de analiză etc.;
- grila de analiză etc.

6) raportul de evaluare „pe loc" a întrevederii (pe care subiectul nu trebuie să-l vadă), dar care este util codificatorului analist pentru a înţelege mai bine:
- valoarea reală a informaţiilor;
- contextul în care au fost formulate şi înregistrate;
- semnificaţiile legate de „interpretarea" datelor;
- condiţiile obiective ale convorbirilor (durata, număr de „întâlniri", prezenţa altor persoane, gradul de cooperare cu subiectul, coerenţa răspunsurilor, „uşurinţa" formulării răspunsurilor etc.);

7) Rezultatele - ipotetice - ale unor comparaţii între diferite întrevederi organizate de diferiţi cercetători sau ale unor observaţii participative, pentru a verifica dacă faptele reflectă răspunsurile („verbale");

8) Concluzii practice, „proiecte de intervenţie" şi propuneri pentru alte „întrevederi".

Temă practică: *Analiza de conţinut a unor „sisteme de date" obţinute de la „experţi" pe diferite teme.*

Prima etapă: Înregistrarea răspunsurilor la temele stabilite. „Experţii" vor răspunde la următoarele întrebări:

I. Care sunt condiţiile şi factorii care au determinat, de regulă, - în diferite societăţi - internarea „pacienţilor" în instituţiile (sau spitalele) psihiatrice? ________________

II. Cum explicaţi Dvs. frecvenţa tot mai mare a divorţului în „societatea modernă", îndeosebi în rândul familiilor tinere? ________________

III. Enumeraţi în ordine 5 factori care se află la originea imaginii României în lume ________________

a) Cum definiţi această imagine*? ________________

b) Cum aţi reusit s-o „identificaţi"* ________________

IV. Care sunt, după opinia Dvs. „semnele" unui comportament naţionalist? ________________

a) enumeraţi în ordine cele mai „naţionaliste" ţări ale lumii (cu cei mai „naţionalişti" cetăţeni)* ________________

b) pe ce cale aţi , ajuns la aceste exemple?* ________________

c) cum argumentaţi „selecţia" şi ierarhia prezentată de Dvs.? ________________

SINTEZE METODOLOGICE

Tema practică: *Raportul dintre tehnică și problemă în investigația și „intervenția" socială*

Alegeți tehnica adecvată pentru „cazurile sociale"de mai jos.
Notă: alegerea se poate face dintre tipurile de interviu.

Cazul 1. Un adolescent delincvent a „recidivat, săvârșind alte fapte condamnate de lege! Cercetătorul dorește să stabilească:
a) factorii asociați cazurilor de „recidivă la adolescenți;
b) ipotetica legătură dintre „tratament" și recidivă*.
Care este tipul adecvat de interviu?.________________

Cazul 2. Un copil a fost internat un timp într-un Centru de Primire pentru Minori. Cercetătorul este interesat să cunoască:
a) opiniile și atitudinile părinților copilului privind cazul;
b) sentimentele părinților în momentul revenirii în familie a copilului;
c)factorii care condiționează „starea afectivă" a părinților;
Care este tipul adecvat de interviu?________________

Cazul 3. Legea prevede „internarea" minorilor delincvenți!
Cercetătorul este interesat să culeagă informații privind:
a) „situația socială" a adolescenților"internați";
b) viața adolescenților respectivi pe perioada „internării";
Care este tipul adecvat de interviu?________________

Cazul 4. Fenomenul delincvenței juvenile este tot mai răspândit!
Cercetătorul își propune să cunoască:
a) „istoria vieții" unui delincvent minor...;
b) împrejurărie sau „contextul social" favorizant...
c) cum a devenit delincvent, cum și-a trăit delincvența etc.;
Care este tipul adecvat de interviu?________________

Cazul 5. Delincvența are o varietate de cauze și explicații!
Cercetătorul sau „reporterul" dorește să cunoască:
a) care este „viața obișnuită" a unui anumit delincvent?
b) prin ce „aspecte semnificative" se individualizează în raport cu viața celorlalți oameni?
Care este tipul adecvat de interviu ?________________

EVALUARE şi AUTOEVALUARE
a activităţilor practice ale studenţilor

1 . Numele şi prenumele studentului, anul, grupa__________________
2. Locul de practică______________ Responsabil __________________
3. Profesor-îndrumător ___________Perioada de practică____________
4. Aţi participat la instruirea iniţială privind practica? 0 = DA; 1 = NU
5. Vi s-au prezentat caracteristicile locului de practică? 0 = DA; 1 = NU
6. În ce măsură cunoaşteţi acum locul de practică? 1——2——3——4——5——
7.Definiţi obiectivul locului de practică (al institutiei etc.)____

8. În ce măsură este realizat? 1 (deloc) — 2 — 3 — 4 — 5 — (f. bine)
9. Ce probleme trebuie să rezolve „locul de practică"?________________________________

10. Ce probleme sunt în fapt rezolvate?____________________
11. Care sunt clienţii ''locului de practică"?________________
12.Ce propuneţi în acest domeniu (al „selecţiei" clienţilor)?________________________

13. Vă interesează problemele „locului de practică"? 1 — 2 — 3— 4 —
14. Aţi reuşit să le cunoaşteţi şi să le înţelegeţi? 1 — 2 — 3 — 4 — 5 —
Dacă nu, de ce? ______________________
15. Aţi cooperat cu personalul ''locului de practică"? 1—2—3— 4—5—
Dacă nu, de ce?______________________
16. Evaluaţi şi „notaţi", vă rugăm, „atmosfera afectivă", întâlnită la ''locul de practică": 1 (f. tensionată) —— 2 ——3 —— 4 —— 5 —— (f. bună)
- separat, atitudinea faţă de Dvs.: 1 ——2 ——3 ——4 ——5 ——
- utilitatea timpului de practică: 1——2 —— 3 —— 4—— 5 ——
- gradul de libertate „de a cunoaşte" şi cerceta: 1—— 2 —— 3 —— 4 ——
- gradul de satisfacţie finală: 1 (f. redus) —— 2 —— 3 —— 4 ——5 ——
17 Ce v-a plăcut cel mai mult în practică?________________
18.Ce v-a supărat cel mai mult?________________
19.Ce schimbare de urgenţă aţi propune?________________
20.Ce transformare de perspectivă propuneţi?________________
21. Cum vă apreciaţi activitatea practică? 1—2—3—4 —5— 6—7— 8—
a) Prezenţa? (notaţi procentul orelor frecventate) ________________
b) Interesul manifestat zilnic pentru problemele specifice? ____________
c) Atenţia cu care a urmărit „fenomenele" locului?________________
d) Datele culese: Cantitativ: 1 —2 —— 3 ——4 ——5 Calitativ——
e) Raportul final (analiză, sinteză, „noutate" etc.): 1 — 2— 3—4—5—
Menţionati cauzele eventualelor nereuşite, absenţe, de la practică, ale lipsei – eventuale - de interes, de atenţie etc. ________________
Cum motivaţi absenţa de la practică?
1. Nu-mi place ''locul de practică"________________ 0
2. Am considerat că nu-mi oferă „ceva nou"________________ 1

3. N-am găsit „libertatea de a cunoaşte“———————————————— 2
4. N-am simţit satisfacţia de a face ceva ———————————————3
5. M-am simţit incapabil de a lucra „acolo“———————————————— 4
6. Nu ştiam ce trebuie să fac———————————————————— 5
7 Îndrumătorul de practică m-a ajutat——————————————— 6
8. Au intervenit alte obligaţii——————————————————7
9. Alte explicaţii. Care?——————————————————— 8

22. Cum apreciaţi interesul Dvs. pentru lectura de specialitate? 1 — 5—
23. Dar pentru disciplinele din planul de învăţământ? 1 — 2 — 3 -- 4-- 5 —
24. Aţi reuşit să identificaţi şi să descrieţi individual un caz? 1—— 5 ——
25. Vă preocupă „problemele sociale“ din jurul Dvs.? 1— 2— 3—4 —-5—
26. Care este în prezent „centrul de interes“ profesional?
-în ce măsură este pregătirea teoretică? 1 ——2 —— 3—— 4—— 5 ——
-în ce măsură este pregătirea metodologică? 1——2———3———4——5—
- în ce măsură este pregătirea practică? 1 ——2———3———4 ——5 —
- în ce măsură este viitorul profesiei? 1 ——2—— 3 —— 4 ———5 —
- în ce măsură este realizarea Dvs. socială? 1 — 2 — 3 —- 4 —- 5 —
-Alte probleme.Care? ————————————————

27 Cum apreciaţi rolul îndrumătorului Dvs. de practică? 1—2—3 —4 -- 5
28. În ce măsură v-a ajutat? 1 —— 2 —— 3 —— 4 —— 5 ——
29. În ce măsură v-a înţeles? 1 ——- 2 ——- 3 ——4 —— 5 ——
30. În ce măsură v-a încurajat? 1 ——- 2 —— 3 —— 4 —— 5 ——
31. În ce măsură aţi avut cu el „schimb de idei“? 1 —2 —3 —4 —5 ——
32. În ce măsură sarcinile de practică răspundeau „nevoii de învăţare“? ————————————————
33. Ce sugestii aveţi pentru îmbunătăţirea practicii?————————

Alte comentarii privind practica desfăşurată:————————————

Informaţiile din acest formular sunt exacte din punctul meu de vedere şi îmi aparţin în întregime!

Data,………………   Semnătura studentului…………………

Temă practică: Repartizaţi tehnicile următoare pe tipuri de informaţii sociologice de teren. Menţionaţi cifra corespunzătoare tehnicii selectate.

Tehnica de culegere a datelor TIPUL DE INFORMAŢIE privind:

1 . Observaţie directă
2. Documentare statistică
3. Documente personale
4. Experiment social
5. Convorbire-interviu
6. Chestionar de anchetă
7.Tehnica panel
8. Interviu documentar
9. Interviu de personalitate
10.Test de cunoştinţe
11.Test de interese profes.
12. Test de atitudine
13. Test de randament
14. Test sociometric
15. Observaţie participativă
16. Participant observator
17. Tehnica „Delphi"
18.Analiza secundară
19.Analiza de conţinut
20. Tehnica monografică
21. Tehnica zonală
22. Studiul de caz
23. Metodă monografică
24. Metoda „complexului zonal"
25. Tehnica proiectivă.

I. Coeziune socială ____________
II. Diagnoză socială ____________
III. „Climat social" ____________
IV. „Diagnostic" individual ____________
V. Raporturi sociale ____________
VI. Randament profesional
VII. Abilitaţi , sociale ____________
VIII. Devianţă socială ____________
IX. Manipulare, alienare ____________
X. Eficienţa, socială ____________
XI. Inovaţie şi creativitate ____________
XII. Funcţie şi disfuncţie ____________
XIII. Reproducţie socială ____________
XIV. Inegalitate socială - ____________
XV. Democratizare ____________

NOTE

1 Vezi şi *Programme Handbook for the MA in Social Work*, East Anglian Postgraduate Programme, UEA (University of East Anglia), Norwich, 1992, Part. 2, p. 34.

2 Miftode Vasile, *Introducere în Metodologia investigaţiei sociologice*, Editura Junimea, Iaşi, 1982, pp. 160- 195.

3 Atât argumentele epistemologice ale clasificării tehnicilor în **principale şi secundare**, cât şi analiza detaliată a acestora pot fi găsite în volumele noastre: *Metodologia sociologică. Tehnici principale*, Iaşi, 1979; *Metodologia sociologică. Tehnici secundare*, Iaşi, 1980; *Introducere în Metodologia investigaţiei sociologice*, Junimea, Iaşi, 1982; *Elemente de sociologie rurală*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984; *Sociologia educaţiei*, Iaşi, 1987 etc.

4 Recomandăm - în ceea ce priveşte practica şi „tehnologia" asistenţei sociale Martin Davies, *The Essential Social Worker. A Guide to Positive Practice*, Community CARE Practice Handbook, Wildwood House Limited First edition: 1981, Reprinted: 1983, 1988, 1989, 1991.

5 Soluţionarea unei probleme sociale prin acordarea unei anumite asistenţe (economice, juridice, afective, morale etc.) presupune, în prealabil, înţelegerea acesteia într-un sistem social de probleme asemănătoare „învecinate" sau implicate, într-un context şi într-o experienţă specifică şi universală, adică într-o teorie!

6 Vom prezenta un sistem de concepte privind asistenţa socială la sfârşitul lucrării.

7 Adică să transforme teoria şi conceptele în elemente empirice, în variabile, indici, indicatori şi itemi („ultimele particule" ale realităţii sociale, în cazul de faţă) care constituie baza elaborării instrumentelor de anchetă (formulare, tabele, ghid de observţie, întrebări, coduri tematice etc.) Vezi Miftode, V., *op.cit.*

8 Raportul de anchetă elaborat de asistentul social trebuie să fie un adevărat studiu ştiinţific, care să cuprindă concluzii şi propuneri fundamentate şi argumentate pe baza unui volum de date, atât obiective, cât şi reprezentative, supus unei corecte conceptualizări. Această operaţie încheie demersul ştiinţific al celor „trei niveluri" teoretice şi empirice (1 - operaţionalizarea, 2 - ancheta de teren şi 3 - conceptualizarea) ale anchetei sociale.

9 Îndeosebi fenomenele negative care vizează populaţia: decăderea „capitalului genetic", scăderea natalităţii, originile cazurilor de malformaţii la copiii nou născuţi, „îmbătrânirea" populaţiei etc.

10 Vezi şi *Programme Handbook for the MA in Social Work*, UEA Norwich, 1992. Menţionăm că atât conceptele cât şi tehnicile, exemplele sau ideile sunt şi trebuie adaptate la realităţile româneşti datorită marilor particularităţi pe care le prezintă cele două societăţi (din Marea Britanie şi România).

11 Aşa cum am arătat deja, societatea românească nu este lipsită de tradiţii în domeniul asistenţei sociale atât a individului, cât şi a comunităţii (satului, familiei etc.), practicată cu mijloace simple, locale, naturale, transmise din generaţie în generaţie (îndeosebi prin bătrânele sau „moaşele" satului, prin învăţători şi preoţi) şi perfecţionate - dacă putem spune astfel - prin procedee empirice. Mai mult decât atât, confruntarea cu sistemul modern de protecţie socială impune cooperarea legitimă cu acesta, îndeosebi prin „transfer" şi aculturaţie.

12 Supunem atenţiei cititorului cazul „succesiunii specifice" de populaţii din zona Sibiului, studiat de Tamaş Gabriela, ca studentă la secţia Asistenţă Socială, Iaşi: 1) populaţia germană migrează - în pondere semnificativă - definitiv spre alte ţări ale lumii. Cauze: incitaţii negative în zona de plecare, „iluzii pozitive" în zona de primire-sosire; 2)

îndeosebi de romi; 3) Consecințe: a) schimbarea cu totul defavorabilă a „structurii sociale" - profesionale; b) reducere substanțială a potențialului productiv, creativ, inclusiv genetic; c) „însingurarea", chiar stresarea, populației germane rămase (îndeosebi a bătrânilor), care impune asigurarea unei asistențe sociale calificate și rapide etc.; 4) Propuneri locale: a) stoparea penetrației rromilor; b) „imigrarea controlată", c) sprijinirea populației de origine, locale. Ce părere aveți în calitatea Dvs. de asistenți sociali?

13 Ar fi necesar, de aceea, ca învățământul de asistență socială să fie cu precădere (dacă nu în întregime) un învățământ postuniversitar, adică studenții-viitori asistenți sociali, să aibă deja o cultură formată și chiar o „profesie învecinată". În Marea Britanie, The Postgraduate Programme (2 ani, după alți 4-5 ani de facultate) este deosebit de dezvoltat iar studenții sunt selectați dintre cei cu studii superioare în Sociologie, Drept, Psihopedagogie, Politologie, Ecologie, Filosofie, Istorie sau Geografie etc.

14 Un institut din Londra a realizat o anchetă sociologică în 8 țări privind atitudinea cetățenilor față de principalii factori ai vieții (adevărate valori umane): munca, familia, politica, drepturile și libertățile individului etc. Printre concluzii: munca este considerată principala valoare (suport al „auto-respectului", al bunăstării și „sănătății publice"); discrepanțe mari între săraci și bogați sunt în Italia, SUA și Elveția, mai reduse in Austria și Ungaria. Statul trebuie să controleze prețurile și profiturile deoarece „populațiile sărace suportă peste tot povara cea mai grea a sistemului de impozitare", a cheltuielilor publice etc.

15 Iată două probleme-situații care implică soluții ambivalente:
Pe cine trebuie să ajutăm ? Pe cel care are nevoie sau care cere?
Un cerșetor a „câștigat" în câteva ore în Germania 1000 DM. Evaluați prin valorile asistenței sociale aceste cazuri empirice.

16 Vezi și *Programme Handbook... (op. cit.* deja), p. 36, de unde am preluat conceptele subliniate. Dacă unele dintre ele (analiza, evaluarea, aplicarea) își păstrează sensul exact și în limba română, altele în schimb („clarificare", „constatare" etc.) prezintă imprecizIuni, conotații uneori diferite, impunând un timp de experimentare și „ajustare" practică, în final o anumită codificare și, prin aceasta, o recunoaștere (a sensului admis pentru a putea pătrunde în sistemul de concepte al domeniului.
Orice transfer conceptual dintr-o cultură în alta, mai ales când sunt implicate culturi puternice, adevărate modele sau pattern-uri culturale specifice (englez, francez, german, japonez etc.) ne pune în fața unor asemenea probleme epistemologice, a căror rezolvare - teoretică și tehnic-lingvistică - este obligatorie.

17 Vezi cap. *Tehnica sociometrică* din lucrarea noastră: *Metodologie sociologică* (II), Iași, 1980; pentru ansamblul tehnologiei investigației, a se consulta ambele volume.

18 Unul dintre obiectivele practicii studenților din domeniul asistenței sociale îl constituie tocmai dezvoltarea unor asemenea abilități, autoevaluarea gradului de însușire și experimentare și, în final, autoînscrierea acestui grad pe "scara de măsurare" cu 7 trepte, ca în schema prezentată). Instruirea optimă a asistentului social se obține atunci când sfera abilităților identificate este maximă și, în cazul de față, atunci când prima sferă a câmpului afectiv înregistrat și evaluat prin munca în echipă și ultima sferă a experienței practice interindividuale, relațional-afective sunt identice. Reprezentarea scalată este ipotetică, dar și cea mai probabilă.

19 Având în vedere specificul activitătilor de asistență socială (anchetele în diferite zone și instituții, contacte profesionale variate, analize de date, redactări de materiale – rapoarte, decizii etc) practicianul sau profesionistul în acest domeniu trebuie să aibă cunoștințe și deprinderi de birotică, informatică, să mânuiască diferite aparate, îndeosebi dacă organigrama nu prevede personal auxiliar.

20 Asistentul social este, prin forța lucrurilor, prin status și prin natura muncii și un cercetător științific ale cărui rezultate ajută la atingerea obiectivelor AS, cât și la progresul cunoașterii sociale și, prin aceasta, la perfecționarea mecanismului social și la

ameliorarea condiţiei umane.

21 Hinings, Diana, Rashid, Stephen -UEA Norwich, East Anglian Postgraduate Programme. Vezi *Programme Handbook for the MA in Social Work*, Norwich, 1992, p. 37. Sunt prezentate atât serii de însuşiri practice, cât şi noţiuni care pot fi valorificate (printr-o corectă traducere a semnificaţiei şi contextului) în activitatea de asistenţă socială din România. Menţionăm, în acest sens, caracterul ipotetic şi funcţia euristică - sperăm - a analizelor şi sistemelor conceptuale cuprinse în acest text, valorificând într-o anumită formă experienţa şi documentaţia de origine, mai ales cea engleză.

22 Adică să le transformăm în elemente empirice-concrete, în variabile, indici şi indicatori-itemi, utili in elaborarea „instumentelor de lucru" (vezi nota 70) pentru anchetele de teren.

23 Hinings, Diana, Rashid, Stephen -UEA Norwich, East Anglian Postgraduate Programme. Vezi *Programme Handbook for the MA in Social Work*, Norwich, 1992, p. 37.

24 Aspectele „operaţionalizării" şi tipologia „instrumentelor de lucru" sunt prevăzute în volumele noastre de *Metodologie sociologică* (Iaşi, I, 1979, cap. II şi II) şi *Introducere în metodologia investigaţiei sociologice*, Junimea, Iaşi, 1982, pp. 17-26, 55, 114 şi respectiv pp. 53-54 etc.

25 Câteva constatari şi evaluări privind România: circa 700 instituţii destinate copiilor, din care 112 pentru cei de 0-3 ani (leagăne, secţii pentru disfrofici etc.) , în general copii fragili din punct de vedere medical, din familii "carenţate" (cu handicapaţi, bolnavi, divorţaţi, „sărăciţi", falimentari sau şomeri etc.) din familii „cu mulţi copii", de ţigani, „familii parazitare") etc. În iunie 1991: 8.000 copii în leagăne şi 1.675 în secţii pentru distrofici (în saloane mari, personal dominant medical şi mai puţin calificat în domeniul asistenţei sociale, dotare redusă etc.) . Motivaţia trimiterii: handicap, dezvoltare întârziată, distrofie, anemie etc. Probleme şi efecte: abandon, situaţii frustrante şi stresante, „privare afectivă", „mame minore", deteriorare socio-afectivă şi psiho-intelectuală (vizând îndeosebi copiii) etc.

26 Hinings, D., Rashid, R., *op. cit.* pp. 38-39.

27 Vezi şi conceptul de *probation*. Sens: control - „asistenţa juridică".

28 Vezi nota 74.

29 Idem, pp. 39-40

30 Au fost interzise, în anii dictaturii, anchetele sociologice în „zonele fierbinţi" ale societăţii, îndeosebi privind reala sărăcie rurală, a ţărănimii colectivizate şi „fenomenul ţigănesc", statisticile alarmante oglindind starea populaţiilor marginalizate.

* vom prezenta în alt capitol modelul unui asemenea contract.

31 Vezi şi *Profesional Competence and Assesment Planner*. Courses in Social Work. Faculty of Social Science. Midlesex University, London, 1992, p. 9.

32 Îndeosebi: observaţia directă, înregistrarea informaţiilor pe diferite "suporturi", forme şi "cadre" conceptuale de descierea faptelor si fenomenelor sociale, pregătirea şi conducerea „convorbirilor", „notarea" (uneori în ... memorie) a datelor.

* evaluarea individuală a membrului unei echipe de cercetare (sau "de intervenţie" practică), indeosebi atunci când are caracter inter-disciplinar sau transdisciplinar, trebuie să includă un coeficient suplimentar de competenţă (un "punct în plus" la notare).

* Adică valorile, abilităţile şi cunoştinţele recunoscute.

* O parte din acest subcapitol are la bază *Ghidul de practică* realizat în cadrul unui proiect al Universităţii "Al. I. Cuza", Iaşi, Secţia de Asistenţă Socială, cu sprijinul material şi logistic al *Programului pentru Protecţia Copilului/Componenta 2*, CNPC/PHARE.

* Întrebare indirectă (obiectiv latent).

Capitolul IV

ASISTENȚĂ SOCIALĂ ȘI MANAGEMENT SOCIAL

IV. 1. DIMENSIUNEA MANAGERIALĂ A SISTEMULUI SOCIAL

Istoria societății include printre sistemele și subsistemele ei administrația și ceea ce am putea numi „managementul social". Pentru cunoașterea și definirea acestora este necesară identificarea morfologiei sociale și stabilită evoluția acesteia de-a lungul epocilor istorice. A vorbi despre **sistemul administrativ** înseamnă a vorbi despre stat, despre structuri oficiale (formale), despre învățământ, cultură, justiție, poliție, finanțe, servicii publice, sectoare private sau particulare, despre societate civilă - cu un statut total diferit, situată, în esență, în opoziție (dar tocmai de aceea foarte importantă) - despre funcționarii de stat sau „înalți funcționari" și în fine despre birocrație funcțională, mai puțin funcțională sau disfuncțională. **Morfologia socială** se raportează în mod obiectiv la fiziologia socială, la raporturile și interdependențele dintre diferitele segmente sau domenii ale vieții sociale.

Realitatea socială cea mai puternică și cu istoria cea mai incitantă în existența umană o constituie statul sau, altfel spus, ansamblul componentelor aparatului de stat - fie el represiv (despotic, tiranic, absolutist, dictatorial etc.), fie democratic sau participativ. Dacă în primul caz, statul se prezintă ca „cel mai rece dintre monștrii reci" - cum spune Nietzsche - punând accentul pe instituții și organismne represive (închisori, tribunale, cazărmi militare, servicii secrete, stabilimente „speciale", lagăre etc.), în al doilea caz statul ne apare „mai uman" sau chiar ca un prieten al omului, punând accentul pe serviciile sociale (de sănătate, de securitate și protecție socială, de învățământ și cultură, de comunicație tv, radio, privind dezvoltarea mass-media în general, a sistemelor de circulație și transport public etc.) și pe dezvoltarea societății civile (în condiții de complementaritate funcțională).

Din perspectiva domeniului nostru de referință - asistența socială - este important să identificăm **factorii democratizării sistemului administrativ** și ai societății în ansamblul ei. Printre acești factori se află și următorii:

1) Creșterea numărului de funcționari de stat și actori sociali (în sistemul serviciilor publice);

2) Formarea unei clientele tot mai numeroase pentru serviciile sociale sau publice, de stat sau particulare;

3) Creșterea cotei-parte luate de stat din produsul social și venitul național (pentru finanțarea serviciilor publice și a altor procese de „democratizare socială").[1]

O dată cu constituirea societăţilor moderne s-a impus treptat un nou termen **birocraţia** - fără de care nu se mai poate elabora un studiu legitim asupra societăţii. În ceea ce priveşte delimitarea şi definirea lui putem menţiona, cu valoare ipotetică, trei **ipostaze** ale birocraţiei:

a) mod de administraţie publică;

b) formă de manifestare a puterii (politice, economice etc.);

c) mecanism de intervenţie (dominaţie) a experţilor (sau „administraţie controlată de experţi", tehnocraţi).

Max Weber (1864-1920) este cel care a introdus conceptul de birocraţie în „vocabularul tehnic al sociologiei", dându-i însă numai o accepţiune restrânsă, în ciuda conotaţiilor destul de variate pe care le-a primit încă de la început. De la *Alexis de Tocqueville* (1805-1859) la *Michel Crozier* (1922 -) s-au făcut încercări de a găsi în experienţa istorică şi în tradiţia culturală originea interesului unor ţări pentru modelul birocratic de organizare a administraţiei publice şi chiar a unor servicii particulare.[2]

Cea mai importantă concepţie despre birocraţie este – prin semnificaţie şi răspândire - cea formulată de sociologul german menţionat mai sus. Tipul birocratic weberian se caracterizează prin câteva elemente sistematic rânduite, care, cu timpul, s-au impus la toate nivelurile organizaţionale (formale) atât ale societăţii, cât şi ale subsistemelor componente. **Sistemul teoretic al birocraţiei weberiene** cuprinde, în esenţă, următoarele idei şi exigenţe:

a) fiecare funcţionar îşi exercită atribuţiile într-o „ierarhie de status" social sau organizaţional;

b) coordonata activităţii administrative este imperativ asigurată „prin controlul pe care-l exercită asupra funcţionarilor superiorii lor;

c) funcţionarul îndeplineşte atribuţii „în raport cu dubla sa competenţă tehnică şi jurisdicţională";[3]

d) statutul funcţionarului cuprinde „un pachet de drepturi şi obligaţii" (în raport cu instituţia, cu societatea şi cu diferitele „trepte ierarhice" de la bază la vârf);

e) recrutarea şi angajarea funcţionarului au loc „potrivit unor criterii universale" (independente de „interese subiective", de factori extra-profesionali sau extra-organizaţionali etc.);

f) funcţionarul este selectat pe bază de „concurs sau de titluri" (probe de examen sau dosar de concurs, diplome, referinţe etc.) - condiţii care trebuie făcute publice prin afişaj.[4]

g) promovarea funcţionarului se face potrivit unor reguli foarte precise şi „constrângătoare" care - cel puţin teoretic - trebui să excludă favoritismul;

h) salariul sau venitul funcţionarului nu trebuie privit ca o plată pentru munca depusă (cel puţin nu acest aspect are prioritate), ci ca un factor în măsură „să-i asigure o viaţă onorabilă şi decentă, în acord cu exigenţele rangului său".[5]

i) funcţionarul devenit titular pe post nu mai poate fi înlocuit (demis, „îndepărtat" etc.) decât „în condiţii excepţionale şi potrivit legii sau regulamentelor" proprii.[6]

j) funcţionarul se află strict sub controlul regulilor care asigură funcţionarea administraţiei căreia îi aparţine (Regulament de ordine interioară, legea specifică în baza căreia s-a constituit instituţia sau organizaţia dată etc.).

Analizând statutul funcţionarului public într-o societate "normală" ajungem să înţelegem că beneficiile şi garanţiile de care se bucură nu derivă din recunoaşterea drepturilor simplului cetăţean, ci din „stricta contrapartidă" a exigenţelor funcţionale ale birocraţiei (nu din munca prestată, ci din serviciul adus statului-patron). Pentru realizarea programelor lor, guvernanţii au nevoie de funcţionari competenţi, eficace şi ascultători.

O **birocraţie funcţională** este - în acest sens - cea care îndeplineşte, următoarele două **condiţii**:

a) funcţionarii-birocraţi trebuie să ştie să execute sau să realizeze toate sarcinile pentru care au fost recrutaţi;

b) funcţionarii-birocraţi trebuie să se supună ordinelor şi să execute chiar şi sarcinile pe care nu le înţeleg sau ale căror efecte nu le acceptă.

În opoziţie cu „administraţia de amatori" sau de "impostori", birocraţia este „administraţia de experţi", adică administraţia dominată de tehnocraţi şi profesionişti.

Tipul (ideal) de administraţie birocratizată de origine weberiană este pertinent şi acceptabil, dar răspândirea lui în lume este destul de limitată, întrucât destul de rar întâlneşti situaţii în care sarcinile funcţionarilor sunt (absolut) specifice, universaliste şi executate cu sânge rece (cu răceală, dar cu profesionalism...)[7]. *A fortiori*, nici o instituţie sau organizaţie nu este în mod necesar de tip birocratic, dar se manifestă o înclinaţie tot mai puternică spre acesta în societatea modernă şi cu atât mai mult în zilele noastre. Atracţia administraţiei birocratizate se explică prin avantajele pe care le oferă buna funcţionare a acestui model de organizare eficace şi disciplinat.

Să raportăm serviciile publice (mai ales cele de protecţie şi asistenţă socială din România) la exigenţele tipului birocratic de funcţionare. Constatăm destul de rapid că sistemul acestor servicii se află „foarte departe" de ideal-tipul weberian şi chiar faţă de formele mai puţin maturizate ale unei „administraţii moderne". Mai mult, se poate vorbi de o degradare funcţională a acestora (care s-a accelerat în ultimii ani, în ciuda programelor şi „intervenţiei occidentale"), cu deosebire în cazul centrelor de plasament, (unde nu se mai respectă regulile interioare, unii copii-pensionari devenind - prin neglijenţa şi nepăsarea personalului - copii ai străzii), azilurilor şi caselor de bătrâni, şcolilor speciale, penitenciarelor etc.

Destructurarea şi generalizarea disfuncţională a unor servicii publice sau de asistenţă socială se explică mai ales prin sistemul de recrutare a diferitelor tipuri de angajaţi care trebuie plasaţi în „schema de încadrare", pe posturi foarte specifice, potrivit obiectivelor statutare ale instituţiei.

În deplin dezacord cu sistemul aproape axiomatic de norme al tipului birocratic, în asemenea servicii au fost recrutaţi şi integraţi funcţionari neprofesionişti, persoane incompetente pentru cea mai mare parte a posturilor-cheie (care impun activităţi şi intervenţii de mare specializare, de mare fineţe social-umană, dacă putem spune astfel, pe care nu le poate realiza un amator, oricâtă bună-voinţă ar manifesta).

Există desigur zone sociale care nu impun aplicarea tipului birocratic de administrare, cum ar fi asociaţiile, societăţile culturale, fundaţiile etc. şi alte

elemente constitutive ale societății civile, unde funcționează alte reguli de recrutare sau încadrare a personalului (funcționari aleși, mai ales liderii, exercitarea controlului de către alegători-asociați, raporturi democratice etc.). Statul se interesează și chiar controlează - din anumite puncte de vedere - aceste forme de activitate socială, pentru a nu intra în contradicție cu obiectivele publice acceptate de societate. *Tocqueville* a identificat, astfel, numeroase sectoare finanțate de stat, dar care erau deservite de funcționari aleși și supuse controlului alegătorilor.

Conceptul de **birocratizare** este strâns legat de conceptul de **centralism politic** sau de **centralizare socială** întrucât exigențele birocrației funcționale impun practicarea acelorași reguli, principii și autoritatea aceluiași spirit în recrutarea și gestiunea personalului în toate sferele și unitățile sociale. „Numai în măsura în care este centralizată, **administrația birocratică** tinde spre codificarea riguroasă și spre coerența masei proliferante (inflaționiste) și atât de confuze de legi, decrete și reglementări. În fine, birocrația centralizată se alimentează din același tezaur; cheltuielile sunt înscrise în diferite capitole ale aceluiași buget“.[8]

În societățile dezvoltate se constată o puternică răspândire a formei birocratice de administrație. Faptul se explică - potrivit lui *Max Weber* - prin două consecințe directe - un fel de "efecte perverse" – ale practicării acestui tip sau model de organizare socială:

a) multiplicarea puterii politice a liderilor sociali;
b) eliminarea controlului public prin evitarea alegerilor.

Tipul birocratic permite liderilor politici să mobilizeze și să controleze ansamblul resurselor umane și materiale - ca "efect pervers" putem spune - în ciuda teoretizării (de fapt a ideologizării) unei **funcții manifeste** a tipului birocratic: creșterea eficienței sau optimizarea sectoarelor administrative.

Chiar și din acest punct de vedere, birocrația se prezintă ca un **instrument în profitul puterii politice**:

a) creșterea eficacității administrației servește în primul rând statul, guvernanții, deci puterea politică;

b) eficacitatea birocratică înseamnă, în fond, dominarea societății, de către aparatul de stat prin mijlocirea generalizării sau intensificării controlului de stat asupra societății.

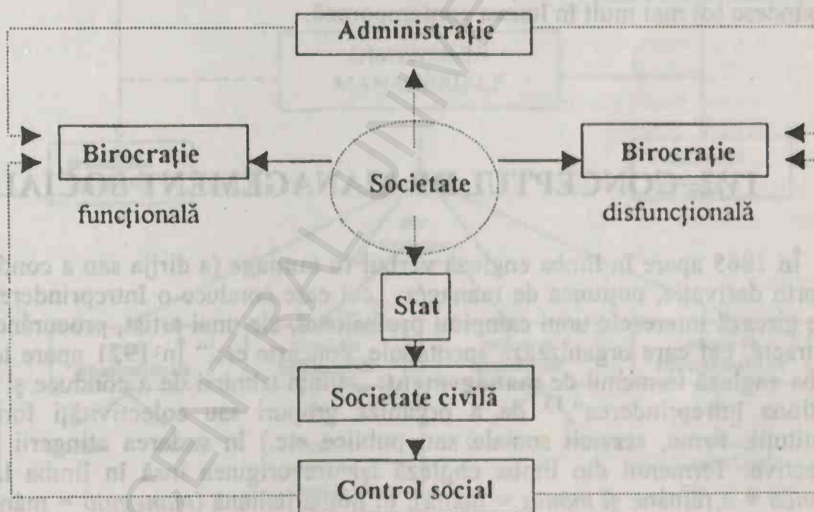
Singurul factor care ar putea repune în drepturi interesul social sau care - altfel spus - ar putea socializa eficiența administrației (punând-o în slujba celor mai întinse și defavorizate grupuri și structuri sociale) îl constituie **controlul public**, în primul rînd asupra celor aleși, ceea ce presupune generalizarea sancționării prin alegeri a activităților responsabililor politici și sociali. Asemenea cerințe intră însă în contradicție cu principiile birocrației funcționale pe care le-am prezentat deja.

Avantajele pe care le prezintă tipul birocratic îi determină pe liderii politici - odată ajunși „în vârf“ - să birocratizeze partidul politic iar - odată cu câștigarea alegerilor - să birocratizeze aparatul administrativ de stat prin renunțarea (de regulă statutară și, respectiv, constituțională) la alegerea cadrelor și practicarea cooptării și chiar a numirii acestora.[9]

Tema sustragerii de la „sancţiunea electorală“ prin birocratizarea puterii, a fost analizată de *R. Michels*[10] şi dezvoltată sub numele de „legea de bronz a oligarhiei“.

Serviciile publice, inclusiv cele de asistenţă socială, sunt şi ele vizate de fenomenul birocratizării, cu atât mai mult cu cât unele întreprinderi private, organizaţii sindicale şi politice şi alte componente ale societăţii civile sunt antrenate, de asemenea, în acest proces de centralizare funcţională. Această tendinţă se explică prin ceea ce *Max Weber* numeşte „neîncrederea generalizată faţă de arbitrar“ şi prin atracţia faţă de o „putere raţional-legală“.[11]

Acest proces devine tot mai complex şi contradictoriu întrucât exigenţele şi regulile pe care le impune (formalizarea riguroasă a recrutării personalului, segmentarea şi stratificarea organizaţiei, multiplicarea garanţiilor date diferitelor straturi etc.) fac, în acelaşi timp, indispensabile dar şi foarte dificile conducerea, coordonarea şi controlul activităţilor unităţii administrative date. Lansând noţiunea de „cerc vicios birocratic“, *Michel Crozier* arată că pe masură ce controlurile (birocratice) se extind, acestea devin tot mai dificile şi cu cât sunt

Concepte şi „zone de interes“ birocratic:

1.Sistem de stat:
 a) subsistem: - economic
 - educaţional
 - sanitar etc.

2. Administraţie
 - centrală
 - judeţeană

3.Servicii publice:
 - de protecţie;
 - de intervenţie.

4. Societate civilă:
 - grupuri de presiune
 - partide politice;
 - asociaţii etc.

Fig. 13 Concepte fundamentale în sistemul „birocraţiei administrative“

mai ineficace, cu atât devin mai necesare. Acest paradox constituie unul dintre "efectele perverse" şi disfuncţiile de care vorbeşte *Robert Merton*.[12] În plus, se constată că executanţii-funcţionari etc. îşi pierd treptat motivaţia profesională, fiind înclinaţi mai mult spre strategii de securitate personală decât spre strategii de iniţiativă în favoarea organizaţiei. Reducerea participării şi implicării executanţilor constituie un alt „efect pervers" al birocratizării şi, mai ales, al „excesului de birocratizare". Pentru a se legitima, birocraţia pretinde că oferă securitate socială angajaţilor, în primul rând securitatea locului de muncă şi că este dezinteresată în realizarea „bunurilor publice" (servicii, sprijin etc.) pe care le oferă societăţii. În contrast cu această „ideologizare" a funcţiilor birocraţiei, *Alexis de Tocqueville* vorbeşte de un „imens despotism tutelar" spre care se îndreapă - prin mijlocirea birocratizării - societăţile democratice (în ciuda filtrării fenomenului prin tradiţiile sau prin „modelele culturale" naţionale). Se vorbeşte, de pildă, de „răul francez" al centralismului birocratic, dar acest rău nu vizează toate sectoarele şi aspectele vieţii sociale. Nici o societate nu este integral birocratică şi nici în întregime birocratizabilă, îndeosebi datorită diversităţii opţiunilor fundamentale ale oamenilor şi grupurilor sociale, în condiţiile unei concurenţe democratice şi ale „inovaţiilor descentralizate" care se răspândesc tot mai mult în lumea contemporană.

IV.2. CONCEPTUL DE MANAGEMENT SOCIAL

În 1865 apare în limba engleză verbul **to manage** (a dirija sau a conduce) şi, prin derivaţie, noţiunea de manager: „cel care conduce o întreprindere, cel care girează interesele unui campion profesional, ale unui artist, procurându-le contracte, cel care organizează spectacole, concerte etc." În 1921 apare tot în limba engleză termenul de **management**: „ştiinţa tehnicii de a conduce şi de a gestiona întreprinderea",[13] de a organiza grupuri sau colectivităţi formale (instituţii, firme, servicii sociale sau publice etc.) în vederea atingerii unor obiective. Termenul din limba engleză îşi are originea însă în limba latină (*maneo* = a rămâne şi *manus* = mână), în limba italiană (*maneggio* = mânuire, manej) şi în limba franceză (*ménage* = gospodărie) şi, prin extindere, "a gospodări", "a administra", "a conduce".

Dezvoltarea managementului a fost impusă de necesitatea optimizării, ceea ce nu se putea obţine fără impunerea unor reguli sau principii de proiectare, administrare, conducere şi control, fără gestionare a tuturor activităţilor, în limitele aceloraşi cheltuieli şi investiţii.

Principiile managementului economic au fost transferate sau extinse treptat în spaţiul social, în instituţii şi servicii sociale, în ansamblul organizării societăţii, constituindu-se ceea ce am putea numi **management social** (ştiinţa gestionării „afacerilor sociale", în primul rând a bunurilor şi resurselor umane şi materiale, în vederea obţinenerii unei eficienţe maxime).

2.1. Operaţionalizarea conceptului de management

Pentru a înţelege şi pentru a investiga activităţile de management este necesar mai întâi să operaţionalizăm conceptul dat, adică să-l transformăm în „operatii de teren'', empirice, prin:

1) analiza dimensională;

2) identificarea variabilelor reprezentative (pentru fiecare dimensiune);

3) construcţia sau elaborarea indicatorilor-itemi (întrebări) pentru fiecare variabilă;

4) stabilirea şi măsurarea, dacă este cazul, a indicilor specifici (manageriali, în cazul nostru).

Principalele dimensiuni ale managementului sunt, de regulă, următoarele (ele putând fi completate, reduse, reconsiderate sau redefinite):

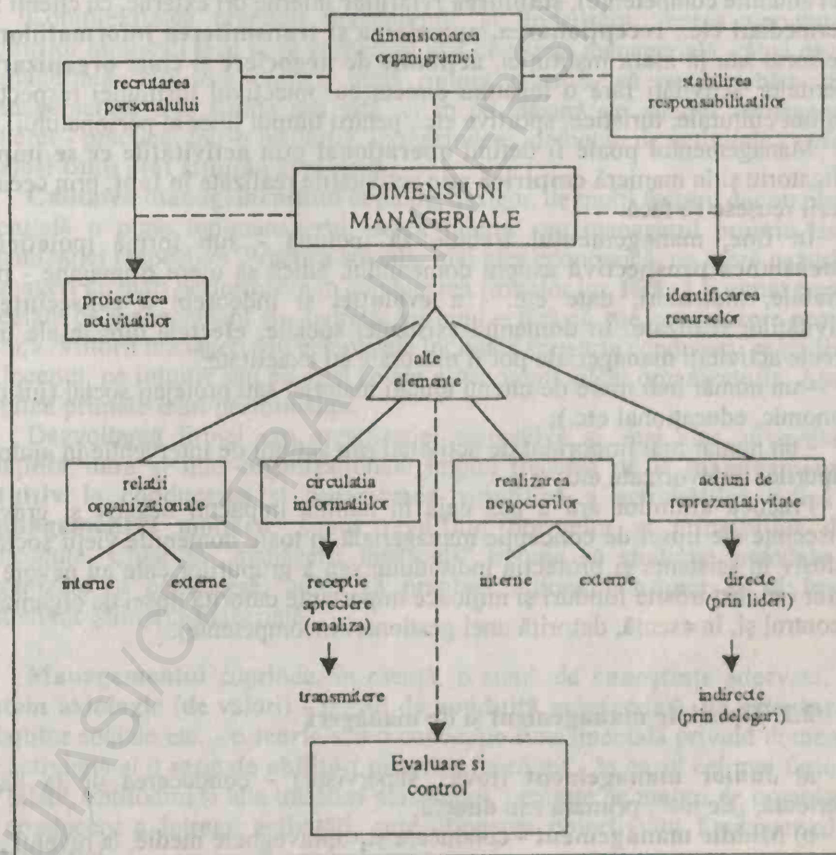

Fig. 14 Paradigma dimensiunilor manageriale

Paradigma de mai sus cuprinde atât **dimensiuni** (organigrama, personalul, activităţile, responsabilităţile, resursele şi controlul), cât şi elemente cu valoare

de variabile (relaţii, informaţii, negocieri etc.). Nu există, desigur, o delimitare netă între dimensiuni şi variabile: unele variabile stabilite într-o anumită cercetare pot fi „ridicate" la rangul de dimensiuni într-o altă cercetare, cu altă temă şi, mai exact, cu un alt spaţiu de atribuire sau cu un alt univers social. Într-un studiu cu tema „Eficienţa muncii de protecţie în casele de copii", **circulaţia informaţiilor** constituie o variabilă, în timp ce într-un studiu pe tema „Funcţiile mass-media în societatea actuală" acelaşi element constituie, mai curând, o dimensiune a temei studiate.

În raport cu definirea clasică a managementului, conceptul s-a îmbogăţit, putem spune, cu alte **caracteristici-variabile** şi, în final, cu alţi itemi sau indicatori pe care i-am reprezentat parţial sub numele **alte elemente**: **activităţi de reprezentativitate** (instituţia trebuie adesea să fie „reprezentată" de cineva, de regulă de lider), **acţiuni de delegare a autorităţii** (transfer spre altcineva a unei anumite competenţe), **stabilirea relaţiilor** interne ori externe, cu clienţi sau intermediari etc., **recepţionarea, aprecierea şi transmiterea informaţiilor** în interiorul sau în afara instituţiei, **acţiunile de negociere** şi chiar **organizare** a diferitelor activităţi fără o legătură directă cu obiectivul instituţiei respective (acţiuni culturale, turistice, sportive etc., pentru timpul liber al personalului).

Managementul poate fi definit **operaţional** prin **activităţile ce se impun** obligatoriu şi în manieră **empirică** prin activităţile realizate **în fapt**, prin ceea ce liderii reuşesc să facă.

În fine, managementul trebuie să includă - sub formă ipotetică - **dimensiunea prospectivă** asupra domeniului, adică să ofere o imagine - prin variabile, indicatori, date etc. - a **evoluţiei** şi îndeosebi a **consecinţelor** activităţilor realizate. În domeniul asistenţei sociale, **efectele** directe ale unei corecte activităţi manageriale pot fi măsurate cu exactitate:

- un număr mai mare de clienţi ajutaţi material sau protejaţi social (juridic, economic, educaţional etc.);

- un număr mai important de activitaţi sau acţiuni de intervenţie în ajutorul grupurilor defavorizate etc.

Practica ultimilor ani a pus deja în lumina impactul negativ şi gravele consecinţe ale lipsei de concepţie managerială în toate domeniile vieţii sociale, inclusiv în asistenţa şi protecţia individului sau a grupurilor care au nevoie de ajutor (au fost irosite fonduri şi mijloace importante datorită lipsei de organizare şi control şi, în esenţă, datorită unei gestionări incompetente).

2.2. Tipuri de management şi de manageri

a) **Junior management** (lower supervisor) - conducerea de la bază, inferioară, „de jos", primară sau directă;

b) **Middle management** - conducere şi supraveghere medie, la nivelul „de mijloc" al ierarhiei (şefi de servicii etc.);

c) **Top management** - conducerea şi controlul „de vârf", adică din partea "de sus" a ierarhiei organizaţionale.

Se spune că nu există ţări bogate şi ţări sărace, ci ţări bine conduse (gestionate) şi ţări prost conduse (sau prost gestionate). Din această perspectivă

ne putem explica de ce unele țări lipsite de importante resurse materiale (Japonia, Germania) se află în rândul celor mai bogate și mai dezvoltate țări din lume iar alte țări înzestrate de natura cu mari resurse (exemple sunt pe toate continentele...) se află în permanentă criză economică și într-o situație de sărăcie cronică.

Conceptul de management exprimă tocmai această "diferență specifică" între o conducere științifică, bazată pe un sistem de reguli sau principii și o conducere haotică, bazată pe arbitrar, întâmplare, incompetență și subiectivism, managementul vizează astfel „un grup de activități sistematic organizate și dirijate în vederea realizării unui obiectiv", activități elaborate de anumite persoane legal competente (directori, șefi de servicii etc.), executate de profesioniști sau funcționari pregătiți în acest scop și controlate de agenți specializați, desemnați de organismele de stat legitime (inspectori bancari, curtea de conturi, garda financiară, grupuri de control desemnate de una sau alta dintre puterile tradiționale ale societății etc.).

Complexitatea practicii manageriale și, îndeosebi, marea varietate a factorilor implicați face să se vorbească atât de știința managerială, cât și de artă managerială. Nu este corect, după opinia noastră, să ne întrebăm dacă managementul este știință sau artă, ci în ce măsură un anumit management concret - practicat într-o instituție, întreprindere, domeniu de activitate - **este în același timp atât știință cât și artă.**

Calitatea managementului depinde, desigur, de mulți factori, dar amprenta esențială o pune top-managerul, adică liderul sau managerul propriu-zis al organizației respective. Practica socială, mai ales economică, ne oferă cazuri de manageri cu mari performanțe în conducerea firmelor lor, fără să fi urmat cursuri speciale de management și - teoretic vorbind – fără să știe ceva despre această știință. Viitorii manageri sau persoanele înclinate spre arta conducerii se sprijină, la început, pe intuiție sau pe ceea ce am putea numi talent organizatoric. Așa se explică primele mari performanțe.

Dezvoltarea firmei sau organizației respective și, mai ales, diversitatea relațiilor intra și inter-organizaționale impun trecerea de la **managementul-intuitiv** la conducerea și organizarea științifică a activităților, adică la **managementul modern**, supus regulilor, normelor și principiilor deja cunoscute. Chiar și „managerii înnăscuți" trebuie să studieze metodele de organizare și conducere, adică să practice rațional-conștient și să învețe sistematic știința managerială.

Managementul cuprinde, în esență, o sumă de **cunoștințe** adecvate, un **sistem axiologic** (de valori) - **reguli de conduită** managerială, **de orientare** a relațiilor sociale etc. - o **teorie** sau o concepție fundamentală privind domeniul de activitate și o serie de **abilități practice** (sprijinit - în cazul cel mai fericit - pe talent, aptitudini și alte trăsături personale), centrate pe munca de organizare și conducere a întregii activități, spre atingerea obiectivului fundamental al organizației.

Cum trebuie să procedeze liderul unei întreprinderi pentru a-și atinge cu rezultate optime obiectivele ? - Iată întrebarea principală a științei manageriale. Un bun manager trebuie să stăpânească încă de la început teoria domeniului, o teorie care - ipotetic vorbind - poate fi definită într-o **triplă ipostază** :

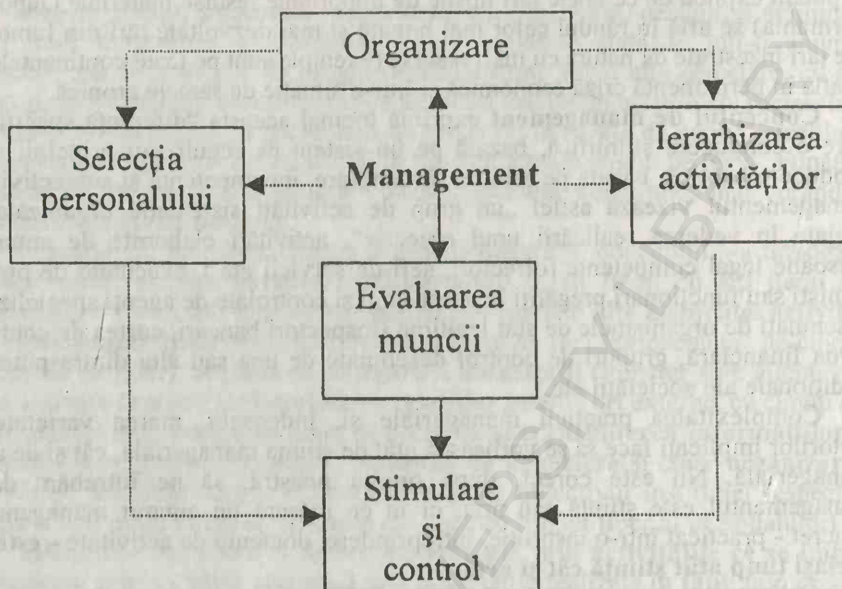

Fig.15 Conţinutul managementului

a) teoria ca generalizare a faptelor din trecut;
b) teoria ca sintetizare a experienţei practice, empirice;
c) teoria ca modelare sau „paradigmizare" a cunoştinţelor, valorilor şi abilităţilor necesare unui bun manager.

În forma cea mai esenţializată, managementul este „arta de a utiliza ştiinţa în activităţile de organizare şi conducere".

2.3. Constituirea istorică a managementului

Progresul social se explică prin încercarea permanentă a omului de a-şi perfecţiona uneltele şi metodele de muncă. Prin reuşitele unor asemenea încercări s-au constituit numeroasele civilizaţii umane, de la civilizaţiile chineză, indiană, sumeriană sau egipteană (cu 5000 sau 4000 de ani î.e.n.), la civilizaţiile „clasice" din Roma şi Grecia antică şi, în fine, la civilizaţiile „erei noastre" - din perioada Renaşterii, epocii moderne sau din societatea contemporană. O incipientă „gândire managerială" trebuie să fi existat în toate epocile istorice, altfel nu s-ar putea explica realizarea marilor lucrări ale căror urme se văd şi astăzi, de o complexitate care impune în mod necesar organizare, dirijare, selecţie de personal, diviziune a muncii, conducere şi control.

Egiptenii şi-au avut managerii lor pentru a putea construi celebrele piramide şi, în acest scop, pentru a pregăti, selecta şi organiza munca sutelor de mii de constructori. Babilonienii au dispus de Codul lui Hamurapi în care existau şi reguli manageriale privind munca, contractele, salariile sau penalizările iar

romanii au rămas celebri în istorie şi prin „sistemele lor de comunicaţii" şi „control centralizat", de mare eficienţă pentru acele vremuri.

Cu trecerea timpului factorii de progres s-au înmulţit, numărul inventatorilor şi al organizatorilor muncii şi vieţii sociale se dublează la perioade tot mai scurte de timp, evenimente care exprimă, în esenţă, constituirea unui domeniu nou de activitate - managementul.

Istoria restrânsă a acestui domeniu aparţine, desigur, ultimelor decenii, dar a fost pregătită de-a lungul mileniilor şi, mai ales, prin progresele spirituale şi cuceririle tehnice din ultimele secole. Toate instituţiile sociale, inclusiv cele religioase, au dezvoltat tipuri manageriale de activitate. Biserica catolică, ne oferă un model de organizare, experimentat printr-o puternică autoritate ierarhizată, printr-o specifică delegare a responsabilităţii şi puterii (conferită reprezentanţilor bisericii), printr-o adecvată organizare teritorială, prin unitate de doctrine şi chiar prin „principiul staff-ului", ca în armată.

Cele mai ferme tipuri manageriale aparţin, desigur, armatei (mai ales în ceea ce privesc autoritatea, doctrina şi comadamentul), fără a satisface însă exigenţele umane în condiţii sociale normale (realizarea aspiraţiilor individuale, valorificarea resurselor, asigurarea respectării depline a drepturilor etc.).

Pentru a asigura aceste ultime exigenţe sau cel puţin, pentru a nu intra în contradicţie cu ele, managementul instituţiilor civile a vizat, într-o primă etapă:

a) specializarea funcţională administrativă;

b) simplificarea activităţilor organizaţionale;

c) creşterea eficienţei, a randamentului muncii.

2.4. Şcoli, teorii şi metode manageriale

Prima ţară în care a început să se contureze un sistem managerial a fost, se pare, Anglia, prin:

a) proiectarea sau planificarea producţiei în întreprinderi;

b) cercetarea de piaţă, cunoaşterea raportului cerere-ofertă;

c) previziunea socială, mai ales economică;

d) standardizarea operaţiilor şi produselor organizaţiei;

e) contabilizarea sau înregistrarea statistică a faptelor (de tipul *Bills of Mortality* etc.);

f) controlul cheltuielilor, gestionarea exactă a activităţii.

Principalii reprezentanţi ai ştiinţei manageriale sunt: ***Frederick Taylor*** (1865-1915), ***Henry Fayol*** şi ***Max Weber***. Dacă Taylor a pus accentul pe **organizarea ştiinţifică** a producţiei şi a muncii (eliminarea timpilor morţi etc.), Fayol a încercat să dezvolte mai ales **organizarea administrativă** şi gestiunea întreprinderii, fiind primul care vizează direct „ceea ce trebuie să facă în realitate managerii", adică **abordarea funcţională** a managementului. Rolul lui Max Weber în acest domeniu a fost deja prezentat în primul capitol. Aceşti trei mari inovatori ai ştiinţei manageriale sunt principalii reprezentanţi ai şcolii clasice (sau universaliste), care elaborează **principiile managementului ştiinţific**,[14] dintre care patru sunt formulate de Taylor:

a) fiecare loc de muncă trebuie organizat ştiinţific, în baza unor reguli şi a

unor condiţii standardizate de muncă;

b) personalul trebuie selectat potrivit aptitudilor necesare realizării sarcinilor locului de muncă;

c) stimularea adecvată a lucrătorilor şi integrarea ştiinţei în procesul de producţie;

d) planificarea activităţilor şi reducerea eforturilor fizice prin organizarea modernă a locului de muncă etc.

Alte **principii** se referă la exigenţe întâlnite deja şi în concepţia lui Max Weber, de pildă: **organizarea ierarhică a instituţiei**, unitatea de comandă (un lucrător primeşte sarcini sau dispoziţii numai de la un singur şef...), **specializarea muncii, limitarea puterii** sau competenţei ierarhice a liderilor, corespondenţa dintre autoritate şi responsabilitate şi dintre drepturi şi obligaţii în sistemul managerial-birocratic, **controlul** sau supravegherea îndeplinirii sarcinilor, stabilirea riguroasă a acestora (prin delimitarea precisă a ''locului de muncă''), **principiul eficienţei** organizaţiei sau instituţiei.

Francezul ***Henri Fayol*** dezvoltă în mod semnificativ ştiinţa managementului, formulând - în baza analizei unor „succese manageriale" - următoarele cinci **principii** sau exigenţe:

a) prognozarea sau prevederea activităţilor şi a efectelor;

b) asigurarea resurselor materiale şi umane necesare pentru atingerea obiectivelor stabilite;

c) selectarea, co-interesarea şi conducerea personalului în aşa fel încât să se obţină rezultate optime;

d) cooperarea internă şi coordonarea activităţilor tuturor subunităţilor printr-un sistem informaţional eficient;

e) controlul continuu al întregii funcţionalităţi a întreprinderii sau a organizaţiei respective şi măsuri corective.[15]

Alte şcoli şi **curente teoretice** care interesează domeniul managementului, cel puţin în mod indirect :

1) **şcoala relaţiilor umane** (*Elton Mayo*, perioada interbelică, SUA, experienţă prin care s-a demonstrat dominanţa factorilor umani în raport cu factorii fizici în procesul muncii;[16]

2) **şcoala sistematică** şi perspectiva sistemică de analiză, organizare şi conducere a muncii şi a organizaţiei: fiecare domeniu (secţie, serviciu, post de muncă etc.) este mai curând subsistem decât sistem independent, situaţie din care decurg principii fundamentale ale managementului (ierarhizarea funcţiilor, exercitarea controlului, orientarea fluxurilor informaţionale, natura relaţiilor intra-organizaţionale etc.);

3) **şcoala cantitativistă**, mai curând o orientare spre exagerarea rolului dimensiunii cantitative în definirea managementului, implicând astfel disciplinele înrudite, îndeosebi: statistica, econometria, cibernetica, „deciziologia cantitativă", cercetarea operaţională, metoda echipei inter-disciplinare etc.;

4) **şcoala empirică**, dezvoltată prin accentuarea aspectelor empirice ale „şcolii clasice", supralicitând studiile de caz şi, prin intermediul acestora, experienţele unor întreprinderi, chiar dacă acestea nu sunt reprezentative.[17]

Toate aceste probleme şi „direcţii de înţelegere" ale managementului vizează şi domeniul asistenţei sociale. Pentru a le particulariza, delimita şi conştientiza formulăm următoarele întrebări ipotetice, la care se pot adăuga şi altele:

a) Care ar fi problemele de asistenţă socială sugerate de conceptele de: „spaţiu social" (cultural, afectiv, ecologic etc.), formal-informal, funcţie-disfuncţie, sistem-subsistem ?

b) Care ar fi conceptele derivate (din cele de mai sus) care ar interesa domeniul protecţiei şi asistenţei sociale ?

c) Care sunt greşelile lui Taylor în perspectiva „managementului social" şi a sistemului de valori practicate în asistenţa socială contemporană?

d) Cum definiţi statusul asistentului social în raport cu „echipa interdisciplinară" (din care face sau trebuie să facă parte) şi cu „sistemul administrativ" de referinţă?

e) Care este impactul concepţiilor şi şcolilor manageriale menţionate mai sus asupra „profesionalizării asistentului social"? Dar asupra propriei dvs. concepţii?

f) În ce constă diferenţa specifică dintre ceea ce am numi „management economic" şi ceea ce am numi „management social"?

Asistentul social trebuie să-şi pună mereu asemenea întrebări-problemă şi apoi să caute răspunsurile sau soluţiile cele mai adecvate.

Şcoala sau orientarea „noului management"

Dezvoltarea concepţiilor despre management a schimbat treptat ideile iniţiale, unele considerate fundamentale, ale acestui domeniu de activitate umană. Noile achiziţii - principii, reguli manageriale etc. – au fost elaborate îndeosebi în ultimul deceniu de către cercetătorii americani[18] fără a ignora rezultatele remarcabile, de asemenea, ale managerilor japonezi şi europeni (specifice, chiar originale, în raport cu cele americane).

Conţinutul noului management constă în următoarele idei, principii sau reguli:

a) predispoziţia şi **predominanţa acţiunii** în raport cu organizarea şi planificarea activităţilor. *Tom Peters* şi *Robert Wateman* au constatat că instituţiile şi, în primul rând, liderii lor consumă prea mult timp cu „preparativele" în dauna muncii propriu-zise. „Cele mai bune organizaţii din SUA cred în ideea de a face ceva prin intermediul acţiunilor proprii".[19]

b) **apropierea de beneficiar** constituie o altă exigenţă a „noului management". Indiferent de natura clienţilor-beneficiari (copii, părinţi, factori sociali etc.), asistentul social trebuie să se afle permanent în contact cu aceştia (în numele instituţiei sau al serviciului social respectiv), adică trebuie să viziteze la domiciliu persoanele incluse în programul de sprijin, să le intervieveze vizând problemele concrete ale ajutorului solicitat sau să le propună noi forme de cooperare şi „intervenţie".

c) **creativitate** şi **autonomie antreprenorială**: cele mai eficiente instituţii-organizaţii sunt cele care dispun de o mare capacitate creativă, de un personal care manifestă iniţiativă, interes pentru „lucruri noi" şi aptitudini prospective

(atât în identificarea unor noi surse de finanţare, cât şi în elaborarea unor noi forme de protecţie sau sprijin pentru clienţi);

d) **personalul - principala resursă a instituţiei**: rezultatele sau gradul de atingere a obiectivului stabilit nu depinde atât de resursele financiare, cât de calitatea asistenţilor sociali şi a întregului personal implicat în activităţile iniţiate. Acest principiu impune practicarea unor forme de stimulare a celor care obţin rezultate deosebite în munca lor, pentru a cointeresa ansamblul personalului;

e) **analiza „la faţa locului" a tuturor problemelor organizaţionale** şi rezolvarea lor pas cu pas, treptat, acţiune cu acţiune. Cei mai eficienţi lideri-manageri sunt cei care nu pierd niciodată contactul cu spaţiul social concret, adică sunt cei care merg pe teren pentru a vedea totul „pe loc" şi pentru a vorbi cu oamenii la locurile lor de muncă, stabilind în aceleaşi condiţii primele măsuri-acţiuni, în vederea realizării treptate, dar sigure, a obiectivului fundamental. Managerii trebuie să ţină sub control toate aspectele instituţiei şi să cunoască cât mai bine din interior problemele legate de activităţile organizate.

O **organizaţie eficientă** - spune *Leon Ginsberg* - este cea care ştie cu claritate:

1) pentru cine acţionează;

2) de ce acţionează;

3) ce face anume în acest scop?

În perspectiva acestor exigenţe, un bun manager nu vizează în acelaşi timp mai multe scopuri: de pildă, fie urmăreşte plasarea unui copil într-o familie adoptivă, fie încearcă să asigure locuinţa unui bătrân abandonat de rude, fie urmăreşte o corectă distribuţie a ajutoarelor destinate unor şcoli speciale sau îmbunătăţirea hranei la cantinele sociale, în nici un caz nu trebuie să se ocupe de mai multe probleme atât timp cât nu reuşeşte să le rezolve pe masură ce le proiectează;

f) **păstrarea scopului** şi „specializarea pe probleme specifice", adică fiecare serviciu social sau instituţie de asistenţă socială publică trebuie să stabilească de la început ceea ce poate face cel mai bine şi, în funcţie de aceasta, obiectivele concrete (în mod normal îşi stabileşte tocmai ceea ce ştie să facă!), pentru a evita implicarea în activităţi „din afara" propriei competenţe. O anumită agenţie poate interveni cu eficienţă, de pildă, în abordarea fenomenului „copiii străzii", dar ar suferi un eşec complet dacă s-ar ocupa de fenomenului cerşetoriei sau de „bătrânii străzii". Se impune să ne gândim, în acest sens, la marile diferenţe teoretice şi metodologice (tehnici de intervenţie etc.) cu care ne confruntăm (sau ar trebui să ne confruntăm) dacă abordăm **probleme** atât de **specifice** şi diferite cum ar fi:

- plasamentul familial al unui copil abandonat de părinţi;
- asistenţă juridică şi protecţia unui delincvent minor;
- asigurarea unei locuinţe pentru o familie numeroasă;
- rezolvarea unui caz concret aparţinând „copiilor străzii";
- protecţia socială a unui bătrân abadonat de rude;
- rezolvarea „social-umană" a unui caz de *child sexual abuse*;
- protecţia unei femei faţă de actele de violenţă ale soţului etc.

g) **simplitatea şi dimensiunea redusă a instituţiei**; se poate spune, în acest sens, că „eficienţa organizaţională se află în raport invers proporţional cu

dimensiunea şi complexitatea structurală a serviciului social respectiv". O birocraţie funcţionărească complicată nu poate servi realizării obiectivelor de asistenţă socială întrucât:

- împiedică comunicarea directă dintre personal şi lider;
- extinde rolul intermediarilor şi al factorilor formali;
- generează cheltuieli inutile, irosind resurse;
- anulează sau reduce rolul altor factori şi exigenţe manageriale menţionate mai sus (ponderea acţiunilor, creativitatea, autonomia, scopul concret etc.).

h) **comportament flexibil** şi ferm în acelaşi timp atât din partea managerului cât şi din partea celorlalţi factori şi a „sistemului organizaţional" în ansamblul lui. Un serviciu social eficient nu poate fi decât cel care este în acelaşi timp:

- supus unui control social permanent şi ferm (îndeosebi în ţări ca România, aflate în tranziţie în toate domeniile, inclusiv juridic sau moral);
- adaptat la noile probleme şi fenomene sociale şi flexibil faţă de noile idei manageriale, tehnici de ajutor sau intervenţie în situaţii sociale variate etc.[20]

Exigenţele aşa-zisului „management nou" au fost elaborate în urma analizei celor mai eficiente întreprinderi din SUA, predominant economice. În ciuda acestui fapt, noua perspectivă managerială şi noul set de reguli - principii sunt pe deplin aplicabile în domeniul asistenţei sociale şi totodată în alte ţări ale lumii, în Europa şi chiar în Asia.[21]

A. **Factorul uman** s-a impus ca element fundamental în teoria „noului management", cu atât mai mult cu cât impactul decisiv al acestui factor în funcţionarea unei organizaţii a fost recunoscut şi demonstrat cu mai multe decenii în urmă (*Elton Mayo*, experimentele şi „teoria relaţiilor umane" din anii '30). Vom menţiona câteva accente noi pe această temă:

1. importanţa **selecţiei personalului** (procedee de selecţie, „testele formale", experimentul tip „dinamica de grup" al lui *Kurt Lewin*, probarea experienţei candidaţilor, „concursul de dosar" , rolul diplomelor etc.;

2. formarea continuă a personalului, programe permanente de instruire sau reinstruire a tuturor angajaţilor, chiar şi a celor mai bine calificaţi - „toţi au nevoie din când în când de „antrenamente de specialitate". Asemenea programe trebuie să vizeze menţinerea sau adaptarea competenţei privind:

- aptitudinile specifice domeniului;
- sfătuirea clienţilor (procedee sau tehnici adecvate);
- "public relations", promovarea relaţiilor cu ceilalţi;
- cooperarea cu autorităţile şi cu alţi parteneri;
- elaborarea instrumentelor (formulare etc.) pentru realizarea anchetelor sociale sau a documentelor de teren;
- precizarea şi delimitarea scopurilor etc.;
- noi politici sociale, practici, metode sau programe de sprijin şi protecţie a grupurilor defavorizate.

3. motivaţiile asistenţilor sociali, ale tuturor celor care lucrează în serviciile de protecţie şi sprijin social:

- **motivaţia economic-materială** este unanim acceptată, cea mai răspândită şi, în unele cazuri, cea mai puternică. În fapt, este motivaţia clasică sau „motorul

acțiunii umane". Și totuși, sunt motive, incitații sau alți factori care, în anumite împrejurări, joacă un rol mai importat, chiar decisiv.

- **motivația non-economică**, independentă de salariu sau de alte beneficii materiale, de natură strict umană, vizând, în esență, prestigiu social, recunoașterea poziției sociale înalte, anumite titluri onorifice, amplificarea încrederii în sine și a satisfacției profesionale îndeosebi datorită mediatizării activităților de asistență socială ("cu mare priză la public", prin tv., radio, presă scrisă etc.);

- **motivația social-funcțională**, generată pur și simplu de obiectivele urmărite de serviciul social dat. Adevărații asistenți sociali - șefi sau subordonați - sunt motivați în munca lor de scopurile pe care le servesc și, în general, de impactul public al activităților pe care le realizează instituția respectivă (protecția copiilor, reabilitarea tinerilor delincvenți, sprijinirea familiilor dezorganizate, ajutorul acordat șomerilor sau altor grupuri defavorizate etc.).

Mai mult decât alte categorii de lucrători sau funcționari, asistenții sociali sunt motivați sau trebuie să fie motivați îndeosebi de natura și obiectivele muncii lor, de prestigiul conferit de societate și satisfacția umană a unei asemenea activități.

4. **stimularea, evaluarea și controlul** personalului constituie, în fine, un ultim domeniu care trebuie accentuat și avut în vedere în contextul analizei pe care o facem. În această privință este necesar ca managerul să dețină la zi **informații** complete **privind**:

- activitatea zilnică a fiecărei persoane din instituție (toți angajații au, de regulă, „dosare de personal" în acest sens);
- analizele sau „conferințele de evaluare" a personalului (care au loc, de regulă, fie la 6 luni fie la 12 luni);
- contestațiile eventuale - nemulțumirile sau comentariile personalului privind propria muncă se înscriu, în ultimă instanță, într-un fel de auto-evaluare (care se practică destul de mult în ultimul timp în diferite instituții sociale);
- situația cantitativă a elaborării și supervizării formularelor de evaluare (prezentate în scris și semnate atât de lideri, cât și de persoana în cauză);
- criteriu de evaluare: de regula acesta este obiectivul urmărit de instituție (management sau conducere prin intermediul obiectivelor), munca fiind evaluată în funcție de gradul de realizare a obiectivelor.

Pentru fiecare nouă etapă (an, semestru etc.) obiectivele se negociază între instituție și client sau între supervizor și cel supervizat, fără să se uite că activitățile ce urmează a fi realizate sunt destinate oamenilor. Managerii sau liderii trebuie să pună întotdeauna pe primul plan latura umană a activității și intervențiilor lor.

B. Factorul administrativ-birocratic este, alături de factorul uman, un alt domeniu determinant al eficienței muncii sociale. Unii specialiști și analiști afirmă că administrarea programelor sociale este mai importantă, în principiu, decât aptitudinile profesionale ale lucrătorilor.[22] În legătură cu aceasta se impune să precizăm următoarele:

1. exigențele „modelului birocratic", la care ne-am referit deja, se aplică și în funcționarea serviciilor de protecție socială;

2. orice instituție de asistență socială are propria ei ierarhie a nivelurilor administrative, propriile ei restricții privind fluxurile comunicaționale (pe orizontală, pe verticală etc.), propriile reguli de subordonare (un angajat este subordonat numai unui supervizor, nu poate depăși scările ierarhice etc.), propriile "lanțuri de comandă" și, în fine, propriul control sau sistem de evaluare a muncii, și a rezultatelor;

3. orice serviciu social trebuie să vizeze întotdeauna scopul sau obiectivul fundamental, aflându-se mereu pe direcția care duce la realizarea lui cu minimum de resurse și eforturi;

4. autoritatea și responsabilitatea asistenților sociali trebuie să vizeze în permanență interesele clienților (lipsa de competență sau profesionalism, probabil), nu se bucură de încrederea acestora și, în consecință, nu trebuie să i se confere nici o responsabilitate în rezolvarea problemelor respective.

IV. 3. CONDUCEREA ȘI DECIZIA ÎN SISTEMUL SERVICIILOR DE PROTECȚIE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ

3.1. Saltul epistemic de la managementul tradițional la noul management. Semnificația actuală în AS[23]

Tendințele actuale - importante pentru domeniul AS - și semnele exterioare ale evoluției umaniste a managementului includ:

a) „explozia" literaturii manageriale sau interesul pentru management ca "modă" social-comportamentală;

b) „atracția" performanțelor manageriale sau, altfel spus, a afacerilor bine conduse și eficiente;

c) consultanța managerială - un business de mare randament tot mai căutat într-o perioadă de tranziție organizațională;

d) asistența socială și extinderea managementului "fără profit" (adică a managementului social sau al „serviciilor umane");

e) teoria modernă a bunăstării sau reevaluarea principiilor manageriale în perspectiva „industriei terțiare";

f) managementul social ca resursă în AS: prin optimizarea formelor de utilizare a mijloacelor umane și materiale;

g) opoziția dintre tradiționalism (anii '30-'80) și modernism (după anii '80) în AS: „instalarea" noilor concepte și teorii.

Literatura de management - constata *Leon H. Ginsberg* - surmontează vechile standarde de publicitate populară în competiția de obținere a spațiului din librării și în statistica livrărilor. Încă din 1983, cartea „The One Minut Manager" a ocupat locul I în dauna cărților „The One Minut Father" și „The One Minut

Mother" iar cartea "Lider Effectiveness Training" (1990) s-a apropiat semnificativ de interesul provocat de o carte asemănătoare aparută în 1970: „Parent Effectiveness Training". Problemele de afaceri, din domeniul marketingului, își fac loc tot mai mult în cultura populară. În 1987 un film avea ca subiect brokerii (agenți de schimb) iar printre best-sellers se aflau multe cărți cu un conținut asemănător. Competiția SUA cu Japonia (și chiar cu Korea, Singapore și Taiwan) și totodată competiția milioanelor de „actori" ai baby-boom-ului (din anii '60) au făcut ca managementul să câștige teren, inclusiv în rândul instituțiilor de asistență socială a individului și grupurilor marginalizate. O carte de succes presupune - potrivit exigențelor „stilului de viață" american - definirea unei scheme de rezolvare a unor probleme comune, cum ar fi menținerea greutății ideale, creșterea copilului, cum să închei o căsătorie fericită sau cum să întreții relații sexuale satisfăcatoare. Dieta, alimentația, creșterea copilului și sexul au fost și sunt continuu o preocupare pentru americani"[24], dar fără a ignora sau subordona „problemele manageriale". Concurența între aceste domenii este puternică.

3.2. Impactul noilor principii în domeniul AS

Serviciile sociale și, în general, domeniul protecției grupurilor și populațiilor defavorizate nu a scăpat ofensivei și presiunii exigențelor manageriale. Fiind vorba de organizații non-profit, se impune elaborarea unui cadru managerial specific, conservându-se, desigur, regulile și principiile adecvate și, îndeosebi, compatibile cu valorile și obiectivele AS. Nu întâmplător, în SUA - țara cea mai bogată - s-a dezvoltat, o imensă industrie a bunăstării, după ce a fost elaborată o teorie modernă a bunăstarii - ca fundament ideologic pentru implementarea rețelelor de servicii sociale. Cele opt principii ale managementului modern[25] - sintetizate în conceptele de acțiune, contact direct cu clientul, autonomie, spirit întreprinzător, factor uman, creativitate, stimulare, cooperare, simplitatea proiectului și stabilitatea obiectivului - trebuie aplicate în manieră specifică în orice organizație, cu atât mai mult în serviciile sociale.

Abordarea problemelor conducerii organizaționale trebuie să pornească de la „teoria sistemică", integralistă, a vieții sociale și de la principiul interfuncționalității și interdependenței elementelor componente. Se impune totodată a se introduce în analiză structurarea ierarhică a oricărei instituții-organizații sociale și a capacității de autoreglare prin conexiuni și fenomene de feed-back între domeniile și subsistemele interne. **Serviciul social** (sau orice agenție de asistență socială) prezintă caracteristicile unui **sistem: relativ deschis**, dinamic stabil și autoreglabil, aflat într-o permanentă relație cu mediul social înconjurător, într-un permanent schimb de resurse umane și materiale cu exteriorul (clienți, voluntari, cadre profesioniste, informații, finanțări de la bugetul statului, sponsorizări etc.).

Aflată în tranziție după câteva decenii de dictatură, România încearcă să-și dezvolte o rețea funcțională de servicii, agenții, instituții de protecție și asistență socială a individului și a colectivităților umane. Este vorba, în fapt, de un

adevărat subsistem social, compatibil cu celelalte segmente sociale, cu relații și fluxuri informaționale pe orizontală și pe verticală și cu celelalte caracteristici sistemice. În vârful piramidei există deja organisme centrale care tutelează componentele departamentale, județene și locale, cum ar fi: Ministerul Muncii și Protecției Sociale, Ministerul Sănătății, Ministerul de Interne, Ministerul Justiției, Secretariatul de Stat pentru Handicapați etc. care cooperează în vederea implementării rețelei sociale amintite mai sus și, în general, în realizarea obiectivelor adecvate, exercitând funcții manageriale obișnuite (organizarea, proiectarea programelor, finanțare, identificarea și gestionarea resurselor, formarea și selecția personalului, controlul și evaluarea, activităților și în sinteză funcțiile de conducere și decizie). Toate aceste componente manageriale pot fi însă cu greu îndeplinite în condiții eficiente de către atât de mulți șefi și o birocrație confuză și prea încărcată, mai ales că o asemenea situație este transferată, cel puțin parțial, la nivelurile inferioare (județene, locale, instituționale). O asemenea „criză de creștere" sau imaturitate funcțională poate fi justificată de un anumit timp, cu condiția accelerării procesului de modernizare a domeniului de referință la toate nivelurile și în toate segmentele.

Dacă la nivel local există deja o rețea semnificativă de servicii sociale, mai ales în orașe (centre de plasament, școli speciale, spitale sau secții psihiatrice, cămine de bătrâni, cămine spital, oficii pentru șomeri, servicii de reinserție socială etc.), care trebuie dezvoltată în continuare, în schimb la nivel județean-departamental, rețeaua unor asemenea servicii este cu totul nesemnificativă (direcții de muncă și protecție socială, servicii pentru handicapați, lipsind din această serie serviciile specializate pentru asistența socială în cadrul poliției, justiției și chiar în cadrul direcțiilor județene ale Ministerului sănătății).

În fața conducerii subsistemului asistenței sociale din România se află, în acest context, pe poziții ierarhice și de prioritate diferite, următoarele sarcini :

A. Strategice ...... vizând „obiectivele de evoluție";
B. Tactice .... vizând „resursele...";
C. Operative .... vizând „acțiunile curente";
D. Execuție...

Aceste **trepte manageriale** și direcționale sunt întâlnite, în general, în toate domeniile activității sociale, manifestând următoarele caracteristici principale :

a) **interdisciplinaritatea**: orice activitate de conducere are caracter interdisciplinar, presupunând spirit de echipă;

b) **integralitatea**: orice activitate de conducere presupune practicarea perspectivei sistemice de analiză, decizie etc. ;

c) **transformabilitatea**: orice activitate de conducere impune introducerea în analiză a caracterului dinamic al tuturor componentelor sistemului vizat și al factorilor implicați;

d) **previzionabilitatea, perspectiva și prognoza**: orice act de conducere trebuie implicat într-un univers temporal și într-o concepție unitară a evoluției domeniului respectiv (incluzând proiectele de viitor, efectele pozitive, consecințele negative, tendințele dominante, constantele și variabilele etc.);

e) **finalitatea**: orice act de conducere trebuie să vizeze realizarea obiectivelor inițiale (specifice, operative, umane etc.);

f) **universalitatea**: orice instituție trebuie condusă și, prin urmare, are o

latură managerială.[26]

Sistemul de concepte privind activitatea de conducere poate cuprinde, următoarele elemente:

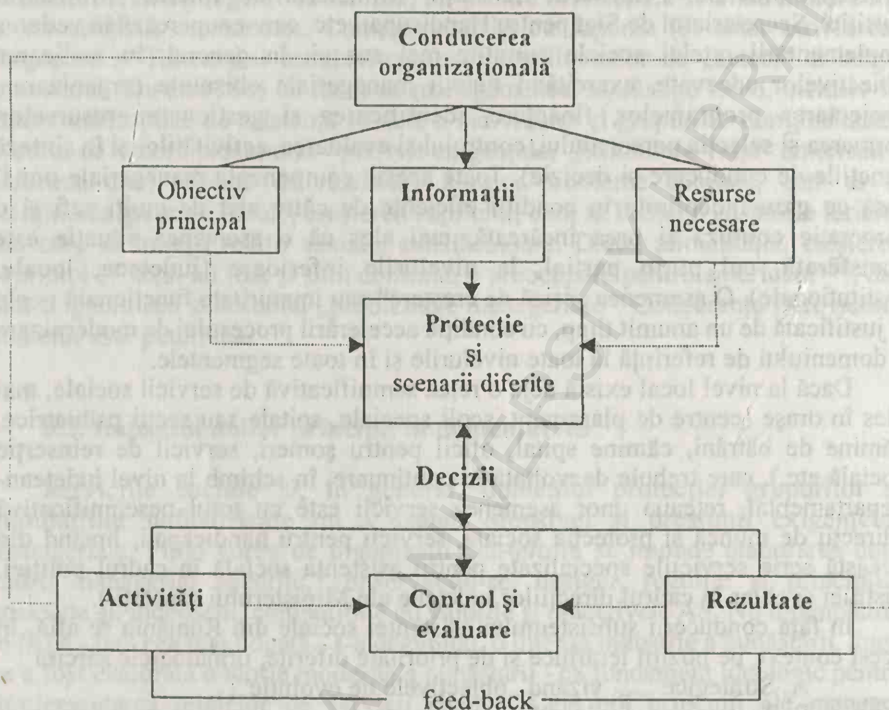

Fig. 16 Paradigma activității de conducere

Vom prezenta, mai întâi, **tipurile de conducere** exprimate prin diferite comportamente manageriale ale liderilor:

A) **Conducerea în echipă**: liderul lucrează în grup și formulează concluziile sau deciziile în urma consultării celorlalți;

B) **Conducerea democratică**: chiar dacă nu lucrează în echipă, liderul integrează în hotărârile sale opiniile celorlalți;

C) **Conducerea „laissez-faire"**: potrivit principiului subsidiarității (prin delocalizare, încredințare, transferul sau distribuția funcțiilor manageriale) ;

D) **Conducerea administrativ-birocratică**: acest tip - situat într-o zonă axiologică, neutră - vizează pur și simplu un management eficient (prin implicarea egală a liderilor și executanților);

E) **Conducerea paternalistă**: potrivit acestui tip, managerul sau liderul este un „dictator binevoitor" (adică uman, milos, generos, caritabil, ospitalier, favorabil etc.);

F) **Conducerea dictatorială**.[27]

Comportamentul conducerii sau, mai concret, al liderului se poate înscrie pe un continuum de forma următoare:

Centrarea pe lider	Autoritar	Consultativ	Participativ	Centrarea pe grup
	(E., F.)	(C., D.)	(A., B.)	

Tipul autoritar este nedemocratic şi de aceea este în mod firesc respins atât la nivel organizaţional, cât şi societal. Unii teoriticieni, mai toleranţi faţă de poziţiile extreme, încearcă să justifice totuşi practicarea unor conduceri autoritare (adică dictatoriale sau totalitare) în condiţii de criză, de pericol social sau de „haos managerial", situaţii a căror interpretare este problematică şi, în esenţă profund subiectivă. Dacă asemenea condiţii specifice nu justifică instalarea unei conduceri dictatoriale la nici un nivel de activitate umană, acestea pot totuşi explica apariţia unor comportamente autoritare, nedemocratice (istoria ne oferă exemple celebre în acest sens: „criza germană" de după primul război mondial, „criza imperiului rus" care a dus la instalarea bolşevismului, condiţiile specifice ale „pericolului sovietic" din România postbelică etc.). Indisciplina, corupţia şi alte fenomene, negative dintr-o instituţie sau dintr-un domeniu social pot explica aplicarea unei conduceri mai autoritare, mai decise şi mai puţin participante sau cooperante, chiar dacă un asemenea comportament va fi temporar, până la normalizarea situaţiei.

Tipul consultativ este tranzitoriu, are, în esenţă, conotaţii pozitive şi se instalează îndeosebi atunci când grupul sau comunitatea se simte încă în nesiguranţă, când se constată că deprinderile democratice nu sunt încă pe deplin cucerite sau când practicarea tipului pur democratic prezintă riscuri sigure.

În fine, **tipul democratic** de conducere impune la toate nivelurile sociale (global, departamental, local, instituţional) o maturizare adecvată a factorului uman: este vorba de o „maturizare socială", politică şi culturală, vizând mai ales respectarea valorilor, normelor şi a ceea ce am putea numi „disciplină socială" în toate situaţiile: în familie (regulile unei „democraţii familiale"), la locul de muncă (regulament „de ordine interioară", fluxurile informaţionale, ierarhiile decizionale etc.), în mediul social comunitar (în cartier, bloc, în sat sau în cătun etc.) şi, desigur, în „spaţiul social" propriu-zis (respectarea regulilor juridice, a legilor statului de drept şi, nu în ultimul rând, a valorilor specifice şi a „tradiţiilor locale").

3.3. Principiile managementului ştiinţific

Se poate vorbi de o adevărată **teorie a principiului**. Ce este un principiu? Cum se „naşte" sau cum se elaborează un principiu? Care sunt elementele lui componente? În fine, „în ce condiţii trebuie să se aplice un principiu"? Pentru a înţelege adevărata valoare a „managementului social" şi, în legătură cu aceasta, semnificaţia actuală a sistemului de protecţie şi asistenţă socială, trebuie să cunoaştem conţinutul principiilor lor de bază şi - prin „forţa lucrurilor" – modul

lor de constituire, evoluţie şi practicare în domeniile de referinţă.

Principiul este un „element fundamental", o idee de bază pe care se întemeiază o teorie ştiinţifică, un sistem politic etc. propoziţie admisă ca adevărată... , regulă sau normă de acţiune... , părere sau convingere fermă ... etc.[28]

În perspectiva acestei definiţii, principiul are o istorie, apare, se schimbă şi dispare în funcţie de exigenţele şi de destinul teoriei din care a făcut parte sau pe care a sprijinit-o. Trecerea de la „managementul clasic" la **noul management** (modern) înseamnă, în fapt, trecerea de la un sistem de principii (stabilit iniţial) la un alt sistem de principii (îmbogăţit cu noi elemente, adică cu noi valori, reguli, convingeri sau norme de acţiune). Modificările contextului social - cultural, politic, economic, comportamental etc. - şi restabilirea standardelor normale de valori şi exigenţe socio-umane în România (după evenimentele din '89) au impus formularea şi practicarea unor noi principii în domeniul asistenţei sociale şi, în general, al drepturilor omului. Este adevărat că un principiu nu se aplică imediat şi nu este eficient prin el însuşi, ci sunt necesare anumite condiţii, intervenţia unor împrejurări favorabile, care să înlăture îndoiala, incertitudinea şi alţi factori care se opun „practicării" eficiente a acestuia. Aşa se explică de ce auzim destul de des formula: „în principiu sunt de acord, dar..." formulă care delimitează conţinutul principiului de condiţiile aplicării lui funcţionale, eficiente.

Prezentând **principiile managementului** sau ale conducerii ştiinţifice vom putea delimita elementele generale sau clasice de cele specifice sau moderne. Aceste principii sunt:

1) **Principiul unităţii de conducere** - fiecare angajat are un singur şef şi primeşte sarcini numai de la acesta;

2) **Principiul disciplinei** şi al „ordinii ierarhice" – circulaţia informaţiilor şi a deciziilor este reglementată prin structură şi organigramă („imaginea" orizontală şi verticală a unităţii);

3) **Principiul competenţei funcţionale** (asigurarea unui raport optim între statusul şi rolul fiecărui funcţionar);

4) **Principiul stabilităţii** şi specializării personalului: eficienţa organizaţiei este funcţie (direct proporţională) a gradului de stabilitate şi perfecţionare pe postul ocupat;

5) **Principiul stimulării creativităţii** şi riscului - ocolirea riscului în management este cel mai mare risc;

6) **Principiul priorităţii acţiunii**, intervenţiei practice şi a contactului direct cu problemele, în raport cu celelalte activităţi manageriale;

7) **Principiul simplităţii funcţionale** (a organigramei) şi al unicităţii scopului (sau stabilitatea obiectivului iniţial);

8) **Principiul optimizării autonomiei** şi descentralizării manageriale, în primul rând decizionale;

9) **Principiul elasticităţii** (adaptabilităţii) activităţilor de conducere, decizie sau management;

10) **Principiul cooperării sistemice**, interdisciplinare, în realizarea actului social de conducere (îndeosebi în reţeaua serviciilor şi instituţiilor de asistenţă socială);

11) **Principiul continuităţii educaţiei**, instrucţiei şi a specializării (sau

reciclării) personalului;

12) **Principiul autorității și responsabilității liderului** (sau, după caz, a echipei de conducere) în fața actului managerial sau al activității de conducere.[29]

În legătură cu ultimul principiu se impun o serie de precizări care ar putea constitui o **micro-teorie propozițională** asupra problemei:

a) autoritatea autentică decurge din superioritatea - recunoscută de cei din jur - a liderului, bazată pe calități personale (vizând inteligența cunoașterea, valoarea morală, inițiativa și acțiunea personală etc.);

b) autoritatea conferă legitimitate puterii și dreptul la conducere;

c) autoritatea presupune și impune responsabilitate și, prin aceasta, dreptul (sau obligația) de control, evaluare și sancțiune;

d) sancțiunile actelor de autoritate fac parte din condițiile esențiale ale unui bun management și din aspirația către dreptate;

e) unde se exercită o autoritate se naște o responsabilitate care este cu atât mai grea cu cât urcăm scara ierarhică a sistemului dat. Măsura acestei responsabilități scapă în general controlului social (cu cât ne apropiem de „vârful piramidei" manageriale). Se știe că faptele mărunte ale oamenilor de rând sunt mai aspru sancționate și mai rapid identificate decât faptele grave, ilegalitățile și chiar infracțiunile comise de cei „din vârf", de guvernanți sau de personalități politice. Explicația fenomenului nu se caută, desigur, numai în natura sau complexitatea sistemului democratic (ci și în „jocul politic", în complementaritatea intereselor, în negocierile și tratativele celor implicați etc.);

f) responsabilitatea practicată cu mult curaj și „răspundere riscantă" sunt socialmente bine plătite, adică apreciate pozitiv într-un raport direct proporțional. Teama de răspundere este, dimpotrivă, sancționată aspru de către opinia publică sau de personalul organizației (din care face parte liderul-manager), cu atât mai mult cu cât generează disfuncțiuni, paralizează inițiativa și, în final, blochează realizarea obiectivului propus. În afara elitei manageriale și a celor înclinați spre funcții de conducere, asumarea răspunderii este evitată în timp ce autoritatea este căutată și adesea în mod ilegitim practicată (sau impusă);

g) un lider sau manager trebuie să promoveze în jurul lui curajul răspunderii și respectul pentru autoritatea autentică și, totodată, trebuie să condamne iresponsabilitatea și abuzul de autoritate.[30]

În ciuda caracterului teoretic al unor principii, reguli sau exigențe, impactul sau ecoul lor practic nu întârzie să se manifeste îndată ce le pune față în față cu faptele empirice.

3.4. Funcția decizională în serviciile de asistență socială
Conceptul de decizie și „teoria deciziei"

Elaborarea deciziilor necesare unei funcționări normale a instituției sau serviciului social constituie o funcție managerială și „momentul esențial al conducerii, finalitatea oricărui proces de conducere"[31] indispensabil atingerii obiectivului inițial. Decizia înseamnă, de regulă, o alegere între mai multe posibilități, variante, scenarii sau proiecte ipotetice. Să luăm, de exemplu, cazul unui copil al străzii: Ce facem cu el după ce l-am „recuperat" din mediul atât de

viciat al orașului, insensibil și străin de nevoile lui? Există un adevărat „joc al posibilităților“[32] care arată seria de decizii ce pot fi luate într-un caz dat. În cazul de mai sus putem adopta una din următoarele **soluții-decizii**:

a) copilul este reintegrat în familia de origine;

b) copilul este internat într-o instituție socială de îngrijire;

c) copilul este adoptat de o familie substitut;

d) copilul este încredințat prin sistemul foster unei alte familii (plasamentul familial pe termen lung) ;

e) obligațiile parentale sunt împărțite între familia de origine (pentru asigurarea atașamentului permanent față de părinți) și o familie foster, de îngrijire (asigurarea condițiilor de creștere fizică normală, mai ales a condițiilor materiale) etc.

Pentru fiecare decizie trebuie să avem argumente și totodată trebuie să identificăm efectele (inclusiv cele „perverse“, potrivit lui *Raymond Boudon*)[33], consecințele negative posibile etc. Prima soluție presupune, de pildă, că familia de origine există, că poate fi găsită, că este de acord cu reintegrarea copilului și, ceea ce este esențial, că are mijloacele necesare de a realiza această acțiune în interesul copilului (nu este vorba numai de mijloacele materiale, ci mai ales de fundamentele afective parentale, de neînlocuit - ca semnificație – în formarea normală a personalității viitoare a copilului). Potrivit ultimelor teorii și rezultate experimentale, soluția a doua este cea mai riscantă pe termen lung pentru destinul copilului (internat într-o instituție de stat, copilul pierde legătura cu părinții și, în orice caz, este îndepărtat de figura părinților - cea mai importantă pentru realizarea atașamentului permanent de cineva, se află în pericol de sărăcire a stării afective' și de slăbire a încrederii în viitor și în cei din jur).

Orice decizie se înscrie în ceea ce se numește un graf arborescent sau într-un arbore de decizie, de pildă:

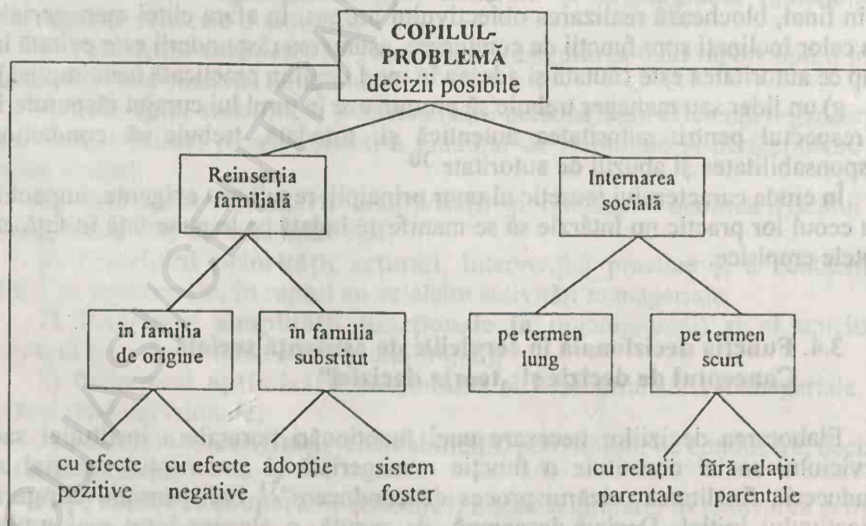

Fig. 17. “Imaginea” – ipoteză a unui “arbore decizional”

Soluţiile sau posibilităţile decizionale sunt, desigur, mult mai numeroase, cele din figură au doar o funcţie euristică.

Orice decizie trebuie să îndeplinească condiţii de:

a) raţionalitate ;

b) calitate;

c) acceptabilitate (de către subordonaţi sau executanţi).

Managerii preferă - în funcţie de situaţia concretă - să ignore regula acceptării deciziei de către subordonaţi decât să ignore regula raţionalităţii sau pe cea a calităţii actului decizional.

Procesul decizional - ca parte fundamentală a managementului - cuprinde un **sistem de operaţii** sau activităţi între care:

1) Stabilirea scopului sau a obiectivului;

2) Identificarea premiselor de realizare (culegerea datelor, înregistrarea informaţiilor şi descoperirea situaţiilor favorabile atingerii obiectivului);

3) Analiza premiselor şi elaborarea alternativelor sau a soluţiilor de realizare a scopului (scenarii, variante etc.);

4) Evaluarea şi ierarhizarea soluţiilor sau variantelor;

5) Selecţia şi alegerea alternativei sau a variantei optime; (prin măsurarea eficienţei, riscului, resurselor etc.);

6) Comunicarea deciziei factorilor de execuţie într-o formă adecvată (unele accidente sau greşeli de execuţie au la origine greşeli de comunicare sau de transmitere a hotărârilor care trebuie să fie clară, precisă, completă şi lipsită de ambiguităţi);

7) Aplicarea deciziei: executanţii trebuie să cunoască importanţa muncii lor, a aplicării corecte a deciziei, a realizării diferitelor etape (cu atât mai mult în domeniul asistenţei sociale, atunci când este vorba de protecţia şi chiar destinul unei fiinţe umane, de nevoile unui copil sau ale unui bătrân etc.);

8) Controlul, evaluarea respectării deciziei, identificarea efectelor asupra clientului sau asupra populaţiei vizate.

NOTE

1 Boudon, R., Bourricaud, Fr., (coord.), *Dictionnaire Critique de la Sociologie*, PUF, Parius, 1982, pp. 232-242.

2 Crozier, M, *Le Phénomene bureaucratique*, Le Seuil, Paris, 1964; *Petits functionnaires au travail*, CNRS, Paris, 1956 etc.

3 Competenţa funcţionarului este specifică, bazându-se pe un set de elemente care exprimă în acelaşi timp capacitatea lui de a îndeplini sarcinile postului şi dereglarea explicită a autorităţii ierarhice care l-a recrutat şi care îl supraveghează!

4 Funcţionarul este angajat datorită unor atribute comune tuturor candidaţilor la concurs şi diferenţelor de aptitudini constatate public", nu datorită unor relaţii de rudenie, prietenie, afaceri!

5 Atribuirea salariului "nu constituie o contraparte riguroasă a serviciului făcut statului sau patronului", ci o măsură bine calculată pentru a îndepărta funcţionarul de tentaţiile corupţiei şi totodată pentru a conserva prestigiul funcţiei. Un funcţionar bine plătit este independent atât faţă de superiori cât şi faţă de subordonaţi, atât faţă de regulile

birocrației, cât și față de ansamblul factorilor sociali (coruptibili sau corupători). Vezi și Raymond Boudon, *op.cit.*, p. 47.

6 Superiorul funcționarului nu-l poate recruta, promova, sancționa, transfera sau revoca decât potrivit procedurilor și garanțiilor pevăzute în statutul său. În sistemul birocratic funcțional nu există subordonați protejați și nici subordonați înrobiți. În același timp, funcționarul birocrat este apărat contra arbitrariului șefului ierarhic, fiind – la rândul său – cointeresat să-și exercite puterea în limitele stricte ale normelor inițial acceptate în sistemul birocratic dat.

7 Vezi și R. Boudon, Fr. Bourricaud, op.cit., p.48

8 Boudon, R., Bourricaud, Fr., *op.cit.*, p.49

9 Vezi și Boudon, Raymond *op. cit.*, p. 50.

10 Michels, R., *Les Partis politiques: essai sur le tendances oligarchique des démocraties*, Flammarion, Paris, 1914.

11 Weber, Max, *Economie et Société*, t. I, partea I, pp. 223-231.

12 Merton, Robert, *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, The Free Press, 1949 (*Elements de thoérié et de méthode sociologique*, Paris, Plon, 1965, cap.3, pp. 65-140).

13 *LEXIS, Dictionnaire de la langue française*, Larousse, Paris, 1975, p. 1044.

14 Taylor, Frederick W., *The Principies of Scientific Management*, London and N.Y., 1911

15 Fayol, Henri, *L'Adinistration industrielle et générale*, Paris, 1916 (autorul fiind unul dintre liderii de atunci ai industriei franceze și dispunând astfel de o experiență directă).

16 Teoriile lui Elton Mayo sunt prezentate la alte discipline, menționăm totuși interesul acestuia pentru: rolul grupului de muncă, al încrederii liderului în subordonați, al descentralizării deciziilor, al "simțului de responsabilitate", în raport cu controlul, al "tipului de comunicații" intra și intergrupuri, al autorității informale, al diversificării muncii etc.

17 Mandache, Romulus, *Management*, Ed.Universității „Al. I. Cuza", Iași, 1993, pp. 15-17; vezi și Rusu, C., *Management*, Ed. Soti, București, 1991.

18 Peters,Tom și Waterman, Robert, *In căutarea calității*, 1988.

19 Ginsberg, Leon, *Concepte moderne despre management*, Expunere în cadrul programului de specializare pe probleme de asistență socială (organizat de Mandel School, Ohio), Iași, iunie 1993.

20 Idem.

21 Există totuși deosebiri semnificative între construcțiile manageriale americane și cele japoneze (și chiar în raport cu cele europene) generate, în esență - ipotetic vorbind - de diferitele modele culturale (tradiții, cutume etc.) locale: gândirea managerială americană (occidentală, în general) are bază: 1) o percepere autonomă și rațională (din exterior); 2) dominare, sfidare, progres; 3) contradicții, confruntări, individualism etc., în timp ce gândirea japoneză are la bază elemente opuse: percepție afectivă și integrată (din interior), resemnare, armonie, simbolism, compromis social, rolul grupului („noi"), identificare, afectivitate etc.

22 Ginsberg, Leon, *op.cit.*,

23 AS – Asistență socială, după modelul SW (Social Work, in limba engleză)

24 Vezi și Ginsberg, Leon, *Aplicarea conceptelor managementului modern la asistența socială*, expunere, Iași, 1993.

25 Vezi și Peters, T. J. și Waterman; R. H., *In search of excellence: Lesson from American's best-run companies*, New York, 1982.

26 Mandache, Romulus, *Management*, Editura Universității „Al.I.Cuza", Iași, 1993, p.22-26.

27 Vezi și Blanchard, K., Zigarmi, P., *Leadership and the One minute Manager*, Fontana, 1987; vezi și *First Line Management Manual*, Longman Group UK Ltd, 1991, p. 60.

28 *Dicționarul limbii române* , Ed. Academiei, București, 1985, p. 663

29 Mandache, R., *Management*, Iasi, 1993, p. 48-51; Vezi şi Coste, Valeriu, *Management general*, Universitatea Iaşi, 1993, p. 47; Rusu, C., Voicu, M., *ABC-ul managerului*, Editura „Gh. Asachi", Iaşi, 1993, pp. 19-35.

30 Vezi şi Rusu, C., Voicu, M., *ABC-ul managerului*, Editura „Gh. Asachi", Iaşi, 1993, pp. 19-21.

31 Rusu, C., Voicu, M., *op.cit.*, p. 103.

32 Nicolaescu, O., *Arta de a decide singur*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1985.

33 Boudon, Raymond, *Texte sociologice alese*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, pp. 157- 190.

Capitolul V

TEORII ALE ASISTENȚEI SOCIALE

V.1. TEORII GENERALE

1.1. TEORIA ACȚIUNII SOCIALE

A. Filosofia acțiunii – teorie și metateorie.

Conceptele care au determinat o reîntoarcere la Max Weber și Talcott Parsons și care au impus o **relectură** a teoriilor acestora, îndeosebi privind **acțiunea**, au fost: **raționalitatea** și **modernitatea**, pe de o parte și **individul** și **comunitatea**, pe de altă parte, în perspectiva reconsiderării rolului subiectului și al economicului (o dată cu depășirea "exagerărilor marxiste").

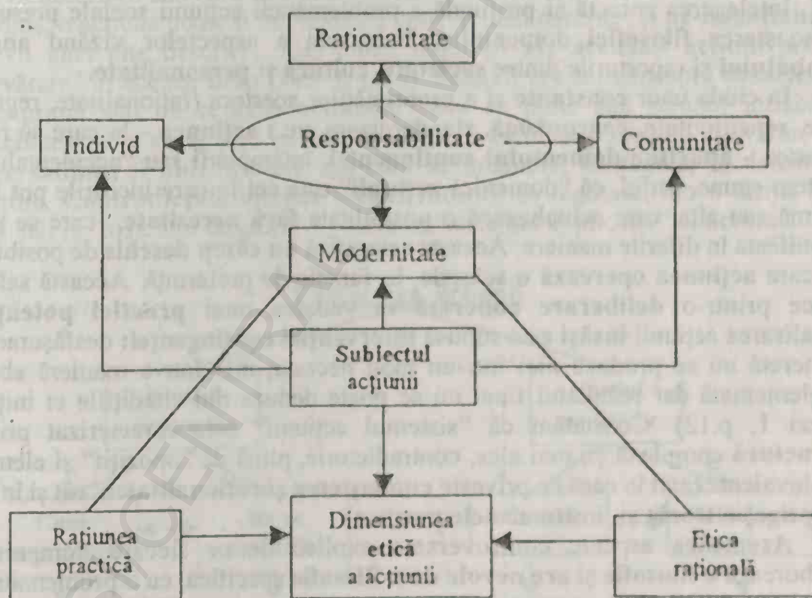

Fig. 18. Paradigma conceptuală a acțiunii (I)

Problematica **acțiunii** vizează aspecte principale cu care se confruntă științele umane în prezent:

1. **natura** - obiectivă şi subiectivă - a realităţii sociale descrise prin **limbajul acţiunii**;
2. **determinanţii** şi "constantele" acţiunii;
3. **modul** în care **raţiunea** (o judecată sau un alt element al acesteia) poate declanşa o **acţiune**;
4. **responsabilitatea** agenţilor sociali pentru acţiunile realizate;
5. **necesitatea** sau "posibilitatea unei acţiuni de a încorpora anumite stări cognitive în absenţa cărora este imposibil a o imputa agentului realizator"[1];
6. **acţiunea** în perspectiva teoriei "reţelelor sociale" şi a interdependenţei sistemice;
7. **explicarea** "acţiunii sociale" într-un cadru **semantic**, **hermeneutic** şi **managerial**;
8. dezvoltarea unei **epistemologii a acţiunii sociale** care nu poate fi ignorată întrucât "tipul însuşi de **descriere socială** – necesară demersului – depinde în mod direct de **categoriile de analiză**" implicate. Noţiunile de "metafizică descriptivă sau de epistemologie experimentală... trimit direct la importanţa, pentru ştiinţele umane şi sociale, de a explica eventualele elemente ale teoriei cunoaşterii în cercetările empirice" (vezi 1, p.11).

Înţelegerea corectă şi profundă a problematicii acţiunii sociale presupune cunoaşterea **filosofiei** domeniului, îndeosebi a aspectelor vizând **analiza limbajului** şi raporturile dintre **societate, cultură** şi **personalitate**.

În ciuda unor **constante** şi a proprietăţilor acestora (raţionalitate, regularitate, repetitivitate, concordanţă, standardizare etc.) **acţiunea** - la care se referă acestea - **aparţine domeniului contingenţei**, întâmplării sau "accidentalului". Putem spune, astfel, că "domeniul **acţiunii**" este cel în care lucrurile pot lua o formă sau alta, care actualizează o posibilitate **fără necesitate**, care se poate manifesta în diferite maniere. Aceasta semnifică **un câmp deschis** de posibilităţi în care **acţiunea operează o selecţie**, în funcţie de preferinţă. Această **selecţie** trece printr-o **deliberare concretă** în vederea unei **practici potenţiale**. Realizarea acţiunii **însăşi** este supusă **intervenţiei contingenţei**: desfăşurarea ei concretă nu se produce nici într-un mod necesar, nici într-o manieră absolut reglementată dar rezultatul final nu se poate deduce din condiţiile ei iniţiale" (vezi 1, p.12). Constatăm că "sistemul acţiunii" este caracterizat printr-o **structură** complexă şi, mai ales, contradictorie, plină de "opoziţii" şi elemente ambivalente (atât în ceea ce priveşte **cunoaşterea** şi **raţionalitatea**, cât şi în ceea ce priveşte **teoria** şi instrumentele practice).

Asemenea aspecte controversate explică de ce fiecare domeniu îşi elaborează **o filosofie** şi **are nevoie de o filosofie** specifică, cu o problematică şi un sistem conceptual propriu.

Există şi alte **noţiuni** implicate care ne ajută la înţelegerea şi cunoaşterea unei acţiuni sociale şi care, într-o formă sau alta, trebuie identificate în "filosofia domeniului", a acţiunii respective. Dezbaterile contemporane în **filosofia acţiunii** au extins încă şi mai mult **rolul contingenţei în determinarea acţiunii** abordând probleme de **teoria acţiunii** prin **analize de limbaj** şi explicând constituirea semantică a "câmpului practic". Contingenţa este, de asemenea, într-o anumită manieră şi domeniu descriptiv al acţiunii. "**Orice acţiune este**

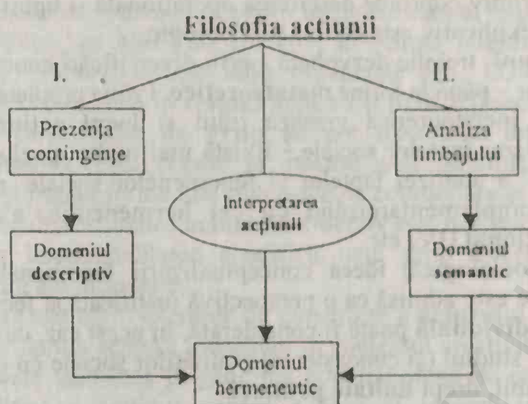

Fig. 19. Paradigma conceptuală a acţiunii (II)

susceptibilă de a fi descrisă în mai multe feluri şi îşi află determinarea potrivit descrierii sub care este prezentat ceea ce a avut loc sau ceea ce s-a făcut. De pildă, o acţiune poate fi intenţionată potrivit unei descrieri şi **ne-intenţionată** potrivit unei alte descrieri. Mai multe descrieri **ale aceleiaşi acţiuni** pot fi „adevărate" în acelaşi timp (vezi 1, p.13). Potrivit acestei concepţii **descrierea** nu exprimă sau nu reflectă **acţiunea**, ceea ce pune sub semnul întrebării capacitatea de a se ajunge la **adevăr** şi de a formula concluzii cu valori de **universalitate** şi **obiectivitate** aşa cum se întâmplă, de regulă, în demersul ştiinţific. **Contradicţiile interne** acestei filosofii se regăsesc, într-o forma sau alta, atât în "sistemul descriptiv", cât şi în "sistemul explicativ" al **acţiunii**.

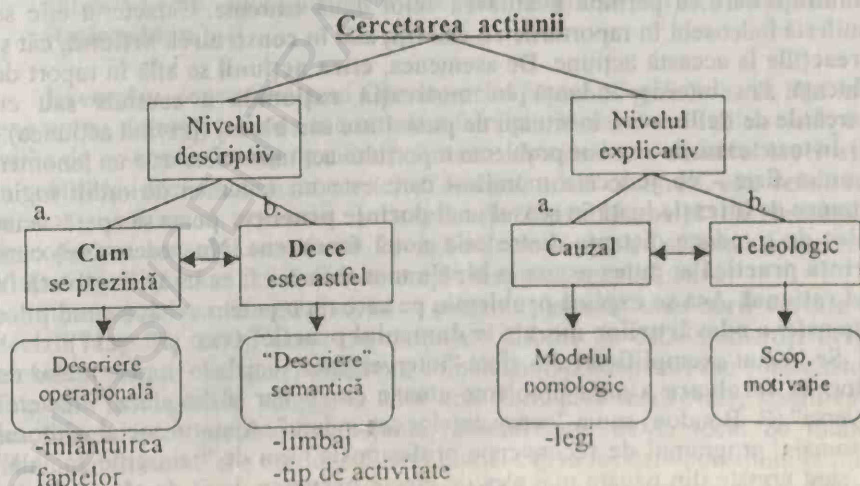

Fig. 20. "Momente" ale analizei acţiunii

Sistemul descriptiv cuprinde descrierea operațională și tipurile de activități în timp ce nivelul explicativ este cauzal și teleologic.

Filosofia acțiuni trebuie dezvoltată - prin diversificări conceptuale și prin adâncirea analizelor – până ia forme **metateoretice**. Prima problemă considerată, în acest context, metateoretică vizează rolul și **locul acțiunii în cadrul conceptual** al analizei faptelor sociale.[2] Există mai multe niveluri de referință sau "de deplasare" a analizei faptelor și fenomenelor sociale: **descriptiv** (I), **explicativ** (II) complementareizând cu cel hermeneutic, **axiologic** (III), praxiologic sau **acțional** (IV) etc.

"În tradiția sociologică, ideea conceptualizării fenomenelor sociale **în termeni de acțiune** este admisă ca o perspectivă justificată și fecundă" (vezi 1, p.14). **Acțiunea individuală** poate fi considerată, în acest caz, ca o **unitatea de bază** validă pentru studiul (și cunoașterea) realităților sociale **cu condiția** să fie acceptată, în prealabil, drept **unitate primară**.

Acțiunea este însă considerată, potrivit unor teorii, drept o **entitate derivată**, "izvorând din operații complexe care sunt efectuate la nivelul **observației** și al **descrierii**, al **însușirii** și al **atribuirii** lor **subiecților** acțiunii" (vezi 1, p.15).

Dacă acțiunea este o entitate derivată, aceasta implică, între altele, că însăși descrierea realității sociale în termeni de acțiune participă constitutiv la configurația acestei realități.

Un impact semnificativ în procesul acțiunii îl are **etica**. Din punct de vedere practic din această perspectivă a eticii acțiunii se pun două probleme:

1. a **dimensiunii etice** a acțiunii și legat de aceasta a **responsabilității**;
2. a **capacității** acțiunii de a **anticipa** un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat.

"Acțiunea nu-și atinge întreaga dimensiune decât prin caracterul ei etic" care presupune, în același timp, referiri privind **binele** și **răul** și o înțelegere a **umanității** care să permită **evaluarea** celor două extreme. Caracterul etic se manifestă îndeosebi în raporturile **cu ceilalți**, atât în **construirea acțiunii**, cât și în **reacțiile** la această acțiune. De asemenea, **etica acțiunii** se află în raport de influență sau interdependență cu **motivația rațională** a acesteia sau cu încercările de **deliberare** în situații de **pasivitate** sau **blocaj** (privind acțiunea).

În toate cazurile se pune problema raportului acțiunii – care este un fenomen de ordin fizic - cu judecata morală – care este un fenomen de ordin logic. Noțiunea de **intenție** luată în sensul unei **dorințe practice**, poate să apară ca un mijloc de a reduce distanța dintre cele **două fenomene**. Nu vedem însă cum **dorința practică** ar putea aspira la **binele moral** fără a fi ea însăși **motivată** în mod **rațional**. Așa se explică **problema**, pe care nu o putem evita, a condițiilor de transfer a **adevărurilor morale** în **domeniul practic**" (vezi și 1, p.17).

Se impun exemplificări din sfera "intervențiilor sociale" – a proiectelor de ajutor, **de rezolvare** a unor probleme umane etc. – dar și din sfera "efectelor perverse" (R. Boudon) sau a "consecințelor secundare". Ajutorul social, ajutorul de șomaj, "programul de reconversie profesională" sau de "reinserție socială" etc. sunt urmate din păcate mai ales de **efecte perverse** decât de **efecte dorite** (rațional-proiectate).

Înțelegerea mai exactă a acestei relații ne este oferită de acțiunea realizată în

echipă. Din punctul de vedere al actorilor întâlnim: acţiuni în **parteneriat**, în doi, în **familie**; acţiuni "cu alţii", în colectiv, în echipă interdisciplinară; acţiuni destinate unor grupuri, echipe deja organizate (ex. O.N.G.-uri, asociaţii, fundaţii); echipă constituită **în timpul** acţiunii şi **prin** acţiunea respectivă etc.

În ciuda caracterului de **grup** se pot manifesta intenţiile diferitelor mecanisme ambivalente, reguli şi norme contradictorii care amplifică incertitudinea şi impun forme mai puternice de coordonare şi management.

Capacitatea de a acţiona a **actorului colectiv** este mai mică decât a actorului individual, iar intenţionalitatea specifică unui grup diferă semnificativ de intenţiile diferite ale indivizilor.

Practica socială oferă exemple de construire a **actorului colectiv** în însuşi procesul de derulare a acţiunii îndeosebi în contextul creativităţii sociale.

Perspectivele elaborate în gândirea contemporană de către pragmatism şi filosofia analitică a acţiunii pentru a lega şi integra intenţionalitatea şi reflexivitatea acţiunii de acţiunea însăşi mai mult decât subiectul, ne permit să avansăm în înţelegerea aspectelor complexe ale acestui domeniu de importanţă practică.

B. Pentru o perspectivă transductivă a acţiunii

Principii fundamentale (ale sociologiei în **general**, dar **definită** în esenţă ca sociologie a acţiunii):

1. **orice fenomen social** – inclusiv în moravuri, credinţe etc. - este întotdeauna rezultatul unor: acţiuni, atitudini, credinţe, opinii şi, în general, al unor comportamente **individuale** (**I.M.** - individualismului metodologic).
2. **pentru a explica un fenomen social** trebuie să identificăm **sensul** acestor coportamente individuale aflate la originea lui (**Principiul de Raţionalitate**).

Exemplu: construirea unui **Cămin social** pentru "Copiii Străzii". Mai întâi este vorba de **motivaţia** unui asemenea Serviciu social. În al doilea rând, este vorba de un **sistem întreg** de manifestări care să transforme **obiectul motivaţiei în realitate** (deci – acţiuni concrete). **Căminul**, odată construit, este **rezultatul** acestor manifestări acţionale iar **explicaţia faptului social** dat presupune descoperirea **sensului** manifestărilor individuale legate de acţiunea respectivă. Viaţa socială ne oferă numeroase exemple empirice semnificative.

Şomajul - ca fenomen social – constituie **efectul** unor **serii variate de decizii** luate în acelaşi timp sau momente diferite de către numeroşi **actori sociali** implicaţi: manager, politicieni, comercianţi, producători sau consumatori. Greşelile manageriale, adoptarea unor acte normative inadecvate, stabilirea şi practicarea unor preţuri descurajante, absenteismul de la locul de muncă, manipularea cererii şi a ofertei etc. sunt numai câţiva factori - constituiţi în urma unor **decizii eronate** - care favorizează apariţia şi extinderea şomajului. Fiecare **decizie** sau conduită are "în umbră", desigur, un **sens**, pe care sociologul trebuie să-l identifice şi să-l explice pentru **a explica** - în final - întregul fenomen social.

Fiecare **actor social** reprezintă, de fapt, interesele unor grupuri întregi care își motivează – direct sau indirect - atitudinile și conduitele practice. Cel mai adesea, însă, interesele sunt **mascate**, prezentate "neutru" printr-o ideologie specifică grupului și domeniului. Cineva vorbea de promovarea unei "ideologii contra normalității" sau a unei "ideologii a anormalității". De aici, teama individului normal aflat în fața agresivității anormalului !

Se întâmplă adesea – prea adesea – ca individul cu o **conduită normală** (și, prin aceasta, promotor al unei acțiuni de aceeași natură) să fie învins și deci obligat "să se retragă" de pe **scena socială a acțiunii**. Așa se explică "ofensiva" violenței, a conduitelor deviante, a parazitismului social, a prostului gust și a altor fenomene cu care ne confruntăm zi de zi și care ocupă o pondere tot mai mare în existența noastră.

În domeniul economic lucrurile par mai simple datorită manifestării **spiritului critic** al consumatorului față de "produsul fizic" – și datorită legilor "libere" care reglează cererea și oferta. "Normalitatea socială" este mult mai elastică decât cea economică, consumatorul de "bunuri" sau produse sociale este lipsit de **indicatori standardizați** care să le orienteze selecțiile și acțiunile, astfel încât "oferta subculturală", de pildă, este mult mai ofensivă decât cea culturală, comportamentul **normal** fiind, și în acest caz, marginalizat sau lăsat "în afara jocului".

Iată cum "ideologia anormalității" favorizează constituirea unei teorii a "marginalizării valorii" în numele **libertății de alegere**.

Cum se explică, în acest caz, conduitele deviante sau marginalizante ? Dar faptul că un **produs de calitate superioară** "atrage" clienții în **comerț**, dar **mai puțin în cultură** ? Dacă în **comerț** produsul inferior dispare și lasă loc unui produs superior, în **cinematografie** filmul care a câștigat "Oscar-ul" dispare iar filmul "comercial" ocupă piața.

Când avem de a face cu asemenea "**problematici** derutante", formula cea mai adecvată nu vizează elaborarea unei **soluții**, cu atât mai puțin imperative, ci **identificarea problemelor reale** și lansarea întrebărilor la care urmează să răspundem, mai devreme sau mai târziu:

De ce s-a trecut de la **emigrație** la **re-migrație** ?

De ce s-a schimbat atitudinea țăranilor față de școală ? (abandon școlar după 1989).

Cum explicați "acțiunile comunitare" în societatea tradițională în raport cu indiferența actuală din "societățile civilizate" ?

Cum explicați dispariția tabu-ului "conduitei cămătărești" (a datului de bani cu dobândă) ?

Cum explicați dispariția altor **conduite-acțiuni** din familia tradițională ? (acordul părinților la căsătorie, logodna de "încercare" etc.).

Cum explicați comportamentul electoral al bucureștenilor prin prisma "Teoriei acțiunii" ? (al celor două principii fundamentale). De ce a dispărut interesul pentru alegeri ? Este o adaptare comprehensibilă la noile schimbări ?

Pentru a înțelege asemenea fenomene este necesar să delimităm conceptele **implicate**, concepte care, într-un anumit context, joacă un rol fundamental, precizând "diferența specifică" **a acțiunii** și identificarea **sensului** acesteia:

a) Conceptul de **interacţiune** care vizează punerea **faţă în faţă** a actorilor sociali (adică **acţiune inter-individuală**);
b) Conceptul de **interdependenţă** care vizează acţiunea actorilor **unii asupra altora** fără să se vadă şi fără să se cunoască (adică **dependenţă inter-actori**);
c) Conceptul de **individualism** (vezi **"individualismul metodologic"**) în situaţii diferite: moral, sociologic şi metodologic.
- **moral** – individul este **sursa supremă** a valorilor morale;
- **sociologic** – individul **autonom** este valoarea dominantă a societăţii;
- **metodologic** – motivele şi **cauzele individuale ale actorilor sociali** constituie calea principală dar nu singura de explicare a unui fenomen social.

Sociologia "nu-şi poate avea originea decât în **acţiunile** unuia, câtorva sau a numeroşi indivizi distincţi. De aceea trebuie să adopte metode strict individualiste" (*Max Weber – Scrisoare către R. Liefmann*). De aici denumirea curentului sociologic - **individualism metodologic** (*J. Schumpeter*, 1954, *K. Popper* etc.). Weber dezvoltă această idee în *Wirtsechaft und Gesellschaft* (1922) şi în alte lucrări. În cele mai multe ocazii (sau lucrări) sociologul german nu uită să menţioneze teza sa privind rolul "**motivelor** pe care le au **actorii sociali** pentru a manifesta **un anumit comportament** sau **o anumită credinţă** (convingere)" (vezi 1, p. 30).

După 1989, a **scăzut interesul**, mai ales al ţăranului, pentru **şcoală** şi s-a răspândit, astfel, **abandonul** şi **eşecul şcolar**. Cum se explică **noua conduită** a indivizilor faţă de instituţia şcolară ?

Conform "individualismului metodologic", aceste fenomene trebuie interpretate drept **efect** al unei serii de credinţe, conduite şi acţiuni **individuale** şi, totodată, trebuie **explicat** prin cauzele sau **sensurile** acestor serii de manifestări ale actorilor sociali. Credinţa că **pământul** este suficient pentru viaţă, îndeamnă copiii să absenteze de la şcoală, **copilul** lipseşte frecvent, nu mai învaţă suficient etc. şi toate acestea deoarece are un "frate şcolit" care este şomer iar el speră să o ducă mai bine "fără şcoală" !

Sensul poate fi **înţeles**, potrivit teoriei **comprehensiunii** a lui Weber. **Explicarea** unui fenomen social impune, în acest caz, **determinarea** conduitelor individuale care-l produc şi posibilitatea **de a înţelege** aceste conduite.

Exemplu: Fuga copiilor din unele şcoli speciale sau Centre pentru minori au generat fenomenul "**Copiii străzii**". Abandonarea şcolilor este explicabilă în condiţiile **degradării** generale a acestora – fizic şi uman – şi al slăbirii "controlului social". În ciuda democratizării reale a învăţământului şi a „cererii de educaţie" tot mai importante, atracţia şcolară scade mereu şi a scăzut deja semnificativ. De ce ?

Comportamentul actorului social este întotdeauna **comprehensibil**, dar aceasta nu înseamnă că sociologul înţelege rapid motivele actorului (vezi 1, p.33), dimpotrivă, acestea trebuie **reconstruite**. Starea "empatică" a observatorului îl determină să spună că "în aceleaşi condiţii, **aş fi acţionat ca şi actorul**". Dacă subiectul observat aparţine unei "culturi îndepărtate" sau unei

culturi "specifice", observatorului îi va veni greu să se pună "în locul actorului" respectiv.

Această dificultate ne poate determina să considerăm conduita actorului drept **irațională** sau lipsită de rațiuni.

"Trebuie să fii nebun, naiv, prost, înapoiat, primitiv, plin de prejudecăți, inconştient etc. ca să faci aşa ceva." Pentru a explica unele conduite la prima vedere **incomprehensibile**, unii analişti sociali utilizează o diversitate de noțiuni " aproximative" în raport cu diagnosticul adecvat – **alienare**, **masochism** etc. Aceste formule exprimă incapacitatea observatorului de a se pune în locul actorului sau interesul pentru a **obiectiva** propriile sale **prenoțiuni**.

Însăşi noțiunea de **sens** relevă dificultăți, în primul rând de definire şi, apoi de identificare într-o acțiune dată. Noțiunea de sens este destul de confuză întrucât exprimă fie **cauzele** fenomenului respectiv, fie **efectele** acestuia, fie **importanța** sa pentru cursul istoriei.

Sociologia comprehensivă poate cădea, de aceea, fie în cursa **filosofiei istoriei**, fie în capcana **metafizicii istoriei**.

- Ce înseamnă să înțelegi credințele, conduitele sau acțiunile unui actor social?

- Cum poți ajunge, evitând arbitrariul şi subiectivismul, la starea **de legitimă înțelegere** a unui comportament sau a unei acțiuni individuale ?

- Cum se poate "îndepărta" **obiecția pozitiviştilor** ?

- **Cum poți să fii sigur** că o afirmație privind **sensul** unei acțiuni are **validitate obiectivă** ? (vezi şi 1, p. 35).

Acestea trebuie să se realizeze prin: 1) observații suficiente de teren pentru a fi semnificative şi reprezentative, 2) să fie suficient de unitare şi interdependente pentru a avea sens.

Weber ne oferă, în această privință, un exemplu clasic (1920), în urma vizitei făcute în S.U.A. şi în urma constatării că în timp ce în Europa industrializată şi urbanizată **interesul pentru religie scade**, în S.U.A. – cea mai urbanizată şi dezvoltată țară - acest interes rămâne **foarte ridicat**. De ce ?

Răspunsul nu poate fi identificat în fapte sau **acțiuni manifeste**, ci în ceea ce ***Lazarsfeld*** numeşte **structuri latente**, şi prin care societatea îşi exercită funcția esențială de a face inteligibile fenomenele acestea, sociologia îşi exercită funcția ei socială: "să facă inteligibile fenomene care la prima vedere nu sunt deloc aşa" (vezi 1, p.35).

Explicația se află în numeroasele **deosebiri** dintre țările europene şi SUA:

a) simbolurile **stratificării sociale** sunt **mai puțin accentuate** în SUA, ceea ce este explicabil datorită **lipsei** sistemului de **stratificare juridică** existent în Europa (**stările** în Franța, **Stände** în Germania etc.);

b) prezența "ideologiei egalitare" specifice constituirii SUA: "mitul inegalității şanselor" este răspândit în SUA (dar Sorokin l-a desacralizat, demonstrând contrariul);

c) facilitatea "**mobilității sociale**" în SUA față de numeroasele **frâne** care acționează în Europa împotriva acestui proces social; în Europa mai ales în Franța şi Germania, se consideră că "ordinea socială este **naturală**" şi că fiecare trebuie să stea " la locul lui" (vezi 1, p. 36);

d) în Europa întâlnim situaţiile unor "Biserici dominante", în timp ce în SUA domină **sectele** deci "dispersia credinţelor", mai mult sau mai puţin religioase. Desigur, situaţia specifică în America se explică prin "istoria constituirii" acestei ţări;

e) cei mai vechi emigranţi în SUA erau **protestanţi** şi, de aceea, **elitele** sociale americane sunt dominant protestante, iar această "diferenţiere socială" conferă Americii imaginea unei **stratificări** în ciuda **mitului egalitar** recunoscut;

f) mai mult decât oriunde, în SUA oamenii se află în **interacţiune**, contractează **angajamente reciproce**, intră în relaţie de **negociere**, de forţă sau de putere, chiar dacă nu se cunosc, astfel că "interdependenţa actorilor" este conformă imaginii fireşti a societăţilor moderne, societăţi ale **schimburilor** socio-economice **impersonale**;

g) **interacţiunile impersonale** impun din partea **actorilor implicaţi** o **evaluare** a "fiabilităţii, eventual a **capacităţii de rezistenţă** şi a altor trăsături ale partenerului". Dacă în societăţile tradiţionale "interacţiunea are caracter **personal**, actorii sociali putându-se baza pe **cunoaşterea efectivă** a **unuia** de către celălalt (intercunoaştere) atunci când trebuie să ia o hotărâre cu privire la angajamentele lor reciproce sau la modalităţile în care interacţionează. În societăţile moderne, caracterul **impersonal** al schimbului îi pune pe protagonişti în situaţia de a recurge la mijloace indirecte" (vezi 1, p. 36), între care, de exemplu, la **simbolurile de stratificare** (Franţa şi Germania), care în SUA sunt mai puţin receptate, "lizibile" şi accentuate în societate (simboluri privind **proprietatea, stilul de viaţă**, titlurile **academice** sau licenţiale, diplome, simboluri **lingvistice** sau vestimentare etc.). Statutul **protestant** al actorului joacă în SUA, de acea, rolul de "substitut funcţional" al **simbolurilor** de stratificare socială, europeană (***Merton R***., 1949) .

h) conştientizând rolul de **distribuitor** de **certificate de onorabilitate** sau de "poziţie socială" (în SUA, rol îndeplinit de protestanţi. Sectele au intrat prin acest rol într-o puternică luptă pentru cucerirea zonelor de influenţă. Aceste secte supraliciteză sfârşind prin a juca un rol crucial în viaţa socială de "peste ocean"...) "De aceea ele **supralicitează** unele în raport cu altele – scrie R. Boudon – sfârşind prin a juca un rol crucial în viaţa cotidiană" (vezi 1, p. 37).

Iată deci explicaţia rolului puternic al religiozităţii în SUA, faţă, de reducerea influenţelor Bisericii în unele ţări dezvoltate ale Europei ! Quand erat demonstrandum.

Metodologia individualistă este exemplar ilustrată în această demonstraţie:

1. **Actorii sociali** implicaţi în fenomenul vizat se află în **medii sociale diferite** şi participă la existenţa **specifică** a unui **context istoric** sau altul (SUA, Europa).
2. **Teoria lui *Weber*** – redusă la **schema paradigmatică** a acestuia - este ilustrată de analiza **sistemului de caracteristici şi diferenţe** empirico-istorice din cele două "lumi", care generează **conduite şi atitudini diferite** (catalizarea schimburilor sociale este realizată fie de **simbolurile religioase** - în SUA – fie de simbolurile de **stratificare** în Europa modernizată);
3. **Sensul** conduitelor şi credinţelor este stabilit prin analiza unor fapte şi relaţii psihologice simple şi acceptabile: "partenerii vor să-şi poată evalua reciproc

credibiliatea sau importanța; **responsabilii sectelor** profită de poziția de distribuitor de certificate de onorabilitate sau respectabilitate socială și **încearcă să-și plaseze credincioșii** la nivelul cel mai ridicat, astfel încât să urce pe **scara prestigiului social**" (vezi 1, p. 37).

Acesta este demersul tipic al **sociologiei acționiste** – spune Boudon - **rolul protestantului în SUA** este explicat ca efect al unor miliarde de **conduite individuale** distribuite însă în **mari** grupuri (secte, indivizi în interacțiune economică etc.). **Sensul** acestor conduite este ilustrat prin **motivele** actorilor sociali de a manifesta o conduită sau alta, motive vizând **apartenența religioasă**, **interpretarea** dată de ei **simbolurilor religioase sau sociale**, ca semne de **respectabilitate** sau **prestigiu**.

Această analiză probează faptul că **individualismul metodologic** nu implică – așa cum acuză unii sociologi - viziunea **atomistă** asupra societății, care ar ignora "contextul social", **interdependența** între segmentele și faptele sociale și alte caracteristici obiective, fundamentale ale societății globale. Dimpotrivă, considerând "identici pe indivizii aflați în aceeași situație", individualismul metodologic permite analiza fenomenelor **colective** (fără a ignora existența unor **motive individuale** la originea acestor fenomene).

Interdependența dată elementelor de mai sus este ea **rațională** ? Deci, **comprehensibilitatea** acțiunii individuale este ea și **raționalitate**?

C. Acțiune și raționalitate

Rațiunea în acest context este privită ca principiu metodologic și unită în această acțiune cu **înțelegerea** definită prin **a găsi motivele,** mai ales motivele **întemeiate.** De aici, sociologia în ansamblu pune accentul pe acțiune, iar sociologia acțiunii pe studiul raționalității actorului social deci pe motivele întemeiate ale individului care acționează în societate.

Un comportament este rațional ori de câte ori este în măsură să ofere pentru el o explicație ce poate fi enunțată în termeni de comprehensiune.

"Este **comprehensibil de ce** actorul X s-a comportat în **maniera** Y: în situația în care se află, X avea **motive întemeiate** să facă Y."[3]

Se cuvine a stabili limitele dintre raționalitate și iraționalitate.

Nu putem spune: că "mama avea **motive întemeiate** să-și bată copilul, deoarece era furioasă" pentru că o asemenea afirmație este **absurdă** (în plan rațional). Putem însă spune că, "mama **nu avea nici un motiv** să-și bată copilul, **dar** era furioasă, comportamentul ei este **comprehensibil**, dar nu rațional".

Alt exemplu, hoțul avea motive întemeiate să-și ucidă victima, **deoarece l-a surprins în casă** – **ci** "hoțul **nu avea motive** să-și ucidă victima, **dar** a fost surprins în casă și convins că-l va prinde poliția". Sau "Calviniștii aveau motive întemeiate să-și reinvestescă profiturile, deoarece erau convinși că..."(vezi 2, p.40).

a) Definiții ale raționalității

K. Popper (1967) **definește raționalitatea** admițând că "un act poate fi considerat ca rațional din momentul în care actorul social poate să precizeze **motivele**, oricare ar fi ele". Pentru Popper, **hoțul ucigaș** – surprins în casă - **ar fi**

raţional. Evident că este mai adecvată **definiţia limitativă** din celelalte exemple. Discuţia poate însă rămâne deschisă şi altor opinii.

Putem, astfel, **stabili trei definiţii ale raţionalităţii**:

I. o definiţie **îngustă**, potrivit căreia un comportament este raţional atunci când are la baza motive **fundamentale în mod obiectiv** (**exemplu**: înainte de a mă urca la volan, pentru a conduce autoturismul, îmi evaluez situaţia dacă sunt capabil să conduc, dacă am consumat alcool, dacă sunt obosit etc. întrucât îmi risc viaţa mea şi a altor persoane);

II. o definiţie **largă** potrivit căreia un comportament este raţional **dacă are la origine anumite motive, oricare ar fi ele** ! (vezi 2, p.40);

III. o definiţie **intermediară** – mai ales semantică - întâlnită printre sociologii **clasici ai acţiunii**, potrivit căreia, este raţional orice comportament explicat prin **motive întemeiate** cu condiţia de a nu genera **proteste** şi de a nu formula **enunţuri contradictorii** (Enunţul are forma: „X avea motive întemeiate să facă Y, deoarece ...” dar fără proteste şi contradicţii din partea celorlalţi).

Dacă prima definiţie riscă să clarifice drept **iraţionale** conduitele pe care majoritatea oamenii le acceptă ca rezonabile, a doua definiţie (Popper) riscă, dimpotrivă, să considere **raţionale** conduite deviante, patologice ce ţin de fanatism sau nebunie.

Definiţia **intermediară** este mai adecvată, deşi prezintă şi ea unele inconveniente: “dacă noţiunea de raţionalitate poate fi definită **semantic**, ea nu poate fi definită formal”(scrie R. Boudon).

Propoziţia pe care se bazează această **definiţie** – “X avea **motive întemeiate** să facă Y, deoarece credea că Z...” poate ori **să aibă sens**, ori **să fie lipsită de sens**, Y fiind **raţional**, în primul caz, şi **iraţional**, în cel de-al doilea caz.

O credinţă, de exemplu, **poate fi acceptată** sau poate **să nu** fie acceptată **ca motiv** în funcţie de **natura** respectivei credinţe (a se avea în vedere, în acest caz, deosebirile dintre **ortodoxism** şi **calvinism** sau **protestantism**).

Propoziţia de mai sus (“X avea motive să facă Y, deoarece credea că Z..., are un sens dacă poate fi completată cu alte propoziţii **cu sens** de tipul: “deoarece Z este adevărat”, “deoarece Z este verosimil, plauzibil” sau, în general, “deoarece X avea **motive întemeiate** să creadă pe Z, deoarece... etc.(vezi 2, p. 40).

În filosofia kantiană o asemenea demonstraţie ar fi imposibilă deoarece asocierea la unele concepte – adevăr, raţionalitate etc. – a unor definiţii ar constitui – pentru marele filosof - o naivitate întrucât există concepte de mare **generalitate** pentru care **definirile conforme** sunt imposibile.

Weber a lansat, în acest context, noţiunea de “**raţionalitate axiologică**”, fără a comenta sau justifica alegerea, noţiune care a şocat pe unii gânditori ai domeniului. În cazul **definiţiei înguste**, raţionalitatea **axiologică** este modificată deoarece ”dacă motivele actorului social trebuie să fie obiective, atunci ele nu pot lua forma unor judecăţi de valoare.” (vezi şi ***Hume***, potrivit căruia judecăţile de valoare nu pot fi obiective, deşi exigenţele arată că există **judecăţi de valoare** care sunt de fapt **enunţuri factuale** deci obiective).

Teoria semantică a raționalității prezintă, în acest context, avantajul că face abstracție de orice **definiție conformă** (indispensabilă - în opinia unor epistemologi - pentru orice "concept serios") și evită excesele definițiilor largi și ale definiției înguste. În plus, aceasta permite **diferențierea** unor **tipuri variate de raționalitate**.

Weber (1929, în *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübing, Paris, Plon, 1971, - *Economie et société*) a identificat o tipologie cu **patru forme** principale de acțiune:

1) acțiuni raționale în sens **teleologic**;
2) acțiuni raționale în sens **axiologic**;
3) acțiuni **tradiționale** și
4) acțiuni **afective**.

În funcție de **natura** considerațiilor sau "argumentelor" introduse în propoziția menționată după "deoarece". De pildă: 1) deoarece Y **corespunde interesului** sau preferințelor lui X (raționalitate **utilitară**); 2) deoarece Y este cel mai bun mijloc pentru X în atingerea obiectivului fixat (raționalitate **teleologică**); 3) deoarece Y decurge din principiul normativ Z, iar X crede în Z și avea **motive întemeiate** să creadă în el (implicit oferă o raționalitate **axiologică**); 4) deoarece X a fost **întotdeauna** Y și nu avea **nici un motiv** să pună în discuție această practică (raționalitate **tradițională**); 5) deoarece Y decurge din teoria Z "iar X crede în Z și avea motive întemeiate să creadă" în ea etc. (raționalitate **cognitivă**) (vezi 2, p.42).

Sociologia a fost deseori definită printr-o "îndepărtare" sau chiar printr-o **ruptură de utilitarism**, adică de **tendința** de a explica orice comportament prin **interesul** actorilor sociali. În acest fapt, sociologii au dat atenție **normelor** și **valorilor**, cât și intereselor – care stau la baza acțiunilor și conduitelor actorilor sociali. ***Simmel*** a afirmat, în această privință, că "dacă nu este legitim să se explice orice comportament prin **interes, este imposibil** să se explice numeroase comportamente fără a se recurge la aceste categorii". Raționalitatea **de tip utilitar** este deci la fel de necesară și de posibilă ca celelalte, astfel încât sociologia "este pusă în situația de a manipula o paletă mai largă de tipuri de raționalitate decât, de pildă, **economia**"(vezi 2, p.43).

Definiția **semantică** a raționalității rezolvă și alte dificultăți, de pildă cele legate de **raționalitatea credințelor** - neimplicată în alte definiții, stabilindu-se **semnificații diferite** în ultimul caz – pentru credință față de semnificațiile **acțiunilor și comportamentelor**. În acest context devine necesar să introducem în analiză raționalitatea obiectivă și subiectivă pe de o parte, și raționalitatea psihologică și starea de iraționalitate, pe de altă parte.

b) Acțiunea umană și raționalitatea obiectivă

Atunci când actorul social folosește **mijloacele cele mai bune existente** într-un moment dat - **în raport** cu **progresul cunoașterii** – pentru realizarea unui obiectiv, acțiunea lui se înscrie în ceea ce putem numi raționalitate obiectivă. Acest tip este întâlnit, de regulă, în domeniile "**exacte**" ale practicii umane - inginerie, tratament medical, activități moderne în agricultură etc. Aceste acțiuni sunt definite de *Pareto* drept "**logice**" și - potrivit definiției

înguste – ele pot fi definite drept "raționale". Noțiunea de **maximizare** și **optimizare**, implicate, de regulă, în orice acțiune rațională sunt destul de bine precizate și operaționalizate. **Optimizarea** este o simplă idee regulatoare – scrie R. Boudon – și în practică este aproape imposibil să se precizeze care este cel **mai bun** mijloc pentru atingerea obiectivului. În asemenea cazuri se caută, de regulă, **nu ce este** mai bun, ci ceea ce este "mai puțin rău", adică soluția pe care **o putem apăra**, de care "nu trebuie să ne rușinăm", pe care nu o vom regreta sau de care ne putem declara satisfăcuți (vezi 3, p.44).

Conducătorii de întreprinderi și, în general, agenții economici nu caută **perfecțiuni inaccesibile** – cum le numește *H. Simon* (1957) în alegerea mijloacelor, ci **soluții prudente**, „satisfăcătoare". Actorul social tatonează terenul, avansează **gradat,** luându-și o primă măsură de reducere a **incertitudinii** în care se află, evitând pe cât posibil angajarea sa pe un **drum ireversibil**. De aceea, se poate spune că, în acest caz, schema clasică **mijloace–scopuri** este prea simplă. Unii autori vorbesc de **gradualism** în privința acțiunilor și a schemelor de analiză. Acțiunea diplomatică face parte, de pildă, din această categorie. În situații complexe, actorii sociali apelează la **motivații de substituție** sau consideră în mod semiconștient **mijloacele drept scopuri**, dacă acestea din urmă nu sunt clare ! (vezi 2, p.44).

Sociologii organizațiilor, deciziei și managementului (precum Crozier, Friedbry) descriu acțiunea socială într-un mod mai corect și mai realist cu ajutorul conceptelor de "**gradualism**" și "**soluție satisfăcătoare**" decât cu ajutorul schemelor bazate pe definiția **îngustă** a raționalității. Desigur că în acest domeniu nici diplomatul și nici antreprenorul economic nu pot urma **logica simplă** a acțiunii inginerului. **În practică**, în general, nici un actor social nu dispune de toată informația necesară pentru a se comporta **rațional** în sensul îngust al termenului (vezi 2, p.44).

Altfel spus, unele **scheme** sunt **mai rigide decât altele** iar raționalitatea poate fi într-un caz **mai obiectivă** decât în alte cazuri, întrucât actorii sociali dispun de cantități, de ponderi diferite de informație, unii dintre ei - lipsiți de o pondere semnificativă sau "optimă" - fiind nevoiți să folosească **compromisuri acceptabile**.

Dacă prin absurd, informația ar fi suficientă și accesibilă aceasta ar însemna că acțiunea socială ar fi întotdeauna "logică" (Pareto) sau rațională în sens îngust. Ar însemna să ne pripim – spune Boudon – întrucât există situații în care informația lipsește... de pildă, când actorul social trebuie să-și construiască o reprezentare despre un viitor **nedeterminat**, când trebuie să decidă "în fața propriei sale conștiințe" pe baza unor normative ireale sau când se găsește într-o situație ambiguă, ce poate fi interpretată diferit (vezi 2, p.45).

Același autor care a lansat formula soluțiilor prudente sau "satisfăcătoare" (în 1957) lansează termenul de **raționalitate subiectivă** (în 1982) pentru a ilustra acele cazuri care scapă raționalității obiective.

Este vorba de **situații complexe** pentru a căror înțelegere actorul social "mobilizează în mod curent tot felul de prejudecăți, reguli, credințe, a priori (de tip declarativ, normativ etc.) **ce îi permit să dea un sens** situației în care se găsește, să-și fixeze obiective și să-și aleagă mijloace...". Așa cum am arătat, **raportul mijloace-scopuri** nu este întotdeauna bine precizat și delimitat.

A practica munca de asistent social sau de sociolog poate să fie un mijloc de a-ți câștiga existența, dar și o plăcere sau ceva care să-ți ofere satisfacții – deci **scop**. Asemenea cazuri intră în sfera raționalității subiective. Actorul social apelează, fără să-și dea seama adesea, la reguli sau principii deja cunoscute și acceptate (un fel de prejudecăți...), care sunt eficiente în unele cazuri dar ineficiente în altele. Important este faptul că în ambele cazuri **raționamentul** este corect, motivele sunt întemeiate și deci conduita nu este deloc irațională (chiar dacă duce la eșec !).

Se spune că **Roosevelt** a luat deciziile din 1945 cu o singură preocupare principală: **să nu repete erorile comise de Wilson în 1918** (!). Nu s-a preocupat de "informațiile noi", de consecințele deciziilor, ci doar de sentimentul **subiectiv** al greșelilor **presupuse** din anii '45 ale S.U.A.

Deși actorul aplică **necritic** formule **a priori** – vezi Roosevelt - conduita lui nu devine irațională. Aici este implicată necesitatea delimitării motivelor **întemeiate** "de **motivele** pur și simplu ale unei acțiuni" (vezi 2, p.47).

Alături de raționalitatea **obiectivă**, **subiectivă** (sau **cognitivă** – derivată) și cea **axiologică** (***Weber***: "X avea motive întemeiate să facă Y, deoareceY decurge din teoria normativă Z" etc.), există și o raționalitate **psihologică**.

În primul rând, trebuie să arătăm că expresia **motive întemeiate** este indispensabilă pentru diferite **raționalități** întrucât permite repetarea cazurilor în care **actorul social (fără a fi legat de raționalitate)** se bazează pe **motive** de a căror **fundamentare obiectivă nu este sigur** (vezi 2, p.47).

Cât privește așa-numita raționalitate "psihologică", aceasta are la origine "existența unei ființe ce inspiră subiectului un sentiment de respect" – cum ar spune ***Durkheim*** – (explicându-se astfel relațiile de implicație introduse de sociologul francez în **teoria sa asupra religiei**), ființă a cărei existență este presupusă de **sentimentul sacrului** (într-un sens mai curând "psihologic" decât logic).

Pascal, vorbea de **rațiunile inimii** pentru a desemna asemenea rațiuni, sensuri sau "explicații". Categoria weberiană a acțiunilor "afective" poate fi considerată o categorie eteroclită, ce cuprinde acțiunile inspirate de emoții sau pasiune, precum și acțiunile ce depind de această "raționalitate psihologică" (vezi 2, p.47).

Raționalitățile cognitivă și axiologică înlătură definiția **îngustă** a raționalității, sugerând o noțiune mai largă decât cea a lui Pareto sau a economiei clasice întrucât "acțiunile logice" despre care vorbește sociologul italian exprimă acțiunea în **sens îngust**. Cu toate acestea, chiar și definiția **mai largă** a raționalității oferă și posibiliatea unor **iraționalități** întrucât unele comportamente nu pot fi explicate sau descrise prin forma deja cunoscută ("X avea motive întemeiate să facă Y, deoarece...").

Distincția **semantică** dintre conduitele ce pot fi explicate prin această formulă și conduitele ce nu pot fi explicate astfel, ci printr-o altă formulă ("X **nu** avea motive să facă Y, dar...) corespunde unei distincții **psihologice**. În măsura în care actorul **își stăpânește conduita** avem de-a face cu raționalități de altă natură (obiective, axiologice etc.) iar în măsura în care **nu-și stăpânește** conduita înseamnă că este "antrenat de forțe psihice" ieșite de sub controlul său. Putem constata, astfel, că numeroase conduite "rezultă dintr-un amestec de **elemente**

raţionale şi elemente iraţionale" ceea ce ar confirma – cel puţin parţial – formula lui Hume: "raţiunea este slujitoarea pasiunilor" (vezi 2, p.48).

Prezenţa **iraţionalului** în anumite interpretări se explică prin anumite forme **de proiecţie**. Atunci nu înţelegem un anumit comportament – care ni se pare surprinzător sau chiar absurd – suntem înclinaţi să **proiectăm** asupra acestuia propriile noastre trăsături şi concepţii. Un caz oarecum celebru îl reprezintă explicaţiile date de analiştii occidentali **ratelor crescute ale natalităţii** observate în unele ţări nedezvoltate, fenomen pus de aceşti analişti pe seama unor conduite **iraţionale** ale unor ţărani "înapoiaţi", care se supun automat, fără nici o "judecată critică" unor tradiţii seculare.

Proiecţia nu este însă legitimă deoarece analiştii respectivi aparţin unor societăţi dezvoltate, cu alte norme şi valori, unde **competiţia** face ca familiile numeroase să trăiască în mizerie şi incultură. Or, în **ţările sărace** logica fenomenului este alta, **chiar inversă: o familie numeroasă uşurează**, dimpotrivă, **viaţa tuturor membrilor** ei, oferindu-le servicii de asistenţă, protecţie şi ajutor pe care familia de mici dimensiuni nu le poate avea şi oferi. Se poate spune că în zonele sărace ale lumii **solidaritatea familială** îndeplineşte funcţiile asistenţei şi protecţiei sociale.

Tehnica întrebărilor **proiective** este utilizată ori de câte ori subiectul are dificultăţi **personale** - sentimentale, psihice – de a spune "ceea ce gândeşte" în faţa altora. Întrebări "dificile" despre personalităţi, şefi locali, vecini sau colegi etc. şi atunci **proiectează** opinia sa "pe seama altora". Am aplicat pe teren această tehnică privind opiniile ţăranilor despre primari sau preşedinţi de C.A.P., a muncitorilor despre directori de întreprindere etc.

Practica **proiecţiei** este întâlnită în sociologie şi în alte ştiinţe socio-umane, în ciuda faptului că **obiectivul** epistemologic principal este – ipotetic vorbind – **de a elimina prejudecăţile** din ştiinţă şi de a purifica, astfel, simţul comun.

"**Rezistenţa**" la inovaţie a ţăranului, refuzul unei noi tehnologii sau seminţe, respingerea de către consumatori a unor produse etc. sunt, uneori, explicate prin **forţe obscure**, care-l aservesc pe actorul social tradiţiilor "constrângătoare" (vezi 2, p.48).

Lévy-Bruhl vorbeşte, astfel, de "mentalităţile primitive" (1922) pentru a explica practicile magice, mentalităţi nedefinite, abandonate, de altfel, de autor mai târziu într-o altă lucrare (*Carnete*, 1949). Marii sociologi – Durkheim, Weber – au arătat, totuşi, că **magia** oferă o interpretare a lumii **ce nu are nimic iraţional** fiind vorba de societăţi şi medii sociale **în care gândirea ştiinţifică nu este cunoscută!**

Proiecţia nu se referă numai la cazuri **exotice** (populaţii neinstruite, comunităţi cu tradiţii "puternice" etc.), ci şi la realităţi din societăţile moderne.

Un sociolog, de pildă, nu poate crede că **nişte muncitori** dintr-o întreprindere pot fi cu adevărat satisfăcuţi de salariile şi avantajele lor materiale pe care un reprezentat al intelectualităţii le-ar considera – întemeiat – insuficiente sau chiar derizorii (vezi Chimoy, 1952).

În mod inconştient, se poate spune că muncitorii **acceptă** o situaţie inaccesibilă aşa cum unii indivizi desconsideră şcoala sau diplomele, fiind **parcă** ghidaţi de o cenzură invizibilă sau de o autoritate socială invizibilă care le-ar arăta – fără ştirea lor – că trebuie să se îndrepte de preferinţă spre **căile**

marginale ale sistemului şcolar" (vezi 2, p.49).

Interpretările iraţionale ale conduitei umane se explică adesea prin lipsa de informaţii suficiente sau de perspicacitate ori, altfel spus, prin cedarea în faţa atracţiei **socio-centrismului** (Piaget, 1955), care ne face incapabili de a găsi adevăratele **motive** ale comportamentului respectiv. Unele explicaţii false, lipsite de interes şi dispreţuitoare la adresa actorilor sociali, pot trezi **totuşi** un sentiment de "profunzime" (á la *Freud* sau *Nietzche*), ceea ce le face deosebit de periculoase!

Poper lansează, în această privinţă, ipoteza..."**ipotezei zero**" potrivit căreia:

1. **actorul social** este întotdeauna **raţional** (Weber şi Popper), aduce avantaje tuturor celor interesaţi, de la sociolog la poliţist sau jurist;

2. actorul social este raţional întrucât **are întotdeauna motive întemeiate** de a face ceea ce face şi de a regăsi respectivele motive;

3. numai dacă este imposibil să se descopere aceste **motive**, atunci se poate atribui o interpretare iraţională conduitei vizate.

Poper porneşte de la faptul că **explicaţiile iraţionale** sunt cel mai adesea seducătoare, facile şi cu mare forţă de influenţare **chiar dacă ar fi false** ! (vezi sucesul unei teorii iraţionale, deşi azi uitate, ale lui *Gustave Le Bon* (1845) sau *Lévy-Bruhl* (1922)).

Toate aceste analize şi precizări au fost făcute pentru a sublinia importanţa pentru sociologi a problemelor care vizează **calitatea şi validitatea enunţurilor** utilizate în explicarea conduitelor umane.

Erorile privind raţionalul sau iraţionalul unei conduite sau privind **tipul de raţionalitate** (să confunzi tipul **utilitar** cu cel **axiologic** etc.) au impact **direct** asupra cunoaşterii şi, mai grav, asupra **practicii** intervenţiilor umane. Unele **proiecte sociale** au eşuat datorită caracterului eronat al informaţiilor vizând **conduitele** eşuate (îndeosebi privind **sărăcia**, inegalităţile, violenţa şi drogul etc.) (vezi 2, p.50).

În plus, în aceste condiţii sunt favorizate **efectele perverse**, **efectele neaşteptate**, uneori pozitive, şi efectele **indezirabile** (clienţii unei bănci care au **motive** să se îndoiască de solvabilitatea băncii, îşi retrag banii şi provoacă un **efect nedorit** de nimeni – falimentul). **Panica** este un fenomen social care generează asemenea efecte (vezi 1929-1933). Actorii sunt **raţionali**, dar şi **prudenţi, în nici un caz iraţionali! Agregarea** unor condiţii raţionale (retragerea banilor de la bănci) determină un **efect indezirabil** şi **pervers** (nedorit de nimeni).

Sociologia trebuie să studieze asemenea efecte **neaşteptate** şi chiar ceea ce se numeşte "profeţie autorealizatoare" (Merton, 1949, vezi şi cazul **Nisa**, 1974).

Protejarea chiriaşilor – prin chirii mici - poate duce la **descurajarea proprietarilor** de a mai închiria, fapt care nu este dorit de nimeni (deci **efect pervers**, indezirabil, dar **aşteptat**, din moment ce se poate deduce uşor că **scăderea chiriilor** va influenţa conduita proprietarilor). Unele efecte de acest tip sunt **conştient** proiectate de cei interesaţi, de unele grupuri de presiune etc. "Arta politică constă în a determina pe cetăţeni – prin anumite măsuri – **să servească interesul general prin urmărirea propriului său interes.**" De pildă, încurajarea populaţiei **să economisească** – constituie o politică fiscală care

servește atât societatea – economia – cât și individul. Persoana care economisește nu se gândește, desigur, la binele public sau la "dezvoltarea industriei", dar nu-l deranjează dacă **și** societatea profită de pe urma conduitei lui !

Un caz opus este cel al **băcanului** (Adam Smith, Vilfredo Pareto, 1916) care **scade prețul** pentru a-i seduce pe **clienții concurentului** său; dar **acesta va face și el la fel**, astfel că amândoi băcanii vor servi interesele cosumatorului. **Egoismul** lor trece, prin această conduită, într-un **altruism nedorit** (deci într-un efect pervers) deși, **etimologic** etichetarea nu este pe deplin justificată; nu orice **perturbare** a vieții, inversare a rezultatului sau **bulversare** a intențiilor actorilor sociali și a efectelor acțiunilor lor se înscriu lingvistic în noțiunea de **pervers**.

R. Boudon propune, pentru aceasta, alte noțiuni: efecte **de compunere, de însumare, emergente, de agregare, de acumulare** sau chiar efecte **de sistem** (vezi 2, p.52).

Conduitele **calviniștilor** duc la efecte de **acumulare** de capital (sau de **însumare**). Evoluția socială constituie un proces lung de **agregare sau compunere**, dar efectele sunt **neașteptate**, întrucât "oamenii fac istoria, deși nu știu ce istorie fac" !! (vezi 2, p.53).

Cei care **nu participă la vot** nu-și dau seama **că-și fac rău și lor înșiși** ! **Candidatul** X va fi ales și **fără** mine !, dar **ceilalți** se unesc și **ipoteza cade** ! Deci **implicarea** este singura **soluție** !

D. Teoria acțiunii și "societatea modernă"

Trei ipoteze deschid analiza raporturilor dintre cele două variabile menționate în titlu:

1. **Teoria acțiunii** este integrată și "înlănțuită" în sistemul teoriilor **modernității** (concept ce necesită o **definire** mai atentă);
2. Teoria acțiunii este "**teoria centrală**" a sociologiei;
3. **Sociologia** are menirea, între altele, să **explice** nașterea societății moderne și, prin derivație, dezvoltarea societății contemporane.

Acțiunea a devenit un **concept esențial** al sociologiei dar și al majorității științelor socio-umane:

- **acțiunea rațională** se află în "inima paradigmatică" a economiei iar "cotitura cognitivă" a behaviorismului a răspândit în psihologie ideea importanței fundamentale a teoriei acțiunii.
- **acțiunea umană, ordinea socială** și **schimbarea realității** constituie - în plan sociologic - triunghiul conceptual și problematic al oricărui proiect de intervenție. Marile curente ale gândirii moderne între care **pragmatismul, existențialismul** și **filosofia analitică** s-au întâlnit prin interesul acordat conceptualizării "caracterului activ al ființei umane", fără a se ajunge, este adevărat, la integrarea diferitelor concepții elaborate[4].

Dacă **teoria acțiunii** a lui ***M. Weber*** "n-a pierdut nimic din interesul inițial este, fără îndoială, pentru că a fost elaborată **în interiorul sociologiei**, așa cum a fost concepută și practicată"[5] această știință.

Există și alte teorii care vizează **acțiunea**, teorii "din afara sociologiei", pe

care sociologii nu trebuie să le ignore, fără a pierde însă din vedere **locul privilegiat** al perspectivei sociologice în domeniu. Weber are meritul – peste şi "dincolo de timp" – de a ne ajuta "să nu uităm preocupările proprii sociologiei". **Ipotezele** de mai sus îşi au originea în sociologia weberiană şi, în ciuda trecerii timpului şi a schimbării condiţiilor, rămân actuale, provoacă controverse şi constituie - cel puţin euristic - o bază semnificativă de progres ştiinţific. "Cum ar putea fi altfel din moment ce acţiunea socială **raţională** era identificată - în concepţia lui M. Weber - cu trăsătura cea mai distinctivă a societăţii moderne."(vezi 1, p. 197)

Acţiunea socială trebuie înţeleasă, în acest context, ca factor determinant al unei societăţi **în mers**, în plină construcţie, dezvoltare sau transformare, în ciuda contradicţiilor şi a "faptelor de rezistenţă", a actorilor vulnerabili **responsabili** de propria lor "stare de dependenţă" sau marginalizare.

Fenomenele şi "disfuncţiile sociale" cu care ne confruntăm şi pe care le întâlnim în mediul existenţei noastre ne obligă să punem **problema acţiunii sociale în termeni axiologici** şi în confruntare cu **exigenţele raţiunii**. Un asemenea mod de analiză ne ajută să înţelegem mai corect originea "rezistenţei la schimbare" (şi deci la... acţiune) şi a "stărilor de criză" în care cad, mai uşor sau mai greu, unii oameni din apropierea noastră. Individul se **individualizează** prin acţiune, mai ales prin **originalitatea** şi **creativitatea** specifică acesteia şi, de aceea, îndepărtându-se de la o asemenea **stare normală**, omul se **depersonalizează** şi, treptat, se **degradează** pe toate planurile (familial, afectiv, societal şi chiar fizic).

Teoria acţiunii ne ajută să reconsiderăm statusul sociologului – aşa cum este încă perceput de "ceilalţi" şi mai ales **statusul asistentului social** şi, în general, al **practicii** în domeniul **protecţiei umane** (la nivel individual şi comunitar). O asemenea perspectivă impune reconsiderarea conceptelor cu care operăm sau, cel puţin, **completarea** sistemului cu **noi concepte** – implicate în domeniu şi ignorate din motive teoretice.

Înţelegerea corectă a **rolului acţiunii** obligă la o interpretare mai adecvată – umană dar şi pragmatică - a fenomenelor, de pildă, de **vulnerabilizare** şi **marginalizare** a diferitelor categorii de oameni:

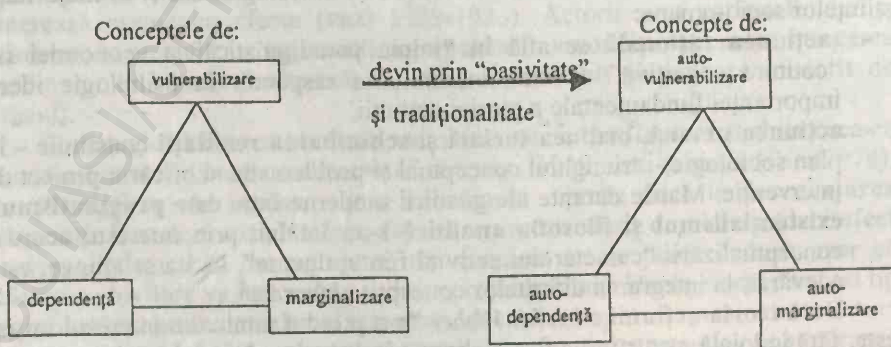
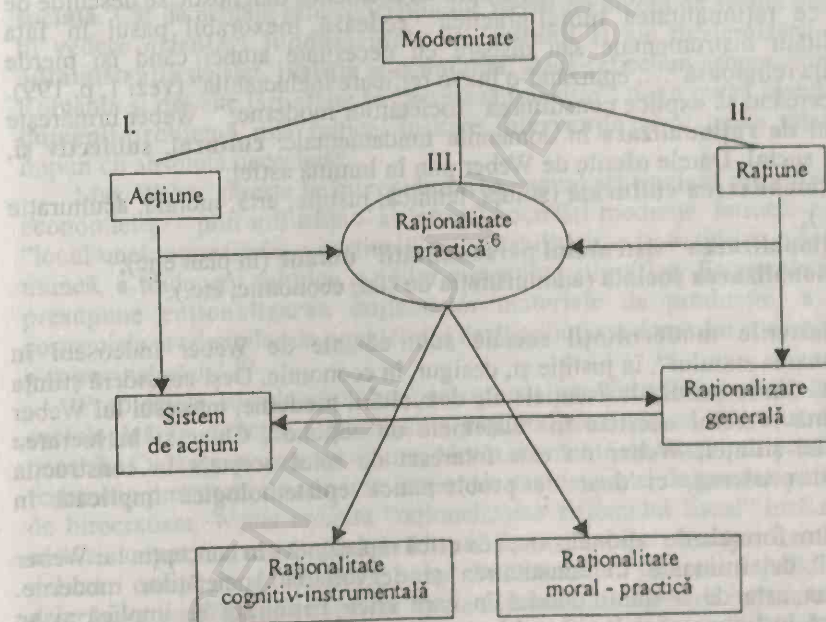

Fig.21 –Impactul "acţiunii" în practica socială

În ciuda faptului că Weber pune la baza **modernității** conceptele de **acțiune** și **rațiune**, sociologul german nu-și exprimă preferința pentru nici unul, "le topește" într-un alt concept, ceea ce face ca în centrul **explicării modernității** să găsim noțiunea de **raționalitate practică**. Weber lansează, în aceste context, două perspective interdependente **mai largi** decât cele oferite de conceptele menționate: este vorba de teoria "**sistemelor de acțiune**", pe de o parte și de teoria "**raționalizării generale**", pe de altă parte. Altfel spus, **simpla acțiune** nu are aceeași semnificație cu a "sistemului de acțiuni" iar **rațiunea** într-un caz specific, concret, nu acoperă "câmpul semnificant" și conotațiile "**procesului de raționalizare** la nivelul cel mai înalt de generalitate" (vezi și 1, p. 198).

E. Elemente pentru o "metateorie a acțiunii" (Fig. 22)

Utilizând **raționalitatea practică** în sociologie ca pe un **instrument de analiză**, Weber identifică două elemente sau dimensiuni operaționale:

a) **raționalitatea cognitiv-instrumentală** – specifică activității sociale din diferite domenii (economic, administrativ, justiție etc.);

b) **raționalitatea moral-practică** - specifică activităților "cu impact axiologic" și reprezentărilor culturale ale unei "etici raționale".

Ceea ce este esențial și funcțional în plan prospectiv se referă la maniera în care prezintă Weber **implicarea** celor două elemente în practica și acțiunea socială și, mai ales, interdependența dintre manifestările lor empirice. "Ele se întâlnesc **strâns unite** la **actori sociali** a căror personalitate este structurată în așa fel încât se arată capabili de o **conduită metodică rațională** în cursul obișnuit al vieții și, mai ales, în **exercițiul unei profesiuni**. Dacă raționalizarea **culturală** ajunge să se înscrie în practica socială atât de mult încât să devină **cauza eficientă a acțiunii**, aceasta se explică prin **medierea** subiecților raționali" (vezi 1, p.198). Conceptul de "**mediere**" intră, astfel, în analiză și deschide calea spre apropierea și "operaționalizarea" teoriei acțiunii într-o perspectivă nouă, mai pragmatică - de domeniul protecției și asistenței sociale, al intervențiilor practice, în general.

În mod logic, conceptul de **raționalitate practică** - sinteză a acțiunii și rațiunii - nu putea să nu ducă la confruntarea în planul vieții reale cu "**patologia societății moderne**", concept care reflectă iraționalitatea, imoralitatea și anormalitatea din jurul nostru. Calea spre un asemenea diagnostic se deschide de îndată ce raționalitatea moral-practică "cedează inexorabil pasul în fața raționalității instrumentale sau dispare cu necesitate atunci când își pierde "referința religioasă"..., epuizând-o într-o reificare ineluctabilă" (vezi 1, p. 199).

Încercând să explice constituirea "societăților moderne[7]" Weber urmărește **procesul de raționalizare** în domeniile fundamentale: **cultural**, **subiectiv** și, desigur, **social**. Datele oferite de Weber pun în lumină astfel:

a) **raționalizarea culturală** (știință, tehnică, justiție, artă, morală, aculturație etc.);
b) **raționalizarea "sistemului personalității" umane** (în plan etic);
c) **raționalizarea socială** (administrația de stat, economic, etc.).

Trăsăturile **modernității** sociale sunt căutate de Weber îndeosebi în "funcționarea statului", în justiție și, desigur, în economie. Deși consideră știința drept una dintre condițiile esențiale ale dezvoltării moderne, interesul lui Weber se rezumă la rolul acesteia în "sistemele de acțiune". Chiar și în lucrarea consacrată științei, Weber nu este interesat de rolul acesteia în construcția societății moderne, ci doar de problematica epistemologică implicată în domeniu.

Dintre formele de raționalizare, cea **etică** reprezintă - în concepția lui Weber - "forța" determinantă în constituirea și dezvoltarea societăților moderne. **Problema** este de a stabili modul în care **etica rațională** se implică și se ancorează în lumea socială. "În ultima analiză – scrie Weber - este vorba de întreprinderea rațională, contabilitatea rațională, tehnica rațională, dreptul rațional, care au dat naștere capitalismului, dar nu numai acestea; trebuia să se adauge... **un mod de gândire rațional**, o raționalizare **a modului de viață**, un **etos economic** rațional"[8]. Weber vorbește, în acest sens, de o **ruptură** a unității culturale integratoare a societăților tradiționale de "cultura sectarizată" (diferite **sub-culturi** ale structurilor socio-demografice) specifică societății moderne. Această **ruptură** trebuie avută în vedere în practica socială, mai ales în cooperarea **client-actor social** sau sociolog.

Teoria acțiunii dezvoltată de Max Weber este de mare actualitate și datorită rolului pe care-l acordă "fundamentelor motivaționale" ale acțiunii și, mai exact,

conduitei metodice de viață a actorilor sociali care, pentru Weber, constituia factorul esențial al economiei și al statului modern. Este vorba în fapt de rolul a ceea ce Weber numește **raționalismul etic** și "sistemul de personalitate" specific agenților întreprinderii capitaliste și statului modern. "Etica rațională s-a impus ca fundament al unui stil de viață, al unei 'maniere de a fi' în care meseria devine o vocație".[9]

Economist și patron înainte de a fi sociolog, Max Weber s-a interesat nu atât de **planul ideal**, cât de **planul acțiunii sociale**, adică de **conversia** raționalizării culturale a imaginilor lumii și, mai ales, a eticii raționale în **raționalizare socială** propriu-zisă, a economiei și a statului. Dacă raționalizarea culturală ajunge să se impună în **acțiune**, aceasta se datorează unei "conduite de viață structurate" de către o "etică rațională". Noțiunea centrală este, și în acest caz, **raționalitatea practică**, dar integrată în interiorul unei **teorii a acțiunii**. (vezi și 1, p. 205)

Raționalizările despre care am vorbit - culturală și etică – trebuie să servească **societatea** și deci trebuie să facă "corp comun" cu **raționalizarea socială**. Cât de actuală este concepția lui Weber ne putem da seama dacă avem în vedere **orientări fundamentale** ale **acțiunii** și ale modernizării sociale: **administrația** de stat, **justiția** și **economia**. Dacă reflectăm asupra situației din România și din alte țări aflate în "perpetuă tranziție", n-am putea identifica alte **domenii-problemă** mai critice, în care **intervenția** și acțiunea rațională se impun cu absolută necesitate.

Max Weber găsește în **întreprinderea** capitalistă **nucleul organizatoric** al economiei și - prin influență - al întregii societăți moderne, întrucât constituie "locul unei raționalizări a gestiunii", a contabilității, a investițiilor, a forțelor de muncă, a traducerii **tehnice** a noilor cunoștințe științifice. Economia modernă presupune **raționalizarea** mijloacelor materiale de producție, a piețelor comerciale, a tehnicilor de producție și de distribuție, a dreptului, a muncii libere, a comercializării".[10]

Problemele sociale care l-au determinat pe Weber să-și dezvolte **teoria sociologică** în direcția **acțiunii** și a **raționalizării** nu au dispărut din viața noastră. Cu aproape un secol mai târziu, oamenii de astăzi se confruntă cu fenomene provocate de conduite iraționale sau deviante, de grupuri parazitare și de birocratism. Weber solicita "raționalizarea sistemului fiscal" însă deceniile care au urmat, au extins până la absurd fenomenul de evaziune fiscală și alte delicte cunoscute în întreaga lume. Defecțiunile "sistemului judiciar", l-au determinat pe Weber să dezvolte teoria raționalizării "puterii judiciare", ce n-a împiedicat, din păcate, deteriorarea continuă a domeniului în întreaga lume. Situația este atât de critică, încât o parte semnificativă a populației, îndeosebi în țările "post-totalitare" aspiră încă la "statul de drept", injustiția, "eroarea judiciară", inechitatea în fața sentinței etc. dominând, în mod absurd, cea mai civilizată și cea mai democratică epocă din istoria omenirii (cel puțin în plan ipotetic).

"Zona socială" centrală a teoriei weberiene o constituie, însă, **birocrația administrativă**[11] și, de aici, necesitatea **raționalizării statului**, adică a aparatului administrativ. După analiza unui imens material documentar și în baza propriei experiențe, Weber ajunge la concluzia că **societatea modernă** se poate constitui numai în condițiile **statului rațional**, ale **Dreptului rațional** și ale

existenţei funcţionarului expert. În funcţie de "cucerirea" acestor elemente este posibilă **raţionalizarea societăţii** în ansamblu, fenomen care, arată Weber, impune o explicaţie. (vezi şi 1, p. 201)

Noua perspectivă a **acţiunii sociale** şi, mai exact, **noile exigenţe** ale oricărei **intervenţii** în domeniile vulnerabile sau "critice" ale vieţii noastre impune într-adevăr o explicaţie, dar orientată cu precădere spre **originea**, sau **cauzele disfuncţiilor** de tot felul, ale "stării de dependenţă"- care pare a se generaliza - în tot mai multe medii sociale, ale frustrărilor pe care le resimt tot mai mulţi oameni.

Dacă în plan **metateoretic** se impune a face o retrospectivă a cuceririlor conceptuale şi epistemice privind **acţiunea socială** în diferite civilizaţii şi epoci istorice, în **plan pragmatic** se impune, de asemenea, o retrospectivă **însă** a "achiziţiilor tehnice" şi a **formelor empirice**, concrete, de intervenţie pentru a rezolva o problemă în **realitate,** nu în **teorie**. Nici unul dintre **planuri** nu trebuie ignorat întrucât aşa cum **interdependenţa** dintre lucruri (sau oameni...) nu explică "starea de dependenţă", la fel "abuzul de teorie" nu poate justifica "abandonul teoriei".

Toate aceste aserţiuni au caracter **aparent** general, nu aparţin nici unui domeniu, constituind, prin natura lor, **elemente** pentru o construcţie mai mult decât **interdisciplinară**, o construcţie **transductivă**[12], care survolează particularul şi empiricul.

Raţionalitatea practică - pe care Weber o pune în centrul **modernizării** sociale presupune – deductiv - existenţa unei **raţionalităţi teoretice**.

Weber vede într-o asemenea raţionalitate, "stăpânirea teoretică tot mai puternică a realităţii prin concepte abstracte tot mai exacte", iar prin raţionalitatea **practică** "dobândirea metodică a unui **obiectiv practic determinat**, graţie unui calcul din ce în ce mai exact a mijloacelor adecvate". Pentru Weber, conduita metodică în viaţă este expresia plenară a raţionalităţii practice, dând sens unui sistem mai cuprinzător de elemente şi "distincţii" care-şi au originea **logică în teoria acţiunii weberiene**.

Dintre cele patru tipuri weberiene de a **acţiona** social, doar două sunt considerate raţionale:

a) a acţiona raţional potrivit unei **finalităţi** sau scop şi
b) a acţiona raţional potrivit unei **valori** sau norme axiologice.

Celelalte două tipuri sunt determinate:

c) în mod **afectiv** sau **emoţional** (deci iraţional) sau
d) în mod **tradiţional**, prin **cultură** (ipotetic tot iraţional)[13].

Primul tip vizează **acţiunile** care satisfac **condiţiile de raţionalizare** a mijloacelor, în primul rând **justeţea alegerii** dintre **mijloacele posibile** în vederea unei **eficacităţi maxime**.

Trebuie să admitem că acest tip de raţionalitate - în funcţie de **scop**, **obiectiv**, **finalitate** dar şi de **eficacitate** - trebuie să caracterizeze activitatea oricărui **asistent social**, sociolog, psiholog sau al oricărui alt **actor** al domeniului.

Codul deontologic al actorilor sociali menţionaţi mai sus îşi găseşte un sprijin şi o reflectare adecvată în exigenţele celui de al doilea **tip weberian** de acţiune. Sociologul german introduce aici "acţiunile care satisfac condiţiile

raționalității **normative**", adică ale sistemelor de valori și ale principiilor universalizabile.

Trebuie să precizăm că **raționalitatea practică** este pe deplin realizată - în toată complexitatea - numai în măsura în care activitatea sau **intervenția actorului** vizează în același timp o **finalitate** și o **valoare**. A ignora sau a subaprecia una dintre acestea reduce "capacitatea transformatoare" și eficiența întregului produs de raționalizare. Nici Weber nu a fost convins de importanța acestei interdependențe sau sinteze **finalitate + valoare**. De pildă, sociologul german, "nu vorbește de o conduită de viață **metodico-rațională**, decât atunci când descoperă - în cercetările sale empirice - persoane și grupuri care integrează **scopul și valoarea** în acțiunile lor. El oferă, în acest sens, exemplul **conduitei antreprenorului calvinist** (din secolul al XVII-lea) în ciuda criticii sau severității pe care o manifestă față de un asemenea curent religios .

"Antreprenorul capitalist modern trebuie în mod necesar să posede anumite calități 'etice': o concentrare radicală asupra obiectivelor..., un raționalism practic **sistematic** propriu **eticii ascetice**, o concepție metodică și obiectivă a **gestiunii întreprinderii**, o **aversiune** față de capitalismul **ilegal**, politic, colonial, monopolistic; în opoziție cu acestea, un **legalism strict** și **sobru** și o **energie stăpânită** în mod rațional în activitatea cotidiană, o evaluare rațională a celor mai bune mijloace, tehnici ale coerenței și ale oportunității practice" (vezi 5, p. 94 și 10, pp. 567-568).

Rolul **conduitei ascetice în economie** este - pentru Weber – imens. "Asceza presupune a ne conduce viața potrivit unui **regim metodic determinat**."

Fiecărei **forme de raționalizare** îi corespunde un **tip de cunoaștere**. Raționalizarea "finalistă" a **acțiunii** care urmărește un scop are nevoie de o **cunoaștere empirică** și **analitică**, în timp ce raționalizarea "axiologică", care vizează **valorile**, impune o cunoaștere **moral-practică**. Ultimul tip de cunoaștere se reflectă mai întâi în **reprezentările religioase** ale lumii și, mai târziu, în "sferele valorilor autonomizate ale **dreptului** și ale **moralei**". Dezvoltarea socială pune în lumină, totodată, o "joncțiune între raționalizarea acțiunii în **conduitele de viață** și raționalizarea **imaginilor lumii**", adică - altfel spus - o confruntare obiectiv-subiectivă. ***Habermas*** definește această legătură profundă între raționalizarea **acțiunii** și raționalizarea **imaginilor**... drept o "solidaritate indisolubilă".[14]

În analiza raporturilor dintre **acțiune** și **rațiune**, atât în plan practic, cât și într-o perspectivă mai largă, nu putem ignora **sistemele simbolice** și, îndeosebi, **sistemele de interpretare** a credințelor **religioase** și a normelor **etice** și **juridice**, întrucât "aceste imagini ale lumii raționalizate răspund exigențelor unei înțelegerii moderne a lumii"(vezi 1, p. 208).

Semnificativă pentru societatea **actuală** este atenția pe care o acordă sociologul german (cu aproape un secol în urmă) disfuncțiilor sociale și – în sinteză - **dezamăgirii** și **deziluziilor** oamenilor. Weber analizează empiric **starea de dezamăgire** începând cu raționalizarea etică a "religiilor salvării" (mântuirii) și ajunge la concluzia că acest fenomen constituie o condiție necesară a **modernității**. "Raționalizarea **etică** este aspectul constructiv al deziluziei – crede Weber – **desacralizarea** și **refuzul magiei** constituind aspectul ei ofensiv. **Agentul dezamăgirii** este **profetul rațional**" (vezi și 7, p. 379).

Ceea ce a jucat un rol în teoria lui Weber nu a fost, desigur, **profeția** ca atare, în sensul atribuit astăzi, ci **profeția rațională** orientată spre valori sau creatoare a unei perspective sistematice pentru **comportamentul oamenilor** bazată pe o **scară de valori**. Societatea ni se prezintă, în acest context, drept un "material care trebuie modelat potrivit normei etice" (vezi 5, p. 79).

Sunt sugerate două căi:

- **ruptura radicală** cu credința magică (sau deziluzia lumii);
- **transformarea structurală** și operațională a "tradiției desacralizate".

"Aceste două condiții - **deziluzia lumii** și **deplasarea** 'căii de salvare' spre o 'transformare a lumii' (de la **contemplare** spre 'asceză activă') nu se realizează în întregime... decât în marile formațiuni ecleziastice și sectare ale protestantismului ascetic occidental" (vezi și 5, p. 52).

Cât privește **sferele culturii** - știința, morala și arta – acestea aspiră, într-o accepțiune modernă, la **validitate universală**: la **adevăr** pentru știință, la **dreptate** normativă pentru morală și la **autenticitate** pentru artă. Fenomenele de raționalizare se situează însă la nivelul societății, prin intermediul teoriei acțiunii.

Câmpul culturii este însă cel care oferă posibilitatea explicării atât a **economicului**, cât și a **Statului** modern. În interiorul acestuia au loc deziluzia, raționalizarea imaginilor, automatizarea "sferelor de valori" (adică **știința modernă**, **arta** autonomă, **conștiința juridică**, morala, trecerea de la **tradiție** la **modernitate**. "În orice **etică**, sau raport **economic** derivat - scrie Weber - întâlnim **tradiționalismul**, caracterul sacru al tradiției, obișnuința de a nu acționa și a nu gira ceva decât în maniera transmisă de strămoși. Acest tradiționalism a supraviețuit până în prezent, frânând dezvoltarea în direcția raționalizării. Dar și mai puternică a fost influența **magiei** prin înclinația de a **stereotipa** acțiunea" (vezi 7, p. 372).

Acțiunea presupune – în concepția lui Weber – **rațiune** iar **raționalismul** derivat din acest raport și care definește – în aceeași teorie - **societatea modernă**, se caracterizează prin diferențierea "sferelor culturale" rezultată din **procesul raționalizării imaginilor** lumii înconjurătoare. Această raționalizare - trebuie să precizăm - vizează în esență **eticizarea** acțiunii și intervenției umane. Weber vorbește de o **etică a convingerii** bazată pe reprezentările post-tradiționale ale **Dreptului** și ale **Moralei**. Important este să aflăm modul în care **raționalizarea conduitelor umane** – exprimată printr-o **etică rațională** - ajunge să se înscrie într-o raționalizare a **scopurilor** specifice **vieții economice** și **profesionale** și, în general, managementului productiv și administrativ.

Imaginile pe care și le fac oamenii asupra lumii au o influență semnificativă asupra **conduitei practice**, și prin derivație, asupra **acțiunilor** și deci asupra progresului social. Cu toate acestea, Weber este mai atent la rolul **practicilor magice** decât la cel al **gândirii mitice**, întrucât "lumea reprezentărilor magice" constituie o frână pentru inovațiile tehnice, economice, politice, juridice și deci pentru dezvoltarea socială. Refuzând "lumea comunicării personale între credincios și D-zeul lui, lumea magică - arată Weber – este o frână în constituirea unei **lumi sociale** bazată pe o liberă inter-înțelegere" (vezi 1, p. 212).

Trecerea de la **magie** la **etică** care, în aceste context, se impunea implacabil,

înseamnă:

1. elaborarea unui **concept** asupra lumii prin intermediul **relațiilor interpersonale** subordonate **normelor**;
2. dezvoltarea unei **atitudini pur etice** de către actorii sociali prin respectarea **normelor** și prin **spiritul critic**;
3. elaborarea unui concept asupra **umanului** atât în sens **universal**, cât și **individual**, implicând **conștiința**, **responsabilitatea morală** și **autonomia**.

Focalizarea **teoriei acțiunii** - cel puțin în acest segment și context - pe **procesul de eticizare** constituie un merit esențial al sociologului german, cu atât mai mult cu cât acest **proces** prezintă un interes dominant în societatea contemporană (vezi "deruta" generalizată în definirea **valorilor universale**, ca să nu mai vorbim de **practicarea** acestora în lume și de inexistența unei "scări axiologice" **comune** atât pentru "cei mari"- SUA, Rusia, Germania etc., cât și pentru "cei mici" sau pentru cei aflați în "colimatorul" unor interese geopolitice – Serbia, Bosnia, Irakul și probabil... România).

Modernismul social este funcție – în zilele noastre - de cel puțin trei condiții fundamentale: **raționalizare** - în toate domeniile, atât pe **orizontală**, cât și pe **verticală**, **eticizare**, prin asimilarea și practicarea valorilor și normelor și **orientare spre acțiune**, prin eliminarea sau reducerea pasivității, a parazitismului social și a "comportamentelor birocratice".

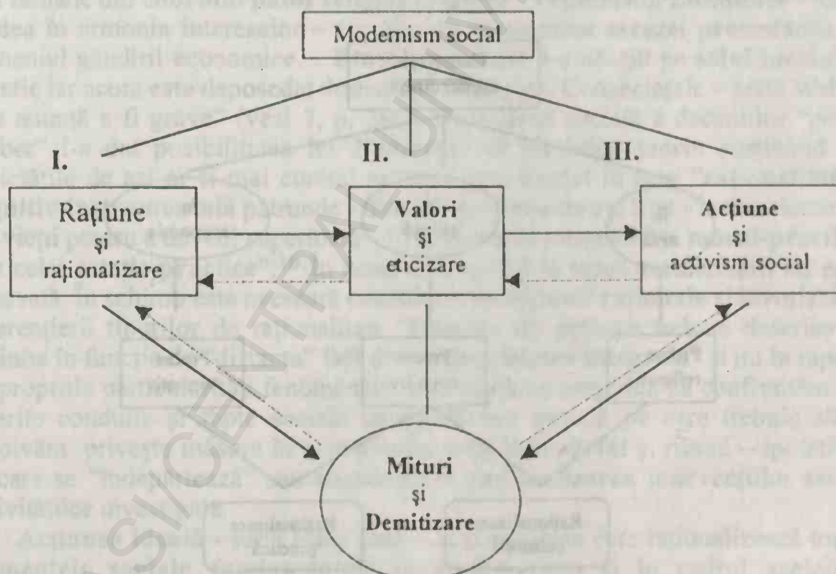

Fig. 23

Situația este și mai complexă întrucât **tradiția intelectuală europeană** este străbătută de confruntarea celor două imagini fundamentale: una **etică** și alta **ontologică**. În fapt, **modernizarea** structurilor personalității nu se poate reduce la **eticizare** (chiar însoțită de raționalizare și acțiune). Influențele încrucișate ale

filosofiilor care s-au constituit şi care s-au confruntat de la *Platon* şi *Aristotel*, la arabi şi apoi la **scolastici** şi **neo-clasici**, deci influenţele dominanante ale filosofiei greceşti şi ale teologiei creştine, au favorizat **procesul cognitiv** şi s-au înscris, astfel, pe linia **modernismului**. "Pragul dintre **tradiţie** şi **modernitate** nu este depăşit decât atunci când **sferele cognitive, normative** şi **expresive** ale culturii devin **autonome**" şi atunci când potenţialul **cognitiv, normativ** şi **expresiv** eliberat prin raţionalizarea imaginilor lumii, se va înscrie într-o **acţiune raţională**. Pentru ca **potenţialul raţionalizării** să fie pus în beneficiul acţiunii şi pentru ca **raţionalizarea culturală** să poată fi convertită în **raţionalizare socială** (sau a acţiunii sociale) este necesară unirea - ca elemente interdependente a **raţionalizării etice** – cu raţionalizarea **reprezentărilor** (sau imaginilor) lumii. **Actorii sociali** care au reuşit în viaţă (de fapt, mai ales, în **profesie**) sunt cei a căror conduită a reflectat această **sinteză**. Weber a identificat astfel în **antreprenorii calvinişti** pe cei mai buni agenţi ai **economiei moderne**[15]. Alte categorii de agenţi sociali - cărora Weber nu le acordă aceeaşi atenţie – agenţi ai **ştiinţelor** şi ai **artei moderne** – erau în acelaşi timp scolastici, umanişti, ingineri şi artişti ai Renaşterii. Tocmai aceştia au jucat un rol hotărâtor prin eliberarea "în practica cercetării şi a creaţiei a potenţialităţilor incluse în **imaginile lumii raţionalizate** de tip **cognitiv** şi **expresiv**, cum ar fi **protestanţii ascetici** care au tradus cel mai bine în **practica cotidiană** imaginile lumii realizate potrivit (exigenţelor) etice." (vezi 1, p. 213).

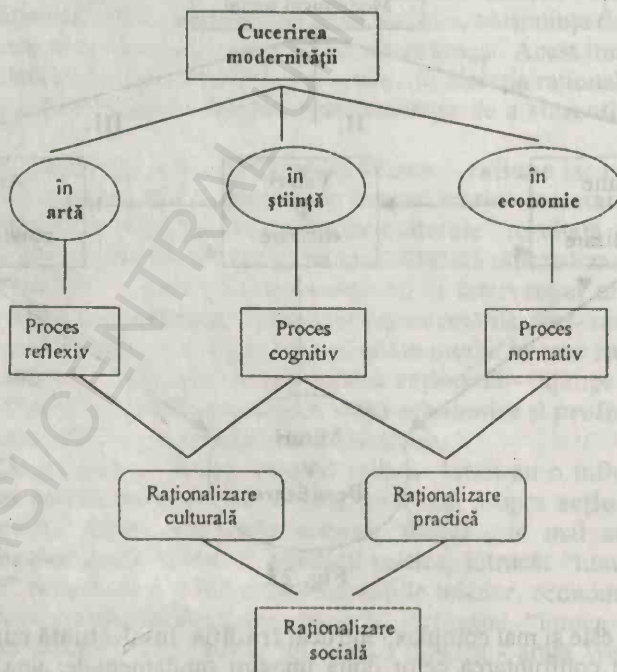

Fig. 24

Ambivalenţele şi **paradoxurile** dezvoltării societăţii moderne şi, în primul rând, ale **acţiunilor** umane, nu puteau să nu fie constatate sau parţial diagnosticate de sociologul – atât de profund în analizele sale - Max Weber. În ultimă instanţă acesta ajunge la diagnosticul de societate bolnavă (!) sau la "patologie socială" şi la anumite **limite** ale "acţiunii raţionale."

Etica raţională şi - potrivit calviniştilor - **etica fraternităţii** nu puteau să nu intre în conflict cu **logica internă a lumii economice** şi cu **birocraţia raţionalizată**. "Aşa cum acţiunea raţională, **economică** şi **politică** urmează propriile ei legi, la fel orice altă acţiune raţională din interiorul lumii rămâne ineluctabil legată de condiţiile acestei lumi, care sunt **ostile** fraternităţii... Într-o formă sau alta ea intră în conflict cu **etica fraternităţii**" (vezi 1, p.214). Etica protestantă nu este, în acest sens, decât "condiţia de plecare" pentru economia modernă. **Raţionalitatea moral-practică** sfârşeşte prin a fi înlocuită printr-un **utilitarism** în care "supravieţuieşte" **valorizarea pseudo-morală** a raţionalităţii mijloacelor utilizate pentru un scop rupt de "sfera morală a valorilor". La sfârşitul procesului de raţionalizare, etica raţională dispare şi ea o dată cu forma particulară de religie care i-a dat naştere.

Referindu-se la **stabilitatea** şi la **viitorul** societăţii moderne, Weber face apel la ceea ce numeşte **teoria secularizării**. "Rădăcina religioasă a umanităţii economice moderne este moartă - scrie Weber... Cu totala dispariţie a ceea ce mai rămâne din **enormul patos religios original**..., optimistul **Luminilor** – care credea în armonia intereselor – s-a ales cu moştenirea **ascezei protestante** în domeniul gândirii economice... **Etosul economic** s-a născut pe **solul idealului ascetic** iar acum este deposedat de sensul lui religios. Consecinţele – arată Weber - se anunţă a fi grave" (vezi 7, p. 386). Experienţa socială a deceniilor "post-Weber" i-a dat posibilitatea lui *Habermas* să modifice **teoria** susţinând că societăţile de azi ar fi mai curând reflexia unui model în care "**raţionalitatea cognitiv-instrumentală** pătrunde - dincolo de Economie şi Stat - în alte domenii ale vieţii pentru a deveni superioară", în defavoarea raţionalităţii **moral-practice** şi a celei **estetic-practice**".[16] În acest caz, apelul la ideea secularizării nu este adecvată. În schimb este necesară **consolidarea acţiunii raţionale** şi favorizarea diferenţierii tipurilor de raţionalitate. **Tipurile de acţiune** trebuie descrise şi definite în funcţie de "distanţa" faţă de "**raţionalitatea integrală**" şi nu în raport cu propriile particularităţi fenomenale. În cercetarea empirică ne confruntăm cu diferite conduite şi fapte sociale iar **problema** iniţială pe care trebuie să o rezolvăm priveşte măsura în care acestea **s-au îndepărtat** şi ritmul – ipotetic - în care se "îndepărtează" sau abandonează **raţionalizarea** intervenţiilor sau a activităţilor investigate.

Acţiunea ideală - scrie Hans Joas – ar fi acţiunea care raţionalizează toate **elementele sociale fundamentale** în acelaşi timp şi în cadrul aceleiaşi intervenţii – **scopurile**, **valorile** şi **efectele** acţiunii. Raţionalizările "particulare" nu îndeplinesc exigenţele unei **acţiuni sociale eficiente**. De pildă, comportamentul **tradiţional** - scrie Joas - nu are în vedere scopurile, comportamentul **afectiv**, pasional, ignoră valorile iar acţiunile raţionale centrate pe valori nu au în vedere **consecinţele** activităţilor (vezi 1, p. 265).

Caracterul **modern** al societăţii se poate identifica şi evalua în funcţie de mai multe carcteristici, între care:

1) raționalitatea **cognitiv-instrumentală** a diferitelor domenii;

2) gradul de **instituționalizare** a acesteia mai ales în **Economie** și **Stat**;

3) **rolul regulilor raționalității** formal-interne în Economie și Stat (dacă sunt sau nu singurele **reguli legitime** în sistemele economice și în birocrația administrativă);

4) raționalitatea **estetic-expresivă** și gradul ei de instituționalizare și de autonomizare (în ceea ce privește activitățile artistice), dar "această artă autonomă este socialmente fără efect structurat...";

5) **presiunea** raționalismului "**teoretic și practic**" exercitată asupra "banalității cotidiene" a tehnicizării, a modernizării economiei și a birocrației;

6) raționalitatea **moral-practică** și raportul acesteia cu "specialiștii" și cu alte categorii.

"Într-o lume în același timp **obiectivă** prin cunoașterea instrumentală și **introvertită** în subiectivism, o etică rațională nu mai este posibilă"- crede Weber (vezi 1, p. 216).

Evoluția socială depinde de evoluția tuturor acestor elemente, îndeosebi de **natura** lor și de gradul de implicare în **acțiunea umană**. În raport cu **eficacitatea inițială** a eticii protestante, rezultatele de mai târziu, din etapele care au urmat în dezvoltarea societății moderne, sunt fie nesemnificative, fie negative (în domeniul **valorilor**, de pildă). Așa cum s-a arătat deja, **diferențierea** "sferelor culturale" și **autonomizarea valorilor** deschide calea – în concepția lui Weber – pentru dezvoltarea economiei, a Statului, și a Dreptului modern. Etapele următoare însă au dus treptat spre "zona patologicului" reflectată într-o posibilă **pierdere** fie a **sensului** acțiunii, fie a sensului **libertății** de a acționa. S-au formulat deja teze privind **reîntoarcerea iraționalului** sau instalarea unui **non individualism hedonist**, "reîntoarcerea sacrului" sau revenirea la "religie", **dezechilibrul** social sau raționalizarea **unilaterală**. **Pierderea de sens** este - pentru Weber – o consecință explicabilă a "diferențierii sferelor culturale" în **sfere autonome**. Raționalizarea **sistemelor simbolice** este posibilă grație intervenției celor **trei criterii abstracte** ale "**adevărului**", ale **justeței normative** și ale **autenticității**.

Aceste trei valori sunt **purtătoare de sens** însă mai curând pentru reprezentările simbolice ale **societății tradiționale**, decât pentru cele ale societății moderne. Desigur, este o **ipoteză** și nu o **axiomă**. "Diferența între pretențiile de **validitate** (cognitivă, evaluativă, expresivă) generează, de altfel, conflicte fără sfârșit" (vezi 1, p. 219). Weber însuși constată în epoca sa o reîntoarcere la **politeism** sub o formă nouă – **depersonificată și obiectivă** – caracterizată printr-un **antagonism de valori ireconciliabile**. Pierzându-și unitatea, lumea raționalizată și-a pierdut orice sens "deoarece diferitele **sisteme de valori** ale lumii se află într-o luptă insolubilă". Punând acest diagnostic, Weber este și de data aceasta de o "actualitate tragică" (dacă avem în vedere "deruta etică" și imoralitatea celor mai multe decizii politice, mai ales la nivel global, unde domină absolut "politica forței"). **Structurile moderne ale conștiinței** au fost cucerite - spune Weber - cu prețul "descoperirii rațiunii" într-o pluralitate de "sfere de valori" și al distrugerii propriei universalități. **Raționalitatea practică** pierde teren în fața patosului "noului politeism". Dacă

inițial a **fundamentat** și **integrat** - prin intermediul **valorilor** – **orientările acțiunilor raționale** spre un scop, mai târziu **raționalitatea practică** își găsește refugiul cel mult în individul izolat. Dar și această **autonomie interioară** se află în pericol, exprimând cel mult "tresărirea stoică a speranței disperaților", amenințată de o societate pusă la stâlpul infamiei de o **raționalitate instrumentală** care a blocat totul.[17] Este vorba aici de o altă pierdere: după pierderea **sensului** se ajunge la piederea **libertății** – constată sociologul german. **Prima** derivă din **autonomizarea sferelor culturale** de valori, a doua este generată de **autonomizarea subsistemelor activității raționale** în raport cu un scop.

Filosofia germană nu putea să nu-și pună amprenta pe gândirea sociologică germană. În cazul **teoriei acțiunii**, cele **"trei critici kantiene"**, de pildă, au deschis calea ideilor weberiene:

a) structurile moderne ale conștiinței au provocat prăbușirea unității **adevărului, binelui și perfecțiunii**;
b) **desacralizarea** legitimă a **rațiunii pre-critice** și lansarea conceptului de **raționalitate structurată** în mai multe sfere de valori diferite;
c) acceptarea, mai puțin firească, a **politeismului valorilor** a cărui luptă nu are și nu poate avea un rezultat rezonabil întrucât este înrădăcinat într-o **pluralitate de pretenții** ireconciliabile și fără sens;
d) dacă **valorile** pot intra în conflict cu **strategiile acțiunii**, în schimb **unitatea raționalității** diverselor "sfere axiologice" poate fi asigurată **prin virtuțile argumentației**;
e) pretențiile empirice în ceea ce privește **valorile** nu trebuie confundate cu pretențiile de **validitate** (care pot rezulta din **discuții**, pe calea dezbaterii);
f) pretențiile de **validitate** sunt diferențiate în funcție de **adevărul propozițiilor**, al **justeței normelor**, al autenticității experiențelor subiective, **al procedurilor argumentative**, al **sensului** etc. (vezi 1, p.220).

Teoria acțiunii și a intervenției sociale are în centru **etica protestantă**, despre care Weber scrie:

1. în conduita antreprenorului protestant se întâlnesc în același timp **raționalitatea cognitiv-instrumentală** și raționalitatea **moral-practică** (evidentă în dezvoltatrea **inițială** a economiei moderne);
2. perioada **de stabilizare** a societății moderne a fost influențată, arată Weber, de contradicțiile și disfuncțiile sociale ale epocii și de aceea nu poate fi explicată decât cu prețul a **două rupturi**:
   - **ruptura decisivă** este cea care vizează îndepărtarea radicală a raționalității **moral-practice** de fundamentul ei religios;
   - a doua ruptură – **derivată din prima** - se referă la faptul că raționalitatea moral-practică **secularizată** se lasă înăbușită – ca și raționalitatea **estetic-expresivă** - de către raționalitatea cognitiv-instrumentală;
3. cele două rupturi favorizează o raționalizare "pe cale de a deveni absurdă și periculoasă" (vezi 1, p. 220 și 12).

Paradigma weberiană se verifică, aproape exact și în măsură tragică, în mai multe societăți actuale și, parțial, în societatea globală contemporană. Cum orice

diagnostic de acest fel este relativ, se pot aduce şi teoriei weberiene numeroase amendamente. Nu trebuie să vedem în această construcţie ideatică un **destin**, ceva implacabil. Dimpotrivă, se impune a **identifica** – prin analize şi reflexiuni **euristice** – diferite **tipuri de resurse** rămase în **stare latentă**, care aşteaptă a fi valorificate şi "puse în acţiune", pe de o parte, şi numeroase fenomene negative, disfuncţii sau situaţii sociale care sunt tot atâtea **căi de pierdere** de mijloace şi resurse ale acţiunii sociale.[18] Tipurile de raţionalizare sunt încă **active**, victoria uneia asupra alteia este relativă. **Reificarea** raţionalizării nu este definitivă – iar raţionalizările moral-practice şi estetic-expresive se opun încă **dezumanizării** şi dominanţei raţionalizării cognitiv-instrumentale.

Care va fi situaţia în societatea **post-modernistă**?

Acţiune şi creativitate

Cei mai mulţi sociologi au analizat acţiunea umană în perspectiva **creativităţii**, dezvoltând astfel teoria asupra problemei. **Teoria ritualului** dezvoltată de ***Durkheim*** este, în fapt, o teorie a creativităţii colective care explică starea de "excitaţie... sau efervescenţă" a participanţilor la ritual, stare care "induce efecte de transformare a personalităţii, pe care participanţii le atribuie **nu** propriei lor activităţi comune, ci **locului, timpului, ocaziei** întâlnirii participanţilor şi unor **surse de putere exterioare** comunităţii.[19]

Teoria charismei (sau a "puterii charismatice") a lui Max Weber cuprinde "ideea genezei unor noi instituţii, prin creativitate şi prin puterea emoţională a **individului excepţional** şi foarte dotat" (vezi 1, p. 266).

Identificând "tendinţe raţionalizante în cultura modernă" o dată cu studiul **procesului de creaţie**, ***George Simmel*** a scris, în acest sens, o monografie asupra lui Rembrandt. **Creativitatea** nu poate fi concepută, în esenţă, în afara **acţiunii** şi de aceea statutul ei în sociologie nu poate fi marginal, ci **constitutiv** şi, prin aceasta, fundamental.

Hans Joas distinge **cinci forme** şi direcţii de creativitate: 1.care vizează **expresia**; 2. creaţia **producţiei materiale**; 3. **revoluţia**, adică transformarea sau "creaţia socială"; 4. pragmatismul "inteligenţei creatoare"; 5.**Lebensphilosophie** germană şi franceză (p. 268).

Primele trei forme au - în opinia lui ***Parsons*** – acelaşi defect datorită "caracterului concret greşit plasat", interpretând creativitatea ca ceva aparţinând unui **anumit tip de acţiune** (cum ar fi: expresia poetică, producţia materială a unui artizan, o "faptă revoluţionară"- privind transformarea societăţii etc.) În raport cu acestea, celelalte tipuri de acţiune par a fi **opuse** creativităţii. Individul lipsit de capacitatea de a se exprima estetic este, în acest caz, un filistin, cel care nu realizează nimic în "producţia materială" este un alienat iar cel care nu participă la schimbările revoluţionare face parte din "forţele represive".

Nu există, de aceea, nici tipuri "privilegiate" de acţiune creativă şi nici forme specifice privilegiate de creativitate: **acţiunea umană, valoarea, talentul** şi **munca** propriu-zisă constituie câteva "semne" ale creativităţii în sensul antropologic cel mai larg.

Semnificativă, în acest context, este distincţia pe care o face ***Habermas*** între **cele trei lumi** (sau **relaţii cu lumea**):

a) lumea **obiectivă** a lucrurilor materiale din jurul nostru;

b) lumea **socială** a relațiilor interpersonale și instituționale;

c) lumea **subiectivă** a sentimentelor și "stărilor intime".

Astfel, **producția materială** este rezultatul creativității în raport cu lumea obiectivă, **revoluția** (sau actul revoluționar) este creativitatea în raport cu "partea instituțională a lumii sociale" și, în fine, **expresia** este creativitatea în raport cu lumea subiectivă (vezi 1, p. 267).

Ultimele două "direcții de creativitate" sunt mai complexe și mai puternic implicate în evoluția socială, atât prin aspectele pozitive cât și prin "rezistența" sau impactul negativ al celorlalte aspecte implicate în teorie.

Pragmatismul american are meritul - scrie Joas - de a fi format pentru prima dată – în "istoria ideilor" **o teorie a creativității acțiunii**. Pentru reprezentanții acestui curent de gândire și acțiune, creativitatea reprezintă o trăsătură generală a acțiunii umane și aceasta este explicată prin rolul și "prezența" în orice om a "**inteligenței creative**". În această perspectivă, acțiunea umană nu se caracterizează doar prin existența unor scopuri bine definite, nici prin aplicarea unor norme generale, ci printr-o muncă de rezolvare a problemelor **în condițiile adaptării la nivelul înconjurător**, întrucât, în concepția pragmatică, ființa umană este confruntată cu **probleme reale**, în ciuda și dincolo de voința acesteia. **Soluția** la aceste probleme trebuie "cercetată" și identificată tot în realitatea înconjurătoare și nu "așteptată" de la factori exteriori.

Soluția **problemelor** este rezultatul unei **acțiuni** și **inovații creatoare** (vezi 1, p. 268).

Ultima formă sau direcție de creativitate – cu aceeași **funcție constitutivă** – este "**Lebensphilosophie**" germană și franceză care se deosebește, totuși, de pragmatism. În timp ce curentul american "plasează creativitatea în acțiunea umană **cotidiană** și găsește în creativitatea științifică una dintre expresiile cele mai elaborate ale potențialităților proprii", **Lebensphilosophie** opune creația vieții cotidiene și științei normale. Un punct de vedere și mai "critic" a formulat *Schopenhauer*, potrivit căruia "creativitatea este proiectată asupra naturii non-umane". Se presupune că **în natură** există o "voință" care coboară **intenționalitatea** și **raționalitatea umană** la statutul de simple instrumente ale acestei voințe. Această teorie a creativității elimină orice legătură între creație și acțiune.

Filosofia lui *Nietzsche* aduce "noutăți" în domeniu, gânditorul german atribuind "o conotație activistă" acestei forme de creativitate care-și pierduse deja orice legătură cu acțiunea cotidiană. Pentru *Nietzsche*, creativitatea nu face parte din reorganizarea și din reconstituirea permanentă a obișnuințelor și a instituțiilor, depinzând de **producția arbitrară a valorilor** sau a semnificațiilor și de "jocul necontrolat" al situațiilor sau elementelor implicate. În acest context, filosoful lansează celebrul concept al "personalității creatoare", noțiune care a făcut carieră în ciuda conținutului controversat și, în cele din urmă, insolubil. Pentru Nietzsche, "personalitatea creatoare" este **separată** de **cadrele obiective** și **intersubiective** în care **inteligența creatoare** este în mod natural inclusă. În ciuda faptului că vorbește de creativitatea acțiunii, filosoful german nu numai că nu progresează în analiza și soluționarea acesteia, ci **blochează** – în cazul teoriei sale – orice intervenție eficientă. Faptul devine și mai clar dacă avem în vedere

că – pentru Nietzsche – "creativitatea este mai curând apogeul indivizilor excepţionali şi al actelor sau faptelor acestora decât o dimensiune a oricărei activităţi şi a oricărei fiinţe umane" (vezi 1, p. 268).

Teoria acţiunii se regăseşte - într-o forma sau alta – şi în noile curente de gândire: **post-structuralismul** şi **post-modernismul** şi, ceea ce este semnificativ, în perspectiva formulată de Nietzsche. Analizele **raţionaliste** şi **normativiste** ale teoriei acţiunii – scrie Joas - nu sunt de nici un ajutor în faţa motivaţiilor fecunde ale post-structuralismului. Noţiunea de raţionalitate comunicaţională (Habermas) se află în aceeaşi situaţie controversată. Singurul mod de a dezvolta înţelegerea noastră privind acţiunea şi de a lua în consideraţie **nucleul rezonabil** al argumentelor post-structuraliste este de a **reveni** la pragmatism şi deci **la teoria inteligenţei creatoare**. Aceasta înseamnă că n-ar trebuie să ne mai referim la **modelul individului autonom** – acţionând în funcţie de scopuri, controlându-şi corpul - deoarece indiferent de maniera de a proceda, se va produce "o vastă categorie **reziduală** de **non-raţionalitate** sau de **non-acţiune**" (vezi 1, p. 269).

Sociologia trebuie să vizeze, dimpotrivă, formarea unui **anumit actor social** şi a unei **anumite acţiuni**, reconstituind **capacitatea de a acţiona**, ceea ce implică identificarea **intenţionalităţii umane**..., perceperea fragilităţii constante a Sinelui şi necesitatea **revitalizării** periodice atât a actorilor, cât şi a acţiunii raţionalizate.

De la teoria acţiunii la teoria diferenţierii

Dacă teoria acţiunii se află în "centrul sociologiei", teoria diferenţierii se află în centrul teoriilor **schimbării sociale**. **Critica funcţionalismului** şi dificultăţile înţelegerii sociale ca o **specializare** funcţională progresivă, ca o **raţionalizare** şi ca **pluralizare** au stimulat o serie întragă de eforturi pentru **integrarea procesului acţiunii colective în paradigma diferenţierii**. Dacă am analiza cu seriozitate fenomenele întâmplătoare de tipul "mişcărilor sociale" (evenimente istorice singulare, războaie, inovaţii etc.) n-am mai putea considera **diferenţierea** un proces continuu auto-întreţinut", ci un **fenomen provocat**, cel puţin parţial, de asemenea evenimente şi, în orice caz, însoţit de acestea. Indiferent care ar fi factorul care antrenează diferenţierea, rezultatul schimbării este sigur. **Gradul** şi **direcţia diferenţierii** ar putea deveni obiectul unei acţiuni colective sau al unei "mişcări sociale", împrejurare care ne-ar putea îndemna să considerăm diferenţierea drept miza unor lupte şi interese sociale. Teoriile care vizează constituirea societăţii prin "acţiune colectivă" – ***Giddens, Touraine***, **interacţionalismul simbolic** (prin partea lui macrosociologică), neoweberienii britanici etc. - oferă o alternativă primatului teoriei diferenţierii. Formaţi printr-o **experienţă totalitară**, nu ne putem imagina **auto-constituirea** societăţii raportând-o la un **macro-actor** care dispune de o creativitate gigantică", ci considerând-o drept rezultatul unui conflict sau al discursurilor numeroşilor actori (a căror aptitudine de a acţiona s-ar putea traduce printr-o **limitare de sine** şi printr-o **distanţare** de propria problematică).

Conceptul formulat de ***Touraine*** "societate programată" implică realizarea unei asemenea **diferenţieri societale** încât gradul şi natura acesteia

devin obiecte de **luptă politică** în sânul societății moderne. Acest fapt nu înseamnă că diferențierea trebuie blocată sau redusă, ci că **dimensiunea** acesteia, mai ales **gradul** și **direcția** diferențierii trebuie "controlate" și făcute accesibile acțiunii colective. Tranziția spre o "societate programată", despre care vorbește Touraine, poate fi frânată sau "amânată" deoarece – ipotetic vorbind – "condițiile structurale ale societății moderne implică constituirea mișcărilor sociale". În plus, "**disoluția** mediilor sociale omogene, **eterogenitatea** tot mai mare a situațiilor sociale, **individualizarea** proiectelor de viață și **pluralizarea** culturală au devenit atât de ireversibile încât **formarea noilor identități colective**..., furnizarea unei baze pentru mișcările sociale, nu mai poate fi imaginată."[20]

"Societatea **claselor** sau împărțită în clase este, în aceste condiții, înlocuită cu o societate a **enclavelor**", tot mai variate, exprimând moduri de viață tot mai **individualizate** și mai particularizate (Birmingham - "ghetto-izare pozitivă", Bosnia "enclavizată" (!) etc.).

Anumiți funcționaliști radicali, cum ar fi ***Niklas Luhmann***, susțin că **diferențierea funcțională** actuală este atât de răspândită încât este greu să mai găsești în societățile moderne un loc de unde s-ar putea sesiza societatea ca un întreg.

Diferențierea societății în diverse subsisteme prezintă un avantaj, mai ales în faptul că determină pe acestea din urmă să acționeze într-un mod diferit față de propria lor logică, chiar și atunci când sunt confruntate cu probleme care sunt periculoase pentru **societatea în ansamblu** (conflictul de interese..., individ și societate etc.)

O dată cu acceptarea **principiului diferențierii**, rămân de analizat, evaluat și diagnosticat la nivel **social** sau **comunitar gradul** și **natura** diferențierii.

În acest context apar și alte **probleme** sau raporturi **intrasocietale** controversate sau "critice". Un asemenea raport este cel dintre **social** și **ecologic**, mai exact problema "pericolului ecologic".

A apărut, astfel, **teoria "societății riscului"** care subliniază **tensiunea** dintre "înalta tehnologie" și "instituțiile democratice". Potrivit lui ***Ulrich Beck***, **riscurile** ecologice contemporane pot să ne constrângă să reflectăm asupra **diferențierii**, întrucât acestea ne amintesc că "chiar și cel mai înalt grad de autonomie instituțională nu este autonom decât până la limita revocării: această formă luată de la **acțiune** poate și trebuie să fie schimbată atunci când ea însăși se pune în pericol."[21]

Spre deosebire de *Luhmann*, Beck consideră că amploarea pericolelor actuale determină o **conștientizare a reversibilității diferențierii societale**. Dar, contrar opiniei lui *Toiraine*, Beck nu vorbește de dezvoltarea unor mișcări sociale care să permită "conflictelor de valori" să se desfășoare, ci de o **constrângere** asupra unor asemenea conflicte, vizând eliminarea pericolelor posibile cu care societatea este confruntată. (vezi 2, p. 273).

Beck încearcă, totodată, să lege **individualizarea** – ca tendință psiho-socială – de mișcările sociale, afirmând că asemenea mișcări își recrutează majoritatea participanților din mediile și cohortele în care această "**individualizare**" este deosebit de accentuată. Această **ipoteză empirică** ne poate ajuta să înțelegem mai bine **geneza mișcărilor sociale** și gradul de participare la acțiunile politice (vezi și 18).

Daniel Bell, Robert Bellah şi alţi reprezentanţi ai psiho-sociologiei epocii moderne arată că tensiunile şi conflictele dintre **individualismul utilitarist** şi individualismul **expresiv** joacă un rol central în societăţile noastre moderne. Singurul mod de a depăşi **criza culturală** actuală pare a fi restrângerea normativă a acestor două tipuri de individualism. Însăşi rezolvarea conflictelor dintre aceste tipuri sub forma **coexistenţei paşnice** a utilitarismului şi expresivismului ia o **formă individualistă**.

H. Marcuse lansează noţiunea de **"desublimare represivă"** în legătură cu interpretarea libertăţii sexuale (ca strategie a puterii la *Foucault*).

Una dintre **noile probleme** ale domeniului se reflectă în **blocajul creativităţii** şi al **expresivităţii** şi în **rolul violenţei spontane** – individuale şi colective - în societatea contemporană. Noţiunea **pragmatică** de creativitate permite reconstruirea **inimii raţionale** a "post-modernismului" la nivelul teoriei acţiunii iar noţiunea de "creativitate **integrată**" – psiho-socială – subliniază, ca şi post-moderniştii, **efectele sensibilizării disoluţiei comunităţilor concrete**, sfârşitul credinţei în progres şi **descentralizarea** societăţilor. Trebuie, totodată, surprinse pericolele **regresiunii politice** şi **morale** favorizate de aceste noi fenomene şi procese sociale (vezi 2, p. 274).

1.2. TEORIA REŢELELOR

Orice intervenţie socială ia forma unei acţiuni în reţea iar cea mai simplă reprezentare a acesteia este cea triunghiulară, astfel:

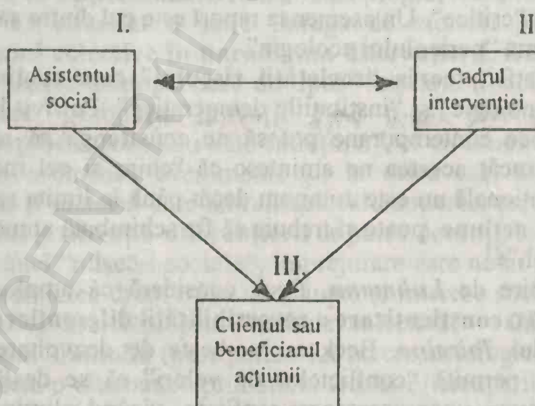

Fig. 25

Între aceste trei părţi există raporturi de intercondiţionare şi interdependenţă constituind, în fapt, trei sisteme de elemente:

1) **sistemul-asistent social**: "fie că lucrează individual, fie în colectiv, el se implică în activitate cu corpul, cu sufletul şi cu spiritul, cu sensibilitatea, intuiţia,

valorile, experienţele şi cunoştinţele, cu tot ceea ce înglobează" personalitatea sa[22];

2) al doilea sistem vizează, de fapt, **contextul social** (inclusiv politic, economic, normativ, cultural, afectiv etc.) al intervenţiei;

Contextul actual al asistenţei sociale din România, de exemplu, nu este deloc favorabil elaborării şi realizării unor proiecte de ajutor şi protecţie a unor grupuri umane defavorizate întrucât societatea a sărăcit semnificativ în ultimii ani, iar prognozele - în plan economic şi politic privind resursele - nu sunt deloc încurajatoare. În acest caz, proiectele de intervenţie trebuie să includă, printre parteneri, şi alte forme sau segmente sociale, îndeosebi comunităţile locale şi diferitele ONG-uri (organizaţii, asociaţii sau agenţii informale, non-guvernamentale).

3) **Sistemul client** vizează, în mod firesc, beneficiarul intervenţiei, adică persoana care a lansat cererea de ajutor - în plan individual - sau grupurile vulnerabile, marginalizate şi dependente - în plan general.

"Starea de intercondiţionare" obiectivă şi condiţia de sistem a fiecărui element implicat în munca socială impun elaborarea şi practicarea unei metode specifice în acest domeniu al existenţei umane. "Metoda utilizată - spune Cristina de Robertis - este principiul organizator, este modul de a face ordinea şi succesiunea în utilizarea unui ansamblu de tehnici. Dar metoda nu este decât un mijloc şi în nici un caz un scop în sine; este un mijloc pentru a atinge un obiectiv prealabil stabilit"[23].

Metoda trebuie construită şi aplicată în virtutea celor trei întrebări fondatoare şi a celor trei unghiuri de analiză:

- la ce ne gândim ? (evaluarea, reflexiunea);
- ce trebuie să facem ? (acţiunea);
- cum trebuie să fim ? (fiinţa, sufletul).

Metoda sau modelul intervenţiei în reţea nu este ceva prefabricat sau un anasamblu de reţele, ci un proiect de acţiune (care presupune, desigur, şi caracteristicile esenţiale ale creatorului acestuia).

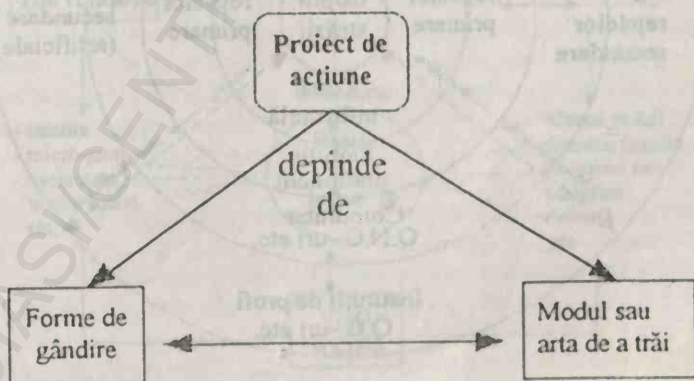

Fig. 26

Exigențele unei cercetări mai profunde și ale unei cunoașteri mai adecvate a fenomenelor și realităților sociale se află la originea unei noi **perspective** pentru demersul sociologic: imaginea sau "situarea în **rețea**" a relațiilor dintre oameni. Noul concept identificat și elaborat în practica socială trebuie mai întâi **operaționalizat** pentru a servi realizării unor investigații și proiecte de transformare sau protecție socială. Termenul de **rețea** s-a impus ca realitate (și "diferență specifică") din momentul în care "unii cercetători și lucrători sociali, întâlnind și identificând o **entitate relațională** de tip colectiv **nereductibilă la familie sau grup** și-au dat seama că pot nu numai să acționeze **la acest nivel**, dar și să obțină rezultate pozitive".[24] **Metoda** derivată din acest concept favorizează posibilitatea **intervențiilor** în ajutorarea persoanelor vulnerabile sau a clienților, mobilizând ansamblul resurselor existente în grupurile, "spațiile" sau, mai precis, în **rețelele** din care fac parte.

În ciuda faptului că noua perspectivă - a rețelelor - depășește "limitele sistemelor" (echipă, grup familial etc.) aceasta rămâne - totuși - în cadrul **epistemiologiei sistemice** întrucât "câmpul de intervenție identificat constituie o **rețea de sisteme și subsisteme** care condiționează comportamentul indivizilor, rețea căreia i se atașează intervenția într-o perspectivă de tip clinic. Mai multe

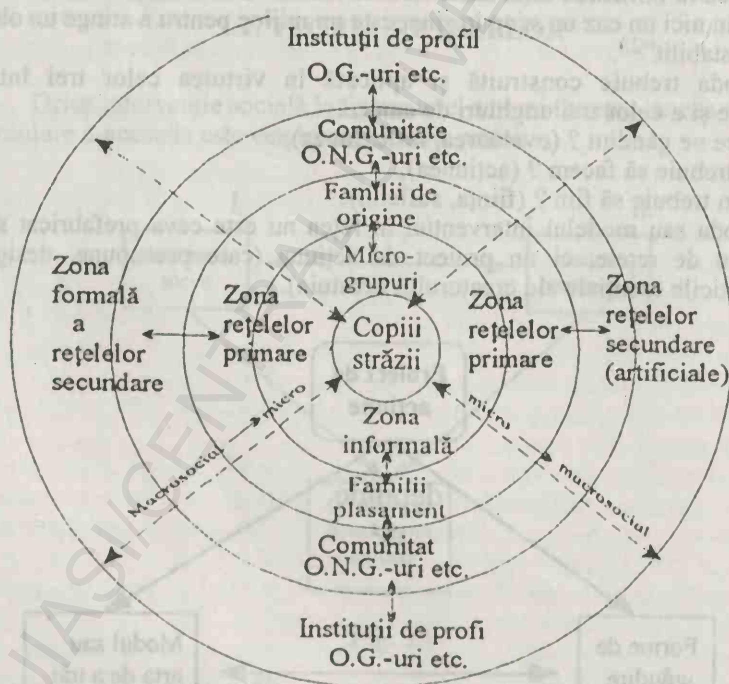

Fig. 27. Interdependența segmentelor sociale și "analiza de rețea" a unui fenomen social concret

modele operaționale pot fi experimentate, situație în care sociologii sau "lucrătorii sociali" pot adopta ipoteze sau strategii specifice în baza unor teorii particulare și pot juca roluri diferite utilizând instrumente de analiză sau de intervenție diferite.

Analiza de rețea (sau "metoda rețelelor") se plasează între **cantitativ** și **calitativ**, constituind o formă operațională de sinteză, "cooperare" sau conciliere a macro-socialului cu micro-socialul, a structurilor cu micro-structurile, a organigramelor și elementelor formale cu sociogramele și manifestările informale ale realităților sociale.

Experimentată și dezvoltată prin excelență în sociologie și întâlnită - de asemenea - în alte științe fundamentale (biologie, etnologie, psihologie, chimie, economie etc.) "analiza de rețea" pare a fi o **metodă dominantă** și, în orice caz, indispensabilă în asistența socială, adică în activitățile de intervenție și sprijin a populațiilor marginalizate, dependente sau vulnerabile.

Încercăm, în acest sens, elaborarea unei reprezentări a unuia dintre fenomenele relativ noi, dar deosebit de violente în societatea noastră "în perpetuă tranziție" - **copiii străzii** și, totodată, a unor direcții de rezolvare sau soluții.

Experiența arată că fenomenul "Copiii străzii" a apărut și s-a extins în condițiile dereglării mecanismului social, ale **disfuncțiilor sociale** din sistemul **rețelelor interumane** "din imediata apropiere" a familiilor acestor copii (destrămarea "grupurilor familiale", constituirea *bandelor de cartier*, dezorganizarea instituțiilor de profil destinate copiilor, extinderea parazitismului social, practica exploatării copiilor de către adulți etc.)

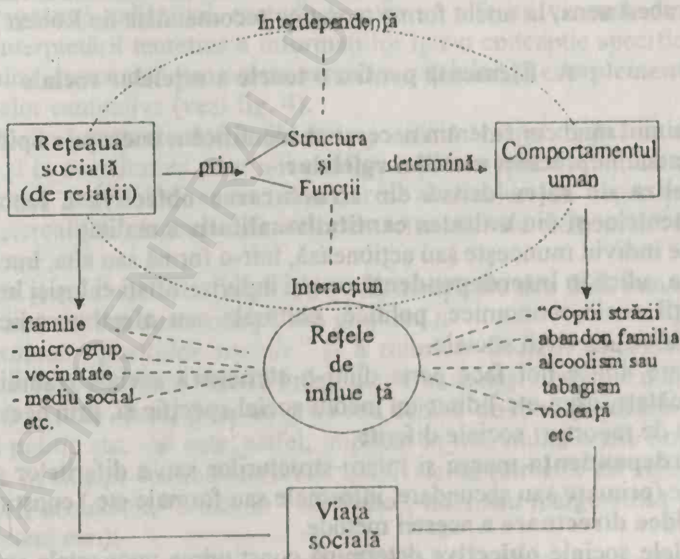

Fig 28. Influență și cauzalitate în analiza de rețele

Structura" Copiilor străzii" este, în acest sens, semnificativă:

a) copii *abandonați* de părinți;

b) copii "fugiți de acasă" (din motive, adesea, subiective sau ambivalente);

c) copii *trimiși* de părinți "în stradă" fie pentru a fura, fie la cerșit;

d) copii "căzuți" în capcana bandelor de cartier;

e) copii "*fugiți* din instituțiile de profil" (din motive, de asemenea, parțial subiective sau contradictorii);

f) copii "cu responsabilități familiale" (care își întrețin frații și, uneori, părinții...);

g) "*copii-business*" (afacere) trimiși de infractori adulți la cerșit sau la furat, în folosul acestora din urmă etc.

Pentru a rezolva asemenea **cazuri concrete** sau pentru a elabora proiecte de intervenție socială în vederea diminuării fenomenului se impune a utiliza - în mod necesar - **analiza de rețea**, identificând în primul rând:

I. **rețeaua de origine** din care a făcut sau face parte copilul (familie, vecinătate, grup de prieteni etc.);

II. **rețelele de influență** asupra copiilor respectivi (bande de cartier, adulți infractori, rude dependente sau familii carențate etc.);

III. **rețele beneficiare**;

IV. **rețele de ajutor și intervenție** (atât în *zona informală* cât și în *zona formală* etc.).

Un asemenea demers - foarte general la acest nivel al analizei - trebuie extins și fundamentat în baza unei **teorii** adecvate. Lipsa teoriei face imposibilă o practică eficientă, atât în sociologie, cât și în orice alt domeniu al realității. Vom apela, în acest sens, la unele forme teoretice recomandate de Robert Merton[25].

A. Elemente pentru o teorie a rețelelor sociale

În primul rând considerăm necesar să identificăm unele principii **directoare** fundamentale în practica **metodei rețelelor**:

1. **Analiza de rețea** derivă din **structurarea obiectivă** a fenomenelor și elementelor și din **unitatea cantitativ-calitativ** a realității.
2. Orice individ muncește sau acționează, într-o formă sau alta, într-un **sistem-rețea**, adică **în interdependență** cu alți indivizi, aflați ei înșiși în **sisteme de relații** socio-economice, politice, culturale sau afective, adică în rețele specifice ale vieții sociale.

   Fiecare dintre noi face parte dintr-o **structură** socială (familie, echipă, vecinătate, grup etc.) dintr-un mediu social specific și, prin aceasta, dintr-o rețea de raporturi sociale diferite.

   Interdependența macro și micro-structurilor sau a diferitelor grupuri sau rețele (primare sau secundare, informale sau formale etc.) constituie astfel o altă **idee directoare** a acestei metode.
3. Rețelele sociale **obiective** determină constituirea unor rețele **subiective** în viața socială: rețele de opinii, atitudini, conduite, mentalități, credințe sau percepții ale fenomenelor din lumea înconjurătoare.

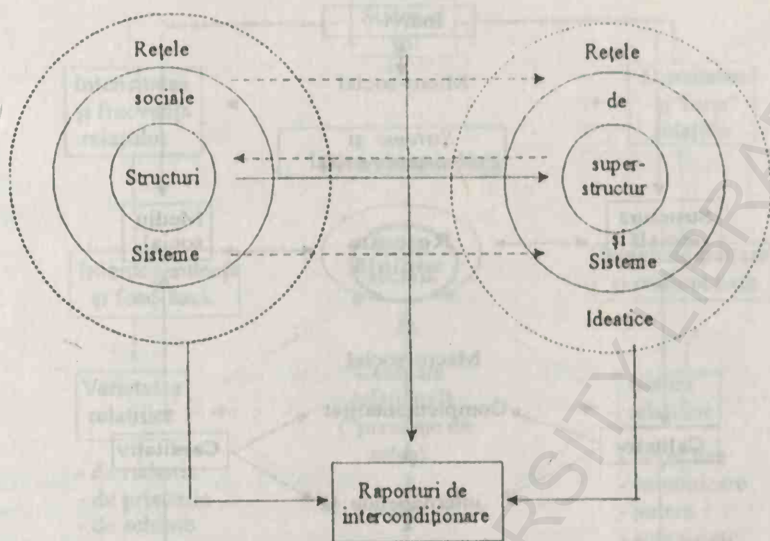

Fig 29. Raportul obiectiv-subiectiv în analiza de reţea

4. În perspectivă **cantitativă**, analiza de reţea semnifică atât rolul măsurării empirice, cât şi rolul complementarităţii datelor şi al analizelor **calitative**.
5. În perspectivă **calitativă**, metoda la care ne referim vizează, dimpotrivă, rolul interpretării teoretice a informaţiilor într-o concepţie specifică (teoria sistemică, structurală sau teoria actuală a reţelelor şi **complementaritatea** analizelor cantitative (vezi fig. 4).
6. Raporturile interpersonale **informale** joacă un rol principal în **diversificarea** şi în constituirea unor noi **configuraţii în reţea** a relaţiilor sociale în ansamblul lor[26]. De aceea, realizarea analizelor de reţea presupune cunoaşterea şi înţelegerea diferitelor caracteristici ale elementelor implicate între care:

a) statutul şi *rolul* actorilor implicaţi (tată, mamă, fiu sau fiică într-o familie, lider sau membru într-o echipă sau grup etc.);

b) diversitatea "poziţiilor sociale" şi a rolurilor fiecărui actor sau subiect implicat în reţea: orice individ îndeplineşte în acelaşi timp mai multe *funcţii* (roluri) sociale - tată, lider de grup sau echipă de muncă, membru într-un partid politic etc. - şi este, astfel, implicat în mai multe *reţele* interumane, adesea în situaţii contradictorii sau ambivalente (director de întreprindere, divorţat, inventator, "izolat în vecinătate", lider sau marginalizat în grupul de prieteni etc.);

c) dubla perspectivă a analizei actorilor în reţea: *structurală* sau relativ statică (fiecare actor este parte sau segment într-un întreg) şi *funcţională* sau dinamică (fiecare actor trebuie privit şi ca participant într-o acţiune);

d) trăsăturile de individualizare şi definire a reţelelor sociale (vezi fig. 31)

e) dimensiunea structurală a reţelei studiate: familie, grup familial, grupuri de

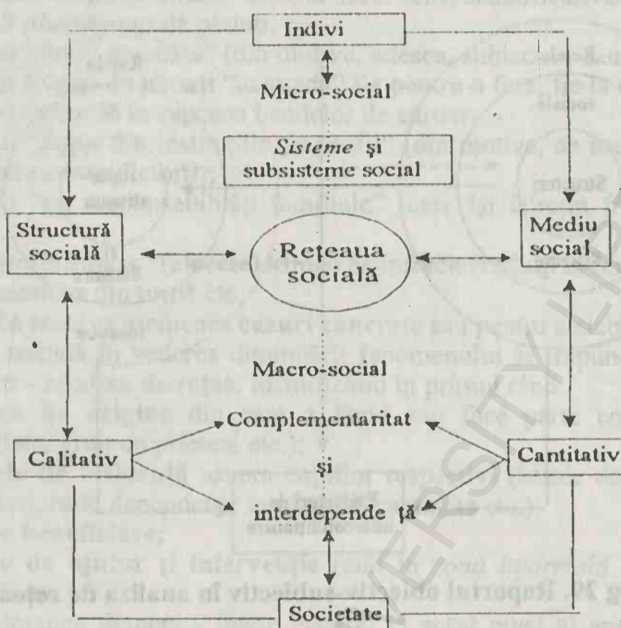

Fig. 30

familii înrudite, sisteme de rudenie, grupuri informale, rețele de grupuri informale etc.[27]

Structura sau "textura" rețelei se exprimă prin **densitatea** și **conectivitatea** relațiilor și prin **tangibilitatea** actorilor, iar **calitatea** rețelei se exprimă prin intensitatea, **reciprocitatea** și durabilitatea (tranziența) relațiilor implicate[28].

7. Imaginea de rețea este generată de o diversitate de forme de reflectare a relațiilor interindividuale: sociograme, organigrame, "clici sociale" prin diferite alegeri - "în stea", "în cerc", "masă rotundă", multe alte figuri imaginare care vizează variate activități umane - economice, culturale, educative, de ajutor sau alte forme de viață socială - jocuri de societate, dezbateri pe probleme comune, manifestări de adaptare, coeziune sau participare la viața socială etc.

8. Spre deosebire de constrângerile unui sistem, "în rețea, **jocul libertății** ocupă un spațiu diferit, iar **dimensiunea simbolică a alegerilor** are o greutate determinată în elaborarea însăși a discursului cultural. În fapt, fiecare individ se naște în interiorul unei rețele care constituie punctul de plecare al condiționării lui sociale; dar, pe parcursul vieții, din momentul în care el începe să se orienteze spre un anumit tip de socializare și să emită preferințe, el face alegeri care pot să-l ducă foarte departe de condiționarea inițială (s.n.)".[29]

Pentru *M. Gluckman* (Universitatea din Manchester, Departamentul de Antropologie socială) **conflictul și puterea** sunt la fel de importante ca și **coeziunea și integrarea** pentru menținerea sau transformarea structurilor sociale. În această perspectivă, cercetările au pus pe un plan secund valorile,

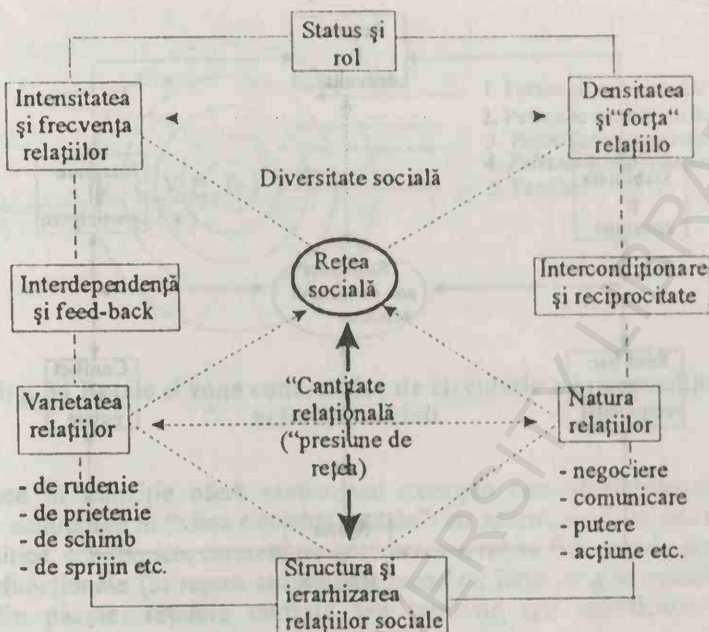

Fig. 31 Paradigma analizei de reţea

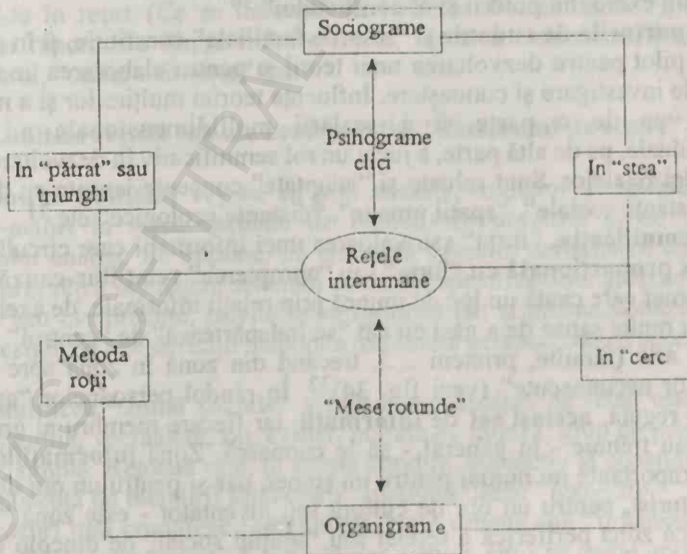

Fig. 32 Forme şi imagini ale reţelelor sociale

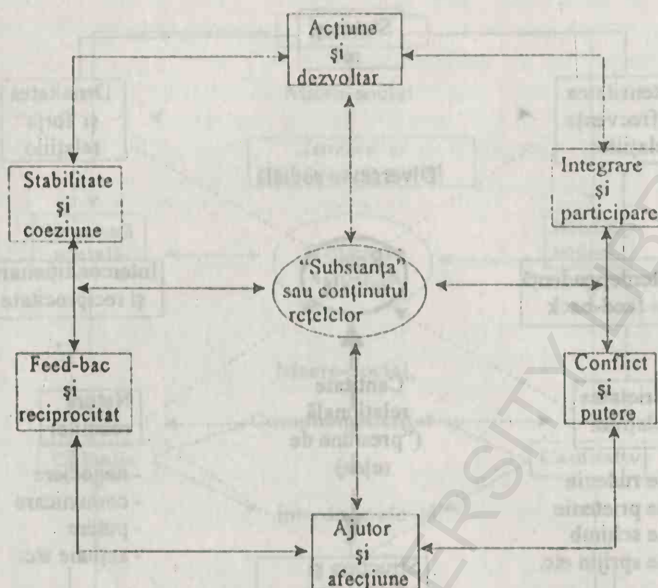

Fig. 33 Obiective şi conţinuturi în reţea

instituţiile şi normele sociale şi au adus în prim plan "pattern-urile de relaţii rezultate din exerciţiul puterii şi al conflictului".[30]

9. Raporturile de rudenie şi "rolurile familiale" constituie, şi în acest caz, un model pilot pentru dezvoltarea unei teorii şi pentru elaborarea unei metode moderne de investigare şi cunoaştere. Influenţa teoriei mulţimilor şi a modelelor algebrice, pe de o parte şi a scalării multidimensionale a relaţiilor interindividuale, pe de altă parte, a jucat un rol semnificativ în dezvoltarea teoriei şi a metodei reţelelor. Sunt reluate şi "adoptate" concepte lansate cu decenii în urmă - "distanţe sociale", "spaţii umane", "distanţe ecologice" etc.[31]

10. Semnificaţia, "forţa" sau valoarea unei informaţii care circulă în reţea este **invers proporţională** cu "forţa" sau "apropierea" **relaţiilor-cauză.**

Un şomer care caută un loc de muncă prin relaţii informale, de exemplu, are cu atât mai multe şanse de a găsi cu cât "se îndepărtează" de "centrul" mediului în care se află (familie, prieteni ...), trecând din zonă în zonă spre periferia "persoanelor necunoscute" (vezi fig. 34)[32]. În rândul persoanelor "apropiate" circulă, de regulă, **acelaşi set de informaţii**, iar fiecare membru al grupului le cunoaşte sau trebuie - în general - să le cunoască. Zona **informaţiilor noi şi variate** - importante nu numai pentru un şomer, dar şi pentru un om de afaceri, pentru un turist, pentru un om de cultură sau inventator - este zona "relaţiilor slabe", adică zona periferică a reţelei sau "spaţiul social" de dincolo de limita avută în vedere la un moment dat.

11. Modificarea naturii relaţiilor umane generează o nouă reţea, o nouă "tramă socială", cu noi actori sau cu noi "puncte nodale" relaţionale. Societatea

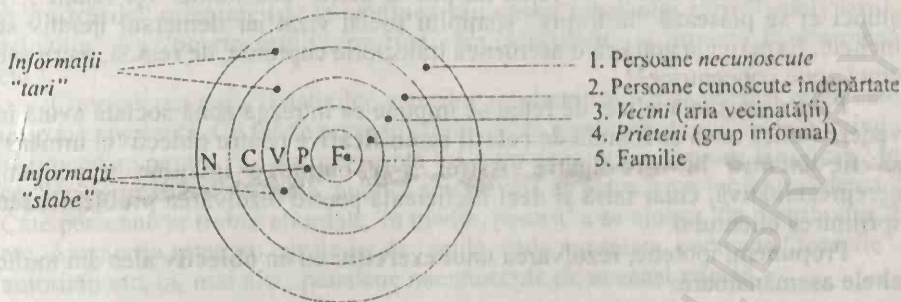

Fig. 34 Rețele si zone concentrice de circulație a informațiilor și actorilor sociali

românească în tranziție oferă numeroase exemple care demonstrează acest proces de schimbare în "sfera rețelelor sociale": au apărut, evident, noi relații și rețele politice, economice, comunitare, interumane, rețele funcționale-pozitive și rețele disfuncționale (în raport cu normele sociale), între care se manifestă "în forță", din păcate, rețelele mafiote sau teroriste (cu ramificații externe "îndepărtate").

12. Teoria problemei vizează, de asemenea, și alte aspecte care necesită precizări, delimitări și exemplificări, între care: configurația și **limitele** rețelei, **tipologia** și formele rețelelor, "lansarea cererii" și specificul rețelei, **procesele** care au loc în rețea (Ce se întâmplă **în interiorul** unei rețele ?), **dinamica internă** și raporturile dintre diferite rețele, **efectele** transformărilor de rețea, feed-back-ul, "cultura de rețea" etc.

B. Limitele rețelei sau ale configurației "sistemului de rețele"

Definirea limitelor rețelei și, prin aceasta, limitelor admisibilității altor persoane-actori în rețea depinde de obiectivele urmărite și de experiența sociologului analist. Se impune, de altfel, să corelăm delimitarea cu definirea rețelei: "prin rețea înțelegem sistemul de relații specifice unui grup de persoane, elemente sau evenimente, privite la un moment dat și într-un context anumit". Există, desigur, și alte definiții elaborate într-o altă perspectivă, cu accente pe alte aspecte.

Delimitarea "zonei sociale" vizate într-o analiză de rețea este în unele cazuri - familie, vecinătate, sat, cartier, unitate de muncă, grup de prieteni etc. - destul de simplă. Rețeaua este, în aceste condiții, subiectiv și conștient stabilită sau recunoscută de membrii sau actorii "spațiului uman" respectiv.

În cazuri mai complexe (comunități, zone urbane sau "urbanizate", spații "de influență și coordonare" a activităților sociale etc.) se poate aplica tehnica "bulgărului de zăpadă", cu mai multe faze și zone de interacțiune (de la un prim grup de origine se trece la "zona a doua" de relații, apoi la zona a treia cu care se dezvoltă anumite raporturi specifice etc.).

Dacă "ultimii veniţi" în reţea nu pot să ofere "alte nume" (şi relaţii ...), atunci ei se plasează "la limita" spaţiului social vizat iar demersul iterativ se încheie. Experienţa arată că o asemenea traiectorie cuprinde, de regulă, patru sau cinci zone concentrice[33].

Pentru reuşita analizei de reţea se impune ca întreaga zonă socială avută în vedere (adică zona străbătută de **relaţii semnificative** pentru obiectivul urmărit) să fie *inclusă* în investigaţie. Astfel, s-ar obţine o imagine trunchiată, nereprezentativă, chiar falsă şi deci ineficientă pentru rezolvarea problemei sau sprijinirea clientului.

Propunem, ipotetic, rezolvarea unui **exerciţiu** cu un **obiectiv** ales din multe altele asemănătoare:

identificaţi "spaţiul local" şi etapele (zonele concentrice...) reţelei "consumatorilor şi distribuitorilor de droguri" din mediul şcolar şi universitar ieşean.

Un asemenea exerciţiu este util elaborării unui *Proiect de intervenţie şi sprijin* destinat persoanelor dependente de drog şi, în general, cunoaşterii şi diminuării acestui fenomen social.

Întrucât distribuţia şi consumul de drog sunt fapte ilegale şi deci pedepsite, culegerea de informaţii în acest domeniu trebuie să urmeze o cale specifică, adecvată. Lipsa datelor oficiale, a reclamei, a relaţiilor formale privind acest fenomen etc. solicită practicarea unor metode şi tehnici asemănătoare cu cele folosite de înşişi clienţii dependenţi de drog sau de infractorii implicaţi în reţeaua distribuitorilor de asemenea substanţe.

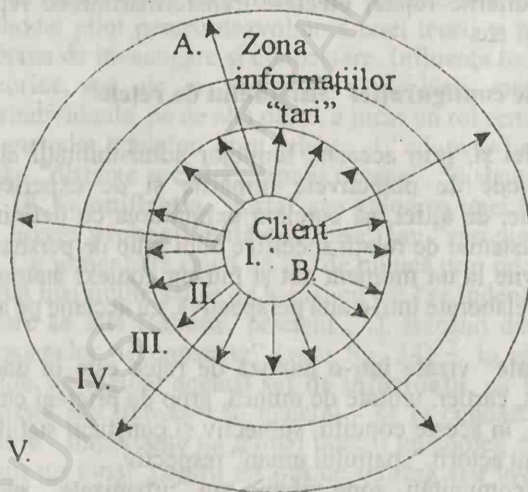

Fig. 35

Legenda:

A. Zona informatiilor „tari"
(a retelelor secundare)
IV - V. persoane straine indepartate
III. persoane apropiate

B. Zona informatiilor „slabe"
(a retelelor primare)
II. Vecini si prieteni
I. Familie, rude apropiate

Nota: Experienta arata ca „informatorii cei mai curajosi" cu privire la circulatia si consumul drogurilor se afla in rindul persoanelor necunoscute (care „ nu risca...) si de aceeasi varsta cu ceilalti implicati.

Studiind comportamentul şi psihologia acestora, am putea reface "traseul" şi "mişcările" orientate (de la **originea** sau **sursa** substanţei spre "beneficiarul-achizitor" (la "poarta şcolii", pe ruta cămin-facultate, la intrarea în discotecă etc.).

Cunoaşterea caracteristicilor actorilor implicaţi într-o asemenea reţea cere timp şi experienţă. Ce fel de persoane trebuie "să ne atragă atenţia"? Cum trebuie să procedăm pentru "a face cunoştinţă"? Ce tip de interviu ar putea fi aplicat ? În ce "loc de întâlnire" (socială, publică sau privată ar putea avea loc întrevederea ? Câte persoane ar trebui abordate, în medie, pentru a se ajunge "la distribuitor"? etc. Asemenea reţea nu cuprinde, de regulă, rude apropiate, persoane "formale", autorităţi etc. ci, mai ales, persoane necunoscute de **aceeaşi vârstă**.

C. Tipologia şi formele reţelelor sociale

În viaţa socială există şi se manifestă o multitudine de **reţele** care au la origine raporturi interumane, perspective şi obiective diferite. O primă clasificare vizează **natura** relaţiilor sociale:

I. reţele
- a) *primare* (informale, neoficiale ...);
- b) *secundare* (formale, oficiale ...);
- *c) secundare-informale.*

II. reţele
- a) de *autoritate* şi *putere*;
- b) de *prietenie* şi *cooperare* (sau ajutor).

III. reţele
- a) de *rudenie, familiale;*
- b) de *muncă, colegialitate.*

IV. reţele
- a) *tranzacţionale - comunicare*;
- *b) reciprocitate - proximitate.*

Prin reţea primară înţelegem "unitatea de viaţă socială care grupează persoane care se cunosc şi care sunt unite unele cu altele prin legături de rudenie, prietenie, vecinătate sau muncă"[34]. Marie-Chantal Guédon arată că o asemenea reţea este "un ansamblu natural de indivizi în interacţiune" care posedă anumite caracteristici particulare, între care:

a) forma reţelei este de *entitate colectivă* şi *nu* de înlănţuire de relaţii

focalizate *pe un individ*;

b) relaţiile dintre actorii reţelei primare sunt în esenţă de *natură afectivă*, "naturale" - pozitive sau negative - şi doar în plan secund sunt considerate ca relaţii funcţionale;

c) reţeaua primară are un caracter *dinamic*, se modifică în funcţie de dinamica raporturilor interpersonale, aflate sub influenţa circumstanţelor şi a diverselor fenomene sociale;

d) relaţiile "interne" reţelei se caracterizează prin *reciprocitate* (directă sau indirectă, imediată sau "promisă" pentru altă dată etc.)

e) în cadrul acestui tip de reţea nu sunt practicate "schimburi băneşti", monetare. Nimeni nu este - de regulă - *plătit* în bani sau în alte "forme materiale" pentru ceea ce face *în reţeaua din care face parte*.

Teoria sistemică a modificat mentalitatea veche a **centrării pe client** sau a **reprezentării reţelei** pornind **de la individ**, care ar fi **centrul** domeniului şi care ar impune, astfel, focalizarea acţiunilor pe **problema** singulară (sau individualizată) a acestuia, pe diagnosticul sau dificultăţile lui "fără a ţine cont în suficientă măsură de mediul său social".[35]

Înainte de a fi localizate geografic sau temporal, reţelele umane aparţin **câmpului afectiv** sau "spaţiului psiho-social şi cultural". Chiar şi după moarte, un membru al familiei rămâne **membru în reţeaua** respectivă în măsura în care rolul jucat de-a lungul vieţii exercită încă o influenţă semnificativă asupra celorlalţi membri. Un emigrant stabilit într-o altă parte a lumii rămâne un "punct nodal" în **reţeaua de origine** (familie, vecinătate, prieteni etc.) prin anumite "semnale", contacte, vizite.

Prin **reţea secundară** înţelegem acea formă de reprezentare a "instituţiilor sociale care au o existenţă *oficială*, sunt *structurate* într-un mod precis, îndeplinesc funcţii specifice şi oferă servicii particulare".[36]

Printre caracteristicile acestui tip de reţea întâlnim:

1) nu apare în mod natural;

2) membrii reţelei *îşi stabilesc relaţiile* în funcţie de serviciile pe care le furnizează sau pe care le primesc;

3) *rolurile* persoanelor implicate în reţea (clienţi, asistenţi sociali, voluntari etc.) *determină* natura relaţiilor manifestate între ele;

4) *factorii normativi* (juridici) şi cei *economici* (financiari-monetari) joacă un rol mai important în acest domeniu decât relaţiile de reciprocitate.

Datorită unui fenomen - destul de întâlnit în asistenţa socială, în activităţile de ajutor şi protecţie a populaţiilor vulnerabile - de **"informal"-izare** parţială a "formalului", adică a "reţelelelor secundare", s-a realizat o disjuncţie între două tipuri:

I. reţele secundare *formale*, despre care am vorbit şi

II. reţele secundare *informale*, adică acele reţele care au apărut *la iniţiativa unor membri ai reţelelor primare* din nevoia de a răspunde propriilor lor nevoi şi de a găsi soluţii unor dificultăţi comune fără a ajunge la un statut instituţional veritabil.[37]

Exemple:

a) *Vecinii* de pe câteva uliţe dintr-un sat stabilesc în comun *cum să-şi supravegheze copiii* în perioadele de timp când părinţii lor sunt la "munca câmpului"(se apelează la sprijinul bătrânilor, al unor persoane care "lucrează acasă", al elevilor care rămân acasă să-şi facă lecţiile, se organizează "pe rând" şi pe familii în spirit comunitar o asemenea acţiune etc.).

b) *În satele de munte* ţăranii organizează transportul colectiv al şcolarilor la locul de instrucţie şi înapoi, acasă (în condiţiile în care societatea nu se ocupă cu asemenea activităţi).

c) Organizarea, în condiţiile sărăciei de astăzi, a *schimbului de cărţi* într-o *reţea* liber stabilită de persoane care nu au posibilităţi financiare să-şi cumpere cărţile dorite.

d) *Locatarii proprietari de locuinţe* dintr-o zonă urbană se organizează într-o *reţea de cooperare, sprijin şi comunicare* pentru rezolvarea problemelor gospodăreşti "în confruntarea" cu instituţiile şi întreprinderile "formale", de stat.

e) Chiar şi asistenţii sociali şi ceilalţi profesionişti ai domeniului se pot organiza "prin libera lor opţiune" într-o *reţea informală* - fără implicarea nimănui din exteriorul acesteia - pentru a face schimb de experienţă şi a găsi forme mai adecvate de realizare a propriilor obiective.

Reţelele secundare **informale** sunt deosebit de semnificative pentru domeniul muncii sociale şi, în general, al intervenţiilor în sprijinul populaţiilor marginalizate sau vulnerabile.

Este de notat că asemenea reţele:

a) nu sunt preocupate atât de aspecte financiare, cât de realizarea unor *servicii* necesare comunităţii;

b) cu un *minimum de efort* sau organizare, aceste reţele vizează şi ating un *maximum de eficacitate*;

c) sunt constituite *de către membrii înşişi* ai comunităţii care îşi identifică *problemele* şi îşi elaborează liber, fără nici o constrângere sau "amestec exterior", strategii sau proiecte de acţiune şi "ajutor reciproc";

d) în fine, ele *au o existenţă efemeră*, fiind - de la origine - destinate să răspundă unor *nevoi concrete*, specifice, existente într-un spaţiu şi într-un timp date (*un cartier*, într-o *parte a anului* calendaristic, o *problemă* particulară a unui *grup restrâns de clienţi* etc).[38]

În acest context, se impune a menţiona apariţia unor teorii derivate, "cu rază mică de generalizare" - cum ar sugera R. Merton - între care ne referim la două asemenea teorii deosebit de semnificative:

a) *teoria relaţiilor slabe*"[39] la care ne-am referit deja;

b) *teoria "presiunii de reţea"*, potrivit căreia "forţa" rolurilor actorilor implicaţi este în funcţie de diverse caracteristici ale reţelei (frecvenţa şi densitatea relaţiilor, *natura* acestora etc.).[40]

Analiza de reţea vizează - într-o altă perspectivă - **forme** şi **"etaje"** relaţionale, între care:

a) relații *reale* și relații *ideale* între actori;
b) relații *directe* și relații *indirecte* (mediate);
c) relații centrate *pe individ* și relații centrate *pe grup* sau *comunitate*;
d) relații *necesare* și relații *efemere*;
e) relații *stabile* și relații *dinamice*, relații structurale și relații inter-funcționale;
f) relații *latente* și relații *manifeste*, relații "puternice" și relații "slabe" etc.

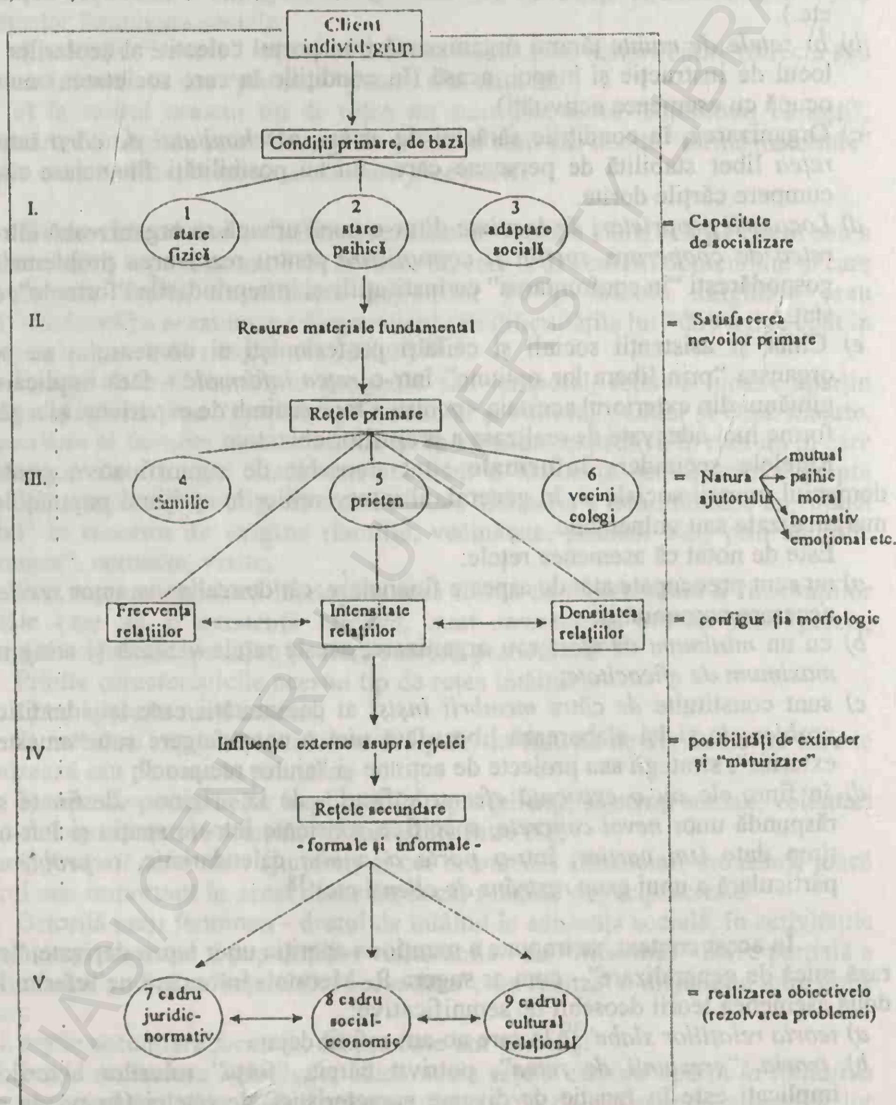

Fig. 36 *Paradigma nivelurilor unui Proiect de intervenție* (în perspectiva teoriei rețelelor)

Se cuvine să delimităm, şi în acest context, termenii de relaţie şi reţea în sensul că folosim, de regulă, primul termen când accentul cade pe perspectiva **inter-individuală** (relaţii între membrii unei echipe, ai unei familii etc.) şi al doilea termen când accentul se pune pe o perspectivă mai largă, "deschisă" spre exterior - potrivit **teoriei sistemice** (micro-sistem, sub-sistem, sistem, macro-sistem etc. de *reţele* socio-umane). Pentru ilustrarea diversităţii relaţiilor şi a dimensiunii reţelei vizate au început să fie construite ipotetic "cartograme de reţea", ca etapă şi mijloc în vederea elaborării unui *Proiect de intervenţie-reţea.*

Prezentăm o **listă-ipoteză**, în ordine ierarhică - după opinia noastră - a domeniilor şi serviciilor în care se constituie sau se pot constitui asemenea reţele sau subsisteme de relaţii secundare:

1) *servicii* de "acţiune educativă în mediu deschis" (de către grupuri de familii, vecinătate, prieteni etc.);
2) *unităţi* pentru "primiri de zi" ale copiilor;
3) *forme de sprijin* organizate de *voluntari* (sau *servicii-reţele* de voluntariat);
4) *centre socio-medicale* sau *reţele sanitare* de sprijin şi intervenţie directă în "spaţiul social" urban sau rural (prin întâlniri *informale* ale personalului din domeniu);
5) "familii-de îngrijire temporară" sau foster *din vecinătate* pentru copiii lipsiţi de ocrotire;
6) servicii *polivalente* "de asistenţă publică";
7) forme de protecţie şi *reţele culturale* pentru tineri (organizarea informală a timpului liber, ateliere, excursii etc.);
8) *asociaţii* benevole destinate persoanelor în vârstă (ajutor în gospodărie, acompaniament în spaţiul public, în raporturile cu instituţiile sociale etc.);
9) *forme de cooperare* şi de "autocontrol soçial" ale profesioniştilor din domeniu pentru identificarea şi eliminarea disfuncţiilor, a fenomenelor negative din munca lor;
10) servicii *specializate* pentru diferite categorii de persoane *cu probleme* (handicap, boli profesionale etc.)[41].

D. Reţele de intervenţie în funcţie de "lansarea cererii" de ajutor

Reţeaua de ajutor acţionează în diferite forme la cererile lansate de clienţi sau de reprezentanţii formali sau informali ai acestora, astfel:

1) *Clientul* lansează cererea şi invită asistentul social (sau echipa de profesionişti) să se deplaseze *în primul* "loc de intervenţie" numit "zonă de ancorare" (réseau d'ancrage) sau *fixare.*
2) *Asistentul social primeşte cererea* clientului şi-l invită pe acesta să se deplaseze "în spaţiul reţelei" pentru a vedea el însuşi şi a înţelege - cu ajutorul profesioniştilor - ce se poate face şi care ar putea fi rolul lui în sânul reţelei de intervenţie şi ajutor. Într-o asemenea împrejurare clientul îşi asumă el însuşi parţial *responsabilitatea* situaţiei în care se află şi *participarea* "în reţea" la rezolvarea problemei[42];
3) *Mai mulţi clienţi* asemănători lansează cererea de ajutor către reţeaua de

intervenţie. În acest caz, situaţiile şi *reţelele specifice* fiecărui client sunt raportate unele la altele şi "la ansamblul lor" încercându-se elaborarea unor *soluţii comune* - prin implicarea "reţelei globale" sau a unor *soluţii individuale* - prin implicarea propriilor reţele specifice.

4) *Cererea de intervenţie* este lansată de o colectivitate "mai largă", reprezentând o zonă urbană, un cartier periferic degradat sau marginalizat, un cătun "uitat de lume", situat "departe" de orice civilizaţie şi de orice asistenţă sau protecţie umană etc., spaţii sociale care aspiră la o integrare firească într-un sistem de *reţele de cooperare* şi, în cazul lor, mai ales *de sprijin*. Adecvate sunt, desigur, *proiectele colective pe termen lung*. *Uniunea Europeană* practică asemenea mijloace de sprijin a *zonelor subdezvolate* din diferite ţări membre (cazul regiunilor Ardèche - Franţa), sudul Italiei, spaţii din Grecia, Portugalia etc. Toate aceste modernizări şi transformări sociale au în vedere - în spiritul *analizei de reţea* şi a *cererii* lansate - ameliorarea condiţiilor de viaţă ale oamenilor şi grupurilor sociale cele mai defavorizate şi marginalizate. Extinderea toxicomaniei sau a actelor de violenţă determină, de pildă, *comunităţile locale* să reacţioneze în sensul constituirii unor *reţele de intervenţie* pentru a favoriza circulaţia informaţiei şi eficienţa măsurilor practice sau a proiectelor de diminuare sau eliminare a fenomenelor menţionate.

5) *Cererea de ajutor* este lansată de un *serviciu public* sau de *o reţea secundară* care nu este specializată în *problema* sau domeniul vizat de client. Există, de pildă, *cereri de plasament* a copiilor orfani sau abandonaţi de familie sau *cereri de reinserţie profesională* a şomerilor, probleme pe care nu le pot rezolva asistenţii sociali *în spaţiul strict* al reţelelor lor profesionale, ci doar prin "atragerea în reţea" a unor *reţele de profil*, adecvate domeniilor respective. Printre cele peste 20 de instituţii, servicii sau agenţii sociale vizitate în zona Lille din Franţa, unele îndeplineau şi asemenea *funcţii de intermediere* a contactelor dintre *clienţi* şi *reţeaua finală* de ajutor (sau de rezolvare a problemei).

Cuvântul **reţea** este la modă, nu numai în ştiinţe (fie matematică sau informatică, fie biologie sau chimie, fie sociologie sau etnologie etc.), dar şi în viaţa practică - sugerând "imaginea" unei **ţesături** sau a unor "complexe structurate" naturale sau spontane, pe de o parte, artificiale sau prefabricate, pe de altă parte.

În asistenţa socială ne interesează, în mod firesc, **reţelele sociale** care, ipotetic vorbind, "sunt tricotate" într-o formă mai mult sau mai puţin **slabă** sau mai mult sau mai puţin strânsă, care sunt dense sau transparente, care se fac şi se desfac perpetuu, uneori ca "spaţii de înţelegere", alteori ca "spaţii de disidenţă"[43].

Când în munca unui asistent social apare **cererea de ajutor** din partea unui client sau a altui actor social, el trebuie să facă apel - pentru o mai bună demarare a *intervenţiei* - la *imaginea* acestei complexităţi şi dinamici a reţelelor şi a sistemelor de reţele sociale. Dincolo de rolurile şi poziţiile de status ocupate de către actori, care servesc în a-i situa pe unii în raport cu ceilalaţi, reţelele includ o structură de "acţiune vie", nu o tramă socială pasivă, ci o realitate care "se ţese" în permanenţă[44].

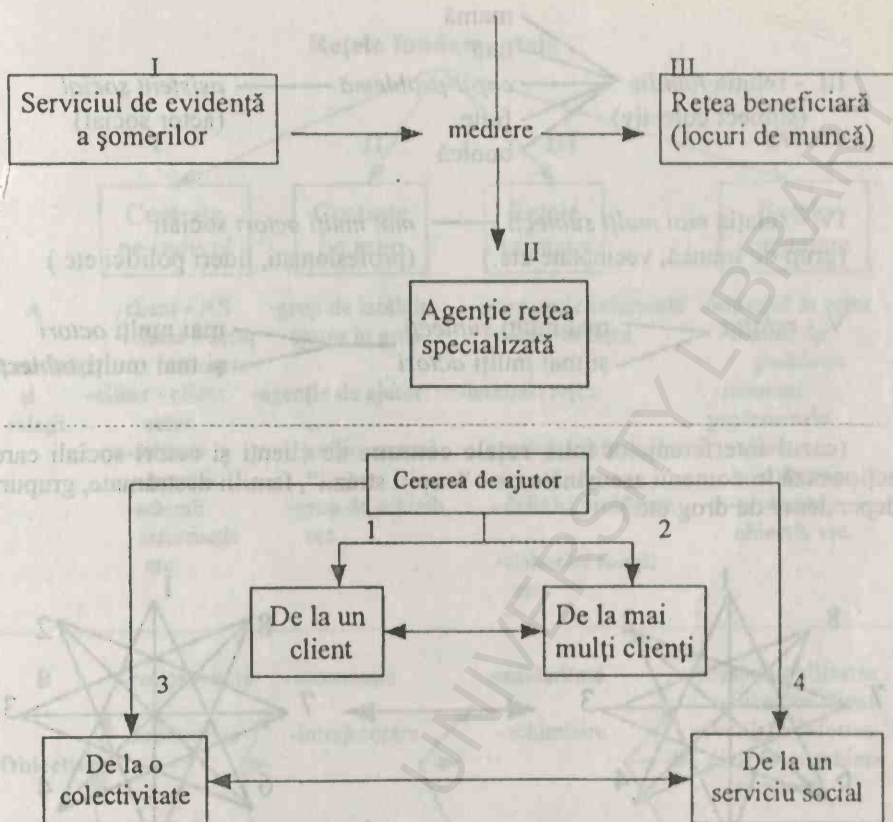
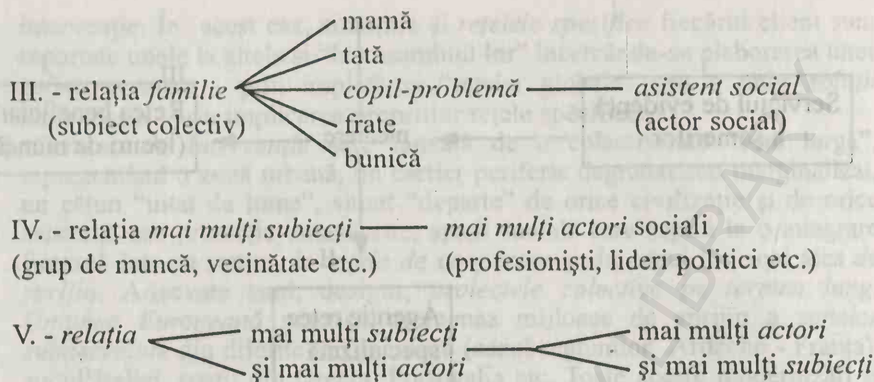

Fig. 37. *Reţele şi "cereri de ajutor" social*

În cazul "cererii de ajutor", **reţeaua de intervenţie** parcurge mai multe "momente" şi se complică treptat în măsura în care obiectivul vizat - rezolvarea problemei clientului - se află încă "departe". Iată câteva momente-etape:

I. - relaţia *client* (*un* subiect) —— *asistent social* (*un* actor social)

II. - relaţia *client* (*un* subiect) —— medic, psiholog, *asistent social*, educator, manager agenţie etc. (*mai mulţi* actori sociali)

(cazul interferenţelor între **reţele comune** de clienţi şi actori sociali care acţionează în domenii asemănătoare - "copiii străzii", familii destrămate, grupuri dependente de drog etc.)

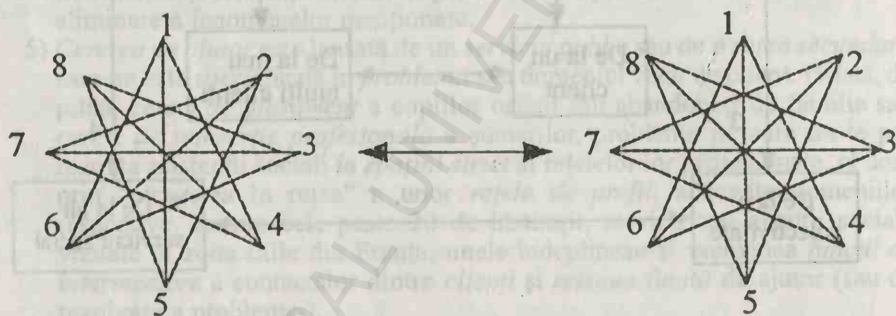
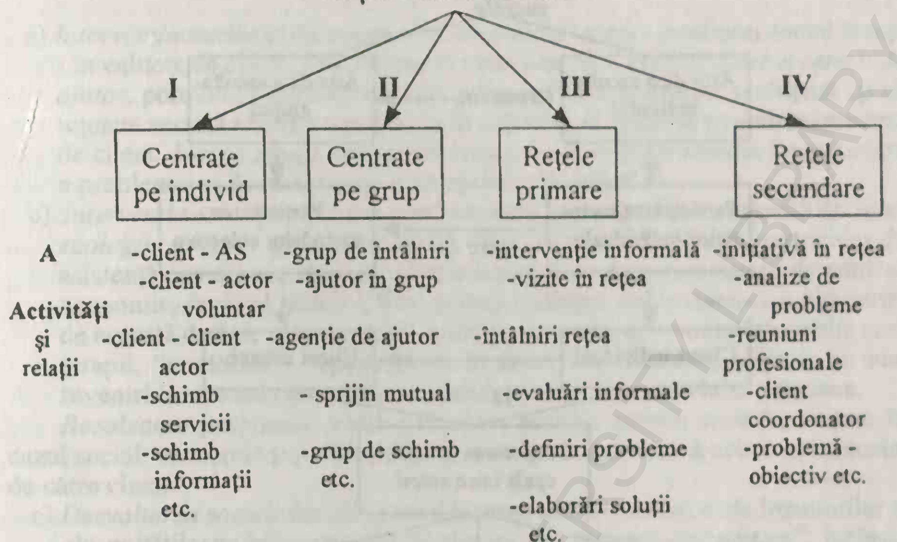
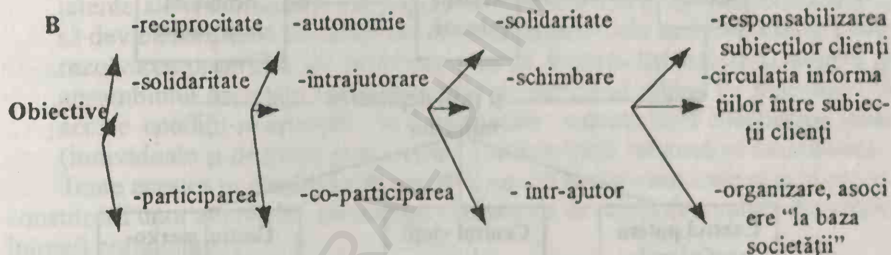

Fig. 38 Reţea în stea

Acţiunile sociale **individualizate** sau focalizate pe un **client-individ** presupun primul tip de relaţie (unu la unu). În practică sunt mai frecvente celelalte tipuri datorită eficienţei **muncii în echipă** asupra unor **clienţi-colectivi** (familii, microgrupuri de prieteni, de vecini etc.).

În toate aceste cazuri se manifestă fenomenul de feed-back sau "dublul sens al relaţiei" (acţiune-client → **reacţiune**-actor social → **reacţiune**-client etc.). Eficienţa proiectelor de asistenţă socială depinde de gradul de *implicare* sau *participare* a clienţilor la realizarea lor, adică de prezenţa benficiarilor în "bucla de retroacţiune" specifică unei asemenea activităţi sociale.

Rețele fundamentale
I
II
III
IV
Centrate pe individ
Centrate pe grup
Rețele primare
Rețele secundare
A
Activități și relații
-client - AS
-client - actor voluntar
-client - client actor
-schimb servicii
-schimb informații etc.
-grup de întâlniri
-ajutor în grup
-agenție de ajutor
- sprijin mutual
-grup de schimb etc.
-intervenție informală
-vizite în rețea
-întâlniri rețea
-evaluări informale
-definiri probleme
-elaborări soluții etc.
-inițiativă în rețea
-analize de probleme
-reuniuni profesionale
-client coordonator
-problemă - obiectiv etc.

B
Obiective
-reciprocitate
-solidaritate
-participarea
-autonomie
-întrajutorare
-co-participarea
-solidaritate
-schimbare
- într-ajutor
-responsabilizarea subiecților clienți
-circulația informaţiilor între subiecții clienți
-organizare, asociere "la baza societății"

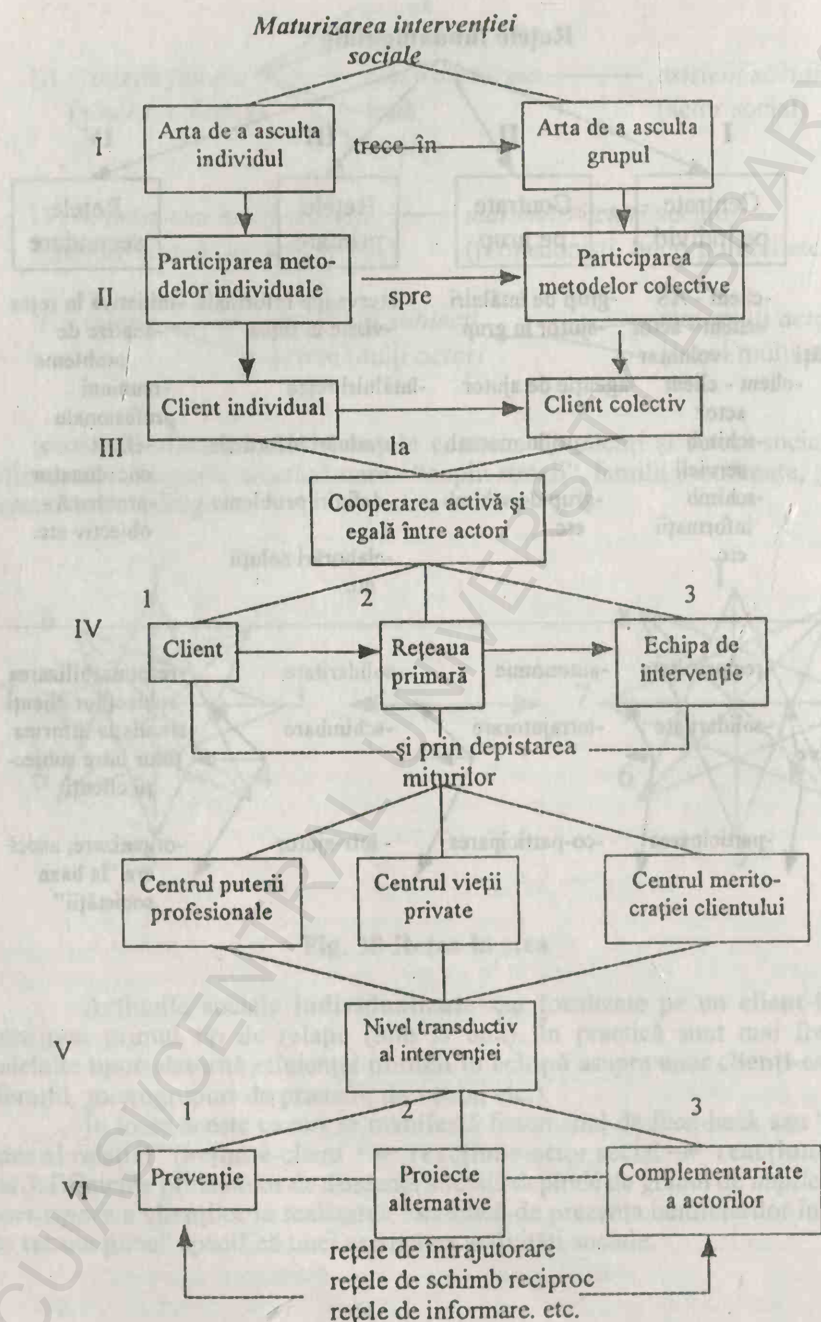

Fig. 39 Paradigma nivelurilor (etaje) inter-sociale

E. Forme de inteventie

a) *Intervenția mediului de origine* ca actor social asupra mediului social însuși - în calitate de client. Este vorba, în acest caz, de o *colectivizare a cererii de ajutor*, pornind de la ideea că "alte persoane trăiesc aceeași problemă" și că rețeaua socială refuză uneori să ia în calcul și să sprijine nevoile exprimate de client. *Mediul însuși* trebuie să descopere *în interior* resurse de rezolvare a problemei și de recâștigare a independenței inițiale.

b) *Intervenția structurală* care conduce spre o perspectivă integrală de tipul *ecologiei umane* - știință de sinteză - în spiritul căreia *clientul* serviciilor de asistență socială are *în aval* o serie întreagă de *factori-cauzali*, de context economic, familial, afectiv, fizic și deci ecologic, iar *în amonte* o altă serie, de această dată de *actori sociali*, condiții de mediu și context favorabile unei terapii, "vindecări", recuperări și, în final, unei reinserții sociale și unei reveniri la statutul persoanei independente, *egale* cu celelalte persoane.

Rezolvarea problemei poate avea loc, potrivit acestei metode, numai în cazul social, economic și politic *propriu* și printr-o *apreciere* a asistentului social de către client.

c) *Dezvoltarea socială locală* și revitalizarea *funcțiilor civice* ale locuitorilor și ale unităților publice sau private din incinta "tramei comunitare", inclusiv *reactivarea* sau dinamizarea democrației locale, a potențialităților intrinseci, latente ale teritoriului și ale populației. Cetățenii și grupurile locale trebuie să devină *conștienți* de *resursele* de care dispun - cele mai importante pentru rezolvarea propriilor lor probleme - și de *limitele* financiare și umane ale ansamblului societății în intervențiile de sprijin și ajutor pe plan local. În aceste condiții se așteaptă - în mod legitim - o dezvoltare a *inițiativei* locale (individuale și de grup) și o întărire a *solidarității* interactive comunitare.

Toate acestea in condițiile dezvoltării *rețelei sociale* naturale și primare și a constituirii unor noi rețele - secundare - și sisteme de relații favorabile dezvoltării întregii comunități.

d) *Planul serviciilor individualizate*[45], metodă care se înscrie în direcția generală ce urmărește a reda *clientului* - numit în acest context "consumator de servcii"- atât independența, cât și "capacitatea proprie de decizie" și a determina pe asistentul social (pe actorul intervenției, în general) *să coopereze* cu clientul, să împartă responsabilitățile sau *să cedeze* acestuia întreaga acțiune. Familiile, subiecții care apelează la serviciile sociale, alți membri ai "rețelei primare", *profesioniștii* (din "rețelele secundare") etc. sunt considerați drept "parteneri în planificarea, realizarea și coordonarea *planului serviciilor*" respective[46].

Reuniunile care trebuie să elaboreze și să lanseze *planul* includ *persoanele semnificative* pentru client (adică familia, alte rude, prieteni etc.) și *profesioniști* ai domeniului, în primul rând asistentul social. *Clientul* și "anturajul său" se află *în centrul atenției* reuniunii și activităților ce vor fi stabilite, împrejurare care vizează, între altele, schimbarea raporturilor între *părțile* implicate. *Ajutorul* cel mai important se așteaptă, în acest *context*, din partea "persoanelor semnificative pentru persoana centrală" a planului (din "rețeaua primară", în primul rând și din

"rețeaua secundară", în al doilea rând). Având în vedere această cooperare între parteneri, *coordonator al reuniunii* și *al planului* poate fi *oricare dintre participanți*. Dacă s-ar urmări strict un *simptom* și nu "o indispoziție socială mai largă" sau dacă s-ar urmări modificarea unor *raporturi precise* și înguste (între doi parteneri, de pildă) și nu transformarea unor raporturi sociale sau comunitare mai largi, atunci întreaga acțiune - de la *reuniune* la *aplicarea pe teren* a planului - ar trebui dirijată și supervizată de *un specialist* în domeniu.

e) *Identificarea* și organizarea *resurselor locale*. În această perspectivă trebuie să ne referim la "ansamblul instituțiilor, asociațiilor, resurselor înregistrate și regrupate pentru a oferi servicii în funcție de probleme specifice cum ar fi: inserția socială a persoanelor handicapate, găsirea unei locuințe, accesul la un program profesional etc. constituindu-se astfel *rețele locale de inserție*"...[47]

Există forme derivate ale acestei metode:

e.1. *Masa de tratative* (de negociere, schimb de informații sau de "punere de acord") în jurul căreia se adună asistenți sociali și alți profesioniști pentru a-și cunoaște reciproc *problemele* pe care le au de rezolvat, *resursele* de care dispun și *serviciile* solicitate și pentru a stabili *în comun* modalitățile cele mai eficiente de cooperare pentru rezolvarea *comunitară* a obiectivelor. Lipsesc în această fază, de la această *masă de analiză* membrii rețelelor primare întrucât se urmărește elaborarea unei strategii *strict profesionale*. În faza următoare vor fi implicați, desigur, și ceilalți actori sau parteneri.

e.2. *Centrarea pe problemă* a "rețelelor secundare", în cazurile în care anumiți factori educativi, culturali sau administrativi *nu pot stăpâni și rezolva* prin forțele proprii anumite disfuncții sau fenomene negative din domeniul lor de activitate. Exemple:

- copiii fug de la școală și participă la acte de violență, fapte antisociale etc.;
- se manifestă, de câtva timp, în "zona școlară" cazuri de distribuire și consum de drog;
- unele *bande de cartier* săvârșesc fapte contrare legii și normelor sociale care *nu pot fi* "controlate" și eliminate doar prin acțiunea individuală a forțelor de ordine.

Se elaborează, în acest caz, *proiecte de reunire* în rețele a tuturor actorilor sociali "din zonă" - actori formali sau informali - pentru a-și utiliza în *maniera conjugată* capacitățile lor de analiză și intervenție, *în folos comun*, întrucât "fuga de la școală" a copiilor, violența bandelor de cartier sau *toxicomania* "din imediata apropiere" constituie tot atâtea *simptome* ale solidarității comunitare sau ale "controlului social" care interesează ansamblul populației locale[48].

e.3. *Rețele de voluntariat* în munca socială. Acestea sunt forme de intervenție și ajutor mai mult sau mai puțin organizate sau atașate la "o structură oficială" situându-se, putem spune, într-o structură formală și una informală;

e.4. *Rețele de "familii de primire"*, mai ales cele vizând plasamentul copiilor abandonați sau instituționalizați. Este și aici vorba de o formă de voluntariat, fapt pentru care întâlnim caracteristici asemănătoare.

f.) *Întreprinderea sau "rețele organizaționale"*. În mediul industrial întâlnim în forma cea mai clară, *sistemică*, dar și violentă, după caz, modul de

manifestare a raporturilor formale şi informale, pe de o parte şi a reţelelor primare şi secundare, pe de altă parte. Reprezentanţii diferitelor "trepte ierarhice" organizaţionale privesc *reţelele interne* (întreprinderi) ca mijloace de influenţare şi - totodată - ca mijloace de progres economic.

Este important ca *intervenţia* în ajutorul unor clienţi să parcurgă experimental - pe teren - mai multe *etape*, cu o eficienţă semnificativ mai mare, astfel:

1) intervenţia centrată pe *individ* (client);
2) acţiunea vizează *clientul* şi *familia sa*;
3) *clientul* şi *familia* în *comunitatea* din care fac parte;
4) intervenţia vizează *ansamblul comunităţii* (adică *reţeaua-actor* Z *reţeaua reţelelor comunitare*);
5) intervenţie a *mediului* asupra *mediului social* dat (sat, cătun, cartier, bloc de locuinţe, unitate socială etc.).

Această *traiectorie* şi acest *demers* ne determină să acordăm o atenţie specială *reţelelor* şi *intervenţiilor în comunitate* (cu implicarea deci a întregii populaţii locale) *spre* care sunt orientate, într-o formă vizibilă sau într-o formă latentă celelalte tipuri de relaţii, reţele şi activităţi de protecţie socială.

F. Comunitatea umană - *intervenţie şi reţele sociale*

Termenul de *reţea* îşi are originea în anchetele de *comunitate*, fiind utilizat pentru prima dată - potrivit unor autori - de antropologul *John Barnes* în 1954 într-un studiu asupra *rolurilor sociale în sânul unei comunităţi. Reţeaua* este - arată Barnes - "ceva care traversează societatea ..., toate grupurile <normale>, familia şi vecinătatea, echipele de muncă sau profesionale"[49]. "Lecturând" raporturile sociale ale satului studiat (4600 locuitori, din Norvegia), Barnes identifică două tipuri de cartograme, una apropiată de *organigramă* (cuprinzând structurile formale) şi alta asemănătoare *sociogramei* (cuprinzând sau reflectând relaţii afective, informale) pe care, în *teoria reţelei*, le întâlnim sub forma *reţelelor primare* şi a celor *secundare*.

Reţelele primare au, potrivit concluziilor la care a ajuns Barnes, unele trăsături specifice ca:

- există în mod *independent* de grupurile constitutive şi în *transversalitatea* acestora;
- nu includ forme *ierarhice* între cei *implicaţi*;
- nu depind cu necesitate de *exigenţe economice*;
- *nu sunt limitate*[50]...

Studiind **repartiţia rolurilor conjugale**, *Elizabeth Bott*, de la "Tavistock Institut" din Londra, ajunge la concluzia că apartenenţa la o *reţea socială* şi, îndeosebi, caracteristicile acestei reţele, joacă un rol mult mai important decât influenţa vecinătăţii sau a naturii claselor sociale în domeniul familial. A fost introdusă în analiză, în acest context, "*ideea de conexiune* şi *ideea intensităţii variabile* a gradului de conexiune în reţea"[51].

Studiul **reţelelor sociale** se află în centrul cunoaşterii relaţiilor dintre

indivizi și societate, dintre aspectul clinic și cel comunitar, reconciliind sau apropiind analizele *macro* cu cele *micro*-sociale[52].

Două tipuri de cercetări și intervenții pot deriva din "teoria rețelelor", astfel:

I. analiza rețelelor (*network analysis*);

II. ajutorul social (*social support*).

Primul tip descrie rețelele mai ales din punct de vedere **structural** și interacțional, iar al doilea tip mai ales din punct de vedere **funcțional**. Analiza de rețea urmărește atât latura cantitativă, cât și cea calitativă, investigând pe scară mare (prin chestionare sau "tratamente informatice") sau pe scară mai restrânsă (prin observații participative, convorbiri-martor, istoria vieții, relatări sau "povestiri de viață")[53].

Aceste anchete pun în lumină câteva trăsături și, îndeosebi, unii *indicatori* esențiali, astfel:

I. - structurali:

a) *talia* rețelei (numărul de *indivizi-membri* ai rețelei);

b) *densitatea* rețelei (proporția dintre relațiile directe *efective* ale unui subiect și relațiile directe *teoretice* posibile cu *ansamblul membrilor*);

c) *centralitatea* rețelei (posibilitatea de a ajunge la un individ, accesul individului la rețea);

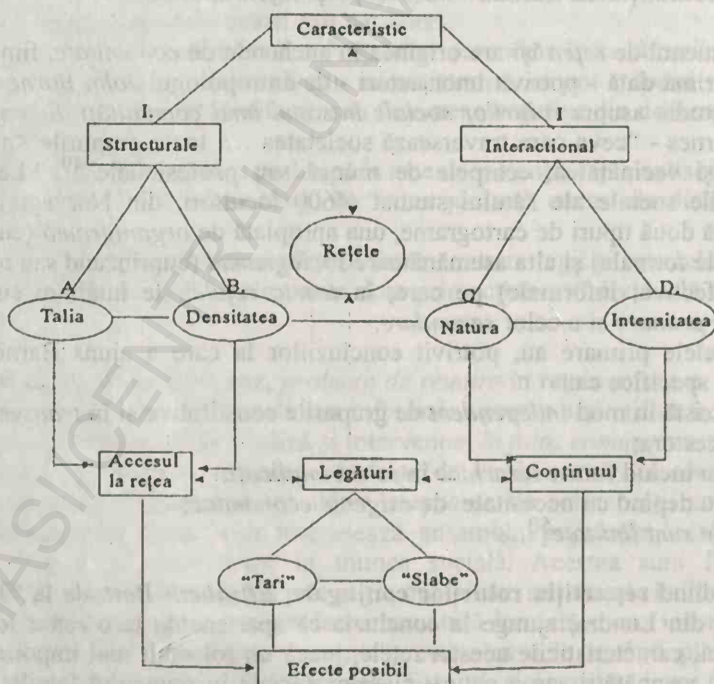

Fig. 40. ***Natura legăturilor și efectele rețelelor***

II. - **inter-acţionali**:
d) *natura* legăturilor (reciprocitate, dependenţă etc.);
e) *intensitatea* legăturilor (frecvenţa, durata etc.);
f) *tipul conţinutului* vehiculat în relaţii.

Legăturile "tari" implică riscul "închiderii în sine" a reţelei, în timp ce legăturile "slabe" favorizează, dimpotrivă, dezvoltarea reţelei sau "accesul la multiple relaţii"[54].

În ceea ce priveşte caracteristicile *funcţionale* ale reţelelor, acestea vizează întrebările:

- *Cui serveşte* reţeaua socială dată ?
- *Ajută într-adevăr clientul* în situaţia sa dificilă ?
- *Sunt* ele - reţelele - *accesibile* ?
- *În ce mod* se servesc/sprijină clienţii de reţelele respective ?[55]

1.3. REŢELE SI ACŢIUNI COLECTIVE

A. Pentru o hermeneutică a acţiunii

Esenţa fiinţei umane constă, într-o anumită perspectivă, în capacitatea acesteia de a "proiecta" şi realiza **acţiuni** în vederea atingerii unor **obiective** sau a rezolvării unor **probleme**. Teoria acţiunii vizeză, între altele, **explicaţia** acesteia în diferite forme raţionale:

a) explicaţia prin **cauze** (evenimente, fapte, împrejurări, etc.);
b) prin **interpretarea intenţiilor** "subiectului acţiunii";
c) explicaţia **prin opiniile** "celorlalţi" etc.

Au fost elaborate, astfel, "teorii ale cauzalităţii mentale" ale "cauzalităţii agentului" social, **teorii hermeneutice** asupra acţiunii[56], teorii privind "acţiunea intenţionată" - generată de cunoaştere, credinţe, atitudini - teorii asupra „controlului conduitei" etc.

Dimensiunea temporală a acţiunii şi mai ales "intenţiile **anticipate**"ale acţiunii de a face ceva caracterizeză fundamental activitatea umană. **Alegerile** privind acţiunile viitoare depind de **intenţiile anticipate** ale actorilor. Se pot stabili câteva **trepte** în acest sens, astfel:

I. intenţia de a acţiona – puncte de plecare;
II. "acţiunea intenţionată" – sensul acţiunii;
III. proiectul acţiunii;
IV. realizarea **colectivă** a acţiunii;
V. reacţia "celorlalţi" (sau a interlocutorului) la acţiune potrivit unor convenţii care reglează **anticipările** privind aceste reacţii)

Toate aceste **trepte** impun analize individuale şi "interdependente" pentru a elabora o **imagine integrală** asupra procesului acţional. O dificultate greu de depăşit are la origine **intenţiile** sau "reacţiile celorlalţi" la o anumită acţiune

individuală sau colectivă întrucât lipsesc informațiile privind comportamentul și "percepția" acestora. Asemenea dificultăți și probleme sunt frecvente în anchetele sociologice și, mai ales, în implementarea unor "proiecte de intervenție" socială (exemplu: "reacția" **clienților asistați** la diferite forme de ajutor, la interviuri și "întâlniri de consiliere" etc.)

Indiferent de **natura acțiunii** – individuală sau colectivă - există totdeauna **riscul erorii**, mai ales pentru faptul că, de regulă, **cunoașterea** scopului și a contextului în care are loc acțiunea este **totdeauna insuficientă** (infinitatea și interdependența factorilor, dinamica condițiilor etc. explică această **limită**). "Trebuie să ne situăm, astfel, într-o perspectivă a **raționalității limitate** și să admitem **marja de variații** între **reprezentările** pe care fiecare le are asupra intențiilor celorlalți și, totodată, asupra propriei acțiuni" (1. p. 292)

În mod obișnuit, o **acțiune** se definește printr-un **sistem de mișcări** sau activități, mai mult sau mai puțin coerente, declanșat prin **presiunea** unui **scop** sau intenționalități constituite **anterior** și a necesității de a elimina ceea ce frânează sau se opune realizării acesteia.

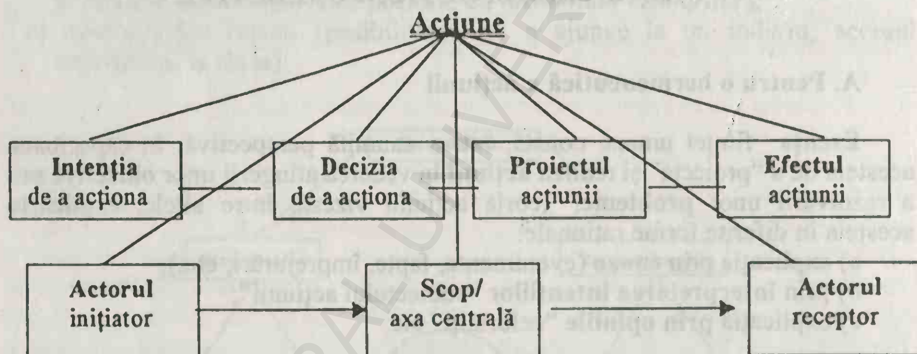

Fig. 41 **"Traiectoria" unei acțiuni umane**

Scopul și **intenția** actorului constituie **axul central al acțiunii** care determină **opinii** variate în **observatorii** și interpreții acțiunii și influențează în mod diferit "pe ceilalți" – în funcție de "așteptările" și caracteristicile acestora. Atât timp cât **actorul** n-a deviat semnificativ – chiar brutal - de la **scopul** propus, observatorul sau **interpretul** rămân cu "presupunerile" inițiale – adesea eronate -privind **obiectivul acțiunii** și **tipul acțiunii.**

Teoria acțiunii delimitează actorul **spontan** de actorul sau **inițiatorul** conștient (intenționat) care are atât capacitatea de **a-și controla acțiunea**, îndeosebi de a evita sau corecta **erorile** sau **deviațiile**, cât și spiritul analitic de a specifica eventualele **sub-tipuri de acțiune** derivate, condițiile și funcțiile fiecăruia în parte. Natura **inter-subiectivă** a acțiunii generează o **imprecizie relativă** a demersului implicat și, prin derivație, anumite **limite** între care se desfășoară activitățile și au loc "evenimentele" proiectate.

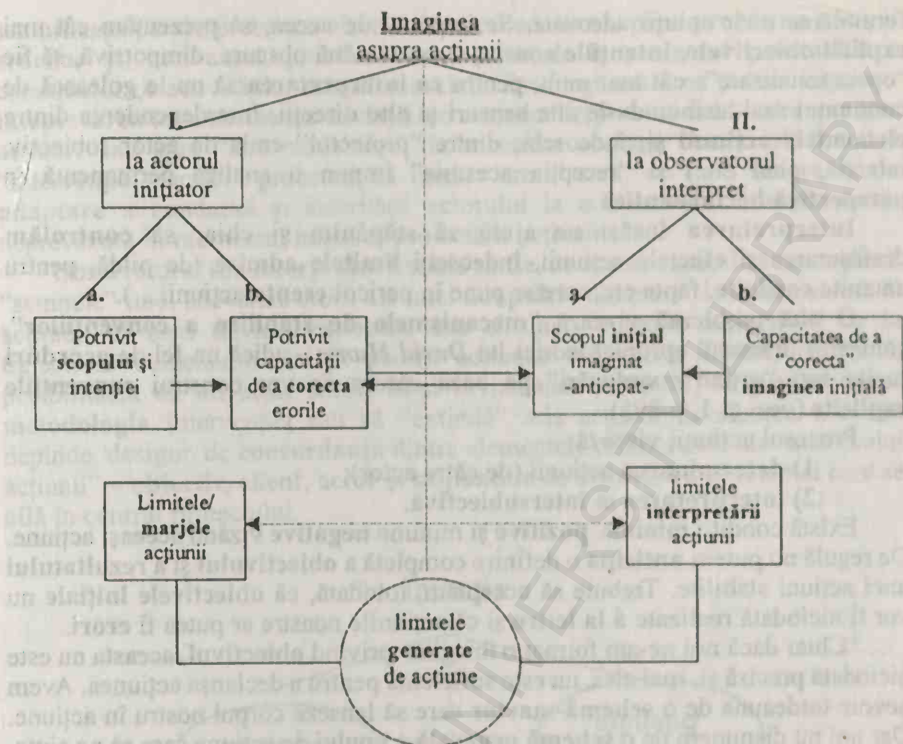

Fig. 42. Paradigma ipotetic-hermeneutică a acţiunii umane (I.)

Experinţa observatorului este pusă la încercare prin necesitatea de a distinge **direcţiile explicative** ale acţiunii, mai ales direcţia **cauzală**, direcţia **comprehensiunii** şi direcţia **hermeneutică**. Acestea sunt legate, desigur, de diferitele "momente" ale desfăşurării acţiunii:

1) declanşarea **mişcărilor** iniţiale;
2) controlul **permanent** al procesului (al **deviaţiilor** etc);
3) **natura percepţiei** unei eventuale erori;
4) **depăşirea** unor "momente" sau praguri (cucerirea încrederii subiectului, de pildă, într-o **convorbire**...);
5) perceperea unor **manipulări**, a factorilor acesteia...;
6) "atingerea" obiectivului sau "aşteptărilor";
7) efecte sau **consecinţe** "perverse" (ajutorul de şomaj prea mare, de exemplu, **nu favorizeză** căutarea unui loc de muncă etc.)

Identificarea unor **factori cauzali** şi, mai ales, **interpretarea** lor corectă sunt activităţi care impun mult profesionalism şi o experienţă îndelungată în domeniu. **Prejudecăţile**, "influenţele" exterioare, **experienţele personale** - prea specifice şi tragice - unele fapte sau "evenimente marcante" din viaţa interpretului sau observatorului **pot orienta greşit** sau bloca descoperirea adevărului şi

formularea unor soluţii adecvate. Se impune, de aceea, să prezentăm cât mai **explicit obiectivele**, **intenţiile** noastre să nu rămână obscure, dimpotrivă, să fie "operaţionalizate" cât mai mult, pentru ca **interpretarea** să nu le golească de conţinutul real atribuindu-le alte sensuri şi alte direcţii. Interdependenţa dintre **elementele acţiunii** şi, îndeosebi, dintre "proiectul" emis de actor (obiectiv, intenţie, plan etc.) şi "recepţia acestuia" impun o analiză permanentă în **perspectivă hermeneutică**.

Interpretarea însăşi ne ajută să stăpânim şi chiar să **controlăm** desfăşurarea şi efectele acţiunii, îndeosebi **limitele admise** (de pildă, pentru anumite conduite, fapte etc. care ar pune în pericol **esenţa** acţiunii...).

O altă problemă vizează "**mecanismele de stabilire a convenţiilor**", convenţii în sensul apropiat teoriei lui ***David Hume*** – adică un fel de **acorduri tacite** sau "prime coordonări" pe baza cărora se vor construi **convenţiile explicite** (vezi şi 1, p.295)

Procesul acţiunii vizează:

1) **determinarea** acţiunii (de către actor);
2) **interpretarea ei intersubiectivă**.

Există condiţii minime **pozitive** şi minime **negative** vizând aceeaşi acţiune. De regulă nu putem **anticipa** o definire completă a **obiectivului** şi a **rezultatului** unei acţiuni stabilite. Trebuie să acceptăm, totodată, că **obiectivele iniţiale** nu vor fi niciodată realizate **á la lettre** şi că acţiunile noastre ar putea fi **erori**.

"Chiar dacă noi ne-am format o imagine privind **obiectivul**, aceasta nu este niciodată precisă şi, mai ales, nu este suficientă pentru a declanşa acţiunea. Avem nevoie totdeauna de o **schemă-martor** care să lanseze corpul nostru în acţiune. Dar noi nu dispunem de o **schemă generală** a tipului de acţiune care să ne ajute, când este cazul, s-o **particularizăm**. Noi pornim mereu de la o **schemă specifică** care trebuie apoi adaptată şi revizuită în funcţie de situaţia dată şi de obiectivul urmărit. Această schemă – scrie Pierre Livet - nu este nici măcar un **prototip**, deoarece nu poate fi utilizată de majoritatea actorilor, ci este preluată dintr-o acţiune recentă şi asemănătoare. **Conceptele acţiunii** s-au constituit deja, treptat, astfel încât ne pot permite aceste **transferuri** de la o **schemă particulară** la o altă schemă particulară." (1, p.297).

Pentru a rezolva problema unui **copil al străzii**, de pildă, nu avem o **schemă prestabilită** (sau preconcepută) şi nici **acţiuni–tip** absolute, care nu mai impun "comentarii".

De fapt, **copilul-problemă** vizează un **tip de acţiune** deosebit de **complex** care se particularizează, în desfăşurarea **procesului**, în mai multe **sub-tipuri** (**identificarea** copilului străzii, "primul interviu" cu clientul, stabilirea unui **diagnostic**, urmărirea "rutei ocupaţionale" a clientului, **întrevederea** cu familia de origine sau "familia foster" etc.)

Putem specifica asemenea sub-tipuri de acţiuni, însă nu putem elabora reţete de "conduită" a actorului pentru fiecare în parte, întrucât asemenea **reţete** nu există şi nu pot exista. Experienţa arată că **prea multă** precizie în domeniile – destul de dinamice şi "imprecise" – ale ştinţelor socio-umane nu numai că nu ne apropie de adevăr, dimpotrivă generează "false imagini" şi se îndepărtează de **eficienţa** anchetelor sociale. "A impune **condiţii limită** prea detaliate pentru acţiunile noastre ar însemna să cădem în zona **indeciziei**, a lipsei de soluţii şi de

semnificații pentru problema vizată". În acest context se pune **problema naturii erorilor** și, mai exact, problema **deviațiilor** de la **proiectul prestabilit** a conduitelor și activităților actorilor sociali. Este legitimă - ne putem întreba - **intepretarea** unor asemenea **deviații** ale actorilor drept **erori** sau "ieșiri spre alte acțiuni" sau spre "alte modalități" de a realiza aceleași obiective? Practica "intervenției sociale" probează că unele "erori" sunt, de fapt, **încercări de adaptare** a conduitei și activității actorului la o eventuală **situație nouă**, neprevăzută în momentul inițial al proiectării acțiunii.

Observatorul sau **interpretul** trebuie să fie, de aceea, capabil să recunoască "semnele" unei adevărate erori, ale unei **adaptări** "din mers" la noul context al acțiunii, al unei **devieri raționale** sau al unei "corecții subiective" de la traiectoria demersului stabilit pentru acțiunea respectivă. Există, de pildă, posibilitatea ca un actor social să-și revizuiască proiectul, să perfecționeze **metodologia** intervenției sau să "extindă" aria acțiunii. Evaluarea acestora depinde, desigur, de **concordanța** dintre elementele componente ale "sistemului acțiunii" – **obiectiv, client, actor și mijloacele** de rezolvare a problemei care se află în centrul proiectului.

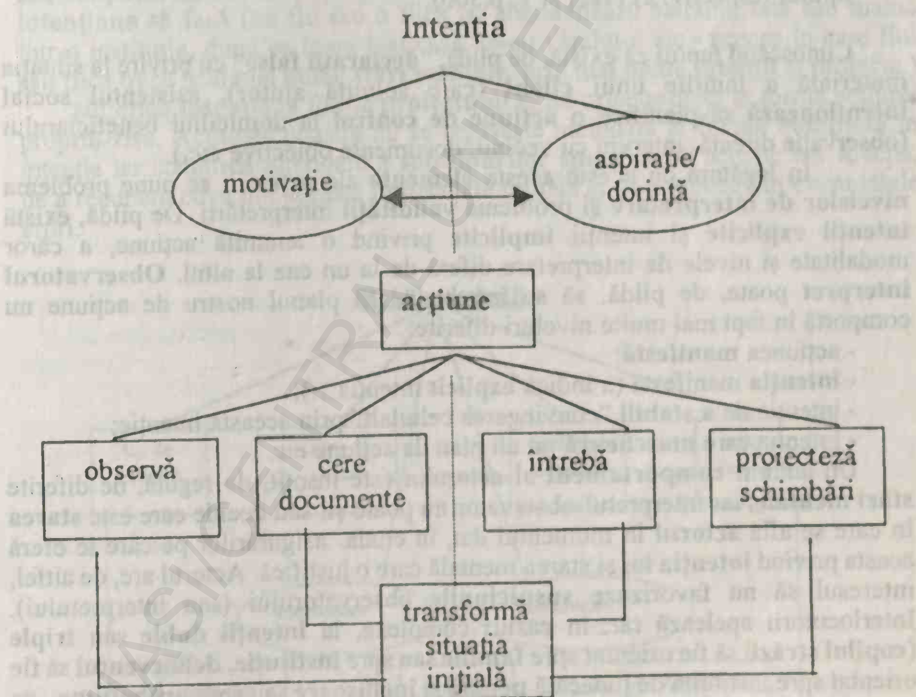

Fig. 43.

Pentru a încadra adecvat o **acțiune socială** trebuie să stabilim cât mai exact anumite coordonate:

1) existența unor **limite minimale** (depășirea acestora duce la schimbarea **naturii** acțiunii, fiind incompatibilă cu **obiectivul** urmărit);
2) "**intervalul de variație**" al acțiunii, incluzând tipuri și **sub-tipuri specifice** și posibilitatea unor "erori de corecție " și adaptare;
3) existența unor **limite superioare**, pe care **specificarea** tipului de acțiune nu trebuie să o atingă întrucât, în acest caz, diferența dintre deviantă (de la acțiune) și **corecția** necesară menținerii "în sfera acțiunii" devine greu de stabilit.

Aceste **trei coordonate** corespund următoarelor **trei condiții** pe care **acțiunea intenționată** o impune actorului:

a) acțiunea trebuie să corespundă "**sensului de bază**", adică trebuie să satisfacă tipul de acțiune și **condițiile minime** ale acesteia;
b) acțiunea trebuie să includă și "propria supraveghere" sau **controlul** desfășurării care să permită **corectarea erorilor** și **adaptarea** la particularitățile situației;
c) actorul trebuie să evite sau să respingă "deviațiile de la acțiune" (**în afara** tipului respectiv...) (vezi și 1, p.300).

Cunoscând faptul că există, de pildă, "**declarații false**" cu privire la situația materială a familie unui **client** (care solicită ajutor), asistentul social **intenționează** să planifice o **acțiune de control** la domiciliul beneficiarului (observație directă, interviu cu vecinii, documente obiective etc.).

În legătură cu aceste aceste **elemente** ale acțiunii, se pune problema **nivelelor de interpretare** și problema **validității** interpretării. De pildă, există **intenții explicite** și intenții **implicite** privind o anumită acțiune, a căror modalitate și nivele de interpretare diferă de la un caz la altul. **Observatorul interpret** poate, de pildă, să se întrebe "dacă planul nostru de acțiune nu comportă în fapt mai multe niveluri diferite:

- acțiunea **manifestă**;
- **intenția** manifestă (a indica **explicit** intenția...);
- intenția de **a stabili** "convingerea celuilalt" prin această intenție;
- intenția care **maschează** un alt plan de acțiune etc.

Un anumit **comportament** al actorului este însoțit, de regulă, de diferite **stări mentale,** iar interpretul-observator nu poate ști sau decide care este **starea** în care se află **actorul** în momentul dat, în ciuda asigurărilor pe care le oferă acesta privind **intenția** lui și starea mentală care o justifică. Actorul are, de altfel, interesul să nu favorizeze **suspiciunile** observatorului (sau interpretului). Interlocutorii apelează rar, în cazuri complexe, la **intenții duble** sau **triple** (**copilul străzii** să fie orientat spre **familie** sau spre **instituție**, **delincventul** să fie orientat spre instituția de judecată **penală** și **închisoare** sau spre **probațiune** - ca alternativă -, șomerul să fie ajutat în continuare financiar sau să fie orientat spre o muncă oarecare etc.).

Există, astfel, **grade** de realizare a **acțiunii** și **interpretării**, dintre care menționăm următoarele:

- **coordonarea acțiunilor** sau activităților noastre **între ele**;

- coordonarea **acțiunilor noastre** cu acțiunile "**celorlalți**" (este cazul de ajutor sau de rezolvare a problemelor în **echipă**);
- **reinterpretarea** acțiunilor "celorlalți", chiar atunci când seamănă cu acțiunile noastre și, invers, reinterpretarea acțiunilor noastre;
- coordonarea acțiunilor prin **declararea intenției de a acționa** și a "**intenției în acțiune**", adică în plan manifest;
- natura **intersubiectivă** a spațiului acțiunii;
- în fine, **dezbaterea interpretativă** a acțiunii (a posteriori).

Dimensiunea hermeneutică a acțiunii

Intenția și **proiectul acțiunii** constituie justificarea și baza interpretării. Din momentul în care intrăm în "câmpul justificărilor" ieșim, de fapt, din "câmpul raționalizării" și al cauzei acțiunii stabilite. De îndată ce **actorul** trece la **justificări** putem să-l suspectăm de incapacitate și de intenția de a-și modifica **obiectivul** și **intențiile** de origine. **Autenticitatea** proiectului este pusă astfel sub semnul întrebării.

Actorul însuși uită adesea propria **intenție** sau o modifică fără să fie convins sau conștient de aceasta, mai ales din **teama** de a-și fi propus să facă ceea ce **intenționa** să facă (un fiu sau o fiică își abandonează bătrânul tată sau mamă într-o instituție, după ce le-au luat casa, le-au vândut-o etc.- proces în care fiul sau fiica trece prin mai multe **stări mentale**, prin mai multe **intenții** și proiecte.)

Nu orice **intenție** ia forma **proiectului** și nu orice proiect ia forma acțiunii propriu-zise. Acțiunea noastră nu se regăsește niciodată în **formă completă** în intenție iar stabilirea ulterioară a **sub-tipurilor specifice** de acțiune are funcția, de a recupera ceva din această **imprecizie** inițială și de a reduce din eventualele erori.

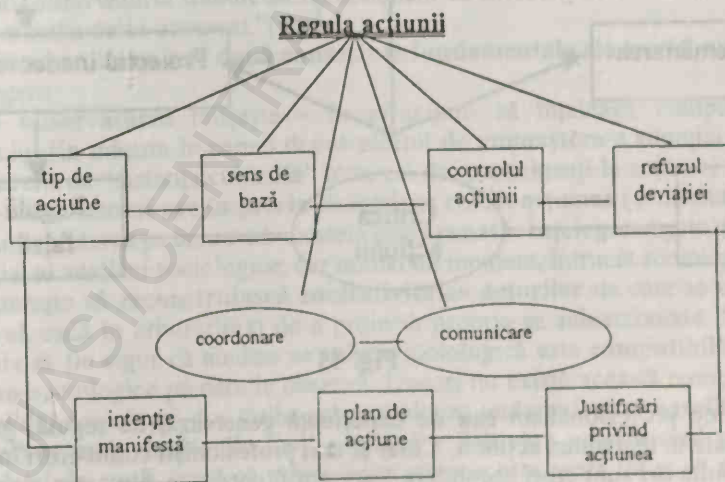

Fig. 44.

Conştientizarea **regulilor** acţiunii are loc o dată cu "critica demersului" urmat şi, deci, cu eventualele disfuncţii sau **deviaţii** constatate prin **interpretarea** post-factum.

Regula acţiunii este, în acest caz, **tipul de acţiune** ales drept **axă de referinţă** în "dezbaterea interpretativă". Dezbaterea **hermeneutică** admite însă un "spaţiu acţional" între ceea ce s-a numit "condiţii minimale" şi limite ale indecidabilităţii. **Regulile** nu sunt deci **proceduri rigide** pe care **agenţii sociali** trebuie să le respecte în toate detaliile, începând cu declanşarea acţiunii. **Cadrele interpretative** trebuie să aibă şi chiar să favorizeze **coerenţa** sau non-discordanţa între interpretarea dată de agent şi interpretarea dată de observator sau de partenerul acţiunii.

Regula vizează ansamblul elementelor sau etapelor acţiunii - **denumirea, condiţiile limită, revizuirea** proiectului şi, în general, întregul **proces acţional**. Hermeneutica acţiunii distinge mai multe niveluri în critica arătată de **observator** sau de **partenerul** agentului. Nu poate exista critică, în acest caz, dacă nu există **reguli** bine stabilite.

Pot fi menţionate **patru tipuri** de critică în realizarea acţiunii:

a) **neîndemânarea** (sau lipsa de **abilitate** profesională) a actorului care generează erori;

b) **aplicarea greşită** a Regulii, potrivit unui proiect inadecvat;

c) aplicarea unei **alte Reguli** – greşite, false;

d) respectarea "lipsită de zel" sau de "forţa necesară " a Regulii acţiunii.

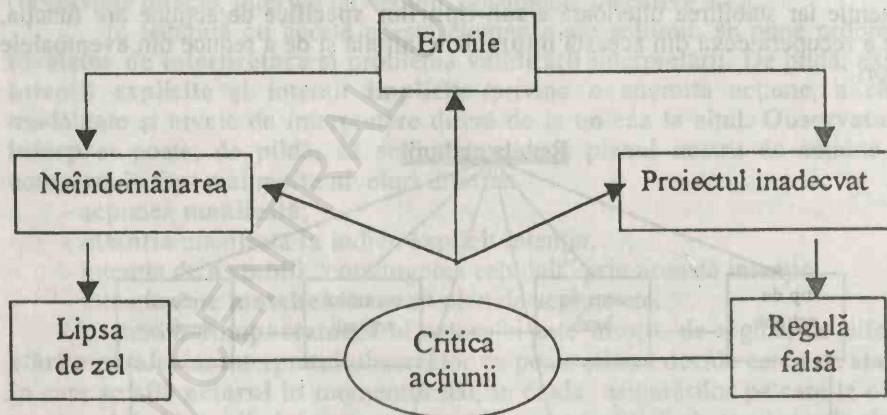

Fig. 45

Lipsa de profesionalism sau de experienţă generează, de regulă, greşeli fundamentale în realizarea acţiunii. Chiar şi unii profesionişti comit erori însă de cele mai multe ori sunt erori secundare, care pot fi corectate. Un actor, de pildă, identifică bine **problema**, stabileşte corect **tipul de acţiune** însă elaborează un **proiect greşit**, în care diferitele activităţi sunt "amestecate".

Prima critică vizează capacitatea actorului de a stăpâni sau de a controla acţiunea; **a doua** critică vizează **planul acţiunii**; **a treia** critică se referă la **natura intenţiei** de a acţiona (reflectată în **Regula** acesteia); în fine, **a patra** critică are o tentă hermeneutică presupunând o **dezbatere interpretativă** privind, de pildă, **limitele** sau **condiţiile** acţiunii, fără contradicţii iminente între parteneri, ci cu eventuale **diferenţe de evaluare** a **intensităţii angajării** actorului în acţiunea socială respectivă (exemplu: "a promite dar fără destulă sinceritate", a nu manifesta "un respect autentic", "a nu fi destul de atent în convorbire" etc.).[57]

A explica **fenomenele sociale** înseamnă a introduce în analiză **acţiunile individuale** componente sau care l-au generat. Această perspectivă corespunde pe deplin lui **Homo Sociologicus** "al cărui statut logic n-ar fi prea diferit de cel pe care *Karl Popper* îl conferă verişorului apropiat **Homo Economicus** din teoria economică"(vezi 2, p.5).

Teoria sociologică - şi aici ne referim la Weber- pune accentul pe **înţelegere** (Verstehen) care, la rândul ei, presupune capacitatea **actorului** de a se plasa în locul "celuilalt", adică al celui pe care-l studiază sau de care se interesează. De pildă, a înţelege acţiunea mamei care-şi pălmuieşte copilul sau acţiunea comis-voiajorului american care frecventează serviciul religios de duminică – deşi nu este credincios[58]- înseamnă a fi capabil de a urma acelaşi comportament şi aceeaşi acţiune. Pentru a te plasa în locul **actorului** este nevoie, desigur, **să cunoşti** "contextul social" al acestuia şi natura **socializării** pe care a parcurs-o sau în care se află în momentul respectiv ("structuri sociale" – la care participă, "câmpurile de acţiuni sociale" în care este implicat).

Se constituie, astfel, o **relaţie de intercomprehensiune între sociolog şi actor** a cărui valoare depinde de **gradul de cunoaştere** menţionat mai sus şi de distanţa necesară păstrată între cele două părţi. "Pentru a înţelege acţiunea 'altuia', observatorul trebuie să fie conştient de **diferenţele** care disting situaţia sa de situaţia celui observat."(vezi 2, p.5)

Să ne amintim cele **două consecinţe fundamentale** ale teoriei weberiene a înţelegerii:

- **observatorul** reuşeşte – în principiu- să înţeleagă comportamentul actorului (în măsura în care a depus efortul **de cunoaştere** a situaţiei acestuia), **indiferent** de "distanţa culturală" între cei doi participanţi la acţiune;
- observatorul **are impresia** că înţelege corect acţiunea (conduita) **celuilalt** deşi interpretarea pe care o dă acesteia este **eronată**. **Înţelegerea** este un moment esenţial al analizei sociologice, dar numai un moment, întrucât sociologul care se mulţumeşte **să reconstruiască subiectivitatea actorilor** de care se interesează riscă să cadă în arbitrariu şi de a proiecta propria sa subiectivitate. Sociologul trebuie să fie sigur că analiza sa **micro-sociologică** este **compatibilă** cu datele **macro-sociologice** pe care le observă. Uneori nu există această compatibilitate. De pildă, sociologii din ţările subdezvoltate, unde există o **natalitate** foarte ridicată şi unde **veniturile** familiale tind a fi **invers** proporţional corelate cu **numărul de copii**, **cred** că o asemenea situaţie este peste tot şi că **natalitatea ridicată** din ţările subdezvoltate **rezultă** (se explică) din **respectul necondiţionat** (şi iraţional) al oamenilor pentru **tradiţiile locale**. **Sociologii** care îşi datorează situaţia **diplomelor** lor cred **ei înşişi** că "ceilalţi" care nu manifestă

ambiție școlară dau dovadă de o conduită irațională sau sunt victime ale unor "forțe sociale **obscure** și **alienate**" (vezi 2, p.6). **Sărăcia** din țările subdezvoltate nu are la origine, desigur, natalitatea ridicată, ci o serie de factori mult mai puternici, "mai economici" și sociali. De asemenea, lipsa de motivație a unor elevi pentru **diplome** este motivată de factori **obiectivi** sociali.

Se impune să avem în vedere că "legea acțiunii individuale comportă elemente **invariante** în raport cu diversitatea contextelor culturale. Putem utiliza noțiunea clasică de **natură umană** pentru a caracteriza acești invarianți." Existența unui asemenea **invariant sinteză** – natura umană - ne oferă posibilitatea să înțelegem numeroase **fapte sociale** sau **fenomene** care au avut sau au loc **departe** de noi (în SUA, Japonia, China etc.) în ciuda **diversității** obiective a tradițiilor și a "condițiilor sociale" specifice.

Șomerul din România și **șomerul** din America aparțin unor "contexte sociale" și unor **modele culturale** diferite ceea ce nu împiedică posibilitatea **înțelegerii** acțiunilor și conduitelor lor (vezi "momentele" invariante prin care trec șomerii etapă cu etapă, o dată cu trecerea timpului și "stabilizarea" eșecului).

Între **familia săracă** din România și **familia săracă** din America există deosebiri semnificative, dar există și asemănări (invariante) la fel de importante. De asemenea, între **delincvenții** români și delincvenții din alte țări "îndepărtate" nu atât geografic, cât cultural-tradițional, există **elemente invariante** care explică **transferul** de "ideologie" în protecția și asistența socială a acestora și posibilitatea elaborării unor **proiecte comune** de intervenție socială.

Dacă observatorul are sentimentul că nu înțelege actorul sau, mai mult, crede că acțiunea sau conduita actorului este **irațională**, aceasta se întâmplă întrucât el – observatorul – **nu este bine informat** sau pentru că proiectează date **inadecvate** sau date din **propria lui situație** subiectivă.

Cele mai multe **acțiuni** sau **conduite deviante** care au loc zilnic în jurul nostru sunt taxate drept **iraționale** și, la prima vedere, este vorba de un diagnostic corect (femeia din Pitești care și-a dat foc, părinții dintr-un alt oraș care și-au dat cu benzină copii în vederea aceleași **acțiuni iraționale**, familia care și-a vândut locuința și care, apoi, face greva foameni pentru a obține alta, "copilul străzii" care aruncă pantofii primiți de la cineva pentru a rămâne **mereu** desculț, șomerul care refuză un post bun, delincventul care nu renunță la "vechile obiceiuri" sau conduite etc.).

Asistentul social sau "șeful de orchestră" al **echipei de intervenție** trebuie să cunoască, astfel, în amănunt situația fiecărui client în parte, ajutat fiind de partenerii de echipă, care îi oferă **informațiile de specialitate** necesare.

Un asemenea demers trebuie să se înscrie în **schema epistemologică clasică** (de tip Popper) potrivit căreia raționăm astfel:

a) analiza **micro**-sociologică ne conduce la teoria T;
b) teoria T conduce la anumite consecințe **a,b, c,...n**;
c) teoria T este acceptabilă dacă **a,b,c,...n** sunt congruente cu **observația**;
d) **credibilitatea** lui T depinde de numărul și specificitatea **consecințelor**.

Cu cât consecințele **a,b,c,...n** sunt mai numeroase și distincte, cu atât mare este **gradul de credibilitate al teoriei T** (vezi 2, p.6). **Regularitățile statistice** rămân obscure sau cu o "valoare îndoielnică" (vezi **extrapolările** unor fenomene demografice) dacă nu le traducem în **acțiuni individuale** componente, adică

dacă **nu înțelegem** și **nu explicăm** motivația acestora. Este dificil, de pildă, să înțelegem de ce **dezvoltarea** se însoțește într-o țară cu **scăderea** natalității iar în altă țară cu **creșterea** acesteia, de ce generează într-o țară **creșterea criminalității** iar în altă țară **scăderea** acesteia, de ce **sinuciderea** este întâlnită în **ponderi identice** în societăți **foarte diferite** etc. **dacă** nu operaționalizăm aceste fenomene până la nivelul **itemilor** "acțiunilor componente comprehensibile" (2, p.6). De ce orașele americane comparabile, ca mărime, cu cele canadiene, se întreabă *Lipset* (*Revolution and Counter Revolution*) au, în general, ponderi ale criminalității mult mai mari, deși forțele polițienești **sunt** superioare în primele orașe? Paradoxul se explică prin analiza deosebirilor istorice dintre cele două țări, îndeosebi în ceea ce privește **natura autorității de stat** și "forța controlului social". Coroana engleză conferă Canadei –încă de mult timp- o **autoritate de stat** stabilă și "demnă de luat în seamă" de orice colonizație sau nou venit. În Statele Unite nu există **o asemenea autoritate**, iar "noile colonii se instalau sub forma unui regim vecin cu **autogestiunea**" (deci cu "libertatea de decizie" exgerată în anumite condiții, în perspectiva lipsei controlului social funcțional și adecvat). În Canada, legea este percepută ca ceva **exterior** și deci ceva **redutabil** și **constrângător**, demn de respect pe când în SUA, legea este percepută mai curând ca un **contract** care, așa cum se mai întâmplă cu contractele, poate fi **încălcat** sau revizuit (la nivel individual !!). Psihologia canadianului sau a celui **imigrant** în Canada este, astfel, total diferită de psihologia americanului sau a imigrantului în această țară.

Toate aceste constatări ne pot legitima să afirmăm că "o teorie sociologică poate fi supusă unor procedee de 'critică rațională' - în sensul pe care Popper îl dă - acestei expresii - absolut **identice** cu cele practicate în științele naturii și care definesc implicit noțiunea de **cunoaștere științifică** (2, p.7).

Să amintim aici conflictul, "cearta pozitivismului" ai căror principali protagoniști au fost *Adorno* și *Popper* la sfârșitul anilor '60 și compromisul propus de *Apel*: relația de comprehensiune dintre **observator** și **observat** în **științele sociale**, care n-au desigur echivalent în **științele naturii**, **implică** oarecum cred unii autori - **o opoziție radicală în modelele** de cunoaștere ale celor **două ordini ale realității**?

Răspunsul lui Weber și al majorității sociologilor este **negativ**! Întrucât "posibilitatea pe care o are **observatorul** de a înțelege **acțiunile** sau produsele acțiunilor nu-l dispensează de **necesitatea supunerii interpretării** sale unei critici raționale a cărei natură și ale cărei mijloace **nu sunt distincte** în mod fundamental în științele naturii și în cele sociale" (vezi 2, p.7, p.17). **Comprehensiunea** weberiană nu are nici o legătură cu **demersul hermeneutic** deoarece nu implică în nici un fel o **epistemologie intuiționistă** (vezi 2, p.7).

Acțiunea în echipă

Se impun încă de la început câteva **delimitări** între diversele forme ale acțiunii din punctul de vedere al **actorilor**:

a) acțiunea în **parteneriat**, "în doi" sau **în familie**;

b) acțiunea "cu alții" (în care se sugerează **actorul principal**);

c) situația actorilor care-și coordonează acțiunile **fără a se întâlni** între ei;

d) **colectivul constituit** în scopul unei acţiuni;

e) **acţiuni destinate** unor **grupuri** sau **echipe** deja organizate (O.N.G.-uri, asociaţii, fundaţii etc.) pot fi întâlnite în aceste organizaţii mai ales **echipe interdisciplinare**;

f) **colectivul constituit în timpul acţiunii** şi prin acţiunea respectivă.

În ciuda caracterului **unitar** - de grup - al actorilor, se pot manifesta **intenţii diferite**, mecanisme **ambivalente** de înlănţuire a activităţilor, reguli şi **norme contradictorii**, care amplifică **incertitudinea** şi impun forme mai puternice de coordonare şi management.

Capacitatea de a acţiona a **actorului colectiv** este, desigur, mai mare decât a **actorului-individ**, iar **intenţionalitatea** specifică unui grup diferă semnificativ de **intenţiile diferite** ale indivizilor. Practica socială ne oferă exemple de constituire a **actorului colectiv** în însuşi procesul de derulare a acţiunii, îndeosebi în contextul **creativităţii sociale** şi, în general, în cadrul acţiunilor şi al **proceselor istorice**. Perspectivele elaborate în gândirea contemporană "de către **pragmatism**, pe de o parte, şi de către **filosofia analitică a acţiunii**, pe de altă parte, pentru a lega **intenţionalitatea** şi **reflexivitatea acţiunii** de acţiunea însăşi mai mult decât de subiectul practic, ne permit să înaintăm în elucidarea şi înţelegerea aspectelor complexe ale acestui domeniu de primă importanţă practică." (vezi 1, p. 19).

B. Problematica acţiunii colective

Două probleme se pun în acest context:

1) Care sunt condiţiile în care un **grup latent**, adică un grup caracterizat prin **interese comune**, este în măsură să iniţieze o acţiune pentru a promova **interesul comun** al membrilor lui ?

2) Care este procesul sau care sunt condiţiile în care un grup latent se poate tranforma într-un grup organizat sau semi-organizat ?

Orice grup latent îşi promovează desigur interesele **dacă** nu întâmpină obstacole sau rezistenţe diferite şi **dacă** are o **conştiinţă** suficient de constituită privind interesele comune. Creşterea numărului **grupurilor latente** a generat dezvoltarea societăţilor industriale (sau invers, societăţile industriale au generat noi grupuri latente). **Conştientizarea** intereselor comune a determinat organizarea unei **acţiuni obiective** pentru satisfacerea acestora. Obstacolele în faţa acţiunii colective sunt determinate fie de **lipsa conştientizării** intereselor comune, fie de constituirea unor **interese divergente sau contradictorii**, ale altor grupuri.

Reţeaua **grupurilor latente**[59] şi a **grupurilor de interese** (sau de **presiune**) tinde să devină tot mai densă şi complexă pe măsură ce se dezvoltă societăţile post-industriale şi "informatizate".

Teoria lui ***Dahrendorf*** a **grupurilor de interese** reia în bună parte teoria lui ***Durkheim*** (din prefaţa la a II-a ediţie a lucrării *La division du travail social),* potrivit căreia **concurenţa** dintre grupurile cu interese opuse, dar legitime, constituie un mecanism fundamental pentru **evitarea concentrării** prea mari a

puterii în aceleaşi mâini sau grupuri de presiune.

Chiar şi în practica comerţului, **acţiunea colectivă** este cea care poate duce la schimbare. **Consumatorul** poate, atunci când este nemulţumit, fie să apeleze la **ceva individual**, fie la o **contestare colectivă**. **Protestul individual** este costisitor (piedere de timp, consum de nervi etc.) şi **ineficace** (protestul **singular** trece de regulă neobservat şi "fără urmări", vocea unuia singur este **marginalizată**... etc.)

Logica situaţiei poate incita pe actor mai curând la **pasivitate** decât la acţiune:

1) **Costul acţiunii colective** poate fi mult prea mare iar **eficacitatea** aproape nulă;
2) **Beneficiile** acţiunii colective **pentru un individ nu depind** de participarea sa;
3) **De ce** să participe la acţiuni colective sindicale, gândeşte un individ, întrucât dacă nu se obţine ceva, **el va beneficia oricum de beneficiile** acţiunii colective;
4) În absenţa unor **mecanisme de coerciţie** sau de **incitaţie indirectă** – din partea sindicatului – individul are tendinţa să arate că "votul lui" nu are decât o importanţă marginală, neglijabilă şi că, oricum, va beneficia de ceea ce se obţine ! ("Se pot ţine alegeri şi fără mine !"- spune cineva. "Oricum, cel dorit de mine nu are şanse !"; "Persoana pe care doresc să o votez a ieşit foarte bine în sondaje, deci rolul meu nu mai are importanţă" etc.)

Însă, nu întotdeauna un **grup latent**, chiar dacă este **conştient de interesul comun**, încearcă - indiferent de consecinţe - să iniţieze **o acţiune colectivă** prin care să se promoveze interesul respectiv. **Existenţa interesului colectiv** şi conştientizarea acestuia sunt **condiţii necesare**, dar nu şi suficiente pentru "a provoca" acţiunea colectivă respectivă.

Alte activităţi trebuie să se manifeste sau să existe:

1) Dacă grupul latent este **restrâns** atunci rolul fiecărui membru este imporatant, chiar hotărâtor, ceea ce face ca **eficacitatea** acţiunii colective să fie "vizibilă" şi **să depindă direct** de participarea fiecăruia. **Motivaţia** este evidentă şi **determinată** de natura **"oligo-polistică"** a grupului mic (comparativ cu **oligo-planurile** teoriei economice, adică a **grupurilor prea reduse de comercianţi** faţă de populaţia mare a cumpărătorilor);

2) Dacă intervin **mecanisme coercitive** sau de **incitaţie indirectă** – potrivit exemplului sindicatelor care ameninţă pe cei care nu se înscriu în sindicat şi pe cei care nu participă la **acţiuni colective** (greve, manifestaţii etc.) că vor pierde şi drepturile pe care le au, ceilalţi beneficiind, desigur, de noi drepturi. Cât adevăr există în aceste ameninţări putem afla studiind legislaţia sindicală în vigoare. În orice caz, rămâne să evaluăm "capacitatea socio-politică" de mobilizare şi de convingere a mulţimilor în momentele de criză (în Senatul Universităţii s-a afirmat clar că în această instituţie nu există sindicat sau că, în momentul actual, nu-şi face simţită prezenţa!).

Pentru a exercita o **presiune** semnificativă asupra pre-aderenţilor (deci asupra ipoteticilor participanţi), unele organizaţii sociale (din Societatea civilă) practică **metoda ofertei** de bunuri sau avantaje **individuale paralele** (adică

suplimentare față de cele "legitime"!), ceea ce este paradoxal pentru "furnizorii de bunuri colective" cum sunt **partidele politice**, **asociațiile profesionale** și, așa cum s-a arătat, **sindicatele** (vezi și 1, p.12) (pentru a atrage aderenți care altfel s-ar îndepărta...!). "Mașina electorală" a partidelor politice constituie, în acest context, un exemplu clasic, deși – în mod oficial - acestea sunt (ca și Sindicatele) producătoare de bunuri colective. Avantajele sau **bunurile individuale** pe care aceste organizații sunt capabile să le ofere unor aderenți (**posturi** de conducere, **locuri în parlament**, poziții economice în întreprinderi – celebrele AGA - sau **poziții sociale** aducătoare de venituri în diferite sectoare ale societății etc. sunt, desigur, **limitate** (datorită nu mai puțin celebrului "algoritm politic" de co-participare la putere...!) **Organizarea sistematică a recrutării militanților** și a asigurării fidelității acestora a luat forma cunoscutelor "mașini politice" – de regulă electorale - discrete, dar eficace, prin care se distribuie bunurile individuale disponibile sau ipotetice.

3) Natura **asimetrică** a intereselor și resurselor membrilor unui grup favorizează realizarea acțiunii colective. Dacă într-un **grup latent** există o persoană care joacă un rol mult mai important decât toate celelalte, această persoană își va manifesta interesul să-și asume **singur** costurile acțiunii colective (după exemplul **Atenei** secolului V î.e.n. care și-a asumat cea mai mare parte a cheltuielilor de apărare a **cetăților** care aparțineau sistemului atenian de alianțe).

Interesul "celorlalți" membri ai grupului în acțiunea respectivă constă tocmai în **ponderea mai redusă** a cotei proprii de cheltuieli. "Dacă am mai puțin de primit decât ceilalți și mai mult de câștigat... participând la o acțiune de producere a bunului colectiv, **cred** - chiar dacă nu sunt altruist - să mă comport ca și cum aș fi." (Ibidem, p.12)

4) Cazul **grupurilor latente fragmentate** este, de asemenea, interesant pentru a explica participarea membrilor la acțiuni colective. Este vorba de "grupuri latente mari"- latente pentru că au aceleași interese comune - care sunt divizate în "**sub-grupuri restrânse**" și care, la rândul lor, joacă rolul - fiecare în parte – al grupurilor latente de tip **oligo-polistic.** Deși inițial este vorba de un grup de mari dimensiuni, **acțiunea colectivă** antrenează ansamblul sub-grupurilor și totalitatea membrilor. Această strategie este plină de semnificații – în plan euristic - pentru **practica socială**, mai ales pentru reușita acțiunilor de ajutor și schimbare. Putem numi o asemenea cale "strategia federativă" a activității echipelor interdisciplinare sau a oricărei echipe care vizează **reușita** unor acțiuni colective. Se poate exemplifica și aici – cu grupuri mari, complexe, incluzând **micro-grupuri** de tip **oligo-polistic** !

5) **Organizarea "exogenă"** a grupurilor latente constituie o altă cale de a explica implicarea membrilor în acțiuni colective. Este cazul **asocierii consumatorilor** pentru a-și apăra drepturile. Consumatorii constituie, firesc, un grup latent de mari dimensiuni greu de structurat pe sub–grupuri și care include, astfel, **indivizi atomizați**. Fiecare membru este supus unor incitații care-l orientează mai curând spre **pasivitate** decât spre **participare** (implicare) la o eventuală acțiune colectivă. Uneori intervin **actori din exterior** pentru a apăra drepturile **consumatorilor** sau ale altor structuri sociale mai puțin sensibilizate sau conștientizate de situația și drepturile lor. *Max Weber* (și *Michel* - mai târziu) oferă un exemplu clasic și aici vorbind de **rolul intelectualilor** în constituirea și

dezvoltarea partidelor socialiste în sec. al XIX-lea în Europa.

Cucerirea spaţiului social respectiv de către un "antreprenor" – spaţiu constituit de un **grup latent** - este cu atât mai uşoară cu cât membrii grupului nu au altă alegere (din cauza **monopolului** sau a **concurenţei** dirijate în comerţ etc. înţelegerea **producătorului** de a face **sau a oferi numai ceva prost**, servicii de proastă calitate - **refuzul** fiind inutil, în **lipsă ofertelor alternative** !)

Existenţa unui număr nelimitat de **grupuri latente atomizate** constituie o **piaţă potenţială** importantă **pentru intelectuali**. *Alexis de Tocqueville* acordă, de pildă, un rol particular **publicaţiilor** ziariştilor în realizarea şi apărarea **democraţiei**, deoarece aceştia au un acces direct la mijloacele de comunicaţie de masă.

Acţiunea intelectualilor este intermediată şi favorizată de apariţia **asociaţiilor** lor specifice, a **partidelor politice** sau a altor **forme de organizaţii** care îşi propun să reprezinte interesele unui **grup latent** (care nu-şi poate apăra singur drepturile, cum ar fi consumatorii, populaţiile vulnerabile - **pensionarii**, copii străzii, şomerii, etc.). Nimic nu ne asigură însă că asemenea **forme asociative** (care, de regulă, fac parte din **Societatea Civilă**) nu se folosesc de grupurile latente promovând "alte interese" sau nu dau o "interpretare particulară" intereselor pe care pretind că le apără. Asemenea împrejurări generează "instabilitate socială" şi "forţează" **conştientizarea** de către grupurile latente a **adevăratelor** lor interese şi **implicare** în apărarea lor. Unele organizaţii (chiar ONG-uri) prosperă de pe urma activităţii orientate "în altă direcţie" decât cea stabilită prin statut. Aceste fenomene de deturnare a sensului unor acţiuni colective se aplică şi prin **stabilirea autorităţii** "statului de drept" şi a **controlului social.**

6) **Grupurile latente** constituite din membri legaţi prin **relaţii de loialitate**, depinzând în acelaşi timp atât de **dimensiunea** grupului, cât şi de **densitatea** (afectiv-relaţională) a acestuia, oferă alt exemplu de participare la acţiunile colective. **Loialitatea** se întâlneşte mult mai rar în macro-grupuri. În schimb, această însuşire umană se formează frecvent în **micro-grupuri** sau în grupurile a căror dimensiune permit dezvoltarea unor **relaţii de inter-cunoaştere**, de tipul "faţă-n faţă" şi a unor raporturi **mutuale** de întrajutorare şi de inter-asistenţă (vezi şi p.14).

7) În fine, **acţiunea colectivă** este influenţată de **costul** participării individuale, mai ales când acest cost este **nul** sau **negativ** (!) potrivit sloganului din anii '68: "Nimic de pierdut, totul de câştigat". Alte acţiuni de acest tip sunt cele în care "participarea la acţiunea colectivă nu numai că nu prezintă riscuri, dar este chiar atractivă – în ea însăşi - (plăcerea de a te găsi la un loc cu prietenii sau colegii, interesul pentru ceea ce se întâmplă, "percepţia" publică asupra propriei persoane etc.)

Acţiunile colective sunt, desigur, un obiect de investigare sociologică, dar şi interdisciplinară. *Gustave Le Bon* a scris în acest sens o celebră lucrare – *La psychologie de fouls* - celebră nu atât datorită calităţii intrinseci, cât **conotaţiilor** pe care le prezintă. Această lucrare reprezintă, în această privinţă, "un fel de caricatură în care individul este descris ca fiind **dezvoltat** în masa aflată în curs de 'topire' care este **mulţimea**" (vezi 2, p.14).

Referindu-se la asemenea fenomene psiho-sociale, *George Simmel* afirmă

că "acordul, mobilizarea şi fuziunea populaţiilor, au şanse mari de a avea loc mai ales privind obiective şi **teme negative**. Mulţimea romană în *Julius César* de *Shakespeare* - s-a mobilizat **contra** lui Cezar, apoi **contra** lui Brutus. Imediat ce o **temă pozitivă** este propusă pasiunilor unei mulţimi, îşi reintră în drepturi ezitările, nuanţele, "da... dar" şi alte forme de renunţare sau pasivitate (p.14).

Sociologia **violenţei colective** nu promovează însă teoria "exploziei iraţionale", ci evaluarea **reacţiilor mulţimii** în limitele "răspunsurilor raţionale" la provocările sau tensiunile prin care trec grupurile sociale.

Există deosebiri esenţiale, din acest punct de vedere, între **grupurile latente** şi **grupurile organizate**. Membrii unui partid se pot înţelege mai uşor când au în faţă **teme negative** decât atunci când au de rezolvat "teme pozitive". Dar nu orice acţiune colectivă acceptă acest model de evaluare şi rezolvare, teoriile lui ***Durkheim*** şi ***Dahrendorf*** prezentând dificultăţi întrucât tind a trata grupurile latente ca şi cum ar fi pe deplin capabile de "conştiinţă" şi de "acţiune". Dacă acest fapt este valabil pentru **grupurile organizate** (vezi 1, p.15) partidele politice sunt recunoscute pentru reprezentativitatea lor socială, chiar dacă **pretenţiile** de a apăra interesele unor grupuri, inclusiv latente, sunt **false** sau cel puţin **exagerate**, el nu este totuşi acceptabil pentru grupurile latente şi pentru **sub-grupurile** componente semi-organizate sau "spontane" (mişcările recente ale "pensionarilor", ale profesorilor, ale unor categorii de locatari sau chiriaşi etc.).

Echipele de intervenţie sau acţiune socială trebuie să stăpânească "câmpul social" în toată complexitatea lui şi "dinamica socială" sub variatele ei forme de concretizare empirică. Nu există, în acest sens, **proiecte general valabile** pentru orice schimbare, asistenţă sau ajutor în favoarea unei **populaţii-tip**, fiecare populaţie vulnerabilă sau dependentă impunând **mijloace specifice** de sprijin şi protecţie.

C. Efectele de agregare complexe[60]

Efectele de agregare ne ajută să înţeleg şi să explicăm diferitele fapte sociale, unele familiare dar şi "misterioase". De ce, de pildă, cetăţenii din comunităţile rurale "îndepărtate" sunt mai satisfăcuţi de situaţia lor, de condiţiile propiei "civilizaţii" decât cetăţenii din statele mai "apropiate" de marile zone urbane ? Sau, de ce **impozitul indirect** este perceput – valoare egală – mai puţin important sau "dureros" decât **impozitul direct**, iar serviciile şi **bunurile publice** de care toţi avem nevoie şi pe care deci le apreciem cu toţii, trebuie realizate **prin constrângerea** noastră ! (datorită formelor "este mai bine să facă altul"! deşi **toţi** beneficiem ! Aşa se explică o mare parte din "solicitanţii" de asemenea servicii sau bunuri publice, a căror pondere devine tot mai apăsătoare pentru societatea noastră. Parafrazând pe ***Rousseau*** am putea spune că Asistentul social trebuie să "oblige pe client să fie liber"!, construindu-i independenţa !

Însumarea sau agregarea unor comportamente individuale se află la originea nu numai a unor fenomene **aparent** inteligibile, ci şi la originea unor **eşecuri** ale politicilor sociale sau unor Proiecte din însuşi domeniul protecţiei celor dezavantajaţi şi vulnerabili.

Democratizarea educației este departe de a oferi **egalitatea șanselor** în fața profesiei, a "ascensiunii sociale" și, în general, în fața vieții (vezi 1, p. 56).

Rolul efectelor de compunere sau de agregare complexe este sugerat cu o mare profunzime de *Simmel*: "Pentru o privire ce ar ajunge până în adâncul lucrurilor, orice fenomen ce pare să alcătuiască **deasupra indivizilor o unitate nouă** și independentă, s-ar rezuma la **acțiunile reciproce pe care indivizii le** schimbă între ei... Așa cum biologul a putut substitui forței vitale – ce părea că planează deasupra diferitelor organe – acțiunea reciprocă a acestora din urmă, sociologul, la rândul lui, trebuie să încerce tot mai mult să ajungă la **acele procese particulare ce produc realmente realitatea socială**...!" În sinteză, Simmel consideră că orice fenomen social "nu poate fi conceput decât ca un efect de agregare, ca rezultat al unor acțiuni, atitudini sau conduite **individuale**", însă **regrupate în tipuri** care sunt supuse apoi explicației și înțelegerii. Aspectele strict **individuale** nu pot face obiectul acestei operații și nici al analizelor **obiective** sau controlabile.[61] (vezi și 1, pp. 60-61).

D. Teoria lui Rousseau și obligația "de a fi liber"

În practică se întâlnesc ca **indivizi** (autonomi) care au interes **să coopereze**, să "lase pe alții" și, în final, datorită acestei conduite **să eșueze**!

Boudon numește aceasta **teorema de posibilitate** a lui Rousseau (1766, *Du Contract Social)*, potrivit căreia, pentru a reuși în acțiune, unii indivizi trebuie forțați să coopereze prin constrângerea "legii morale" sau printr-o constrângere externă – întrucât "fiecare individ poate fi tentat să se retragă". Cei doi vânători din *Discurs asupra originii inegalității*, care stabiliseră să coopereze pentru a prinde cerbul, au preferat să **renunțe să mai stea la pândă** pentru a prinde iepurele ce trecea prin preajmă." Această parabolă i-a sugerat lui ***Rousseau*** o formulă aproape inteligibilă potrivit căreia "omul trebuie forțat să fie liber".

Este important să identificăm situațiile care determină **cooperarea**, pe de o parte și **renunțarea** la cooperare între actori pe de altă parte. De pildă, **renunțarea** este o bună alegere dacă există cea mai mică îndoială cu privire la voința de cooperare a celuilalt (cazul vânătorilor lui Rousseau). "Renunțarea" ar fi **cea mai bună alegere** la modul absolut în cazul în care actorul care decide astfel este **convins** că participarea sau cooperarea sa nu joacă nici un rol în raport cu atitudinea sau conduita "celuilalt"(exemplul oferit de ***Tucidide***: cetățile aliate Atenei sau **convinse** că Atena tinde să-și mențină aceaste alianțe **în orice împrejurare** și, prin urmare, puteau sta în expectativă, adică să renunțe la lupte – ceea ce - fără a-și da seama favoriza jocul adversarului și acționau împotriva propriilor interese). Este și cazul alegătorului "pesimist" din București care - prin neparticipare la vot - la alegerea candidatului indezirabil (potrivit propriei opinii și propriului interes). Experiența socială confirmă că situațiile **conflictuale** și cele **de cooperare** se pot combina în diferite feluri. (de pildă, "78 de situații de interacțiune cu structură diferită") (vezi Boudon, p.55). Numeroase fenomene din viața socială se explică printr-un asemenea proces de **cooperare** și de "contagiune" a structurilor de interacțiune studiate de **teoria jocurilor** (vezi și *Dilema prizonierului:* constituirea "copiilor străzii", a cozilor de la cinema, cursa înarmării, risipa publicitară). Asemenea efecte (ale cursei înarmărilor, publicității

de către toţi "interesaţii") nu sunt numai indezirabile, dar şi absurde, însă pot fi explicabile datorită "agregării" unor comporatmente **raţionale** în sensul strict!

1.4. Acţiunea în perspectivă semantică

A. Limbajul acţiunii

Acţiunea, ca orice alt domeniu al existenţei umane, are un **limbaj propriu** prin care **se comunică** celorlalţi şi prin care **se realizează**. Este vorba de ceea ce *Loius Quéré* numeşte "semantica naturală a acţiunii". Chiar şi atunci când ne propunem să analizăm **ştiinţific** faptele sociale şi când trebuie să evităm orice element al cunoaşterii comune (noţiune, relaţie conceptuală, cale de cunoaştere etc.), nu putem, în schimb, evita "să integrăm în conceptualizarea şi în teoretizarea noastră **resursele** semanticii naturale a acţiunii..."[62]

Raportarea **semanticii naturale a acţiunii** la sociologie se face, de regulă, în două maniere disjunctive:

a) prin "ruptura epistemică" a sociologului de orice element al cunoaşterii comune, "de conceptele care s-au format în afara ştiinţei şi pentru nevoi care n-au nimic ştiinţific" şi care-l "incită a se elibera de false evidenţe care domină spiritul vulgar" (Durkheim);

b) prin ridicarea semanticii naturale a acţiunii la demnitatea conceptelor şi a metodelor "elaborate în mod ştiinţific", în aşa fel încât sociologia poate investiga acţiunea socială bazându-se numai pe elementele semanticii naturale.

Prima manieră pune în pericol cunoaşterea însăşi a domeniului întrucât "inteligibilitatea, observabilitatea şi analizabilitatea practicilor şi conduitelor sociale **dispar** - se evaporă – o dată cu suspendarea **limbajului obişnuit** al acţiunii" (vezi 1, p. 54).

A doua manieră generează alte efecte, în primul rând "confuzia temelor şi resurselor" şi, în final, neputinţa unei cunoaşteri profunde şi diferenţiate (etajate) a realităţii sociale.

Pentru a înţelege impactul semanticii şi al "tipului de limbaj" în studiul fenomenelor sociale se impune a face demarcaţia între **întrebările factuale** şi cele "gramaticale". Întrebările factuale sunt cele care necesită "răspunsuri informative pe cât posibil definitive şi absolute, **independente de orice context**, de orice punct de vedere şi de orice scop practic... care încearcă să identifice **agenţi concreţi**, acte, stări interne, circumstanţe, evenimente, semnificaţii etc. Acestea sunt întrebări la care trebuie să răspunzi prin **judecăţi de existenţă** valide şi prin explicaţii plauzibile care să furnizeze raţiunile, cauzele, motivele sau ocaziile reale ale unei conduite, ale unei practici, ale unei acţiuni individuale sau colective" (vezi 1, p. 54).

Întrebările factuale sunt completate - printr-un statut **opus** - de întrebările "gramaticale" şi de resursele semanticii naturale de a ne oferi posibilitatea observării, descrierii şi înţelegerii fenomenelor sociale ca "**realităţi singulare**".

În plan strict factual, limbajul acţiunii nu ne spune ceea ce este esenţial. "Gramatica este cea care ne spune **care** este **tipul de obiect** care reprezintă ceva"

(Wittgenstein, 1961) întrucât gramatica ne permite "să formăm propoziţii dotate cu sens şi susceptibilitatea de a fi adevărate sau false, fiind de partea **a ceea ce structureză reprezentarea** şi nu de partea celui reprezentat". Aplicarea **unor** reguli gramaticale favorizează "emergenţa **acţiunilor** inteligibile şi descriptibile, observabile şi comunicabile", determinând totodată "forma pe care trebuie s-o ia individualizarea şi descrierea" acestor acţiuni (vezi 1, p.55). Gramatica "nu are de dat socoteală realităţii, întrucât ea este cea care-i permite configurarea, nesolicitând să fie fundamentată, justificată, corectată, ci pur şi simplu reconstituită, analizată etc. Când sociologia abordează **semantica naturală a acţiunii** dintr-un punct de vedere gramatical, află care este contribuţia acesteia la constituirea câmpului practic, adică la **configuraţia acţiunii** ca realitate fenomenală individualizată (vezi şi 55).

Problematica trecerii **de la factual la gramatical** preocupă analiştii sociologi de mai bine de jumătate de secol. ***Wright Mills*** este primul care - într-un studiu din 1940 - s-a referit la necesitatea **explicării acţiunii prin motive** "ca problemă de analiză gramaticală"!

Mai târziu, Goffman şi etnometodologii au supralicitat o asemenea temă iar **microsociologia** n-ar fi adesea decât înlocuirea anchetelor factuale prin "anchete gramaticale".[63]

Tratamentul gramatical al elementelor "semanticii acţiunii" diferă semnificativ **de simpla analiză conceptuală**, aşa cum este practicată aceasta în filosofia analitică, introducând aspecte privind "constituirea intersubiectivă a obiectivităţii şi inteligibilităţii", adică ceea ce în fenomenologie se numeşte "activitate organizată" sau "praxis operant" (vezi 1, p.56).

Trecerea de la **factual** la **gramatical** şi **limitele** acestui proces constituie o temă care ocupă un loc central în sociologia acţiunii. Transformările generate de această **trecere** pot fi privite într-o triplă perspectivă:

a) a **distincţiei** dintre factorul factual şi gramatical în cadrul teoriei **semanticii naturale a acţiunii** (potrivit lui *P. Ricoeur*)[64];
b) a **argumentelor** opuse **etnometodologilor**, care contestă validitatea punctului de vedere gramatical **în** analiza sociologică a acţiunii sociale şi deci pertinenţa soluţiilor respective;
c) a **diferenţei** existente în **concepţia caracterului social al acţiunii** generată, pe de o parte, de raportul factual cu semantica naturală a acţiunii şi pe de altă parte, de raportul gramatical cu aceeaşi semantică (vezi 1, p.56).

Aceste raporturi implică **ipoteza** "specificării unui limbaj al acţiunii". ***Ricoeur*** s-a bazat, în acest sens, pe analizele conceptuale destinate - în filosofia analitică - principalelor categorii întâlnite în descrierile acţiunii, adică în manierele "de a povesti", "de a justifica", "de a explica" sau "de a interpreta" o acţiune sau alta, inclusiv în "viaţa curentă". Acest limbaj - spune Ricoeur - are un "statut transcedental". **Cadrul conceptual** stabilit în acest context, **schemele de gândire** articulate sau elaborate şi "jocurile constitutive" prilejuite de aceste operaţii **definesc ceea ce este acţiunea** sau mai mult chiar **determină** ceea ce contează drept acţiune, atât în conversaţiile obişnuite, cât şi în descrierile empirice din ştiinţele sociale (vezi 1, p.57).

B. Sistemul conceptual al acţiunii (sau principalele noţiuni ale "limbajului specific acţiunii")

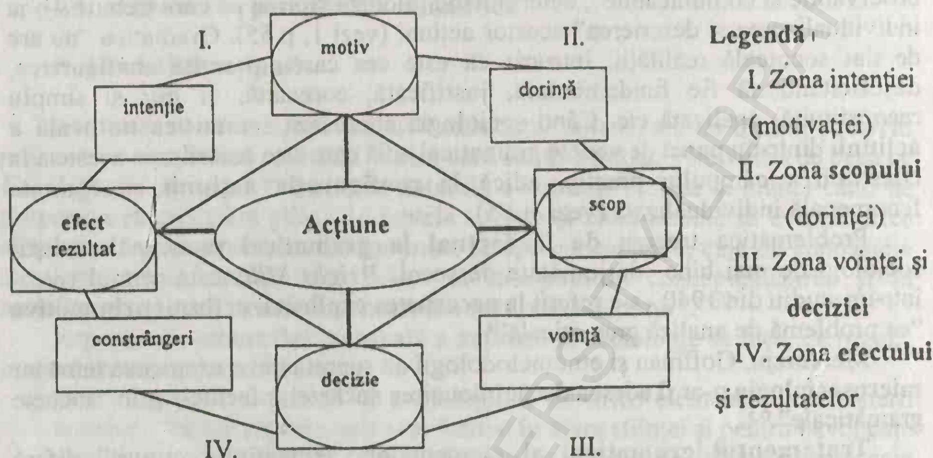

Fig. 46

Semnificativ este faptul că toate aceste **noţiuni** sunt **unite** în **sistem** sau - după expresia lui Ricoeur - sunt "organizate în reţea", manifestând **interacţiune** sau exprimând **interdependenţă şi intersemnificare** în aşa fel încât "a şti să te serveşti într-o manieră semnificativă şi adecvată de una dintre ele înseamnă a şti să te serveşti în aceeaşi manieră de întreaga reţea."[65]

Un asemenea **sistem conceptual** al acţiunii ne permite de a configura **acţiunea-răspuns** la probleme sau întrebări specifice, cum ar fi: **Cine** acţionează ?; **Ce** a făcut ?; **De ce** a acţionat ?; **Cum** a acţionat ?; **În ce circumstanţe** a acţionat ? şi, în fine, **Cu ce efecte** sau rezultate ? Aceste şase întrebări constituie, ele însele, un **sistem închegat** de elemente, în aşa fel încât a răspunde la una dintre ele **implică** răspunsuri **"inter-semnificante"** la celelalte întrebări. Noţiunile de agent sau acţiune se formează în funcţie **de întreaga reţea** a conceptelor şi problemelor **semanticii naturale a acţiunii.** Ricoeur a dezvoltat ideea interdependentei dintre toate componentele sistemului acţiunii, criticând poziţia filosofiei analitice de a pune accentul doar pe două dintre cele şase întrebări (**Ce** ? şi **De ce** ? s-a acţionat), subapreciind mai ales **subiectul** acţiunii.

Reţeaua conceptuală şi sistemele de probleme **ale semanticii naturale** - despre care s-a vorbit până acum - ajută atât la înţelegerea acţiunilor singulare cât şi la elaborarea **teoriilor generale ale acţiunii.** Acestea din urmă constituie "un mod de a răspunde la întrebarea **de ce** ?, atunci când aceasta vizează nu atât subiectul acţiunilor singulare, **ci** îndeosebi mecanismele sau **procesele de realizare** a acţiunilor cu caracter regulat, standardizat şi concordant de către indivizi şi colectivităţi umane (vezi 1, p. 59).

Perceperea "reprezentaţionistă" a semanticii naturale a acţiunii sugerează utilizarea categoriilor acesteia **ca bază** pentru o **teorie spontană** a acţiunii, teorie care ar viza "intenţiile şi motivele, definirea scopului şi alegerea raţională a mijloacelor, deliberările sau ghidajul comportamentelor de către stări interne" (vezi 1, p. 59). Conceptele "discursului acţiunii" sunt considerate, în acest caz, mai curând "reprezentări ale unor entităţi sau ale unor procese ale lumii reale sau expresii ale unor **experienţe de acţiune**" practică, decât scheme de natură kantiană sau elemente generale de construcţie a obiectivităţii (vezi şi 1, p. 59).

Nu avem de-a face, totuşi, cu o **"folk" teorie** a acţiunii, ci cu o formă teoretică favorizată de analiza **reţelei conceptuale** a semanticii naturale şi de diferitele percepţii ale noţiunilor şi/sau limbajului acţiunii influenţate, la rândul lor, de credinţele şi formele de comunicare specifice comunităţii sociale sau grupurilor umane implicate. Este vorba de un fel de mitologie vehiculată prin limbaj sau - cum scrie *Wittgenstein* - "în limbajul nostru este depozitată o întreagă mitologie."[66]

Statutul "transcedental" al semanticii naturale a acţiunii, despre care vorbeşte Ricśur, deschide calea spre o **concepţie hermeneutică** a **limbajului** şi spre o dimensiune lingvistică a explicaţiei. În această perspectivă "semantica acţiunii nu este pur şi simplu **un stoc de resurse** (girate de o **gramatică**) pentru a descrie şi explica o anumită realitate. Ca orice limbaj, această semantică **specifică** are o dimensiune **expresivă** şi **constitutivă** (vezi şi 1, p.60).

În teoria acţiunii formulată de *Talcott Parsons*, mecanismul formării agenţilor, a motivaţiilor şi conduitelor este dublu:

- **instituţionalizarea sistemelor de valori** şi
- **interiorizarea** modelelor comune ale orientărilor de valoare în procesul formării personalităţii şi al socializării umane.

Societatea acţionează ca un "operativ" al orientărilor subiective şi al motivaţiilor, mai ales prin **inculcarea** valorilor şi normelor morale. "Aceste valori şi norme interiorizate sunt tocmai cele care operează ca **determinante** ale acţiunii (determinism normativ)", constituind elemente ale unei **teorii "naturale" a acţiunii.**

Ideea principală este, în acest context, ideea raportării **obiectivităţii** acţiunii la **subiectivitatea agentului** şi a înscrierii acestora într-o "activitate organizată".[67]

În perspectiva interdependenţei şi sistemului de concepte al semanticii naturale, "ancheta gramaticală" impune perceperea acţiunii în **totalitatea ei** (atât **discursul**, cât şi realizarea faptică a acţiunii).

Utilizarea **spontană** a semanticii naturale a acţiunii în analizele sociologice **nu înseamnă** că descrierile şi explicaţiile specifice **ştiinţei** au fost coborâte - în plan epistemic - la nivelul **comun** al actorilor sociali, adică la nivelul explicativ ce decurge din "interacţiunile comunicative" ale vieţii obişnuite (vezi 1, p.63). Raportul dintre ancheta **factuală** şi "ancheta gramaticală" este în fapt raportul dintre obiectivitatea, inteligibilitatea şi observabilitatea **acţiunilor singulare** şi **rolul constitutiv** al limbajului acţiunii. În felul acesta se poate întâlni confuzia din domeniul "resurselor cunoaşterii" şi tendinţa de a ignora funcţiile

constitutive ale **rețelei conceptuale** a limbajului acțiunii (vezi 1, p.63). Nu este vorba, în acest context, de substituirea limbajului teleologic și intențional al acțiunii cu un limbaj "neutru" - de tip behaviorist, fizicalist sau funcționalist presupus a fi mai capabil de a explica acțiunea și de a sugera procesele și mecanismele ei reale, ci de problematizarea - în plan sociologic - a "câmpului practic" de construcție socială prin activitățile și resursele agenților sociali materializate atât în descrieri factuale, cât și în structuri simbolice și conceptuale (vezi și 1, p.64). Transformarea **obiectivității** sociale **a acțiunii**, în prejudecată face - potrivit lui *Merleau Ponty* - ca **percepția** să se uite pe sine "ca fapt și ca percepție", adică să se uite ca "activitate organizată" și, deci, constitutivă[68]. Depășirea acestei prejudecăți, adică a considerării universului în sine, independent de orice percepție și de orice limbaj, face posibilă depășirea perceperii acțiunilor umane drept "simple **date** imediate". În fapt, **acțiunile** sociale încorporează "acte configurante", adică acte care **dau formă** temelor vizate. Obiectivitatea și inteligibilitatea acțiunilor sunt, astfel, **mijlocite** și concretizate - în practica socială prin procedee și forme **simbolice**.

Se impune, astfel, să raportăm **obiectivitatea acțiunii**, **subiectivitatea agentului** social respectiv și **înscrierea lor socială** la o "activitate organizată" - cum scrie *Merleau-Ponty* -, activitate exprimată în termenii semanticii naturale (care oferă sociologiei perspectiva depășirii analizei factuale) (vezi și 1, p.66).

Scopul unei analize de **tip gramatical** este de a descrie și explica operațiile și resursele în baza cărora sunt constituite, într-o manieră interdependentă:

- **obiectivitatea acțiunii** - ca acțiune determinată și voluntară;
- **subiectivitatea agentului** social - ca actor conștient și responsabil;
- **caracterul social** al termenilor implicați, adică înscrierea lor într-o ordine socială etc.

Construcția acestor **dimensiuni** este un **proces unitar** în măsura în care - așa cum arată *Ricoeur* - răspunsurile la diferite întrebări asupra **acțiunii** se presupun reciproc: a răspunde la întrebarea **de ce**, înseamnă a răspunde, de asemenea, la întrebările **cine** și **ce**. În această perspectivă înseamnă că **acțiunea în totalitatea** ei este supusă unei anchete gramaticale (vezi 1, p.66). O asemenea anchetă nu poate însă concura **semantica naturală** în ceea ce privește studiul acțiunilor **individual-singulare** și construirea unei **explicații teoretice** privind regularitățile comportamentelor umane. Aceasta are la origine **motivația** acțiunilor și a conduitelor, atât în perspectiva unei abordări **factuale**, cât și a unei abordări **gramaticale** a semanticii naturale. **Motivele** sunt - potrivit lui *Wright Mills* - mai ales "termenii prin care actorii sociali procedează la interpretarea propriilor lor conduite" decât "elementele fixe" ale personalității.[69] Sociologul american recomandă, în acest sens, distincția dintre două tipuri de analiză-explicații:

I. a motivațiilor considerate drept resorturi **subiective** ale acțiunii sau conduitelor;
II. a proceselor **de limbaj** - așa cum se manifestă acestea în conduitele obișnuite - care evocă **motive** verificabile în situații sociale precise.

Se sugerează, astfel, că **explicația acțiunilor prin motive** nu se reduce la o descriere a experienței acțiunii. În loc de a interpreta acțiunea prin manifetările externe ale elementelor **subiective** interne individului este mai adecvat să avem

în vedere mai întâi faptul că **motivele şi acţiunea** îşi au originea în **aceeaşi situaţie** a subiectului (individului) şi, în al doilea rând, că unor **situaţii tipice** le corespund "motive gramaticale" (forme de limbaj, vocabular) asemănătoare. Motivele care sunt utilizate pentru a justifica sau a critica o **acţiune**, leagă această acţiune în modul cel mai precis de **situaţia** acesteia şi **integrează** acţiunea unui om ca acţiunea altuia, aliniind astfel **conduitele umane** la normele sociale (vezi 9, p.903). *Wright Mills* dezvoltă ideea că studiul motivelor unei acţiuni este, astfel, ghidat de ceea ce am numi "**vocabularul motivelor**" (sau motivaţional) asociat tipurilor de situaţii şi acţiuni. **Sistemele de motive** specifice derivă - arată sociologul american - din constelaţiile tipice de motive care sunt **socialmente** legate de **clase specifice** de acţiuni. **Explicaţia** "îşi depăşeşte limitele" atunci când atribuie actorilor **motive** care nu-şi au originea în vocabularul lor. "Singura sursă a **terminologiei** motivelor o constituie **vocabularul** motivelor în mod efectiv şi obişnuit 'verbalizat' de către actorii respectivi în situaţii specifice" (vezi 9, p. 910).

Unii analişti au "socializat" încă şi mai mult motivele acţiunilor umane, îndeosebi sub influenţa etnometodologiei.[70]

Blum şi McHugh au încercat, în acest context, să propună o alternativă la concepţiile convenţionaliste constând în "a **furniza motivele**" - ca metodă publică de dotare a acţiunii explicate cu argumente pentru a fi recunoscută drept un tip obişnuit, normal de acţiune. Altfel spus, este o metodă de socializare a conduitelor concrete (prin **atribuirea** unei identităţi de acţiune socială şi prin generalizare) sau de punere **în raporturi anumite activităţi** specifice cu anumite **tipuri de persoane**.

Se ajunge, astfel, la ideea că în măsura în care operăm cu **motive** avem de-a face mai puţin cu situaţii individuale, evenimente subiective sau cu "procese de formare **internă** a acţiunii" decât cu o **gramatică** "pentru ą construi în manieră intersubiectivă individualitatea şi socialitatea acţiunilor şi a agenţilor acestora" (vezi 1, p. 69). Acest punct de vedere se apropie de cel al lui ***Paul Ricoeur*** despre statutul "transcedental" al **reţelei conceptuale** a acţiunii şi despre caracterul **constitutiv** - realizat în mod **intersubiectiv** - al procesului în care se întâlnesc sau se regăsesc în mod integrat **acţiunile** şi **agenţii** lor.

Ipoteza directoare rezultată din aceste analize este că "acţiunea produce propria observabilitate şi descriptibilitate" (vezi 1, p.70). **Perspectiva gramaticală** schiţată de etnometodologi, în acest sens, cuprinde următoarele patru elemente:

a) Primul element se referă la **activitatea socială de constituire intersubiectivă** a obiectivităţii acţiunii cu **ajutorul schemei conceptuale a limbajului** acţiunii respective. Acest proces trebuie să constituie obiectul proriuzis al analizelor sociologice. Dacă "ancheta gramaticală" nu intră "în jocul" explicaţiilor teleologice sau cauzale ale acţiunilor şi conduitelor şi dacă nu vizează intenţiile şi motivele agenţilor sociali respectivi este pentru fapul că aceste operaţii sugerează tocmai practicile sociale care configurează obiectivitatea acţiunilor, practici care - împreună cu agenţii lor - nu constituie realităţi **în sine**, "prime entităţi", ci **factori constitutivi** ai realităţii;

b) **Sensul acţiunii** nu-şi are originea în subiectivitatea individului nici în **situaţia contextuală** sau istorică ci este asamblat în mod **intersubiectiv** - într-o

manieră pur procedurală - începând cu **semnificaţiile publice** deja date prin **formele simbolice**. Agenţii îşi însuşesc sensul astfel construit ca "sens încarnat" care orientează realizarea acţiunilor. "Acest act configurant, care se realizează cu cooperarea 'altuia', prezintă o dublă origine şi funcţie - de producţie şi de intercunoaştere" (vezi 1, p.71).

c) **Intenţionalitatea acţiunii** este, ea însăşi, un factor de propulsare a acesteia, nereducându-se la încorporarea unor simple "intenţii predefinite" ale unui agent. Proprietate a acţiunii, **intenţionalitatea** îşi cucereşte **determinarea** în procesul realizării publice a acţiunii, adică, în **desfăşurarea** acesteia unde acţiunea este înarmată cu ansamblul trăsăturilor caracteristice. Intenţionalitatea este **socială** într-o dublă perspectivă: 1) este mediatizată prin semnificaţii şi valori sociale şi printr-o **concepţie socială** asupra responsabilităţii; 2) în perspectiva **operaţională**, intenţionalitatea "pune la lucru" atât **cunoaşterea** de care dispune agentul, cât şi **competenţele practice** pentru care societatea constituie suportul sau obiectul vizat.

d) Efectele nu sunt nici descrieri ale experienţei acţiunii, nici reprezentări ale stărilor interne care au animat sau motivat agenţii. **Obiectivitatea** unei acţiuni presupune o **fenomenalizare**, adică un act de configurare care prezintă această acţiune drept **realitate sensibilă**. **Limbajul** participă, de asemenea, la această fenomenalizare permiţând de "a vedea" sau o anumită acţiune determinantă.

Conferindu-se o individualitate acţiunii, se încorporeză totodată o **conceptualitate** şi un **vocabular determinat**. Prin aceasta se stabileşte un **spaţiu semantic** – constitutiv pentru acţiunea vizată - spaţiu care urmează a fi explicat, interpretat sau justificat. De exemplu: o anumită **acţiune colectivă** - poate fi identificată – datorită manifestării şi desfăşurării ei concrete – a fi o intervenţie în spirijinul unei **familii sărace** cu copii mulţi. Producerea şi recunoaşterea acestei acţiuni ca fiind ceea ce se pretinde şi nu altceva determină schema descrierii şi a explicaţiei acţiunii repective, furnizând o **conceptualitate** adecvată, "vocabularul motivelor" şi limbajul necesar. În acest fel acţiunea devine comunicabilă, descriptibilă şi explicabilă în termenii unei **reţele conceptuale** şi ai unui **vocabular instituit** (cuprinzând raţiuni tipice de a acţiona) – cele ale **intervenţiei** în familie – reţea şi vocabular care-şi au originea, ele însele, în sistemul categoriilor, distincţiilor şi noţiunilor **contextului comunitar** respectiv. A spune despre o acţiune că **realizarea** ei o face observabilă şi descriptibilă implică punerea "în mişcare" a unui **vocabular specific** (concepte, motive, cadre narative etc.) în măsură să redea cât mai exact acţiunea, vocabularul legat prin raporturi interne sau gramaticale de tipul respectiv de acţiune. Aşa se explică de ce o **acţiune intersubiectiv inteligibilă** se poate auto-descrie (vezi şi 1, p.72).

Unitatea acţiunii şi limbajului – în sensul că-şi aparţin reciproc – sugerează faptul că nici **explicaţia intenţională şi teleologică** nu se raportează la propriul **obiect** (de explicat) ca la o realitate independentă, separată, determinată în sine. Raportul dintre **obiectul acţiunii** şi **explicaţia** acestuia nu poate fi conceput în termeni **de corespondenţă** (ca între adevăr şi realitate) animat de grija pentru realizarea unei descrieri adevărate şi de accesul la "cauzele reale" ale acţiunii. În fapt, trebuie să privim acţiunea, configuraţia, realizarea şi

efectele ca pe **un fenomen global**. Acestea sunt, mai întâi, practici comunicative care contribuie la elaborarea acţiunilor şi a circumstanţelor lor. În calitatea lor de **practici sociale** sunt guvernate de **reguli** şi presupun anumite **metode** şi constituie "ceea ce a avut loc în fapt **ca acţiune**. În consecinţă, ancheta gramaticală trebuie să vizeze **realizarea** acţiunii, **producerea** descriptibilităţii acesteia şi descrierile, justificările sau explicaţiile efective (ale acţiunii) ca fiind dependente de acelaşi **praxis**" (vezi 1, p.73). În acest context, regulile şi cauzele acţiunii sunt atât de legate de **situaţia** acesteia şi "încarnate" **în acţiunea concretă** încât sunt **iremediabil pierdute** odată acţiunea încheiată şi deci inaccesibile pentru o analiză ulterioară. **Sensul** şi **raţiunile** nu sunt decât expresia **situaţiei** în care are loc **explicaţia** acţiunii. De aici se deduce că explicaţiile şi efectele nu sunt decât **pure raţionalizări**, adică predicţii de raţiuni **a posteriori** care n-au decât raporturi extrem de slabe cu **raţiunile "reale"** ale acţiunii. Propunând o poziţie sceptică privind **intenţiile şi motivele** – în caliatea acestora de **lucruri reale** (ca la Durkheim) şi de resorturi sau **factori de orientare** în mâna **agenţilor** atunci când aceştia acţionează – perspectiva gramaticală sugerează "imposibilitatea principială" de a accede la aceste raţiuni "reale" în sensul atribuit acestora de **agentul social** în timpul acţiunii sale (ibidem p.73).

Critica nu este îndreptată împotriva explicaţiei intenţionale şi teleologice în **general**, ci împotriva absolutizării sau extinderii excesive a "argumentelor individuale" (scopuri, motive, condiţii concrete). Chiar şi etnometodologii apelează la asemenea elemente (intenţiile agenţilor etc.) atunci când se referă la **acţiuni singulare**. "Dacă sociologii îşi interzic asemenea operaţii, nu mai este posibilă o sociologie a acţiunii, întrucât, dacă aceste operaţii sunt suspendate, **acţiunea** în calitate de **obiect** se evaporă. Apoi, ceea ce este fundamental, ceea ce asigură **inteligibilitatea** acţiunilor este **raţionalitatea înlănţuirilor** orientărilor sau a motivaţiilor şi a actelor individuale" (vezi 1, p.73).

În ansamblul lor, accentele puse de **etnometodologi** pe caracterul public şi **intersubiectiv** al inteligibilităţii acţiunii, pe natura **socială** a spiritului şi a conduitei **individuale**, pe caracterul sensibil al **sensului** şi al ordinii sociale **trădează** aşa cum constată şi ***L. Quéré*** – un "behaviorism hotărât". Este vorba îndeosebi de respingerea limbajului **natural** al acţiunii în favoarea unei analize gramaticale a "activităţii de configurare" a **câmpului practic** în care se desfăşoară acţiunea, poziţie care este consecinţă atât a "behaviorismului etnometodologic", cât şi a altor caracteristici (anti-psihologism etc.) (vezi şi 1, p.74).

Teoria acţiunii în perspectiva etnometodologilor este criticată şi din alte puncte de vedere, dintre care se detaşează refuzul acestora de a accepta "**teoria intenţionalistă a semnificaţiei**". Altfel spus, etnometodologii neagă – în plan metodologic – rolul **intenţiei subiectului** ca termen semnificativ al limbajului descrierii acţiunii. "Prin **teoria intenţionalistă a semnificaţiei** – scrie *L. Quéré* – înţeleg o teorie care raportează **semnificaţia acţiunilor** şi a **cuvintelor** la **intenţiile** informative sau comunicative ale actorilor, la voinţa lor de a spune sau de a se face acceptate drept **situaţii** însoţind şi ghidând acţiunea" (vezi 1, p.74). O asemenea **ontologie** şi o asemenea epistemologie – scrie acelaşi sociolog – face loc totuşi cu greu ideii unei anchete gramaticale aşa cum a fost deja

prezentată întrucât posibiliataea acestui tip de anchetă apare printr-o **schimbare** necesară în teoria **existenţei** şi a **cunoaşterii**. Ontologia care dă sens unei anchete gramaticale pune accentul pe **fenomenalitatea** acţiunii, pe constituirea **intersubiectivă** a **obiectivităţii** şi a **inteligibilităţii** acesteia, pe ceea ce mediază între **formele simbolice** şi determinările acţiunilor unei colectivităţi. Primatul acordat **ideei de activitate** sau de **praxis** – dar nu **praxis infra-intenţional** – articulat pe **reflexie** caracterizează în esenţă o asemenea ontologie.

În plan epistemic, problema nu este cea a substituirii **limbajului natural-obişnuit** printr-un **limbaj "neutru"**, ci a găsirii unui **limbaj de descriere** pentru a reda activitatea configurantă, existenţa **câmpului practic** al acţiunii, cu logica şi cu dinamica sa proprie (vezi 1, p.76).

1.5. TEORIA ÎNGRIJIRII

În sistemul „teoriilor specifice", **teoria îngrijirii** ocupă locul principal, fiind în imediata apropiere a obiectivului fundamental al sistemului de asistenţă socială. Sunt semnificative, în acest sens, opiniile lui *Jim Black* despre **conţinutul asistenţei sociale** şi despre caracteristicile muncii „lucrătorului social":

a) Asistentul social este o persoană care încearcă să ajute pe cineva care are o problemă şi care nu se poate ajuta singur!

b) Serviciul de asistenţă socială acordă un prim ajutor şi aduce mai ales uşurare şi alinare clienţilor în problemele lor, fără a reuşi întotdeauna să le şi rezolve;

c) Asistentul social încearcă să ajute clientul să facă faţă cât mai bine problemei pe care o are şi să-l scoată cât mai repede în afara acesteia;

d) Asistentul social este - în termeni foarte simpli - cel care ajută pe „ceilalţi" suportând mediul în care se află şi încercând să-l schimbe;

e) Singurul lucru pe care îl poate face uneori asistentul social este să înţeleagă şi să participe, alături de client, la viaţa nenorocită a acestuia etc.

Termenul de **îngrijire** este restrictiv şi mult prea tehnic (empiric şi operaţional) la origine, dar a reuşit să-şi diversifice conotaţiile îndeosebi în practica asistenţei şi protecţiei sociale. Dacă în limbajul comun **întreţinerea** a rămas un cuvânt oarecare, în limbajul specializat al asistentului social acesta a devenit un concept care - potrivit epistemologiei sociale - trebuie supus regulilor şi operaţiilor sistemului iniţial de concepte înainte de a fi aplicat în practica de teren.[71]

Tipurile sau modelele de îngrijire nu sunt statice, nici pesimiste - în ciuda dificultăţilor muncii sociale - şi nici limitate în ceea ce priveşte potenţialul lor de intervenţie şi ajutor, în ciuda lipsei de resurse, mai ales materiale. Asistentul social trebuie să fie întotdeauna optimist indiferent de condiţii - şi, mai mult, trebuie să transfere clientului o stare optimistă, faţă de care îngrijirea nu ar avea sens şi, în final, nu ar avea nici o eficienţă. Optimismul asistentului social şi încrederea în utilitatea şi în necesitatea muncii pe care o desfăşoară fac parte - putem spune - din statusul profesional al acestuia.

Reflectând sintetic şi nuanţat relaţiile dintre asistentul social, client şi agenţie într-o perspectivă sistemică, de interdependenţă funcţională, teoria

îngrijirii se prezintă drept **teorie centrală a domeniului**, implicând şi depăşind prin conotaţii şi semnificaţii, teoria schimbării.

În sensul acceptat şi practicat în asistenţa socială, îngrijirea clientului nu presupune imperativ schimbarea personalităţii acestuia. „Dacă schimbarea are loc - scrie *Martin Davis* - aceasta se datorează mai curând destinului clientului şi nu efectului magic al muncii sale. A vorbi numai de terapie înseamnă în acelaşi timp a exagera puterea asistentului social şi a supraestima plasticitatea personalităţii clientului şi, totodată, a risca denigrarea adevăratelor funcţii de îngrijire care, luate în asamblul lor, caracterizează natura propriu-zisă a profesiei“.[72]

Îngrijirea socială este mult mai complexă, greu de delimitat şi, adesea, mult mai dificilă decât tratamentul sau îngrijirea medicală. Acestea nu pot fi nici confundate, nici izolate, datorită raporturilor complementare şi chiar de interdependenţă. Pentru ca munca asistentului social să dea rezultate trebuie ca beneficiarul-client - să nu aibă probleme strict medicale, intervenţia sau cooperarea medicului când este cazul - având prioritate. De asemenea, pentru ca munca medicului să dea rezultate optime, trebuie ca individul respectiv să nu aibă probleme social-familiale prea grave, ameliorarea acestora prin intervenţia asistentului social, când este cazul, fiind importantă, chiar şi necesară. Medicii de la spitalul „Sfânta Maria“ din Iaşi au constatat o ameliorare a stării sănătăţii pacienţilor şi o accelerare a vindecării maladiilor în perioadele de practică ale studenţilor-asistenţi sociali (de la Universitatea „Al. I. Cuza“) care - prin discuţiile cu pacienţii, interesul manifestat pentru problemele lor, înţelegerea situaţiei în care se află şi prin relaţiile afective stabilite - au modificat semnificativ **în bine** starea lor psihică generală. Asemenea intervenţii sunt cu atât mai necesare în cazul bătrânilor internaţi în spital, al copiilor şi adolescenţilor, al celor care, datorită vârstei, sau altor factori trec prin „perioade critice“ (cu un impact evident asupra „perspectivei medicale de vindecare).

Delimitând cât mai precis acţiunile de îngrijire de activităţile de monitorizare (sfătuire, supraveghere), asistentul social trebuie să deţină **un nivel adecvat de instruire** în domeniu, să cunoască **fundamentele teoretice** ale problemei şi să stăpânească **tehnicile de intervenţie** specifice cazului dat.

Dacă îngrijirea clientului constituie ţinta finală sau scopul urmărit, strategia de intervenţie constituie calea de a-l realiza. Conţinutul principal al îngrijirii îl constituie acţiunea practică în confruntare cu nevoile, temerile şi cu ansamblul stării de vulnerabilitate în care se află clientul, cei mai mari duşmani ai muncii fiind pasivitatea şi neglijenţa! Asistentul social se află între două extreme pe care trebuie să le evite: a nu face nimic sau, la fel de grav, a filosofa şi teoretiza prea mult propriul status, fără nici o acţiune, şi a-şi propune salvarea lumii de toate problemele ei, „salvarea“ clienţilor sau a familiilor din situaţiile în care se află (ceea ce, evident, nu pot face nici singuri şi nici cu ceilalţi actori sociali, obiectivul fiind mai mult teoretic).

Iată de ce asistentul social trebuie să înţeleagă cât mai bine conceptul de îngrijire, dimensiunile, variabilele, indicatorii şi itemii acestuia, în vederea traducerii lui practice, într-o perspectivă teoretic-empirică funcţională.

Teoria îngrijirii vizează atât individul în situaţia de risc şi familia din care face parte, cât şi mediul social degradat sau în curs de degradare, grupul-

problemă, comunitatea sau colectivitatea umană marginalizată, presupunând implicarea asistentului social în programe și acțiuni practice, folosind ansamblul abilităților, deprinderilor și aptitudinilor de care dispune.[73]

Munca asistentului social trebuie să se înscrie organic, armonios, în sistemul îngrijirii, din persectiva diferiților actori:

a) a clientului (participare la îngrijire, auto-îngrijire);

b) a familiei (sau a grupului primar din care face parte ...);

c) a agenției specializate în domeniu;

d) a asistentului social propriu-zis, care monitorizează permanent ansamblul activităților de îngrijire;

e) a comunității locale și a factorilor instituționali locali, responsabili de funcționarea normală a societății „locale";

f) a societății globale.

Programele de îngrijire pot fi modeste în obiectivele lor, dar realizarea acestora poate genera efecte semnificative: pe termen scurt legitimează treptat, în funcție de ponderea și caracterul rezultatelor, munca asistenților sociali în fața opiniei publice, iar pe termen lung deschide calea spre o țintă mai îndepărtată, dar mai ambițioasă: conștientizarea înaltei priorități a ajutorului și îngrijirii interumane într-o societate normală.

Oameni și grupuri umane defavorizate, în suferință, care au avut și au nevoie de ajutor au existat întotdeauna, în toate epocile istorice, dar asistența socială ca sistem de îngrijire a apărut o dată cu societatea modernă, cu valorile și exigențele conștientizate ale vieții individuale și comunitare. Societatea și-a dat seama că o familie care nu poate oferi îngrijire adecvată membrilor ei trebuie ajutată, că o comunitate care are probleme sociale trebuie sfătuită, îndrumată și încurajată să le rezolve sau să le amelioreze consecințele și, în general, orice grup uman trebuie să acorde protecție atât propriilor membri, cât și tuturor celorlalți indivizi din vecinătate care au nevoie de sprijin.

Asistența socială a apărut, astfel, ca o activitate complementară, dar imperios necesară, pentru a compensa fie deficiențele sau neajunsurile diferitelor forme de îngrijire umană fie neglijența sau dezinteresul care se manifestă chiar și în cea mai democrată și mai umană dintre societăți față de proprii membrii și față de propriile colectivități umane.

Din momentul în care opinia publică, societatea globală și, mai ales, societatea civilă[74] au devenit conștiente de existența unor populații vulnerabile, marginalizate, nedreptățite sau defavorizate în raport cu ceilalți în confruntarea cu problemele și dificultățile vieții, interesul social - mai exact, al diferiților actori și factori umani - pentru protecția și îngrijirea celor care au nevoie de ajutor s-a impus în mod necesar.

Asistenții sociali sunt indispensabili în mediile sociale anomice, în care disfuncțiile s-au cronicizat, devianța de la normalitate a căpătat caracter epidemic și în care oamenii vulnerabili sunt copleșiți de ofensiva răului, violenței, a faptelor degradante, a relațiilor interumane ... inumane!

Îngrijirea umană presupune desigur o **intervenție calificată și sistemică**, adică implicarea unei serii întregi de profesioniști (sociologi, psihologi, medici, juriști etc.) organizați în echipe al căror organizator și dirijor este asistentul social!

Obiectivul fundamental al îngrijirii îl constituie asigurarea pe termen lung a independenţei clienţilor - în măsura în care este posibil - faţă de ofertele de ajutor ale celorlalţi. În această privinţă, îngrijirea umană nu trebuie să vizeze numai aspectele fizice-materiale imediate ale vieţii clienţilor - şi nu în primul acestea - ci mai curând însuşirea formelor, mijloacele, abilităţilor şi a stărilor psihice favorabile asigurării împlinirii aspiraţiilor prin forţe proprii şi pe termen lung. Asistenţa sau îngrijirea socială a persoanelor cu nevoi speciale nu trebuie să însemne transformarea acestora în pensionari definitivi ai instituţiei publice, ci trebuie să vizeze, cu prioritate, recuperarea lor socială şi profesională, deschizându-le calea spre un loc adecvat de activitate şi de viaţă normală (cei mai mulţi indivizi cu handicap sunt recuperabili profesional, chiar dacă vor trebui să-şi schimbe locul de muncă sau domeniul de activitate). Nu poate fi vorba de o adevărată protecţie sau îngrijire umană acolo unde nu se apără **demnitatea clientului,** iar aceasta nu se realizează decât în **condiţiile independenţei** - cel puţin relative, pe cât posibil - materiale şi afective faţă de ceilalţi (dacă nu faţă de familie, cel puţin faţă de societate).

În calitatea lor de **agenţi ai controlului social,**[75] asistenţii sociali trebuie să asigure o îngrijire specifică indivizilor defavorizaţi atât direct, cât şi prin menţinerea stabilităţii şi a unui climat comunitar (în cartiere, zone urbane marginalizate, medii sociale-problemă etc.) favorabile dezvoltării normale şi prosperităţii fiecărui cetăţean sau grup uman. În aceeaşi calitate, asistenţii sociali trebuie să prevină, să menţină sub observaţie sau să limiteze comportamentele deviante, excesele şi consecinţele acestora atât asupra individului, cât şi asupra societăţii. Problematica specifică devianţei şi delincvenţei, îndeosebi în rândul minorilor, impune o îngrijire specială a acestora şi, în consecinţă, o profesionalizare adecvată a „lucrătorilor sociali" care vor coopera cu ceilalţi actori implicaţi (poliţie, justiţie, peniteciare, autoritatea tutelară etc).[76] În fapt, fiecare asistent social şi chiar fiecare agenţie din domeniu trebuie să se specializeze în realizarea unei îngrijiri specifice, centrate pe un caz particular şi numai pe cazuri asemănătoare care solicită intervenţii, tehnici şi teorii foarte precise şi restrânse, dar şi foarte eficiente. Exemple: îngrijirea familiilor destrămate, a copiilor abandonaţi (inclusiv a „copiilor străzii", cerşetorilor, vagabonzilor, delincvenţilor, a bandelor de cartier etc.), a tinerilor şomeri (inclusiv a adolescenţilor „out-of-work"), a gospodinelor handicapate, a pacienţilor „bolnavi de convalescenţă", a foştilor deţinuţi (în perioada de „reinserţie socială" şi familială).

Asistenţii sociali trebuie să fie interesaţi de **ameliorarea condiţiilor de viaţă** a tuturor celor aflaţi în dificultate sau care nu pot face faţă fără ajutor problemelor pe care le au. Ei trebuie să depună toate eforturile pentru a menţine echilibrul social-uman în spaţiul social vizat, a stopa eventuala deteriorare a condiţiilor de viaţă sau a performanţelor individuale, a combate pesimismul, neîncrederea clientului (credinţa într-un declin inevitabil, într-un viitor care nu poate fi decât întunecat) şi a promova spiritul participativ, valorile şi relaţiile interumane.

Toate acestea fac parte din dimensiunile conceptului de îngrijire şi totodată din sistemul elementelor caracteristice teoriei specifice a îngrijirii umane. Cunoaşterea domeniului şi stabilirea acţiunilor de intervenţie nu pot fi realizate

fără o operaţionalizare a conceptului şi a teoriei îngrijirii.[77]

Pentru majoritatea oamenilor, **autoîngrijirea** constituie forma firească de garantare şi asigurare a condiţiilor normale de viaţă într-o societate care funcţionează normal. Pentru o minoritate umană însă, formată din indivizi sau grupuri marginalizate, dependente, vulnerabile sau defavorizate,[78] autoîngrijirea nu este posibilă şi de aceea protecţia comunitară şi asistenţa socială specializată devin indispensabile. Necesitatea îngrijirii, a ameliorării situaţiei în care se află asemenea grupuri sau minorităţi, constituie cheia de boltă a legitimităţii profesiei de asistent social.

Asistentul social este reprezentantul societăţii în aplicarea propriului sistem de îngrijire umană: în repartizarea resurselor alocate până la nivelul „clientului individualizat", în evaluarea cazurilor luate spre îngrijire şi exercitarea controlului soluţiilor şi eficienţei activităţilor finanţate şi, în fine, în dezvoltarea capacităţilor de autoîngrijire şi de reuşită individuală prin forţele proprii ale clientului.[79]

Gradul de îngrijire a celor ce au nevoie de ajutor constituie un barometru destul de sensibil al climatului social şi îndeosebi al gradului de libertate şi de justiţie socială asigurat oamenilor. „Ca un apostol de ultimă oră, asistentul social devine figura cheie a evoluţiei societăţii contemporane".[80]

Martin Davies considera că un program de instruire, de cercetare şi de profesionalizare experimentală poate fi elaborat sub presiunea problemelor din următoarele trei arii sociale:

a) grupul şi mediul familial;

b) copiii-problemă (creşterea şi îngrijirea lor);

c) problematica bătrânilor (vârsta a treia, „a patra" etc.).

A. Asistenţa socială a familiei

Asistenţa socială a familiei şi asigurarea îngrijirii membrilor grupului familial care au nevoie, constituie atât forma cea mai veche, tradiţională, a serviciului social, cât şi cea mai importantă activitate în acest domeniu. Atunci când nu vor mai fi familii-problemă (destrămate, carenţate afectiv sau material, violentate sau tensionate prin imixtiunea sau ofensiva relelor sociale etc.), atunci nu vor mai fi, putem spune, nici copii-problemă, nici bătrâni izolaţi şi nici alţi indivizi vulnerabili (cu handicap, dependenţi de alcool sau drog etc.) care să fie total lipsiţi de cea mai importantă protecţie – cea familială.

Lucrurile sunt, desigur, mai complicate, dificultăţile care stau în calea muncii asistentului social cu familia problemă sau cu diferiţi membri ai acesteia sunt numeroase şi adesea insurmontabile (rezistenţa familiei la schimbare, ambivalenţa opiniilor şi comportamentelor în interiorul familiei, refuzul părţilor de a accepta contactul cu proprii copii şi interviurile cu asistenţii sociali, ignorarea regulilor şi valorilor prescrise etc.). Existenţa, într-o familie, a unui membru handicapat generează - aşa cum arată experienţa - consecinţe foarte grave, pe care asistentul social nu le poate ignora: modifică ansamblul vieţii interne a familiei, favorizează izolarea treptată a familiei în mediul social înconjurător (jena sau ruşinea de a se afla într-o asemenea situaţie influenţează negativ relaţiile cu prietenii, cu vecinii, chiar cu rudele), reduce semnificativ

timpul liber al celorlalţi membri ai familiei, schimbă stilul de viaţă şi programul activităţilor în sânul familiei, blochează sau cel puţin afectează cariera social-profesională a familiei, determină agravarea problemelor financiare şi gospodăreşti ale familiei etc. Chiar dacă nu trec prin crize acute, familiile cu membri handicapaţi se află sub presiunea unei ameninţări pe termen lung şi a unor probleme gospodăreşti-manageriale cronice (cineva din familie trebuie să se ocupe permanent de persoana handicapată, aceasta din urmă vrea să fie ascultată, „să simtă" interesul celorlaţi, să fie ajutată etc.).

B. Creşterea şi îngrijirea copiilor în familia de origine

Creşterea şi îngrijirea copiilor în familia de origine (de preferinţă) sau în afara acesteia, în familii-substitut sau în diferite instituţii publice (când altfel nu se poate, adică „în ultimă instanţă") constituie obiectivul principal din lista de priorităţi a sistemului de asistenţă socială. După mai multe decenii de experimentări, s-a ajuns la concluzia că cel mai bine pregătit pentru viaţa de adult este copilul crescut de proprii părinţi, alături de fraţi şi surori în acelaşi mediu familial. În afara familiei natale, copilul este de regulă, nefericit, discriminat (sau, cel puţin, are acest sentiment) şi incapabil să se ataşeze[81] sau să se stabilească.

Asigurarea creşterii[82] normale a copiilor constituie prima etapă strategică a sistemului de îngrijire umană - domeniu mult mai complex, diversificat şi nuanţat, datorită multiplelor cazuri concrete de copii şi, în general, de indivizi care au nevoie de ajutor, de protecţie şi de îngrijire (sunt foarte semnificative cazurile copiilor abuzaţi - fizic, psihic, sexual etc. - şi ale adulţilor dependenţi - de alcool, drog, tabac etc. a căror existenţă firească depinde în esenţă de sprijinul celorlalţi). Selecţia familiilor-substitut (de creştere, adopţie etc.) sau recrutarea **părinţilor-foster** pentru plasamentul copiilor-problemă constituie o sarcină de cea mai mare importanţă pentru asistenţii sociali. Se poate vorbi de un întreg program şi de o adevărată metodologie în această privinţă, care poate cuprinde:

a) mediatizarea obiectivelor umărite printr-o publicitate adecvată şi chiar prin tehnici de marketing;

b) pregătirea „părinţilor-foster" (a "familiei crescătoare, de întreţinere") care să suplinească, pe cât posibil, lipsa adevăraţilor părinţi, pregătire care trebuie să cuprindă un adevărat program de instruire din care nu pot lipsi următoarele elemente :

1. cunoştinţele de bază de care au nevoie „părinţii-foster";
2. situaţiile care pot apărea în procesul creşterii (fapte surpriză, evenimente mai rare care ar putea şoca noii părinţi) despre care familia-substitut trebuie să ia cunoştinţă;
3. formele de dezvoltare a auto-conştientizării participanţilor la noua lor activitate privind responsabilitaţile pe care şi le asumă, eventualele riscuri şi tehnicile de rezolvare;
4. principiile unei bune îngrijiri practice a copiilor;
5. munca în grup şi cooperarea cu alţi „părinţi-foster";
6. mijloace de stimulare a autoeducaţiei permanente etc.[83]

c) sprijinirea de către stat şi de către agenţii private a „familiilor foster" pe

toată durata plasamentului de care beneficiază un copil, pentru ca exigenţele creşterii şi ale îngrijiri acestuia să fie realizate în condiţii optime. Familiile-foster (de întreţinere) au nevoie de asistenţă socială - de ajutor material, monitorial, de management etc. - tocmai pentru a fi în măsură să asigure o întreţinere[84] o creştere şi în esenţă, o îngrijire adecvată a copiilor adoptaţi, „semi-adoptaţi" sau acceptaţi în interiorul ei. Funcţia „familiei-foster" este, de regulă, temporară deoarece după un timp copilul încredinţat spre creştere va fi preluat fie de familia de origine (dacă există şi dacă ... acceptă), fie de stat (prin una din instituţiile publice adecvate), fie de agenţii private (la intervenţia unor agenţi voluntari).

Este necesar de menţionat faptul că, paralel cu „familia-foster" (de „întreţinere" sau creştere), funcţionează sau după caz, poate funcţiona în relaţie directă cu copilul aflat în plasament, şi familia de origine a acestuia (factor de ataşament, în situaţia dată).[85] În aparenţă, o asemenea împrejurare este ambivalentă (copilul are două serii de părinţi, cu atracţii diferite, adesea cu comportamente distincte, generând „deruta beneficiarului" ...), dar în fapt funcţiile celor două familii sunt **complementare** - prima punând accentul pe **îngrijirea materială şi educaţională**, a doua punând accentul pe **îngrijirea afectivă**, de identificare şi individualizare familial-comunitară, cu un impact şi o importanţă covârşitoare pe termen lung (copilul devenit adult va sancţiona aspru minciuna, cu atât mai mult în ceea ce priveşte propria identitate sau origine).[86]

Sistemul conceptual al teoriei îngrijirii poate lua forma ipotetică de mai jos:

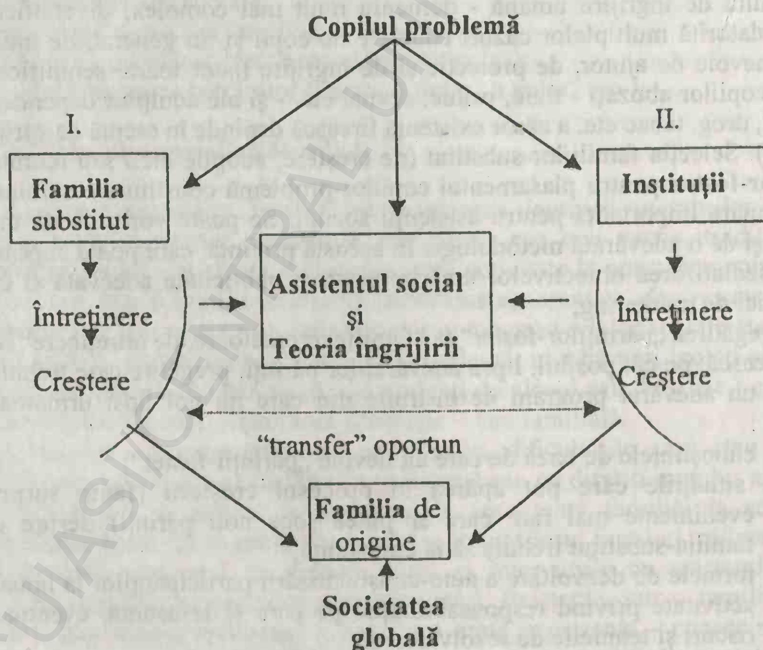

Fig. 48 Paradigma teoriei "îngrijirii umane"

În întreg procesul creşterii şi al îngrijirii, asistentul social trebuie să respecte drepturile şi interesele copilului, inclusiv cele patrimoniale, dreptul la decizie "în ce-l priveşte" personal, dreptul de a rămâne în „mediul de origine" (sat, oraş etc.).

Plasamentul familial[87] şi obiectivele acestuia trebuie să fie stabilite în comun de către asistentul, reprezentantul autorităţii tutelare, copilul în cauză, familia de origine şi „familia-foster", dacă o asemenea întrunire în situaţia cea mai fericită ar fi posibilă. În numeroase cazuri, familia naturală a copilului fie nu este cunoscută, fie nu răspunde chemării, ceea ce face ca destinul acestuia să fie hotărât în lipsa celor care i-au dat viaţă. Experienţa socială arată că după adopţie sau dupa efectuarea plasamentului familial, unele familii de origine sau numai unul dintre membrii ei îşi manifestă totuşi existenţa, solicitând chiar reintegrarea în drepturile părinteşti. Aceste situaţii solicită toate eforturile, toate cunoştinţele şi întreaga competenţă şi experienţă achiziţionate de asistentul social pentru a rezolva în **interesul copilului** diferitele probleme şi aspecte ale „noului context" în care se află acesta.

C. Îngrijirea persoanelor în vârstă

Vârstnicii constituie cel mai numeros grup social care - datorită vulnerabilităţii şi „stării de dependenţă" în care ajung - are nevoie de protecţia celorlalţi, în primul rând de protecţia grupului familial din care fac parte, a comunităţii şi vecinătăţii umane şi, în ultimă instanţă, de **protecţia ansamblului social** (care trebuie să aloce, în acest sens, mijloacele financiare de care este nevoie). Problematica îngrijirii bătrânilor vizează nu atât creşterea ponderii acestora în ansamblul populaţiei (se vorbeşte tot mai mult de îmbătrânirea demografică sau de "creşterea speranţei de viaţă"), cât diversitatea şi particularităţile nevoilor şi exigenţelor persoanelor în vârstă şi, prin urmare, natura şi volumul tot mai mare de servicii speciale de care aceste persoane au nevoie.[88]

Cea mai bună şi eficientă îngrijire este - şi în cazul persoanelor în vârstă - **îngrijirea rezidenţială** (în propria lor familie) şi cea **comunitară** (adică în „mediul social de origine", între vecinii şi concetăţenii pe care îi cunosc şi cu care au trăit de-a lungul vremii). Există dificultăţi în asigurarea unei asemenea îngrijiri: familiile de origine s-au destrămat, copii s-au răspândit în diferitele părţi ale ţării, chiar dacă unii copii sunt aproape din punct de vedere geografic, spaţial, sunt în schimb foarte departe din punct de vedere afectiv-uman (îşi refuză proprii părinţi, îi internează în instituţii sau, pur şi simplu, îi dau afară din propriile lor locuinţe ... etc.), alte rude "au propriile lor probleme" şi - chiar dacă ar dori - nu se pot dedica unei asemenea activităţi, vecinii nu-şi asumă nici ei asemenea responsabilităţi etc.

Ancheta socială a asistentului social este, din acest punct de vedere, decisivă pentru soluţionarea cazurilor de acest fel şi pentru elaborarea unui program adecvat de intervenţie. Ajutorul sociai poate consta, de pildă, în:

a) servicii zilnice adecvate noilor persoane în vârstă (pe care ceilalţi membri ai familiei nu le pot face);

b) sprijin financiar şi chiar alimente;

c) consultații juridice și sfaturi medicale adecvate;

d) integrarea în activități de grup, reinserție socială etc.;

e) o ocrotire specială pentru vârstnicii aflați într-o stare de dependență accentuată care împovărează familia.[89]

Se manifestă, și în acest domeniu, ca și în cazul protecției, un conflict de autoritate între diferitele servicii, agenții și actori sociali implicați în asigurarea îngrijirii bătrânilor.[90] Cooperarea în echipă interdisciplinară era desigur absolut necesară pentru atingerea obiectivului fundamental. Pe această cale se pot organiza centre de zi pentru petrecerea timpului liber sau „cluburi-dejun" (cu funcții evident multiple) la inițiativa unor „voluntari de suflet" sau a unor „comunități inimoase", ale căror curaj și mărinimie sunt evidente.

Extinderea voluntariatului și a sponsorizării acțiunilor sau programelor de asistență socială depind, în mare măsură, de progresul social general, de creșterea peste necesitățile proprii a veniturilor populației și, nu în ultimul rând, de gradul de educație și cultură al fiecărui cetățean, al fiecărei comunități.

D. Teoria îngrijirii – nucleu al asistenței sociale

Teoria îngrijirii reprezintă pentru asistentul social **nucleul** statusului său în societate, oferindu-i astfel **câmpul de acțiune** cel mai reprezentativ și centrat pe problemele și exigențele fundamentale ale profesiei. Pregătindu-se pentru această muncă, asistentul social trebuie să fie în același timp sociolog, psiholog, antropolog, jurist, manager etc. chiar dacă va apela la sprijinul unei echipe interdisciplinare în diferite etape ale realizării programelor sociale stabilite. În calitate de consilier familial sau de sfătuitor al clientului, asistentul social trebuie să uzeze de tot talentul, de competența și experiența câștigate pentru a cuceri încrederea interlocutorului, trebuie să transmită afecțiune, grijă și căldură, să manifeste interes pentru client și să probeze autenticitate în tot ce spune și tot ce face. Orice client sancționează foarte aspru nesinceritatea, artificialitatea în relațiile directe, „arte-factul" sentimental sau „kitsch-ul afectiv", imixtiunea brutală în viața intimă, abuzul de încredere, ignorarea confidențialității informațiilor transferate în și prin relațiile interpersonale, încălcarea regulilor deontologice etc. - pe care chiar dacă nu le cunoaște cu exactitate (sistematic și în forma teoretizată) „le simte" cu o forță nebănuită și le exteriozează prin acte adesea foarte violente (abandonează dialogul, se închide în sine, revine la vechile comportamente, fuge din familie, refuză contactul cu asistentul social etc.). Toate acestea nu pot fi ignorate în practica asistenței sociale.

Concluziile unor analize - în cazul nostru privind teoria îngrijirii - pot fi cel mai bine prezentate în sinteze conceptual-paradigmatice a căror funcție este de a esențializa problematica vizată și, în plan practic, acțional, de a orienta (sau, mai exact, a ghida) elaborarea viitoarelor programe sociale, atât de cunoaștere și diagnostic, cât și de acțiune, intervenție și de schimbare socială.

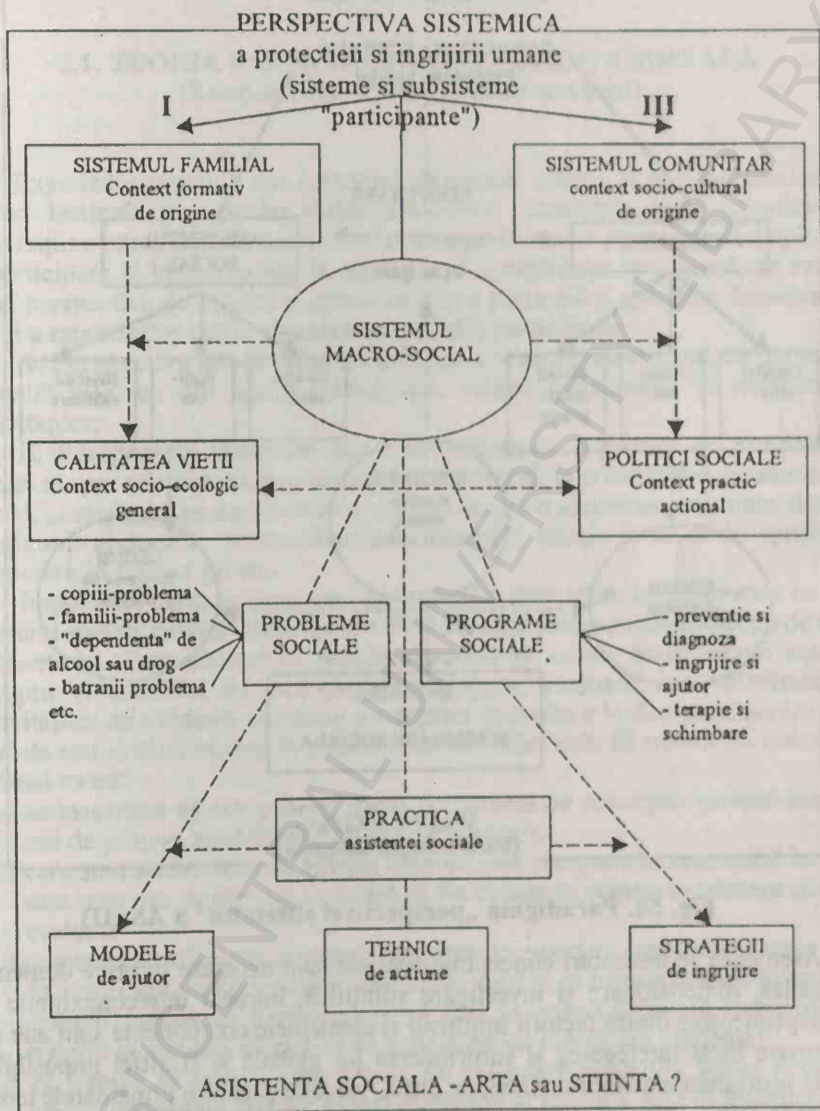

Fig.49. Paradigma „perspectivei sistemice" a AS (I)

Într-o altă perspectivă, mai puţin globală, problematica îngrijirii umane poate lua următoarea formă schematică, cu o funcţie evident ipotetică şi euristică:

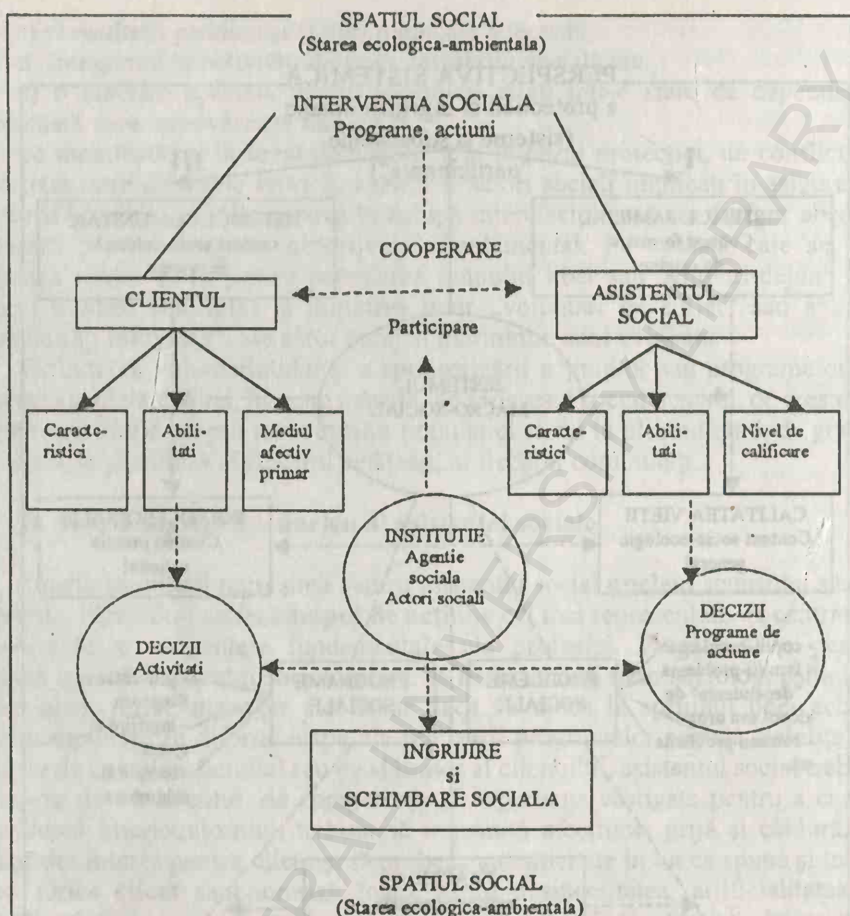

Fig. 50. Paradigma „perspectivei sistemice" a AS (II)

Asemenea reprezentări conceptual-spaţiale sunt necesare în orice domeniu de analiză, dimensionare şi investigare ştiinţifică, întrucât interconexiunile şi interdependenţele dintre factorii implicaţi şi elementele componente sunt atât de numeroase încât înţelegerea şi surprinderea lor globală ar fi altfel imposibilă. Aceste instrumente de lucru rămân, de altfel, valabile şi pentru următoarele teorii pe care le prezentăm mai departe.

V.2. TEORII SPECIFICE ŞI DE "RANG MEDIU"

2.1. TEORIA PARTICIPĂRII ÎN ASISTENŢA SOCIALĂ
(Relaţiile dintre client şi asistentul social)

Experienţa practică din domeniul protecţiei umane şi al programelor de ajutor destinate populaţiilor defavorizate sau vulnerabile arată că eficienţa activităţilor întreprinse în acest sens se găseşte în raport cu gradul de implicare şi participare al beneficiarilor la organizarea şi realizarea lor. Există, de aceea, două perspective de analiză şi apreciere atât a participării specifice domeniului, cât şi a raporturilor dintre sistemele sau părţile participante:

A. Perspectiva asistentului social asupra relaţiilor cu clientul, cu „obiectul muncii" sale, cu alţi agenţi participanţi, vizând structurarea şi ierarhizarea activităţilor;

B. Perspectiva clientului sau a beneficiarului acţiunilor de protecţie şi sprijin asupra relaţiilor sale cu ceilalţi participanţi şi, în primul rând, cu asistentul social, „imaginea" pe care şi-o face clientul despre o asemenea activitate, despre conţinutul ajutorului, personalitatea lucrătorului social, formele de sprijin şi cooperare în folosul lui etc.

Importante sunt, în acest caz, experienţele deja trăite în colaborare cu alţi asistenţi sociali, privind eficienţa sau efectele altor programe de protecţie de care a beneficiat. Este necesar ca asistentul social să acorde toată atenţia acestor imagini şi modului de percepere (înţelegere, evaluare sau valorizare) a activităţilor de asistenţă socială şi a relaţiilor dezvoltate în domeniu, pentru a-şi modela sau orienta munca în maniera cea mai adecvată. El trebuie să cunoască cât mai exact:

a) ce înseamnă **ajutor pentru client** (indiferent de concepţia general-socială sau de propria sa concepţie asupra problemei);
b) care sunt **activităţile de sprijin** care nu sunt receptate în conţinutul lor sau sunt respinse de client şi urmează să fie evitate în etapele următoare sau re-evaluate.
c) ce înseamnă **eficienţa** în propria activitate în raport cu aspiraţiile şi sistemele de valori sau tradiţiile proprii clientului vizat şi ce înseamnă eşec în această muncă? (asistentul social trebuie să aibă în vedere diferenţa dintre modul propriu şi maniera clientului de a diagnostica eşecul sau eficienţa);
d) ce trebuie să facă şi cum trebuie să procedeze asistentul social pentru a genera un **impact pozitiv** asupra clientului şi pentru a veni în întâmpinarea dorinţelor lui;
e) în sinteză, **ce place şi ce nu place clientului** atât în ceea ce priveşte conţinutul, cât şi forma protecţiei, a intervenţiei sau ajutorului dat de asistentul social etc.

Experienţa practică a pus în lumină, de asemenea, faptul că beneficiarii programelor sociale sunt interesaţi să ştie care este părerea asistenţilor sociali despre ei, ce imagine şi-au format aceştia despre proprii lor clienţi şi care ar trebui să fie natura (sau calitatea) relaţiilor dintre cele două părţi pentru ca

activitățile și cooperarea să dea rezultate acceptabile.

Problema feed-back-lui este, în acest domeniu, problemă de profesionalism și totodată de experiență practică și abilitate, aparținând, în esență, de statusul asistentului social și mai puțin de interesul sau capacitatea clientului de a o înțelege sau a conștientiza. În comportamentul și în atitudinile față de clienți este nevoie deci de multă atenție, discreție, capacitate de previziune, chiar discernământ (având în vedere efectele asupra unor persoane vulnerabile ...) de multă abilitate și mult tact.

Am arătat deja că în relațiile lor cu asistenții sociali, clienții așteaptă și le acceptă doar pe cele bazate pe sinceritate, încredere și cooperare egală. Asemenea exigențe sunt justificate întrucât, dacă ne plasăm în locul lor, statusul de asistent social pare confuz, contradictoriu, chiar ambivalent (este vorba - se întreabă clientul - de ajutor necondiționat sau de control social privind destinul său?) și în orice caz pare misterios și generează suspiciuni asupra întregii activități și asupra obiectivelor. În ce măsură poți avea încredere - se poate întreba clientul unor servicii de asistență socială - în cineva care face parte, de regulă, din birocrația de stat, care, în mod firesc trebuie să reprezinte interesele statului-patron și care pretinde, în același timp, că vrea să te ajute și-ți apără interesele în numele aceleiași societăți responsabile de propria ta situație, vulnerabilitate și marginalizare?

Clienților din domeniul de referință nu le plac misterele - afirma *David Howe* - și de aceea asistentul social trebuie să câștige încă de la început încrederea acestora (prezentându-și în primul rând propria identitate și apoi obiectivele urmărite).

„Dacă un client este derutat și încurcat - spune David Howe - el este greu de ajutat, trece în defensivă și se comportă cu stângăcie, ajungându-se chiar la **blocarea prin refuz a cooperarii** sau la conflicte de opinii și, în final, la eșuarea programului sau a activității respective. Nimic nu trebuie ascuns clientului din ceea ce el are dreptul să știe, relațiile trebuind bazate pe claritate și sinceritate. Nu se recomandă, de pildă, să spui clientului că scopul vizitei în familie este aflarea vârstei copiilor sau starea sănătății lor, când în realitate dorești să verifici „la fața locului" calitatea căsniciei și a relațiilor intrafamiliale. Mai mult, clientul are dreptul să știe actul normativ[91] în virtutea căruia asistentul este abilitat să realizeze această acțiune, procedurile care vor urma diagnosticării situațiilor și drepturile pe care le are în acest context. Dacă el știe despre ce este vorba, există mai mari șanse de deschidere spre cooperare cu asistentul social și de înțelegere corectă a muncii acestuia, a propriului interes în această activitate. Așa cum am mai arătat, **calitatea relației** dintre cele două părți este fundamentală pentru reușita programelor inițiate, în măsura în care sunt bazate pe încredere reciprocă, interes, răbdare în cunoaștere și intercomunicare („arta de a asculta") și chiar prin afecțiune.

Sarcina constructivă a activității aparține, în esență, asistentului social care trebuie să stăpânească bine problema și să cunoască atât baza legală, cât și baza teoretică a implicării lui în această muncă.

Asistentul social care nu știe exact situația și obiectivul urmărit, nu poate stabili formele sau procedeele de intervenție (de ajutor, protecție, prevenție etc.) și nu își va da seama când și în ce măsură a realizat ceea ce trebuia să realizeze

sau dacă a ajuns acolo unde trebuia să ajungă prin activitățile realizate. Săpânind ferm traiectoria **Asistent social - Acțiune - Client**, lucrătorul social poate elabora cu cât mai mare exactitate atât „inventarul de probleme", cât şi drumul critic[92] al etapelor şi activităţilor ce urmează să le întreprindă. **Proiectarea, ierarhizarea şi eşalonarea** acestora sunt etape hotărâtoare în atingerea obiectivelor. Să nu uităm însă că decisivă este şi implicarea sau participarea clientului încă din această fază la realizarea tuturor etapelor prevăzute alături de ceilalți factori sau agenți sociali.

Sintetizând aspectele structurale ale muncii asistentului social, ***David Howe*** formulează următoarele cinci întrebări:

1. Care este problema ? Despre ce este vorba ?

2. Care este conținutul sau contextul problemei? Adică: originile sau cauzele problemei? Cum se explică ceea ce se întâmplă? Cum apreciem situația? etc.

3. Care este obiectivul? Ce este de făcut? (întrebări la care trebuie să răspundă în comun cele două părți).

4. Care este calea de intervenție? Care sunt mijloacele sau procedeele de atingere a obiectivelor? (şi în acest caz este necesară colaborarea clientului cu asistentul social).

5. Care este rezultatul? Au fost atinse obiectivele prevăzute? În ce măsură? (se face deci o evaluare a tuturor efectelor obținute prin aplicarea programului de intervenție).

Se impune să analizăm - în plan ipotetic cel puțin - posibilitățile de răspuns la cele cinci întrebări, chiar dacă par a fi destul de simple. În ciuda aparenței, nu este totdeauna foarte clar şi distinct, cum ar spune Descartes, care este problema de rezolvat prin intervenția asistentului social. Practica ne oferă o diversitate de probleme: unii clienți suferă sau experimentează suferința, în timp ce alții cauzează suferință altora, semenilor lor. Unii oameni au o problemă - potrivit constatării lui D. Howe, în timp ce alți oamen sunt ei înşişi o problemă!, primii devenind clienți voluntari, cei din a doua categorie devenind clienți involuntari. Un copil al străzii sau un copil delincvent reprezintă o problemă pentru ceilalți, pentru familie, pentru poliție, justiție şi pentru ansamblul societății, dar el însuşi nu vede, nu înțelege şi mai ales nu acceptă că într-adevăr are o problemă şi că este o problemă pentru ceilalți. Situația este diferită dacă ne referim la statusul unui şomer: acesta îşi dă seama că nu se poate descurca singur şi atunci cere ajutor sau sfaturi pentru a-şi rezolva problema, fiind conştient că el are o problemă, fără a fi el însuşi o problemă! Nu te poți simți deloc fericit constatând că eşti o problemă sau, în alți termeni, o povară socială şi în primul rând pentru familie.

A stabili **cine este clientul** şi deci beneficiarul unui eventual program de protecție nu constituie, în acest context, o sarcină uşoară. Cel puțin două întrebări par inevitabile:

a) Cine are legitimitatea de a defini problema şi a alege clientul? (există mai mulți agenți sociali în acest sens);

b) Pentru cine clientul (ipotetic) constituie o problemă?

Definirea clientului devine şi mai dificilă atunci când mai mulți factori implicați au nevoie de ajutor sau de protecție. De pildă, un copil abandonat,

dintr-o familie destrămată, repartizat într-o instituţie socială lipsită de condiţii adecvate de îngrijire: cine este clientul principal? Care client are prioritate în primirea ajutorului? Care sunt soluţiile cele mai favorabile şi care sunt adevăratele ţinte ale intervenţiei? În funcţie de mijloacele de care dispune şi de cadrele calificate, sistemul asistenţei sociale trebuie să intervină atât în ceea ce priveşte protecţia directă a copilului abandonat, cât şi pentru ameliorarea situaţiei familiei destrămate (sprijin indirect şi pentru copil, protecţie totodată pentru membrii familiei) şi a instituţiei unde urmează să fie transferat copilul -problemă.

Delimitarea contextului în care a apărut cazul de referinţă sau obiectul asistenţei este, de asemenea, o sarcină ce impune profesionalism şi experienţă: Ce s-a întâmplat? Care este cauza sau originea cazului dat? Ce diagnostic se poate pune spaţiului social înconjurător? În fine, ce semnificaţie se poate atribui problemei respective? Într-o manieră empirică întrebările ar putea lua forma următoare:

- De ce preferă copilul mediul străzii în locul mediului familial sau al mediului instituţional?
- De ce fuge copilul de la şcoală sau de acasă?
- Cum se organizează şi care este originea bandelor de cartier sau a grupurilor de vagabonzi?
- De ce s-au înmulţit cerşetorii în lumea urbană?
- Cum se explică abandonul familial, dar abandonul matern?
- De ce şomerul preferă un ajutor financiar de mizerie în locul unei vieţi active sau al unei oferte provizorii de muncă?
- De ce delincvenţii nu-şi abandonează comportamentul anomic după suportarea unor aspre pedepse sociale? etc.

Asistentul social trebuie să identifice cauzele şi să formuleze cele mai argumentate răspunsuri la asemenea întrebări, alcătuind liste ipotetice pentru cazuri concrete privind condiţiile favorizante ale unor comportamente sau fapte anomice. De pildă:

- copilul care fuge de acasă este probabil bătut sau terorizat de alţi membri ai familiei, este lăsat în voia soartei, nimeni nu-l întreabă nimic şi, în general, este neglijat etc.;

- copiii care fug din orfelinate, cămine-şcoală sau din alte instituţii de protecţie sunt, ipotetic vorbind, neîngrijiţi şi nesupravegheaţi; ei reacţionează astfel la condiţiile de mizerie în care trăiesc şi la degradarea materială şi umană a unor asemenea unităţi sociale etc.;

- cerşetorul din colţul străzii a constatat probabil că se poate trăi bine practicând această „meserie" sau nu dispune de nici o altă posibilitate de a-şi câstiga existenţa sau în fine, pierzând simţul demnităţii, imită pe alţii care fac acelaşi lucru şi se descurcă foarte bine.

Asemenea ipoteze trebuie verificate prin anchete ştiinţifice, organizate de profesionişti, în primul rând de asistenţii sociali, fapt pentru care trebuie să stăpânească cât mai bine instrumentele metodologiei necesare. Numai pe această bază se va putea pune un diagnostic şi se vor putea lua măsuri de corecţie sau ameliorare a situaţiilor constatate. Diagnosticul se va referi şi la natura cauzelor sau a factorilor implicaţi (factori sociali, culturali, educaţionali, psiho-afectivi, economici etc.), cu atât mai mult cu cât asistentul operează, îşi exercită profesia,

la granița dintre social și individual iar în plan științific la interferența sociologiei cu alte științe apropiate, în primul rând cu psihologia.

Relațiile dintre client și asistentul social sunt cel mai bine ilustrate și cel mai puternic implicate (sau prezente) în **domeniul obiectivelor urmărite**. În mod firesc se pun întrebări de tipul: Este bine ca asistentul social să se implice în rezolvarea problemei sau a cazului avut în vedere? Nu va fi acuzat de imixtiune în viața personală a clientului? Ce urmărește, de fapt, asistentul social? Care este baza legală a unei asemenea intervenții? Pe cine reprezintă asistentul social? (este una dintre întrebările cele mai dificile). În ce relații trebuie să se afle cu clientul? Care este rolul terapeutic al cooperării lucrătorului social cu clientul? (de pildă: ameliorarea relațiilor farmiliale, schimbarea atmosferei afective în instituția din care fug copiii, vindecarea comportamentală a alcoolicului, asigurarea unei îngrijiri normale copilului orfan sau bătrânului rămas singur, deschiderea unei perspective de muncă (de reinserție socială) unui delincvent eliberat din închisoare, modificarea mentalității oamenilor din cartierele periferice degradate, cooperarea terapeutică - mai exact socio-terapeutică - cu bandele de cartier etc.).

Decisivă în realizarea obiectivelor stabilite este în primul rând **metodologia** sau **tehnologia de intervenție**, adică întregul sistem de mijloace, tehnici, procedee, forme și căi de acțiune sau intervenție în spațiul social (inclusiv afectiv și cultural, economic sau ecologic etc.) al cazului respectiv.

Traiectoria unei asemenea activități se întinde de la investigarea generală a cazului până la aplicarea sau experimentarea unor tehnici particulare, specifice sau foarte concrete (cum ar fi cele vizând acordarea primului ajutor, munca directă sau în interiorul familiei, sfătuirea părinților care au copii în instituții publice sau copii-problemă, convorbirea cu un „copil al străzii", intervievarea unui delincvent minor etc.)[93]

Importante, putem spune chiar indispensabile, sunt procedeele adecvate muncii cu grupul în general, cu toată familia, în special (când este vorba de o familie-problemă) sau cu „bande de delincvenți".

2.2. TEORIA ATAȘAMENTULUI
Dezvoltarea „individualizată" și afectivă a copiilor

Această teorie specifică are menirea să deschidă calea înțelegerii corecte a procesului de **dezvoltare psiho-socială normală a personalității** în general și a copiilor în special. Două **întrebări-ipoteză** ne pot ajuta să purcedem la analiza unui asemenea câmp socio-afectiv de o complexitate evidentă:

1) Ce impact are asupra personalității copilului relația lui cu părinții? Care este raportul dintre calitatea acestei relații și succesele ori insuccesele copilului?

2) Ce se întâmplă cu copiii care „și-au pierdut părinții"? Ce consecințe determină asupra evoluției afective a copilului:

a) lipsa îndelungată sau definitivă a părinților?

b) lipsa familiei sau a căminului familial de origine?

c) repetatele transferuri de la o familie la alta ?

Evenimentele tragice din istoria omenirii sau a unei singure țări (războaiele

mondiale, cele local – regionale) au lăsat în afara familiei milioane de copii care, datorită manifestărilor imediate şi a efectelor pe termen lung, au trezit interesul aproape general, atât practic, cât şi ştiinţific, pentru ameliorarea sau rezolvarea problemelor acestora. Unul dintre cercetătorii care au deschis calea spre analiza profundă a acestui domeniu a fost *John Bowlby*,[94] preocupat îndeosebi de soarta copiilor rămaşi pe drumuri după al doilea război mondial, lipsiţi de căldura familială şi de îngrijirea părinţilor. El studia asemenea cazuri dintr-o dublă perspectivă: **a prezentului**, adică efectele imediate ale pierderii părinţilor sau familiei şi **a viitorului**, adică efectele de lungă durată asupra vieţii de adult. Studiile lul Bowlby au pus în lumină nevoia puternică a oricărui copil pentru stabilirea unor legături profunde de ataşament cu persoanele adulte (în primul rând, desigur, cu părinţii, în lipsa acestora cu bunicii .. sau chiar cu alte rude, vecini, educatori etc.) şi rolul fundamental, în această privinţă, al imaginii pe care şi-o fac copiii despre aceste persoane. În lipsa unei asemenea imagini puternice sau cel puţin normale şi în lipsa unui ataşament adecvat, dezvoltarea copilului este periclitată iar evoluţia lui spre o viaţă-de adult firească afectiv este pusă sub semnul întrebării. Stabilitatea şi „forţa“ personalităţilor adulte îşi au originea în stabilitatea şi profunzimea sentimentelor de ataşament afectiv din timpul copilăriei.

La orice vârstă o fiinţă umană este atrasă de alte fiinţe umane, fiind înclinată în mod natural spre relaţii de afecţiune cu semenii din imediata apropiere. Pierderea acestor relaţii (prin pierderea celor dragi, a celor indispensabili afectiv) este de regulă foarte dureroasă, chiar tragică şi generează efecte dezastruoase asupra stării de ataşament a celui în cauză. Individul ajuns în aceasta situaţie se simte rănit sufleteşte, este tot timpul trist, devine chiar mânios şi „dezordonat“ în reacţii şi, în general, se poate spune că şi-a pierdut simţul de orientare sau "busola sentimentală". Asemenea efecte sunt cu atât mai puternice cu cât persoana ataşantă este percepută sau imaginată de către persoana ataşată ca fiind cea mai bună, cea mai puternică şi cea mai înţeleaptă.[95]

Starea de ataşament vizează, în fapt, toate vârstele, dar manifestările cele mai clare şi definitorii ale acesteia se observă din timpul copilăriei. **Ataşament** înseamnă, în esenţă, apropierea preferenţială, dezinteresată şi aproape inconştientă a unei persoane de o altă persoană. Asemenea caracteristici sau semne ale ataşamentului se întâlnesc în forma lor pură şi, în orice caz, în forma lor naturală numai la copii, întrucât copilăria este vârsta spontaneităţii şi sincerităţii, a exteriorizării libere şi tumultoase a sentimentelor, a trecerii cu mare uşurinţă de la o stare la alta, a pedepsirii aspre, dar şi a iertării rapide. În funcţie de starea în care se află, ataşamentul se exprimă prin semne cât mai clare (pentru eventualul receptor, adică pentru adultul ataşant), adesea ambivalente, cum ar fi: plânsul, chemarea, protestul, fuga din faţa noului venit - copilul se ascunde în spatele părinţilor, se agaţă de fusta mamei sau de pantalonul tatălui, exprimându-şi frica de a nu fi luat sau îndepărtat de **baza afectivă**, de a nu fi abandonat sau lăsat cu stăinii etc.

Ataşamentul are **caracter dinamic**, adică apare, se formează, se „maturizează“, atinge apogeul în anumite condiţii ale copilăriei, se poate deteriora sub incidenţa unor factori, slăbeşte şi chiar dispare atunci când persoana ataşantă dispare şi ea. În mod normal, ataşamentul trebuie să reziste sub

o anumită formă toată viaţa. Pe măsură ce copilul îşi formează conştiinţa de sine şi aspiră spre individualitate şi autocontrol, ataşamentul îşi modifică semnificativ natura, calitatea şi modul de manifestare, scăzând, treptat, în intensitate.

Relaţiile de ataşament au - conştient sau inconştient - misiunea de a proteja persoana mai slabă, vulnerabilă în raport cu factorii sau agenţii externi sau interni. În această perspectivă, ataşamentul poate fi definit drept **mecanism de protecţie** (în legătură directă cu diferitele mecanisme de autoapărare ale individului în cauză - retragerea în sine, uitarea etc.).

Pierderea sentimentului de siguranţă, teama de diferite pericole, ameninţarea cu pierderea bazei afective (mama, tata, bunicii etc.) generează un dezechilibru psihic şi induc stări tot mai puternice, după caz, de anxietate, pe care copii le experimentează îndeosebi în momentele în care sunt internaţi în diferite instituţii publice, transferaţi unor familii-substitut, lăsaţi acasă în grija cuiva sau la grădiniţă pentru câteva ore de către proprii părinţi. Este nevoie de mult timp şi de multă răbdare din partea părinţilor până la formarea unui ataşament atât de puternic încât copilul să aibă curajul şi mai întîi încrederea de a se îndepărta şi chiar de a se lipsi o perioadă de timp de baza afectivă, fără teamă şi fără sentimentul pericolului. **Siguranţa şi stabilitatea personalităţii** umane, inclusiv a copilului, sunt două condiţii fundamentale ale unei vieţi normale în societate, condiţii care pot fi satisfăcute doar prin formarea - la fel de normală şi naturală - a ataşamentului afectiv. În fapt, „părinţii şi copilul - afirmă ***David Howe*** - sunt programaţi biologic să devină ataşaţi unul de celălalt", ajutându-l pe acesta din urmă:

a) să atingă întregul său potenţial;
b) să gândească logic;
c) să-şi dezvolte o conştiinţă;
d) să dezvolte interesul de cooperare cu ceilalţi oameni;
e) să devină încrezător în sine;
f) să facă faţă stresului şi frustrării;
g) să biruie teama şi neliniştea;
h) să dezvolte relaţii viitoare;
i) să reducă gelozia etc.[96]

Un copil cu o dezvoltare normală dintr-o familie cu o funcţionalitate normală ajunge deja la sfârşitul primului an de viaţă la asigurarea unui ataşament puternic faţă de părinţi, adică a unei baze afective sigure şi, prin aceasta, la reducerea maximă a stărilor de nesiguranţă sau anxietate.[97] Între aceste două stări ambivalente (**ataşament - anxietate**) există un raport invers proporţional: în colectivitatea de copii în care se manifestă frecvent teama de adulţi, inhibiţia sau blocajul afectiv, comportamentele dezordonate sau nesigure, retragerile în sine şi alte forme incipiente sau maturizate ale anxietăţii, înseamnă că nu s-au dezvoltat ataşamente puternice faţă de părinţi, familie, de alţi adulţi sau de alte sisteme de referinţă. Cu cât ataşamentul este mai puternic, cu atât baza afectivă este mai sigură, curajul copilului mai mare, libertatea de mişcare şi spaţiul social în care îndrăzneşte să rişte să se deplaseze mai întinse sau mai importante. Ori de câte ori copilul se simte ameninţat, el revine la bază, dar poate face acest lucru numai dacă are deja o bază afectivă adecvată, destul de stabilă.

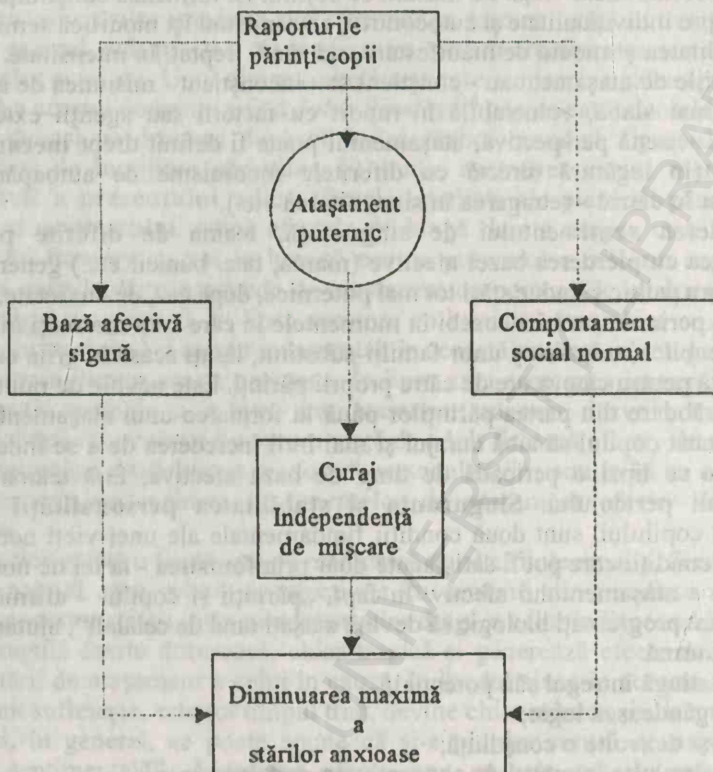

Fig. 51 Teoria ataşamentului. Raporturi inter-variabile

Confruntarea sau teama de necunoscut şi orice altă ameninţare îl apropie pe copil de bază, în timp ce **sentimentul de siguranţă** (încrederea în persoana ataşantă, care îl proteja) îl încurajează să se îndepărteze, să rişte, să iasă în afara mediului obişnuit pentru a explora lumea etc. Noutatea prezintă o mare atracţie pentru copilul dezvoltat normal.

Explorarea lumii de către copii - în condiţiile existenţei unui ataşament puternic - constituie un răspuns adaptativ la exigenţele dezvoltării propriei lor personalităţi în raport cu condiţiile mediului înconjurător. Se formează, astfel, oameni stabili din punct de vedere psiho-emoţional, puternici, adică rezistenţi în faţa distorsiunilor şi încercărilor vieţii şi, în plan socio-global, competenţi în raport cu obligaţiile statusului profesional şi ale poziţiei sociale ocupate. Dimpotrivă, copiii crescuţi fără dragoste şi fără apropiere sufletească din partea familiei, a celor din jur, deci copiii lipsiţi în esenţă de ataşamentul afectiv normal sunt de regulă pasivi, indiferenţi, incapabili să cunoască sau să exploreze lumea şi - preocupaţi de ceea ce le lipseşte, de ceea ce simt că au nevoie - îşi vor cheltui energia emoţională în căutarea siguranţei afective.[98] Rezultă de aici importanţa

eliminării sau reducerii stărilor de anxietate la copii prin asigurarea condiției fundamentale: **prezența părinților**, a bazei afective pe care numai aceștia o pot oferi la dimensiunea normală și cu o forță de manifestare adecvată unui atașament puternic.

Teoria atașamentului a influențat semnificativ - prin concluziile și elementele nou sesizate - atât practica în domeniul de referință (al protecției și asistenței sociale) cât și politicile sociale în instituțiile specializate. De pildă, este tot mai clară necesitatea internării mamei cu copilul bolnav, pentru a-i asigura liniștea și a îndepărta stresul sau stările eventuale de anxietate care i-ar împiedica vindecarea.[99]

A. Tipuri de atașament

În funcție de natura și gradul de constituire a bazei de atașament există și se manifestă trei tipuri de atașament:

1) **sigure**, când copilul simte o protecție puternică și definitivă, asigurată de dragostea permanentă a părinților, dragoste care îndepărtează orice stres, tristețe sau nesiguranță și care dezvoltă curajul copilului în explorarea lumii;
2) **nesigure** sau **anxioase**, când copilul nu este sigur de sentimentele părinților, situație alimentată tocmai de comportamentul ambivalent, contradictoriu, incert, șovăielnic" al părinților față de proprii copii. Într-un asemenea caz, copilul este îngrijorat de fiecare dată când părinții pleacă de acasă, în fața inconsecvenței reacțiilor acestora la semnalele lui, șovăie și el în explorarea lumii din jur și resimte ca pe o amenințare orice absență părintească, orice parțială indisponibilitate a unuia dintre părinți la exigențele pe care le impune;
3) **foarte nesigure** sau **ambivalente**, datorită lipsei unei relații normale între părinți și copii și îndeosebi lipsei totale de afectivitate, de dragoste părintească, în perioada cea mai importantă din acest punct de vedere: primul an de viață, care este anul formării atașamentului față de adulții cei mai apropiați (părinți, bunici, alte rude, educatori-îngrijitori etc. în funcție de situația familială a copilului respectiv).[100]

Atașamentele de acest tip - ambivalente sau foarte nesigure - au consecințe negative, deosebit de grave pentru destinul copilului respectiv, manifestându-se, în realitate, ca fals atașament, întrucât:

a) copilul nu este sigur de sentimentele și dragostea părinților și de protecția de care are nevoie;

b) părinții par să fie indiferenți, insensibili sau lipsiți de preocupare față de nevoile și sentimentele copiilor (sau cel puțin așa sunt percepuți de proprii lor copii);

c) atunci când va semnaliza dorința de atenție sau nevoia de ajutor, copilul se așteaptă să fie respins sau ignorat de ipoteticele persoane atașante;

d) atitudinile și comportamentele părinților i se par copilului imprevizibile, perturbante sau angoasante;

e) copilul se simte părăsit, neiubit, neîncurajat, adică "fără valoare și interes" pentru proprii lui părinți;

f) văzând că nu este ajutat când are nevoie, copilul pierde încrederea în

ceilalţi, chiar în el însuşi şi constată că obţinerea dragostei „altuia” este destul de dureroasă;

g) văzând că nu este apreciat, că „succesele” lui nu interesează pe nimeni, copilul pierde încrederea în ceea ce face, nu se autoapreciază şi nu se autostimulează fără încurajarea şi stimularea celorlalţi;

h) în fine, ajunge la concluzia că trebuie să te descurci singur şi că singura cale de a evita durerea este să nu iubeşti pentru că lumea îţi este ostilă.[101]

Asemenea situaţii şi asemenea concluzii sunt desigur ipotetice, mai ales în forma lor teoretică şi îndeosebi în cazul copiilor, în manifestările lor concrete. Acestea trebuie văzute şi raportate pe termen lung, în perspectiva evoluţiei personalităţii copiilor, caz în care **ataşamentul familial** joacă un rol fundamental (în funcţie cu gradul de constituire).

Din analiza celor trei tipuri de ataşamente rezultă că formarea unui viitor adult stabil, încrezător în capacităţile lui şi sociabil este posibil numai prin asigurarea unei creşteri normale a copilului, adică a afecţiunii şi siguranţei familiale, a stimulării aptitudiniilor creative, a orientării şi controlului în mediul înconjurător, în fine a responsabilităţii şi independenţei individuale. Toate acestea depind de calitatea relaţiei dintre părinţi şi copii, de gradul de adecvare sau adaptare a acesteia la exigenţele copiilor, în raport cu care aceştia devin competenţi sau incompetenţi pentru viaţa socială, comunitară sau familială normală.

Studiul cazurilor de inadaptare socială a copiilor abandonaţi arată că un asemenea fenomen se explică îndeosebi prin impactul experienţelor proprii legate de:

a) pierderea mamei sau îndepărtarea de întreaga familie (prin moartea părinţilor, abandon familial, respingere etc.);

b) întreruperea relaţiilor cu părinţii, adică a unor relaţii deja constituite, aflate pe un făgaş normal, care dispar brusc datorită intervenţei brutale a unui factor exterior (de exemplu, un accident), luând copilul pe neaşteptate;

c) practicarea de către părinţi a unor relaţii discontinue, intermitente cu proprii copii, relaţii care generează sentimente lipsite de consistenţă, stabilitate şi siguranţă şi o stare de frustrare în personalitatea unui asemenea copil (este vorba îndeosebi de cazurile copiilor transferaţi dintr-o instituţie în alta, de la o familie-substitut la alta, deci ale copiilor cu mai mulţi îngrijitori sau cu „mai mulţi părinţi“ de care nu ajung niciodată să se ataşeze semnificativ, definitiv sau puternic).

În acest context este necesar să facem distincţie între două situaţii cu o influenţă negativă puternică asupra destinului copilului:

a). **starea de privaţiune** (a nu avea ceva încă de la început, de la origine);

b). **starea de privare** (pierdere sau deprivare de ceva ce a fost deja obţinut, deţinut de cel în cauză, deja realizat, de pildă privarea de relaţiile cu mama etc.).

Copiii care trăiesc încă de la naştere în cămine, şcoli speciale şi care nu şi-au cunoscut niciodată părinţii iar, ca urmare, nu şi-au format ataşamentul afectiv necesar, resimt într-o formă sau alta lipsa acestuia, starea de privaţiune în care se află. Situaţia este alta - dar tot negativă pentru copil - când acesta a fost rupt sau

izolat de relaţiile afective deja stabilite cu persoana ataşantă, fără ca alte relaţii asemătoare (cu aceeaşi forţă) să fie constituite. Această privare sau pierdere a ceva foarte important în plan afectiv, favorizează dezvoltarea sentimentului de instabilitate în relaţiile cu adulţii (copiii pierd siguranţa propriei identităţi,[102] a propriei apartenenţe la o anumită familie sau comunitate, pierd ordinea lucrurilor din lumea înconjurătoare, se comportă confuz, se autoprotejează retrăgând-se în sine, se izolează şi ajung să refuze ajutorul sau relaţiile cu ceilalţi pentru că i se par periculoase). Experienţa universală în domeniu[103] probează că prezenţa şi acţiunea familiei de origine sunt indispensabile pentru evitarea unor destine umane atât de periclitate, cum sunt cele ale copiilor lipsiţi de un ataşament parental puternic. Chiar şi familia cea mai carenţată - material şi afectiv - arăta ***David Howe***, chiar şi familia care nu reuşeşte să ofere condiţii optime de îngrijire şi formare a copilului, constituie totuşi o soluţie mai bună decât cea mai dotată şi adecvată agenţie de protecţie, care nu va reuşi să suplinească funcţiile grupului familial, ale fraţilor, bunicilor şi în primul rând ale imaginii părinţilor în persoana copilului.

Soluţia cea mai bună, în acest context, este centrarea activităţilor asistenţilor sociali în direcţia optimizării vieţii familiale, a relaţiilor inter-generaţionale, a asigurării condiţiilor normale de funcţionare a întregii familii.

2.3. TEORIA IDENTITĂŢII

Problema identităţii a apărut în strânsă legătură cu aspectele şi mai ales cu efectele adopţiei sau ale împărţirii respnsabilităţilor privind creşterea şi educarea unor copii între mai multe familii (între familia de origine, de pildă, şi o familie-substitut de îngrijire). Prima familie (de origine, a părinţilor naturali) îşi conservă drepturile parentale şi deplina răspundere asupra propriului copil, îndeosebi în ceea ce priveşte latura afectiv-formativă. A doua familie (**foster**, adică de plasament în vederea creşterii şi îngrijirii, mai ales fizice) are, de regulă, o misiune pe termen scurt, urmărind ca mai târziu să revină în familia de origine sau, în cazuri nefericite, să fie transferat într-o instituţie publică sau privată. Indiferent de situaţie, copilul are **dreptul la identitate** şi încă la o identitate sigură, permanentă şi ... adecvată (oferită de proprii părinţi, adică de părinţii naturali). Chiar şi în cazul copiilor internaţi în instituţii sociale, identitatea se poate asigura cu uşurinţă dacă părinţii au relaţii directe cu copiii lor, dacă le explică situaţia în care se află şi mai ales cauzele pentru care i-au îndepărtat de familie şi trăiesc separaţi. Soluţia abandonării definitive a copilului spre adopţiune, îndeosebi imediat după naştere, ridică probleme grave, adesea tragice, legate de identitatea copilului adoptat ajuns la maturitate (când fiecare individ este preocupat mai mult decât oricând de un asemenea aspect al vieţii sociale). Eventualele descoperiri divergente privind propria identitate, provoacă - aşa cum probează zilnic practica socială universală - evenimente tragice atât din perspectiva „fostului copil", cât şi din perspectiva „foştilor părinţi adoptivi" (aceştia pierzându-şi calitatea - cel puţin în plan afectiv - din momentul descoperirii adevărului). Pentru a fi admişi ca părinţi de către copiii adoptaţi, cuplul reprezentând familia adoptivă trebuie să fie sincer, recunoscând

adevăratul lui statut social şi familial. Paradoxal, el nu va pierde dragostea copiilor, ci o va câştiga definitiv (fiind o dragoste necondiţionată).

2.4. TEORIA PIERDERII

Aceasta derivă din teoria ataşamentului şi este „soră bună" cu teoria deja menţionată a anxietăţii. Practic vorbind, nu există om care să nu piardă ceva sau pe cineva foarte drag, foarte apropiat sufleteşte, de-a lungul vieţii sale, pierdere care să-i provoace dureri şi stări afective foarte puternice necunoscute până atunci. De regulă, omul trece, într-o asemenea împrejurare, prin următoarele momente sau stadii de evoluţiei afectivă:

a) şoc, neîncredere în faptul ca atare, derută;

b) negarea pierderii - „faptul nu poate fi real";

c) dorinţa puternică de căutare şi regăsire a obiectului pierdut (de fapt, a fiinţei pierdute);

d) mânia, resentimentul, vina (pentru pierderea suferită); se accepă faptul şi se caută vinovaţii;

e) disperare, deprimare, retragere în sine, "dezorganizarea personalităţii" celui afectat (adică a persoanei ataşate);

f) acceptarea situaţiei, reorganizarea interioară a vieţii persoanei ataşate, vindecarea rănilor sufleteşti etc.[104]

Teoria pierderii este puternic implicată în ansamblul activităţilor şi al programelor de asistenţă socială, întrucât cea mai mare parte a clienţilor a suferit pierderi afective, ceea ce a generat situaţia în care se află sau a agravat starea de dependenţă ori cea de persoană vulnerabilă la care a ajuns. Conştientizând şi aplicând teoria pierderii în practica socială, putem înţelege mai bine nevoile clienţilor, reacţiile lor în situaţii particulare - reacţii care pot părea şocante, inexplicabile, anormale, de neînţeles[105] - diferitele atitudini şi conduite şi putem formula concluzii şi soluţii de intervenţie adecvate şi eficiente.

Fiecare pierdere provoacă o problemă specifică, care impune un tratament de asemenea specific. Pierderea mamei lasă urme adânci în existenţa copilului, dar cu totul altele decât pierderea copilului pentru o mamă sau pierderea soţului într-un tragic accident de către o soţie. Persoana ataşată (copil, mamă, soţie etc.) va trece, într-un fel sau altul, prin fazele menţionate mai sus, trecere care va putea fi ameliorată semnificativ cu ajutorul asistentului social.

NOTE

1 Quéré, L. (dir), *La théorie de l' action*, Sociologie, CNRS Edition, Paris, 1993, p.10
2 în "noul managemet american" primul principiu se referă la prioritatea acțiunii în raport cu toate celalte manifestări umane. Vezi Ginsberg, L., *Concepte moderne despre Management*, în Miftode, V. *Teorie și Metodă in Asistența Socială*, Ed. Axis, Iași, 1995, p.171.
3 Boudon, R., *Dictionnaire critique de la sociologie*, Paris, PUF, 3e ed., 1990, p.39
4 JOANS, Hans – *La créativité de l'Action et la democratisation de la différenciation*, in vol. *La thénde de l'Action (*dir.Louis Quéré *)*, CNRS Editions, Paris, 1993, p.263
5 LADRIERE, Paul –*La théorie de l'action dans l'explication wébérienné de la modernité*, in vol. *La théorie de l'action*, CNRS- SOCIOLOGIE-Editions, Paris, 1993, p.197
6 conceptul de **raționalitate practică** a fost redefinit și reconstruit de ***Jürgen Habermas***, actualizând astfel rolul lui ***Max Weber*** în domeniu. Vezi și *Théorie de l'agir communicationnel*, t. I, Paris, Fayard, 1987
7 vezi Max Weber, *Essais sur la théorie de la science.*
8 WEBER, Max – *Essais de sociologie des religions*, Editions á Die , Paris, 1992
9 WEBER, Max –*L'ethique protestante et l'sprit du capitalisme*, Ed. Plon, Paris, 1964; vezi și Paul Ladriere, op.cit. p.204
10 WEBER, Max –*Histoire économique*, Gallimard, Paris, 1991
11 vezi și MIFTODE, Vasile – *Teorie și Metodă in Asistența Socială*, Ed. AXIS, Iași, 1994, cap.V
12 vezi MIFTODE, Vasile – *Metodologie sociologică*, Ed. Porto-Franco, Galați, 1995.

13 vezi WEBER, Max- *Economie et Société*, Ed. Plon, Paris, 1971
14 HABERMAS, J.- *Théorie de l'agir communicationnel* , Ed. Fayard, Paris, 1987; vezi și 1, p.208.
15 WEBER, Max- *L'étique protestante et l'eprit du capitalisme* , Plon, Paris, 1964,
16 HABERMAS, J.-*Théorie de l'agir communicationnel*, Fayard, Paris, 1987, p. 244.
17 Crozier, M., *La Société bloqué.*
18 Se poate vorbi, în acest context, de o necesară "teorie a pierderii resurselor" care să conștientizeze, cel puțin, acest pericol în rândul "responsabililor" și actorilor sociali.
19 DURKHEIM, Emile- *Les formes élémentaires de la vie religieuse*
20 BRAND,K.W. , BUSSER,D. , RUCHT,D.- *Anffruch in eine andere Gesellschaft, Neuesaziale Bewgungen in der Bundes republik*,- Frankfurt/Main, Campus, 1986, p.277
21 BECK, U.-*Gegengifte. Die organissierte Unverantworliechkeit*, Frankfurt, 1988, p. 162
22 Sanicola, Lia - ***L'Intervention de réseaux***, Collection Travail Social, Bayard Editions, Napoli, Italie, 1994, p. 237.
23 De Robertis, C., ***L'Intervention collective en travail social***, coll. Socioguides, Centurion, 1987, p. 51.
24 Sanicola, Lia - ***L'Intervention de réseaux***, Collection Travail Social, Bayard Editions, Napoli, Italie, 1994, p. 42
25 vezi Merton, Robert - ***Social Theory and Social Structure***, Glencoe, 1957; ***Elémentes de théorie et de méthode sociologique***, Plon, Paris, 1965
26 Vezi și Miftode, Vasile - ***Metodologie sociologică***, Editura Porto-Franco, Galați, 1994, capitolul *Tehnica sociometrică* (tipurile de relații în rețea) p. 332-349
27 Vezi și Iluț, Petru - ***Abordarea calitativă a socioumanului***, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 115
28 vezi și Iluț, Petru - p. 117

29 Sanicola, Lia - *L'Intervention de réseaux*, Collection Travail Social, Bayard Editions, Napoli, Italie, 1994, p. 42
30 Vezi şi Iluţ, Petru, *op.cit.*, p. 117.
31 Vezi şi Miftode, Vasile - ***Migraţiile şi dezvoltarea urbană,*** Editura Junimea, Iaşi, 1978, capitolul despre dezvoltarea urbană.
32 Vezi şi M. Granovetter, ***Getting a Job***, Cambridge, 1974.
33 Vezi şi P. Iluţ, p: 130
34 Brodeur, C., Rousseau, R. (coord.) - ***L'Intervention de réseaux, une pratique nouvelle***, Edition France - Amérique, Montreal, 1984.
35 Sanicola, Lia - op. cit., p. 192 .
36 Idem, p 193
37 Ibidem, p. 194.
38 Idem, vezi şi p. 194.
39 A se vedea, M. Granovetter, ***Getting a Job***, 1974.
40 A se vedea, P. Iluţ, *op. cit.*, p. 132.
41 Ibidem, p 227
42 Vezi şi p. 223.
43 Barbier, R., ***En dépassement du roman familial et de la trajectoire sociale, le réseau de vie***, în revista "Le groupe familial", nr. 98, 1982.
44 Alary, J., ***Les antécedents de l'approche réseau en services sociaux***, în revista "Service social", Université de Laval, Québec, vol. 29, nr. 3, 1980.
45 Boisvert, D., (coord.), ***Le plan de Services individualisés. Pratiques et déficience intelectuelle***, Ed. Agence d'Arc, Ottawa, 1990, p. 67.
46 ***Ibidem,*** p. 67.
47 Morgenstern, F., ***Le réseau local d'insertion, cet obscur objet du désir***, L'Harmattan, Paris, 1991, nr. 132, p. 12.
48 Vezi şi Delicado, V., şi alţii - ***Vers une fonctionnalisation des réseaux secondaires,*** Actes des journes, d'études, Juin 1990, Lyon, p. 13.
49 Sanicola, Lia - op. cit., p. 160.
50 Degenne, A., ***Sur les réseaux de sociabilité*** în "Revue Française de Sociologie", XXIV, 1983, p.116 şi Reichmann, S., ***Réseaux sociaux et psychiatrie***, Lyon, 1989, (note nepublicate).
51 Kapferer, B., ***Social Network and Conjugal Role in Urban Zambia...***, în "Network Analysis...", Monton, Paris,1973.
52 Ammann-Genton, A. şi altii, ***La place de l'intervention de réseaux entre le clinique et le communautaire,*** în Brodeur, C., ***op. cit.***, p. 35-47.
53 Gaulejac, V., ***La névrose de classe***, Paris, 1987 şi Pineau, G., ***Produire sa vie***, Edilig, Montréal, 1983.
54 Héran, F., ***La sociabilité, une pratique culturelle***, în "Economie et statistique", nr. 216, decembrie 1988, p. 14.
55 Caplan, G., ***Support Systems and Community Mental Health***, New York, 1974.
56 LIVET, Pierre –*Théorie de l'Action et Conventions,* în volumul *La Théorie de l'Action*, CNRS Editon, Paris, 1993, p.291
57 LIVET, Pierre- *Dictionnnaire critique de la Sociologie,*PUF, Paris,1982,1986, p.308
58 Dacă ceilalţi văd că se duce la biserică, înseamnă că este onorabil, că respectă anumite norme şi că aparţine "colectivităţii sociale" şi că se poate avea încredere în el, astfel comis-voiajorul va avea succes în munca lui. Comportament pragmatic!
59 vezi capitolul *Teoria şi metodologia reţelelor sociale-*
60 Olson M., *The Logic* of Collective Action, Cambridge, Harvard University Press,1965.
61 Simmel, G., *Grundfragen der Soziologie. (Individuummm und Gesellschaft)*, Berlin, 1917
62 Quéré, Loius - *Langage de l'Action et Questionnement sociologique*, în vol. *La Théorie*

de l'Action, CNRS Sociologique, L. Quéré (dir), Paris, 1993, p.53

63 Coulter, J., *Mind in Action*, Oxford, Polity Press, 1989

64 Ricoeur, P., et. al. *La Sémantique de l'Action*, Paris, Ed. CNRS, 1977

65 Ricoeur, P., - *Soi-męme comme un autre*, Pris, Le Seiul, 1990, p.75 - Vezi şi Miftode, V., *Teoria şi metodologia reţelei* , în vol. *Acţiune socială în perspectivă interdisciplinară*, Baia Mare, 1998

66 Wittgenstein, L. - *Investigation philosofique*, Paris, Gallimard,1961

67 Merleau-Ponty, M. - *Phénomenologie de la perception*, Paris, Gallimard, 1945

68 Merleau-Ponty, - *Le champ phénoménal*, 1945

69 C. Wright Mills, *Situated Actions and Vocabularies of Motive*, 1940

70 Blub, A., Mc Hugh, P. - *The social ascription of motives*, 1971

71 Miftode, Vasile, *Introducere în Metodologia investigaţiei sociologice*, Junimea, Iaşi, pp. 17-26; Vezi şi *Metodologia_sociologică*, Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi, 1979, vol. I, partea I.

72 Martin Davies, *op. cit.*, p. 44

73 Vezi capitolele corespunzătoare din prima parte a lucrării.

74 În sinteză, societatea civilă este acea parte neregulată şi neinstituţionalizată a societăţii sau „ceea ce rămâne după ce am definit (şi delimitat) domeniul în care se exercită puterea de stat" (N. Bobbie, *Democracy and Dictatorship*, University of Minnesota Press Mioneapolis, 1989); „spaţiul public aflat între familie şi stat, în interiorul căruia se manifestă interesele particulare sau private" (C. G. A. Bryant, *Civil Society and Incivility in Thatcherite Britain*, *What are the Lesson* ?, Symposium, 11-16.06.1990, p. 6.

75 Nu este vorba de sensul comun al controlului, ci de perspectiva antropologică a condioţionării sociale a formării, evoluţiei şi manifestării individului: controlul prin educaţie (familială sau publică), prin cultură (locală, naţională etc), prin valoare, ideal şi putere, prin opinia publică, intervenţia mediului social sau al grupului primar, prin relaţiile de vecinătate etc.

76 Vezi sintagmele de *Probation Office*, *Probation Officer* etc. din glosarul acestei lucrări.

77 Miftode, Vasile, *Introducere în Metodologia investigaţiei sociologice*, Junimea, Iaşi, pp. 17-26; Vezi şi *Metodologia sociologică*, Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi, 1979, vol. I, partea I.

78 Este vorba îndeosebi de: copii şi, în general, indivizi cu „defecte din naştere", „privaţi de copilărie", dominaţi de „indispoziţiile bolilor" sau ale bătrâneţii, suferind şocul unui accident sau experienţa pierderii slujbei (job-loss), trăind sentimentul celui marginalizat, discriminat, „înlăturat din competiţie şi, în general, a celui lovit cu prioritate de o societate aflată în criză.

79 Davies, Martin, *op. cit.*, p. 30

80 Davies, Martin, *op. cit.*, p. 33

81 Vezi teoria ataşamentului din acest volum.

82 Creşterea copilului nu este o simplă activitate sau realitate umană, aşa cum se prezintă în limbajul comun, ci este - în cazul analizei de faţă - un concept component al teoriei creşterii umane care trebuie definit şi delimitat cu precizie înainte de a fi experimentat şi aplicat pe teren.

83 Crowely, Margaret, *Preparation for foster - care practice*, Social Work, Monograph, 1982, p. 29; Vezi şi M.Davies, *op. cit.*, p. 40.

84 Datorită problemelor teoretice, tehnice şi practice pe care le pune întreţinerea unui copil (sau a unei persoane vulnerabile) avem de-a face, şi în acest caz, cu un concept şi deci cu un element al unei teorii – *teoria întreţinerii* – care se "apropie", dar nu se identifică nici cu teoria creşterii, nici cu cea a îngrijirii (vezi, în acest sens, paradigma conceptuală corespunzătoare).

85 Vezi teoria ataşamentului din această lucrare.

86 Vezi teoria identităţii privind protecţia copilului.

87 Stahl, Henri H., Matei, Ioan, *Manual de prevederi şi asistenţă socială, Teoria şi tehnica prevederilor sociale* (I), Editura Medicală, Bucureşti, 1962 (se prezintă, între altele, practica plasamentului familial în România interbelică şi postbelică).
88 Stahl, Henri H., Matei, Ioan, *op.cit.*, p. 186.
89 Fellows, Gill, Marshall, Mary, *Services for the Homeless Elderly*, SWT, 10 (35), 8 May, pp. 16-17, 1979.
90 Vezi şi Stahl, Henri H., Matei, Ioan, *op. cit.*, p. 186.
91 Există, în această privinţă, hotărâri judecătoreşti, ordonanţe – în cazuri "mai speciale" – sau diferite prevederi incluse în mod natural în satusul asistentului social sau în lista de obligaţii profesionale admise, de regulă prin consens, de către opinia publică, de comunitate sau de către societate.
92 Vezi lucrarea noastră *Introducere în metodologia investigaţiei sociologice*, Junimea, Iaşi, 1982, p. 19 şi următoarele. Conceptul este adecvat tuturor investigaţiilor sociale, inclusiv anchetelor specifice domeniului asistenţei sociale.
93 Pregătirea metodologică a asistentului social trebuie să fie completă, adică trebuie să vizeze atât globalitatea socială – cu toată seria de fenomene disfuncţionale – cât şi etajele sau palierele "de profunzime", cu toată seria de tehnici şi metode de anchetă şi intervenţie, vizând desigur terapia socială.
94 Bowlby, John, *Attachment and Loss*, vol. 1, 2 şi 3, Hogarth, 1969, 1973, respectiv 1980 . vezi şi *Child care and the Growth of Love*, Penguin, 1951 (acelaşi autor).
95 Howe, David, *Ataşament, pierdere şi protecţia copiilor*, expunere în cadrul Programului de asistenţă socială organizat de UNICEF şi Universitatea East Anglia din Norwich, Bucureşti, 02.04.1992.
96 Vezi şi Howe, David, *op.cit.*
97 Se poate vorbi, în acest sens, de o adevărată *teorie a anxietăţii* şi *instabilităţii afective* (derivată din teoria mai generală, dar tot particulară, cu o rază medie de generalizare - teoria ataşamentului).
98 Vezi şi Howe, David, *op.cit.*
99 Sunt semnificative, în acest sens, reacţiile copiilor la separarea lor de părinţi, deci de baza afectivă: a) plâng şi se manifestă zgomotos, implorând părinţii să nu-i lase singuri; b) devin apoi abătuţi, nenorociţi, disperaţi chiar în faţa perspectivei de a-i pierde definitiv pe părinţi; c) încep să redevină preocupaţi de absenţa prea îndelungată a celor dragi; d) dacă separarea sau absenţa se prelungeşte, atunci copiii respectivi pierd ataşamentul sau îi diminuează forţa; e) dacă nu sunt recuperaţi de părinţi, devin treptat apatici, posomorâţi, detaşaţi emoţional, (nu-i mai interesează ce se întâmplă cu ei, pierd chiar interesul pentru proprii părinţi. Asemenea experienţe sunt importante pentru „experimentările" ulterioare ale vieţii.
100 John Bowlby şi Mary Ainsworth vorbesc de aceste trei tipuri de ataşament. Vezi J. Bowlby, *op. cit.* şi D. Howe, *op. cit.*
101 Vezi şi David Howe, *op.cit.*
102 Vezi şi *teoria identităţii* din acest volum.
103 Există un consens sau o acceptare aproape generală – după mai multe decenii de dispute şi experienţe divergente – a concluziei practice că familia joacă un rol fundamental şi ocupă un loc indispensabil în formarea personalitaţii.
104 Vezi şi Howe, David, *op.cit.*
105 Vezi conceptul de *Serendipity* şi *fenomenul serendipităţii* în volumul nostru *Introducere în metodologia investigaţiei sociale*, Iaşi, Junimea, 1984.

CAP. VI. METODE GENERALE

VI.1. METODA ACŢIUNII ÎN ASISTENŢA SOCIALĂ

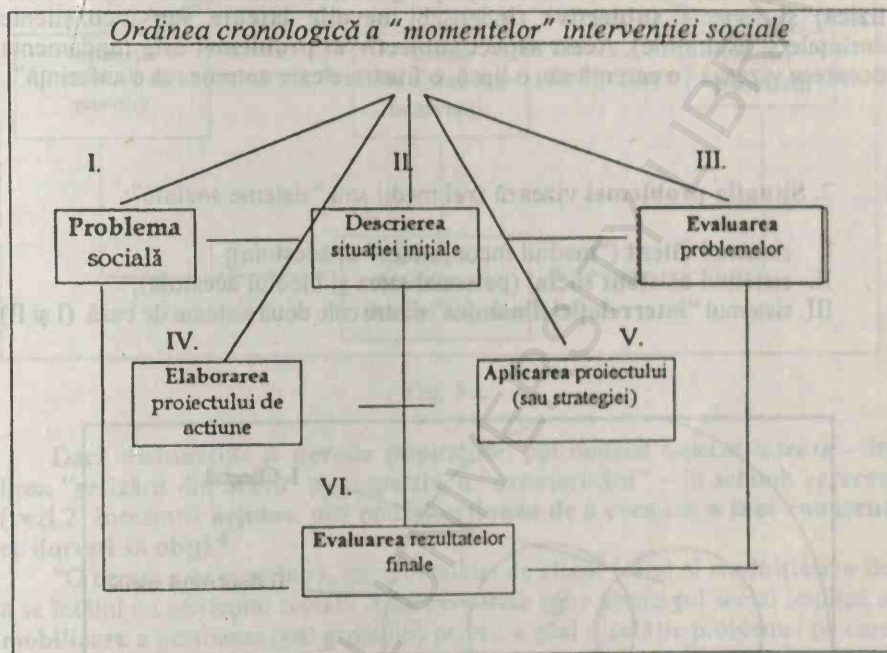

Fig. 52

Teoria problemelor sociale

În legătură cu **problema socială** ce urmează a fi rezolvată sau investigată, trebuie să menţionăm importanţa preciziei **definirii** şi **delimitării** acesteia în ansamblul problemelor şi fenomenelor sociale. Se spune că o **problemă clară, bine stabilită** este "pe jumătate rezolvată". Ce este totuşi o problemă ?

În domeniul nostru – socio-uman – **problema** poate fi definită drept orice "dificultate care trebuie rezolvată pentru a obţine un anumit rezultat, o situaţie **instabilă** sau **periculoasă** care impune luarea unei decizii a orice este dificil de explicat sau de rezolvat".[1]

În sociologie, **problema** semnifică o **devianţă de la normalitate** sau o **carenţă obiectivă** în raport cu desfăşurarea firească a vieţii sociale.

Există astfel probleme care vizează viaţa omului, condiţiile de muncă, locuinţa, transportul, educaţia, relaţiile cu ceilalţi etc. în măsura în care acestea sunt contrare normelor în vigoare sau tradiţiilor şi culturii. Cele mai multe

probleme vizează **nevoile** şi **drepturile** omului.

Problema vizează, în fapt, o anumită situaţie care este reflectată în **Proiectul de acţiune**. Analiza acestuia presupune "culegerea tuturor elementelor privitoare la problemă ... şi reflectarea asupra acestor elemente, punerea în relaţie a unora cu altele".[2]

Situaţia cuprinde aspecte **obiective** (problema **manifestă**, materială sau fizică) şi aspecte **subiective** (îndeosebi **nevoile latente** sau inconştiente, dorinţele şi aspiraţiile). Acest **aspect subiectiv al problemei** este fundamental deoarece vizează "o carenţă sau o lipsă, o frustrare care antrenează o suferinţă".

2. Situaţia problemei vizează **trei** medii sau "sisteme sociale":

I. sistemul **client** ("mediul înconjurător" al acestuia);
II. sistemul **asistent social** (personalitatea şi mediul acestuia);
III. sistemul "**interrelaţiei dinamice**" dintre cele două sisteme de bază (I şi II)

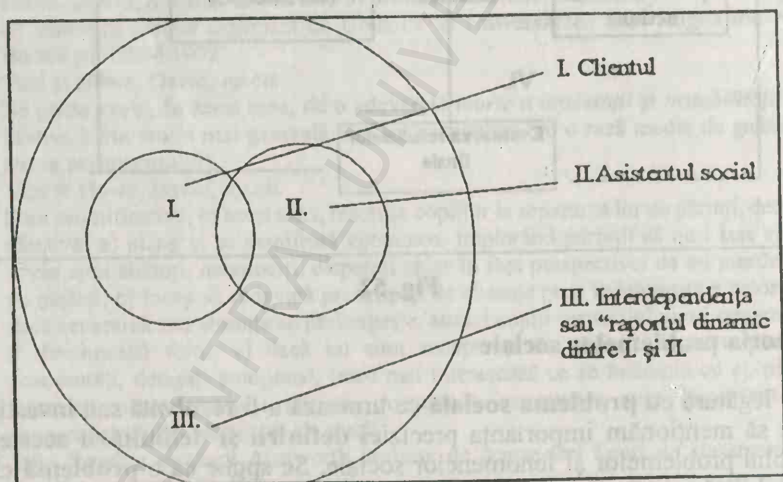

Fig. 53

Aşa cum s-a arătat, deja, **problema** are - în linii generale - două forme de manifestare sau "concretizare":

1. în plan obiectiv: lansarea unei **cereri** de ajutor ori întâmpinarea unei **disfuncţii sau dificultăţi**;

2. în plan subiectiv: manifestarea unei nevoi, a unei aspiraţii sau dorinţe, a unei exigenţe etc.

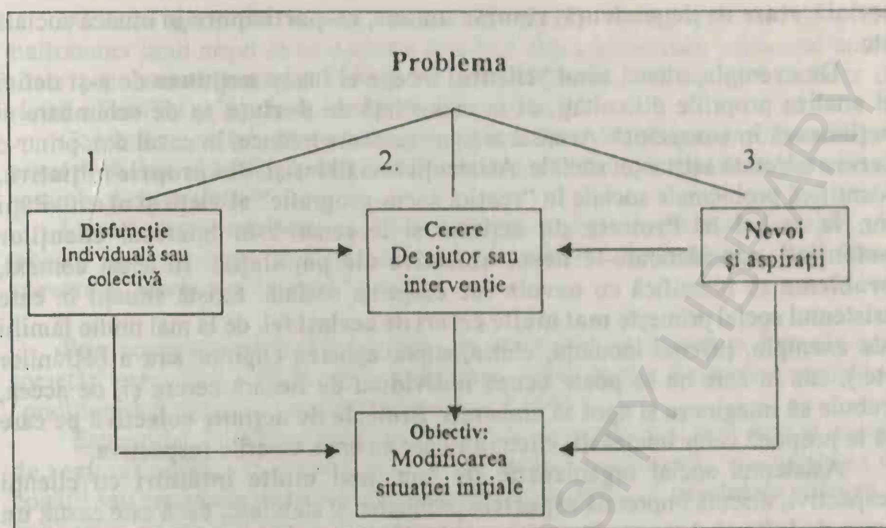

Fig. 54.

Dacă **disfuncţiile** şi **nevoile** (aspiraţiile) pot rămâne aspecte **latente** – în lipsa "sesizării din oficiu" şi, respectiv, a "exteriorizării" – în schimb **cererea** (vezi 2) înseamnă **acţiune**, mai precis, **acţiunea de a cere** sau **a face cunoscut ce doreşti să obţii.**[4]

"O cerere este o **acţiune**, un act realizat de **client** (când el are **iniţiativa** de a se întâlni cu asistentul social). A face o cerere către asistentul social implică o **mobilizare** a persoanei (sau grupului) pentru **a găsi o soluţie** problemei pe care doreşte s-o rezolve şi pentru **a reduce frustrarea şi suferinţa** (s.n.) care au provocat nevoia (vezi 3, p.105).

Se cuvine, în acest context, să facem câteva delimitări:

I. Privind **sistemul – client** putem întâlni:

1.**Clienţi – problemă** (ei înşişi constituie o problemă);

2.**Clienţi cu probleme** (dar **pasivi**, **aşteaptă** ajutorul altora);

3.**Clienţi – actori** (care-şi conştientizează problemele şi se implică - alături de asistentul social - pentru rezolvarea lor).

II. Privind **sistemul - asistent social** putem întâlni:

1.Asistentul social care "aşteaptă cereri de ajutor", primeşte vizita clienţilor;

2.Asistentul social care "provoacă cererea" clientului sau se **auto-sesizează din oficiu** când constată un fapt sau o disfuncţie care lezează individul, grupul sau colectivitatea "din apropiere".

În practica asistenţei sau **acţiunii sociale** trebuie să avem în vedere **conţinutul** termenilor folosiţi şi **conotaţiile** - mai vechi sau mai noi - ale **conceptelor fundamentale** cu care operăm de-a lungul demersului nostru. Unii încă amestecă noţiunile sau confundă termeni deja definiţi, cum ar fi **protecţie socială, securitate socială, asistenţă socială, ajutor social, proiect de acţiune**

socială, **stare de dependență**, **resurse umane**, **co-participare** în munca socială etc.

De exemplu, atunci când "**clientul** începe el însuși **acțiunea** de a-și defini și analiza propriile dificultăți, el ia cunoștință de **dorința** sa de schimbare și **acționează în consecință**. Această acțiune se poate traduce, în cazul dat, printr-o **cerere** adresată asistenței sociale. Asistenții sociali înșiși, **din proprie inițiativă**, identifică problemele sociale în "spațiul socio-geografic" al vieții și al activității lor, le includ în **Proiecte de acțiune** și le rezolvă în interesul **clienților potențiali**, considerându-le **nevoi obiective ale populației**. In acest context, **problema** se identifică cu **nevoia** sau exigența socială. Există situații în care asistentul social primește **mai multe cereri de același fel**, de la mai multe familii (de exemplu, privind locuința, chiria, supravegherea copiilor **sau** a bătrânilor etc.), caz în care nu se poate ocupa **individual** de fiecare cerere și, de aceea, trebuie să imagineze și apoi să elaboreze **Proiecte de acțiune colectivă** pe care să le propună celor interesați, clienților care au emis cererile respective.

Asistentul social organizează, de fapt, **mai multe întâlniri** cu clienții respectivi, discută împreună **aspectele** problemei și stabilesc, dacă este cazul, **un grup de inițiativă** pentru formularea soluțiilor necesare.

Schimbarea naturii originale a cererii (de la **mai multe**, individuale la **una singură**, dar colectivă) impune multă experiență și un "demers profesional" de bună calitate din partea asistentului social.

Situația inițială

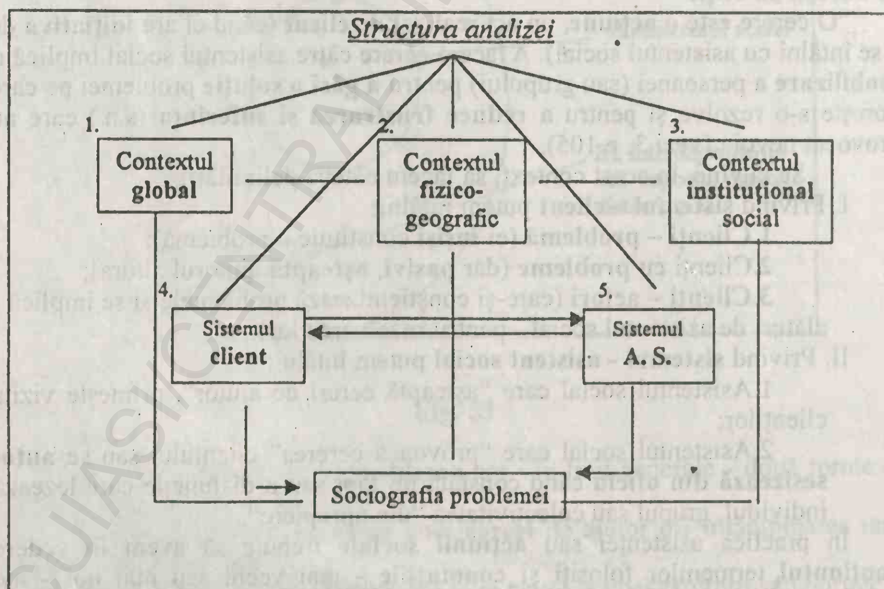

Fig. 55

Dacă un **grup de vecini** formulează aceeaşi cerere privind, de pildă, maltratarea unui copil în una dintre familiile din comunitate, asistentul social poate acţiona **sub mandat** (adică, în urma obţinerii unui mandat judiciar de **vizită** a familiei şi de contactare a copilului client).

Constatăm, astfel, că **cererea** nu priveşte în mod obligatoriu o **problemă personală**, individuală, ci una care vizează o altă familie sau care interesează ansamblul comunităţii.

Identificarea **problemei** nu este, după cum vedem, o operaţiune simplă, pur tehnică sau empirică, ci o sarcină mai complicată, cu surse şi soluţii într-o adevărată "teorie a problemei" sociale.

Prin **contextul global** înţelegem „un ansamblu de factori şi date ale unei societăţi care, fără a fi în mod obligatoriu strâns legate de munca socială, o condiţionează totuşi în mare parte" (vezi 3, p.105).

Este vorba, în primul rând, de **nivelul de dezvoltare** al ţării (sau al zonei), **de regimul politic** (şi, de aici, de **politica socială** promovată), de cantitatea de bogăţii sau **resursele naturale** ale societăţii respective, de **nivelul de cultură** şi civilizaţie, de tradiţie etc.

Promovarea diferitelor **acţiuni sociale** care **se impun**, în mod obiectiv, sau **se cer** de către populaţie depinde, de asemenea, de **gradul de profesionalizare** a asistentului social pe de o parte şi de **gradul de conştientizare a nevoilor** sau de "maturizare" a aspiraţiilor şi exigenţelor de către clienţi, pe de altă parte.

Pentru a identifica şi defini cât mai bine **problema** pe care vrem s-o rezolvăm trebuie să cunoaştem **cât mai exact** contextul în care se află clientul şi, în aceeaşi măsură, contextul în care se derulează intervenţia asistentului social (inclusiv din punct de vedere normativ-legislativ). Ansamblul condiţiilor naturale, geografice şi socio-culturale acţionează, independent de voinţa noastră, într-o formă sau alta, atât asupra **clientului**, cât şi asupra **asistentului social**, fapt care nu poate rămâne fără consecinţe atât asupra **acţiunii sociale** propriu – zise, cât şi asupra **efectelor** acesteia.

Cunoaşterea contextului presupune o analiză atentă a **statisticilor, rapoartelor** şi **informaţiilor sistematice** cu privire la "spaţiul social" al ţării sau zonei vizate, elaborate de organismele specializate (Direcţii judeţene sau guvernamentale, Servicii de stare civilă, privind şomajul şi forţa de muncă, Camere de Comerţ şi Industrie, Camera de Agricultură, Inspectorate de Invăţământ şi Cultură etc.).

Ipotezele formulate în baza acestor informaţii urmează a fi investigate şi verificate **direct pe teren**, obiectiv care impune elaborarea în prealabil a unor **instrumente de lucru** specifice şi variate (formulare, tabele, ghid şi "inventar de probleme", teste, scale etc.). Cercetarea **empirică** şi, îndeosebi, **observaţia** "la faţa locului" asigură un **fundament indispensabil** acţiunii sociale, pentru ca aceasta să vizeze **ceea ce şi-a propus** şi pentru a obţine rezultatele pe care le-a proiectat iniţial să le obţină.

Analiza empirică porneşte de la **contextul ecologic** (în fapt de la o **sinteză social-geografică**) pentru a diagnostica "în amănunt" starea de lucru din mediul în care se află clientul:

- sat sau oraș (mediul **ecologic rural** sau mediul **ecologic urban**);
- oraș mic (târg), oraș mediu sau ... metropolă;
- zonă **bogată** sau zonă **săracă**;
- amenajare a "spațiului rezidențial" – calitate, spațiu verde, dotări etc.;
- comunitate "în dezvoltare", care stagnează sau "în degradare";
- echipamente sociale (medicale, de timp liber, sport, educație, creșe etc.);
- axe de circulație **adecvate, foarte bune** sau **degradate**;
- condiții geografice (ape, coline etc.) **favorabile** sau **nefavorabile**;
- tip de locuință, număr de camere, m^2/individ, tip materiale construcție, dotări etc.

Acești **indicatori** conturează și mai mult **situația** clientului și, în general, **situația** în care are loc acțiunea socială. Situația **prea negativă** sau dignosticul **prea descurajant** provoacă la clienți sentimentul **excluderii sociale**[5] "cu tot ceea ce decurge de aici privind **situația de injustiție**, dar și de **resemnare**, în fața unui fapt care-i depășește complet și asupra căruia nu au nici o putere"(vezi și 3, p.107).

Contextul ecologic al problemei are trei dimensiuni privilegiate:

a) mediul rezidențial: tipul de **habitat** (pavilionar sau "blocuri", individual sau colectiv, modern sau tradițional, funcțional sau disfuncțional-degradat etc.), tipul de **locuință** (modernă, "încăpătoare", funcțională sau "învechită", subdimensionată, lipsită de dotări etc.), **vecinătatea** (densitatea locuințelor învecinate, natura lor ecologică, anexele gospodărești, axele de circulație în "micro-cosmosul" rezidențial, gradul de puritate a aerului, apei, "mediului ambiant" familial etc.), alte elemente care caracterizează "ecologia spațiului rezidențial".

b) confortul social, densitatea și calitatea dotărilor și echipamentelor **colective** din "spațiul rezidențial": servicii culturale, educative, sanitare, pentru petrecerea timpului liber, unități destinate copiilor (creșe, grădinițe, școli speciale, servicii sociale etc.), infrastructura comercială, "comerțul stradal", amenajări speciale tip "spații verzi", pentru păstrarea curățeniei, pentru odihnă etc. Toate aceste elemente sau "semne" ecologice – cu funcții rezidențiale – sunt implicate și "prezente" în **munca socială** sau în orice **acțiune de ajutor** ori intervenție întrucât "absența sau <îndepărtarea> unuia dintre ele poate fi **sursa unei probleme** și poate determina asistentul social să-și modifice fie proiectul față de un client, fie **metoda** de muncă" (vezi 2, p.109).

c) în fine, **contextul ecologic** vizează și aspectele cantitative și calitative ale **populației locale**: ponderea demografică pe **sexe**, în raport cu **vârsta**, în raport cu **profesia și calificarea**, cu locul de muncă, ponderea **șomerilor** în ansamblul populației și în diferitele demo-structuri – tineri, femei – structura și ponderea "populației non-active" în raport cu "populația activă", ponderea **populației sărace** și a diferitelor "grade de sărăcie", ponderea indivizilor care au nevoie de ajutor și a diferitelor forme de **dependență** în populația vizată etc.

Diferitele caracteristici demografice, mai ales cele care vizează, "universul disfuncțional", devianța socială sau "lumea anormală" trebuie bine cunoscute și delimitate întrucât "clientela serviciilor sociale este pre-selecționată" sau, mai exact, face parte din aceste medii sociale. Raportul dintre **populația globală** și **populația clientelară (dependentă...)** constituie, în acest caz, un indicator

esențial al **stării sociale** generale. Pe plan local, se poate pune un asemenea diagnostic în funcție de **ponderea clienților** în populația comunității sau în totalul salariaților unei întreprinderi. Creșterea ponderii "clienților sociali" poate determina **falimentarea** economică a comunităților sau întreprinderilor în cauză. Există situații sociale "artificial critice" generate de fenomenele de **auto-dependență**, parazitism social, false declarații financiare și toate acestea favorizate de lipsa unui adecvat "control public" **asupra utilizării resurselor existente.***

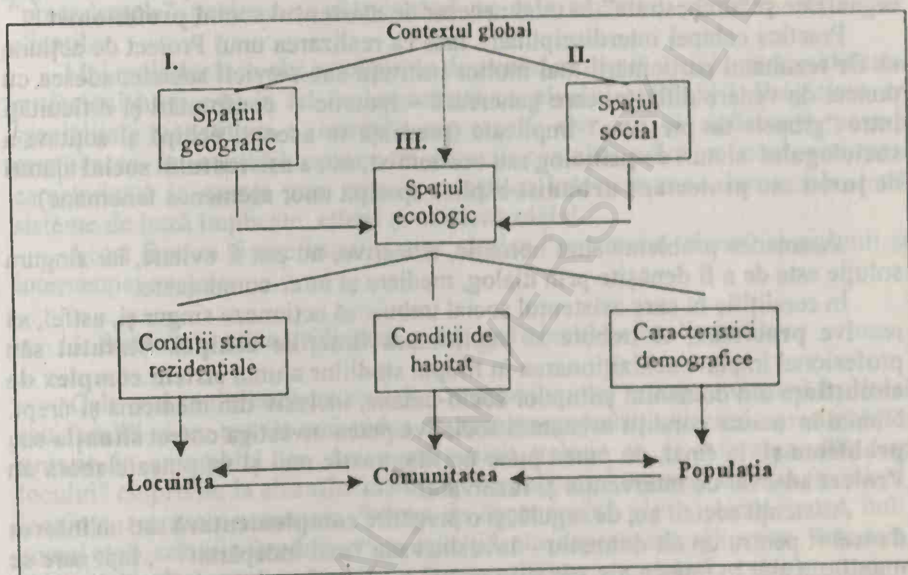

Fig. 56

3."Sistemul - asistent social"

În mod normal, asistentul social nu poate activa ca profesionist "de unul singur", adică în afara oricărei instituționalizări. Orice **acțiune socială** (proiect de intervenție, ajutor, "vizită socială" într-o familie, anchetă etc.) își are originea într-o instituție sau într-un organism, ceea ce face ca asistentul social însuși să fie **integrat** "în sistem", altfel eficiența muncii sociale ar putea fi compromisă. Așa se explică de ce au apărut diferite **asociații** – cu funcții dominant sociale – sau cunoscutele **ONG**-uri (organizații non-guvernamentale) în aproape toate localitățile țării, menite a elabora și aplica **Proiectele sociale** necesare într-o comunitate umană sau alta. **Natura finanțării** – privată sau publică – a acțiunilor sociale își pune amprenta pe **gradul de autonomie al Serviciilor sociale**.

Într-o formă sau alta, fiecare asistent social trebuie să apere drepturile **clientului** – care au prioritate absolută în fața oricărui argument – și să

promoveze **solidaritatea comunitară**, în primul rând cea familială. "Aria de acţiune" şi **marja de autonomie** a asistentului social depind, în acest context, de **politica generală** în domeniu şi, **în mod direct**, de politica serviciului social respectiv. De curând s-au elaborat legi speciale privind "zonele defavorizate" ale ţării, acte normative care vor determina modificări şi în domeniul **politicilor sociale specifice** (privind **protecţia** unor categorii de populaţie – bătrâni, copii, şomeri etc.). În această situaţie, asistenţii sociali trebuie să cunoască şi să aplice în practică **noile** reglementări juridice.

Reuşita acţiunii sociale depinde şi de caracterul **interdisciplinar** al echipei organizate şi "orchestrate" în mod necesar de **asistentul social profesionist**.[6]

Practica echipei interdisciplinare face ca realizarea unui Proiect de acţiune să fie rezultatul participării mai multor instituţii sau servicii sociale, adesea cu puncte de vedere diferite, care generează – ipotetic - confruntări şi dificultăţi între "grupele de presiune" implicate (prezenţa în aceeaşi echipă şi acţiune a **sociologului** alături de **psiholog** sau **economist**, sau a **asistentului social** alături de **jurist** sau **proiectant urbanist** explică apariţia unor asemenea fenomene).

Asemenea probleme sunt normale, obiective, nu pot fi evitate, iar singura soluţie este de a fi depăşite prin dialog, mediere şi inter-comunicare.

În condiţiile în care asistentul social trebuie să acţioneze singur şi, astfel, să rezolve **problema**, el trebuie să suplinească **funcţiile echipei**. **Statutul** său profesional impune achiziţionarea în timpul studiilor a unui **sistem complex de cunoştinţe** din domeniul ştiinţelor socio-umane, inclusiv din medicină şi drept. Numai în aceste condiţii asistentul social va putea investiga corect **situaţia** sau **problema** şi, în final, va putea pune un **diagnostic** real şi va putea elabora un **Proiect** adecvat de intervenţie şi rezolvare.

Asistenţii sociali au, de regulă, şi o pregătire **complementară** sau un **interes deosebit** pentru un alt domeniu – învecinat sau "mai îndepărtat" –, fapt care se manifestă atât în munca lor, cât şi în natura rezultatelor obţinute. Întâlnim astfel **asistenţi sociali - sociologi**, asistenţi sociali - **psihologi, jurişti, economişti, politologi** etc. Fiecare îşi are locul în "acţiunea socială", doar **problema liderului** mai tulbură apele muncii **în echipă**. Problema liderului nu este neutră fiind legată de "domeniul puterii", influenţând semnificativ activitatea şi rezultatele **Serviciului** respectiv. Reacţiile, tensiunile şi controversele sunt cu atât mai puternice cu cât "criteriile de recrutare a liderului nu sunt clare şi acceptate de personalul Serviciului" (vezi 2, p.115).

Asistentul social trebuie să acorde o atenţie particulară "propriei imagini", aşa cum o au clienţii sau cum se prezintă în **opinia publică locală**, în ansamblul ei, altfel el riscă să provoace la beneficiarii - clienţi aşteptări pe care nu le poate satisface.

Asistentul social trebuie, de asemenea, să reflecte asupra propriei **situaţii**: dacă **motivaţia de origine** care l-a determinat să-şi aleagă această profesie mai este reală, dacă n-a căzut într-o "resemnare pasivă" - aşa cum se întâmplă cu unele domenii "cu probleme"- dacă n-a devenit un **hipertehnician rece** sau un "activist încăpăţânat" care are întotdeauna dreptate. Îi place cu adevărat munca sau este doar o posibilitate de a-şi "câştiga pâinea" ? etc. Fără o retrospectivă sau

"o întoarcere la originea" alegerii profesiei, asistentul social nu-şi va putea înţelege propriile reacţii şi nu-şi va putea explica propriile atitudini sau comportamente faţă de clienţi.

În fine, asistentul social trebuie să fie **la zi** cu noile informaţii, cunoştinţe şi reglementări care privesc **acţiunile sociale** şi, în general, protecţia populaţiilor vulnerabile sau marginalizate. Trebuie să participe la **schimbul de experienţă**, la analiza şi definitivarea **valorilor** specifice domeniului şi, prin aceasta, la re-elaborarea şi redefinirea **Codului deontologic** al profesiei, în fine, trebuie să fie implicat în ansamblul **practicii sociale** – valorificând direct experienţele şi "precedentele" pozitive şi abandonând pe cele negative, contrare intereselor clienţilor.

Mai mult decât în altă profesie, în domeniul **acţiunii sociale personalitatea** profesionistului este la fel de importantă ca **nivelul calificării**. Pregătirea de specialitate constituie o **condiţie necesară, dar nu şi suficientă** pentru practicarea în condiţii optime a muncii sociale, adică a unei activităţi caracterizate în esenţă prin **natura relaţiilor inter-umane** dintre cele două sisteme de bază implicate: **client** şi **asistent social.**

Acest fapt va fi confirmat şi prin analiza "sistemului–client" al acţiunii şi intervenţiei sociale.

4. Sistemul - client. Clientul sau beneficiarul acţiunii sociale

Cele mai multe anchete sociale - prealabile unei acţiuni – vizează **indivizi** sau **familii** şi un număr mai redus de asemenea anchete vizează **comunităţile umane** în ansamblul lor. Asistenţii sociali trebuie să se informeze "la faţa locului" cu privire la **situaţia** clientului care a lansat cererea: situaţia familială, locuinţa, resursele personale, "starea de dependenţă" (drog, alcool, tutun, boli, şomaj etc.), relaţiile familale şi "cu ceilalţi", alte aspecte semnificative. Totodată, asistentul social va avea în vedere "personalitatea clientului", modul în care a lansat cererea de ajutor, cum se comportă, cum îşi argumentează şi îşi susuţine cererea, capacitatea de a coopera, "interesul" de a-şi soluţiona problema şi **maniera**, eventual **mijloacele** sau **resursele** pe care le preferă în acest scop etc.

Asistentul social trebuie să aibă în vedere faptul că **a fost preferat** de client adresându-i cererea, datorită imaginii publice şi informaţiilor - reale sau "fără acoperire"- pe care le are despre munca socială pe care o desfăşoară.

În acest sens, clientul are dificultăţi în alergerea **Serviciului social** şi, mai ales, a asistentului social care să-i rezolve problema datorită diversităţii "funcţiilor sociale" şi, mai ales, datorită confuziei sau necunoaşterii **exacte** a activităţilor ce revin fiecărui post sau fiecărei funcţii în parte.

Profesia de asistent social este, din păcate, redusă la **responsabilităţi administrativ-financiare** – ceea ce influenţează decizia clienţilor - , munca de **asistent-educator** este legată numai de problemele copiilor şi delincvenţilor minori, statutul "asistenţei familiale" este coborât la nivelul celui al unei menajere, în fine, **asistentul-animator** este confundat cu "instructorul" dintr-o casă de copii etc. (vezi 2, p.118).

În ciuda diferenţei dintre **sistemul francez** de asistenţa socială şi cel românesc, problemele prezentate mai sus interesează şi practica asistenţei sociale

în țara noastră.

Datorită **birocrației disfuncționale**, clienții au nevoie, îndeosebi, de asistenți sociali **mediatori**, adică de profesioniști care să intermedieze relațiilor lor cu numeroasele instituții și birouri pe care trebuie să le viziteze și în cadrul căruia este greu să se descurce singur. De altfel, în **practica acțiunilor sociale** din numeroase țări s-a răspândit **deja funcția de acompaniere** a asistentului social (fără a abandona sau neglija, desigur, **sarcinile tradiționale**, devenite clasice, proprii acestei profesii). **Clientul** devine, în acest context, **beneficiar** (adică cineva care are în primul rând **nu o problemă**, ci anumite **drepturi legale**, pe care nu le poate obține singur fără a apela la sprijinul unui Serviciu social).

Demersul clientului poate lua următoarea traiectorie:

1. Clientul se adresează unui Serviciu social adecvat (telefonează, scrie o cerere și o trimite sau vizitează sediul acestuia), căutând un ajutor sau o soluție pentru problema lui, realizând "un act de primă importanță"[7]. Motivat de dorința schimbării pe care o consideră indispensabilă, **clientul** se informează, vorbește cu familia, cu prietenii, cu colegii de muncă, cu vecinii etc. pentru a găsi mijloacele de care are nevoie și, în primul rând, **instituțiile** abilitate în domeniu.
2. Serviciul social sau instituția respectivă desemnează asistentul social **cel mai potrivit** pentru **a coopera cu clientul** și, eventual, pentru **a-l însoți** peste tot, unde este nevoie, și pentru **a-l ajuta** să-și primească drepturile legale în condiții acceptabile.
3. **Prima convorbire** între client și asistentul social desemnat*.
4. Elaborarea **în comun** a Proiectului de intervenție sau a soluțiilor.
5. **Aplicarea** practică a măsurilor stabilite.
6. **Evaluarea** de către client și asistentul social - a rezultatelor și, după caz, a dificultăților și a perspectivelor problemelor.

În legătură cu acest demers se poate dezvolta o adevărată **teorie**, întrucât **alegerea** partenerului de către client și derularea raporturilor dintre cele două părți sunt **procese** complexe, cu numeroși factori implicați și diverse condiționări obiective și subiective.

Împrejurările "lansării cererii de ajutor" de către client se pot prezenta într-o **formă paradigmatică** sau conceptuală, astfel:

1. Pentru a cunoaște semnificația acestui act – al lansării cererii – asistentul social trebuie să cunoască unele lucruri despre ceea ce se întâmplă **atunci când cineva face o cerere** de acest tip;

2. Această cunoaștere preliminară va permite, apoi, asistentului social să acționeze "în cunoștință de cauză" asupra comportamentelor persoanelor vizate în cerere;

3. Înaintea "primei convorbiri" dintre cele două părți, **clientul** a parcurs deja mai multe etape sau "momente" în conștientizarea și definirea propriei lui **situații**:

- își dă seama că se confruntă cu o **problemă** individuală, proprie;
- **dificultatea** sau **nevoia** pe care o resimte îl determină să-și orienteze atenția spre **schimbarea** situației;
- **mobilizat** de această dorință de schimbare, clientul începe să caute mijloacele și soluțiile adecvate;

- așa cum am arătat, deja, clientul vorbește în acest sens cu persoanele apropiate (rude, prieteni, vecini etc.);
- acceptă, astfel, sfaturile acestora și începe demersurile pe lângă organismele sau asociațiile care-l pot ajuta;
- clientul **investește**, în acest proces, **multă energie** fizică și afectivă și, desigur, multă **speranță** care - în cazul eșecului - **favorizează anxietatea** și **starea depresivă**[8];
- atunci când clientul se află în fața asistentului social, el a străbătut, de regulă, jumătate din drumul spre rezolvarea problemei;
- asistentul social trebuie să cunoască și să țină cont de toate aceste probleme și de dificultățile pe care le-a întâmpinat clientul în încercările sale "din etapa prealabilă" a **acțiunii sociale** propriu-zise.

4. **Acțiunea comună** a clientului cu asistentul social semnifică pentru primul **un nou început**, o nouă speranță, noi dificultăți și alte energii cheltuite. De data aceasta, **demersul** – pregătit științific și susținut în plan juridic – **conferă clientului o încredere reală** în succes!

5. Dacă în momentul lansării cererii, "clientul este paralizat de angoasă și frică", după prima "luare de contact" cu asistentul social el trebuie să-și recâștige liniștea, siguranța și încrederea în rezultatele cooperării. În prima fază este vorba de o luptă între "decizia clientului de a face ceva pentru a obține ceea ce dorește, pe de o parte și **frica de necunoscut**, pe de altă parte"[9]. Asistentul social are sarcina, între altele, să îndepărteze această frică a clientului întrucât este legată, în cele mai multe cazuri și în mod semnificativ, de **personalitatea însăși a interlocutorului** !

"Această persoană necunoscută este plină de amenințări. Clientul se întreabă: Cine este ea ? Mă va înțelege ? Mă va lua în serios sau va crede, dimpotrivă, că o deranjez fără motiv ? Va fi în stare să-mi propună ceva ?"

6. Clientul se teme, desigur, și de **viitoarea schimbare**, în ciuda precarității situației actuale și a dorinței puternice de a o depăși. El se întreabă: Ce va deveni? Cum va fi viața lui mai târziu ? Care este **necunoscutul** care va lua locul vieții lui actuale, dificile, este adevărat, dar cel puțin știe despre ce este vorba ? Potrivit proverbului popular: "Este mai bine cu un **rău cunoscut** decât cu un **bun care urmează a fi cunoscut**" (vezi 2, p.121).

7. În fine, clientul se teme de **starea ambivalentă** în care se plasează – **din propria inițiativă** – în momentul lansării cererii de ajutor, întrucât, o dată cu aceasta, își **pierde independența** și se (auto)plasează într-o **poziție de vulnerabilitate** și marginalizare. **Cererea** semnifică "concretizarea și recunoașterea publică a eșecului", fapt care favorizează starea de anxietate și de regresiune. Ce înseamnă **a cere ajutor** dacă nu întoarcerea "la eternul conflict între dorința de a rămâne copil și dorința de a deveni adult?.. **A fi ajutat**... înseamnă a te confrunta cu o anumită **imaturitate**, cu un anumit **eșec** și, în cele din urmă, înseamnă a trăi o anumită **umilință**.

A fi ajutat înseamnă a redeveni **dependent**, înseamnă a retrăi **un conflict important din trecut** în cazul căruia **a da** sau **a primi** a generat multă ambivalență."[10]

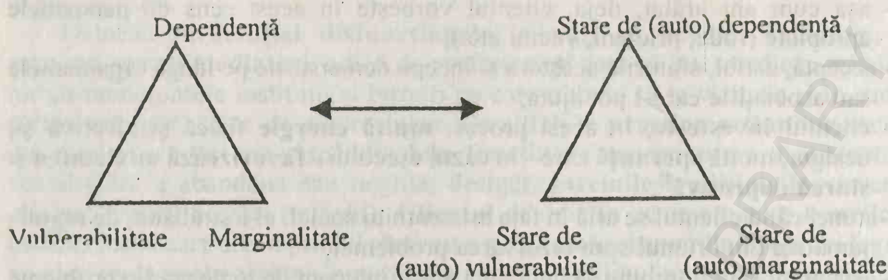

Fig. 57.

8. Asistentul social trebuie, astfel, **să reconstituie** - cu ocazia întrevederii inițiale - momentele și stările dificile, adesea penibile, prin care a trecut - până atunci - **clientul care se află în fața sa.** El trebuie să decodifice reacțiile și "semnele de comportament " în urma fiecărei întrebări lansate, trebuie să pătrundă în esența **cererii** și a prezentării acesteia de către client, trebuie să interpreteze – potrivit experienței practice – "mesajele non - verbale", ezitările și "tăcerile " care însoțesc convorbirea și, după caz, să ghicească eventualele **conflicte interioare sau sentimente contradictorii** care domină personalitatea interlocutorului. Unii asistenți sociali care nu ajung să cunoască bine personalitatea clienților se întreabă - în final - de ce aceștia au lansat cererea sau **de ce au venit atât de târziu** ?, după ce problema s-a agravat atât de mult ? Analizând frica și ambivalența resimțite de client, vom găsi cel puțin răspunsuri ipotetice la aceste întrebări.

Conflictul interior al clientului poate fi atât de puternic, atât de paralizant, încât îl poate împiedica pe client să treacă la acțiune sau să-l determine să amâne mereu cererea de ajutor.

Această stare - de ambivalență - este cu atât mai evidentă, mai puternică, cu cât **clientul** devine conștient de **responsabilitatea** sa față de propria situație, de faptul că **eventuala dependență** sau **marginalizare** în mediul social din care face parte este în esență o **auto - dependență** și deci o **auto – marginalizare** prin propriile fapte, comportamente și acțiuni (vezi schema).

Situația specială în care se află clientul, îndeosebi cea care privește starea de ambivalență și conflict, generează **atitudini și comportamente particulare**, mai ales de protecție și prevenție a pericolelor, între care:

I. comportamentul unui om deprimat, care vorbește puțin și abia reușește să-și formuleze problema sau să-și manifeste sentimentele.

Tehnica întrevederii trebuie să fie adecvată iar asistentul social trebuie să conducă cu **abilitate** discuțiile, mai întâi să provoace interesul clientului - încă tăcut și "timid" - apoi să "alimenteze" și să susțină mereu **dialogul** până la atingerea obiectivului (culegerea informațiilor necesare).

II. comportamentul agresiv al unui client, de regulă, foarte excitat care "ridică tonul" în fața interlocutorului și vorbește tot timpul astfel încât asistentul social nu poate interveni cu nimic. Și în acest caz, asistentul social trebuie să aplice o strategie adecvată și să-și modifice "tehnica convorbirii" în funcție de

evoluţia comportamentului clientului.

III. comportamentul seducător şi "dependent" al clientului care - pe un ton umil - se abandonează total "în mâinile interlocutorului", în speranţa atingerii scopului propus. În acest caz, asistentul social nu întâmpină nici o dificultate în obţinerea datelor de care are nevoie pentru elaborarea Proiectului de acţiune socială şi pentru ameliorarea situaţiei.

Cazurile cele mai dificile sunt ale clienţilor aflaţi **în plină criză**, manifestată prin suferinţă, confuzie şi angoasă, care îşi exprimă cu mare dificultate **cererea**, nevoile şi, în general, problema cu care se confruntă.

IV. comportamentul mixt sau "în evoluţie" de la **agresivitate** la **toleranţă şi cooperare**. Nimic nu este mai instructiv decât participarea sau observarea **directă** a unei întrevederi în care clientul îşi exteriorizează "starea de spirit". Am observat o asemenea întrevedere în unul din Serviciile sociale din **Norwich** (U.K.), în 1992: **clientul**, un tânăr aflat în conflict cu legea, a acceptat sistemul alternativ **Probation** care, între altele, impunea **întrevederi** cu asistentul social (sau cu **Probation Officer**). În cursul unei asemenea întrevederi (de peste 2 ore) clientul - un tânăr de 20-22 ani - a trecut de la un comportament **semiagresiv** (fuma într-o manieră provocatoare, se agita, şi-a urcat picioarele pe un scaun!...şi toate acestea în faţa **asistentei sociale**, o tânără de 25-30 ani) la un comportament treptat mai liniştit şi civilizat iar în final chiar la un **comportament cooperant**, înţelegând că această soluţie este cea mai convenabilă şi profitabilă **în situaţia lui de atunci** !

Comportamentul clientului este influenţat sau condiţionat de o serie largă de factori :

-prietenii sau colegii de muncă prin sfaturile lor;

-mass-media prin informaţiile transmise în legătură cu legislaţia privind drepturile persoanelor vulnerabile;

-impresia - indusă de unii factori - că face parte dintre persoanele **care trebuie ajutate** şi care au **drepturi speciale** în raport cu ceilalţi oameni.

Răspunsul asistentului social la **cererea** clientului depinde, de asemenea, de o serie de factori, atât din " mediul cererii", cât şi din "mediul ofertei". Experienţa şi profesionalismul asistentului social îşi pun amprenta în mod esenţial pe întreaga problematică a cazului respectiv.

Soluţia mai depinde de posibilităţile **Serviciului social** - de care aparţine asistentul interlocutor – şi, într-un plan mai general - de **politica socială** promovată în momentul respectiv.

VI.2. METODA REŢELELOR ÎN ASISTENŢA SOCIALĂ

1. Reţea de intervenţii speciale în asistenţa socială

În ciuda faptului că reţelele primare constituie pentru cei mai mulţi oameni **baza** sau **sursa principală** a ajutorului social, reţelele secundare nu trebuie neglijate, întrucât, în ultimele decenii, "distanţa" dintre aceste două tipuri s-a redus semnificativ, au apărut reţele secundare **informale** (deci cu însuşiri... *„primare"*), s-a dezvoltat mult **sistemul instituţional/formal, de ajutor**, sub

presiunea factorilor de "civilizație umană" și, în general, atât *comunitatea* cât și *societatea*[11], sunt antrenate în același proces de intervenție, în favoarea populațiilor vulnerabile.

Rețelele primare rămân fundamentale, desigur, prin funcțiile lor, atât prin cea de spațiu intermediar sau "spațiu-tampon" între micro și macro-social, cât și prin funcția de mediu absorbant vizând " loviturile dure" primite de un client sau altul sau situațiile tragice, afective sau fizice în care ar ajunge un grup și care i-ar arunca "în stradă" sau în "sfera de influență secundară", dacă n-ar interveni sprijinul celor din imediata apropiere (familie, vecini, prieteni, colegi etc.). Să ne gândim, în acest sens, la rolul absorbant al plasei de siguranță pentru trapezist.

Fără acțiunea **primei funcții** nu ne-am putea explica **construirea identității individuale**, integrarea socială a copilului sau *re-inserția* în muncă și societate a șomerului.

Funcțiile **pozitive** ale acestei rețele sunt dublate, din păcate, de funcții *negative* sau disfuncții care determină - prin unele "presiuni de rețea" - efecte patologice, fenomene de excludere, dependență sau marginalizare socială[12].

Analizele **de rețea** pot avea în centrul atenției diferiți **actori** sau diferite cadre de referință:

a) analize centrate pe *subiect*, caz în care rețeaua este raportată la persoana vizată, la "mediul ei familial", la clica din care face parte, la modul în care percepe lumea, la cererile lui de ajutor etc.;
b) analize vizând *rețele secundare*, organizarea lor, modul lor de sprijin sau intervenție etc.;
c) analize vizând *rețeaua globală*, incluzând și rețele primare *colective*, dar urmărind un obiectiv precis din "spațiul global" respectiv;
d) se cuvine să vorbim, în acest caz, și de celebrele *Cercetări-acțiune*, cu un caracter *transductiv* sau transdisciplinar, obiective și "parteneri" care survolează *"specificul inter-disciplinar"* și cu un caracter mixt (cercetare-intervenție) fundamental pentru eficiența activității.

2. Cercetarea-acțiune este, în fapt, "procesul în care toate persoanele implicate constituie *o echipă* care participă la o experiență concretă și ajunge la cucerirea unor noi cunoștințe"[13]. Acestea se adresează atât *profesioniștilor*, cât și *rețelelor* și antrenează atât partea **morfologică** a vieții sociale, cât și partea **funcțională**.

În asemenea cercetări-acțiune, înșiși clienții elaborează soluții pentru propriile lor probleme.

Diferența specifică a acestor cercetări constă în faptul că asistentul social sau sociologul nu se centrează pe cererea individuală, nici pe problemă, ci pe producția sau construcția unor cunoștințe noi. Experiența a arătat deja că asemenea activități comune, în echipe mixte - cercetători și practicieni - sunt dificil de întreprins și de organizat, fiecare partener considerându-se "vioara întâi", încercând să obțină cât mai multă eficiență specifică, cu eforturi cât mai reduse.

Descoperirea și elaborarea "sistemului de cunoștințe" *cu ajutorul analizelor de rețea* presupun mai multe etape, pe care ***Pinçon Y.*** le redă în felul următor:

1) *rețelele primare* oferă asistentului social - în cadrul unor întâlniri specifice

- posibilitatea de a înregistra manifestările clienților (cuvinte, atitudini, acte, reflecții, reacții, conduite etc.) apelând la toate *abilitățile* de care dispune;

2) *echipa de intervenție* intră în contact cu rețeaua primară, iar membrii-actori *descriu* în "carnetul lor de bord" întreaga muncă pe care au desfășurat-o cu clienții respectivi, impresiile, sentimentele, reflecțiile, "întâlnirile de rețea" etc. în *manieră subiectivă,* desigur, confruntându-se, în final, unii cu alții, experiențele lor reciproce;

3) *echipa de profesioniști-actori* analizează și "reflectează" asupra *ansamblului* materialului cules, formulând ipoteze, explicații și generalizări teoretice;

4) în fine, *materialul "trăit"* și înregistrat de echipă este problematizat, conceptualizat și transformat în concluzii sau "segmente teoretice". Informațiile și "trăirile" *exprimate* (de subiecți), *descrise* și *reflectate* de profesioniști, sunt importante atât pentru teoreticieni-cercetători, cât și pentru *practicieni*-asistenți sociali. *Cercetările-acțiune* sunt, din păcate, destul de rar practicate în țara noastră, ceea ce își pune semnificativ amprenta pe rezultatele finale ale activităților din acest domeniu.

Proiectele de asistență socială trebuie elaborate și, îndeosebi, aplicate pe teren *în comun* de către *profesioniști*, în frunte cu asistentul social și de către cercetători în frunte cu sociologul, în echipe interdisciplinare (cuprinzând psihologi, ecologi, etnologi, politologi, economiști etc.)[14].

Cercetarea-acțiune presupune, în ultimă instanță, *parteneriatul în trei: clientul, asistentul social* și *cercetătorul științific.*

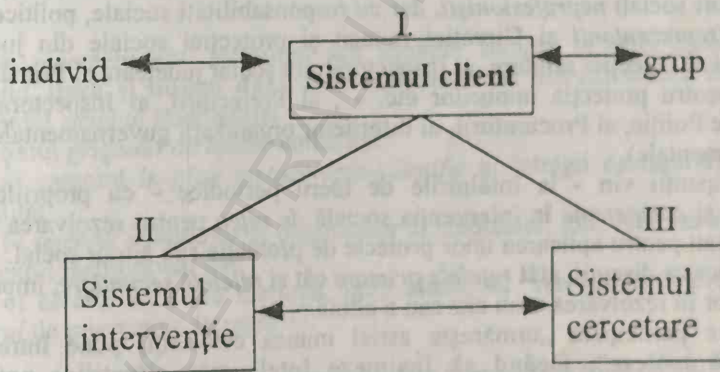

Fig. 58.

Beneficiarul-client „este invitat a se manifesta ca actor", capabil să-și ia în propriile mâini destinul sau, cel puțin, să-și asume anumite *responsabilități* în virtutea unor *valori esențiale*, mai vechi sau mai noi, între care *solidaritatea* și *întrajutorarea, cooperarea* și *reciprocitatea, activismul* și *valorizarea* etc.

În evoluția concepțiilor sociologice și antropologice sau din alte domenii ale științelor sociale, nu putem omite rolul unor mari gânditori, chiar fondatori ai

teoriei reţelelor, între care, *Saint-Simon* (concepţia privind multitudinea relaţiilor din circulaţia bunurilor şi persoanelor), *Emile Durkheim* (concepţia "conştiinţei colective" şi a "*cercurilor sociale* pe baza structurii sociale"), *Max Weber* şi *Ferdinand Tönnies* (teoria distincţiei dintre "societate" şi "comunitate", despre formele relaţiilor şi schimburilor etc.), *Jacob Levy Moreno* (concepţia sociometrică a măsurării "relaţiilor sociale"), *Talcott Parsons* (reţelele sistemului social global) şi, în fine, *Erving Goffman* (despre *dinamicile relaţionale* ale *actorilor sociali* în confruntarea cu reţelele primare şi cu membrii acestora) etc [15].

VI.3. TEHNICI SPECIFICE DE INTERVENŢIE SOCIALĂ

1) Grupul de sprijin. Este în fapt o *echipă* interdisciplinară de profesionişti (asistenţi sociali, sociologi, psihologi, medici de familie sau medici sociali, jurişti, ecologi etc.) care se reuneşte potrivit unui *program* de muncă (la 15, 20 sau 30 de zile) pentru a analiza *cazurile* specifice pe care le au în atenţie şi pentru a reflecta *în comun* asupra muncii lor *în perspectiva* "intervenţiei în reţea".

Unele *grupe de sprijin* pot fi alcătuite pe o bază diferită, nu atât din profesionişti, cât din ceea ce numim *actori sociali*, indiferent dacă au o calificare specifică în domeniu sau dacă joacă un alt rol în *intervenţia* prevăzută. Asemenea echipe au o structură *mixtă:* actori sociali *profesionişti* (dintre cei menţionaţi mai sus) şi actori sociali *neprofesionişti*, dar cu responsabilităţi sociale, politice sau culturale (*reprezentanţi* ai Direcţiei muncii şi protecţiei sociale din judeţul respectiv şi ai Direcţiei sanitare, ai Inspectoratului şcolar judeţean, ai Primăriei - Comisia pentru protecţia minorilor etc. - , ai Prefecturii, ai Inspectoratului judeţean de Poliţie, ai Procuraturii, ai diferitelor organizaţii guvernamentale sau neguvernamentale).

Participanţii vin - la întâlnirile de lucru periodice - cu propriile lor *experienţe* şi *competenţe* în intervenţia socială *de reţea* pentru rezolvarea unor probleme sau pentru aplicarea unor proiecte de protecţie sau ajutor social. Sunt vizate, în aceste discuţii, atât *reţelele primare* cât şi *reţelele secundare*, impactul sau rolul lor în rezolvarea unui caz sau a altuia.

Fiecare participant „urmăreşte astfel munca celorlalţi, pune întrebări, formulează ipoteze", făcând să înainteze înţelegerea situaţiilor potrivit perspectivei „reţelelor" şi însoţind, după caz, *procesul unei intervenţii*. Participanţii pun în comun *resursele* lor personale şi profesionale, trăind, şi în acest caz, o „experienţă-reţea"[16].

„Şeful de orchestră" al acestui grup de intervenţie „în reţea" este, în mod legitim, actorul *direct responsabil* de reuşita activităţilor propuse şi realizate, în acelaşi timp persoana *cea mai competentă* din punct de vedere *profesional*, adică:

- *asistentul social*, întrucât este vorba de protecţie, ajutor sau asistenţă socială sau

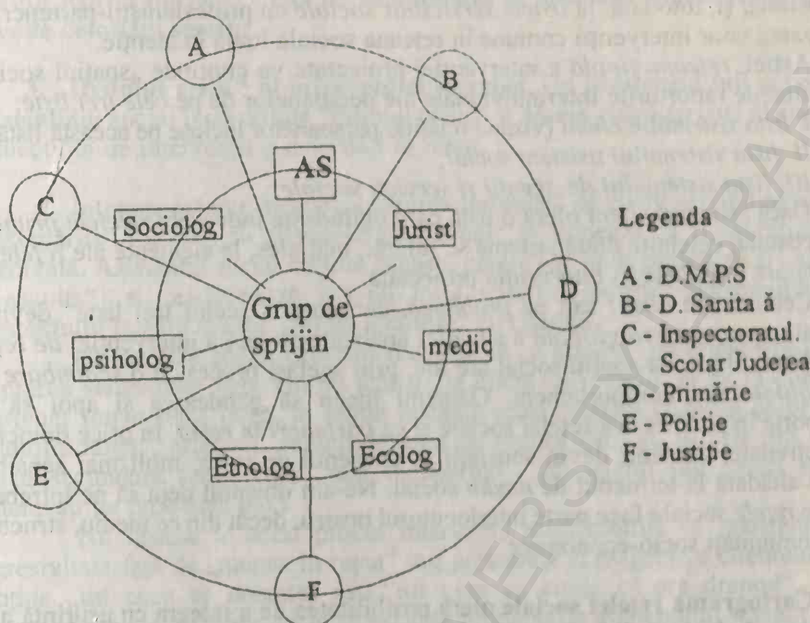

Fig. 59. *Grupuri de ajutor în reţeaua "A.S."*

- *reprezentantul* instituţiei sau agenţiei sociale în grija căreia se află *clientul*, **dacă şi numai dacă** acest actor-partener are calificarea necesară în domeniul *strict* al intervenţiei.

Şeful *grupului de ajutor* constituie:

a) garantul *în plan metodologic-ştiinţific* al întregii desfăşurări a muncii stabilite;

b) *agentul stimulator* şi organizator al analizelor, intervenţiilor realizate în contextul instituţional dat;

c) actorul care are menirea, între altele, să "reamintească *principiile* şi *cadrul* de intervenţie în reţea"[17].

În manieră democratică, acest rol poate fi împărţit treptat cu alţi participanţi sau parteneri în grupul de ajutor respectiv. După anumite perioade de activitate, grupul *însuşi* trebuie să reflecteze, să-şi analizeze şi să-şi evalueze propria funcţionare şi propriile rezultate. Toate acestea însă în lumina exigenţelor *analizei de reţea*.

2) Cartograme ale reţelelor. Utilizând listele cu persoanele cunoscute (familie, rude, vecini, prieteni, colegi de muncă, cunoştinţe "îndepărtate" sau ocazionale etc.) asistenţii sociali îşi pot elabora "cartograme sociale" utile în munca lor profesională. Ei trebuie să apeleze în mod necesar şi la *listele* asemănătoare oferite de *clienţi*, fără de care rezolvarea *problemei* acestora ar fi

imposibilă, și, totodată, la *listele serviciilor sociale* cu profesioniștii-parteneri în realizarea unor intervenții comune în rețeaua socială luată în atenție.

Astfel, *rețeaua finală* a intervenției proiectate va cuprinde „spațiul social" delimitat de raporturile interindividuale ale persoanelor de pe *cele trei liste*:

I. lista sistemului client (vizând relațiile persoanelor incluse pe această listă);

II. lista sistemului asistent social;

III. lista sistemului de agenții și servicii sociale.

Dacă *sistemul client* oferă o listă care oglindește îndeosebi *rețelele primare* ale acestuia, celelalte două sisteme se referă, mai ales, la elemente ale *rețelelor secundare* implicate în *intervenția* proiectată.

Centrată pe *client* sau pe *problemă,* cartograma „celor trei liste" devine, treptat, *reprezentarea globală* a situației analizate și deci a intervenției *de rețea* planificate. În acest spațiu social are loc, prin același proces, și o *schimbare de mentalitate* sau comportament. Oamenii încep să gândească și apoi să se comporte în perspectiva rețelei sociale și ca *parteneri în rețea.* În orice domeniu de activitate, oamenii devin sensibili la termenul de rețea, mult mai sensibili decât altădată la termenul de *mediu* social. Ne-am obișnuit deja să ne întrebăm din ce *rețele* sociale face parte interlocutorul nostru, decât din ce mediu, structuri sau comunități socio-economice.

Cartograma rețelei sociale oferă posibilitatea de a integra cu ușurință alte persoane (îndeosebi din rețeaua primară) în activitatea de intervenție, persoane care - în calitate de membri ai unor grupuri sau colectivități relativ „independente" - nu au fost antrenate în „intervenția de rețea". Treptat, fiecare membru al comunității umane trebuie să devină *participant* și *responsabil* - în

Intervenția în rețea

I	II
"Drumul critic"	Plan calendaristic
Etape	*Perioade*
1. *Lansarea* problemei	1. Primul contact cu clientul
2. Prima *întrevedere*	2. După 3-5 zile
3. "Rezistența" clientului	3. Primele 2-3 contacte
4. *Tranziție* spre cooperare	4. După 3-4 întrevederi
5. *Stabilirea rețelei*	5. În primele 2 săptămâni
6. *Identificarea resurselor*	6. În primele 3-4 săptămâni
7. *Elaborarea proiectului*	7. O lună
8. *Acțiune practică*	8. Mai multe luni de aplicarea a proiectului

spiritul *teoriei rețelelor* - față de soluționarea problemelor colective și față de nevoile celorlalți semeni.

3. „Drumul critic" al intervenției în rețea. Un instrument util și necesar asistentului social îl constituie "drumul critic" și *planul calendaristic* al *etapelor* proiectului de intervenții și activități *în rețea.*

Întreaga acțiune începe cu cererea formulată de client privind nevoile și „așteptările" lui deci cu „lansarea problemei" ce urmează a fi investigată și rezolvată. Asistentul social ascultă această cerere (de unde abilitatea și „arta de a asculta") și reacționează într-un mod specific, potrivit personalității și contextului în care are loc „prima întâlnire" cu clientul.

Un asistent social experimentat știe că „a asculta" un client presupune captarea semnalelor care vin nu atât de la client ca individ, ci de la client ca partener într-o rețea largă, în primă instanță rețea primară (familia de origine, „familia largă", prietenii, vecinii, colegii de muncă etc.) și, în cele din urmă, rețea secundară (cunoscuții „mai îndepărtați", alți agenți sau actori sociali interesați de problemă etc.).

Nu lipsesc în acest proces interuman manifestările de rezistență sau agresivitate față de „munca în rețea" sau presiunile și exigențele clientului în a obține „tot ceea ce dorește" sau "tot ceea ce crede că are dreptul". Când „membrii rețelei primare decid să accepte propunerile asistentului social și de a continua în colectiv demersul stabilit, se intră, atunci, într-o fază de mobilizare a rețelei prin care se începe a interpreta situațiile și a imagina soluții" de intervenție[18].

În același timp are loc o conștientizare a importanței sau gravității problemelor și o clarificare a „dinamicii interne" și a relațiilor cu „rețelele secundare". În final, în perioada aplicării practice a proiectului (sau în faza acțiunii), membrii rețelei își pot lua problema în propriile mâini și pot experimenta propriile mijloace de realizare și satisfacere a aspirațiilor. Clienții - din prima etapă a intevenției - devin beneficiari și subiecți în măsura în care își recuceresc independența și capacitatea „de a-și purta singuri de grijă". Fără a-și abandona complet clientul (sau clienții), asistentul social poate - în condițiile reușitei acțiunii - să se retragă spre alte obiective mai actuale sau mai grave.

Pentru a evita unele insatisfacții sau eșecul întregii intervenții trebuie să fim conștienți că asemenea proiecte pot debuta printr-o stare de euforie, de succes facil, în care toți participanții „trăiesc foarte pozitiv" ceea ce se întâmplă și ceea ce fac ei înșiși. Urmează însă imediat „trezirea la realitate" prin fenomene de rezistență sau de agresivitate - așa cum am arătat deja - fenomene care nu vor împiedica însă atingerea obiectivelor și eficiența proiectului bine elaborat și, la fel, bine pus în practică.

NOTE

1 Robert Paul, *Dictionnaire, Ed. Société du Nouveau Lettré,* Paris, 1977, vezi şi *Petit Larousse Illustré*, 1978.

2 Lesimple, Françoise – *L'Analyse de situation*, în vol. *Méthodologie de l'intervention en travail social,* Ed. Centurion, Paris, 1981, ed. a VI-a, 1987, p.101.

3 Cristina De Robertis, *Méthodologie de l'intervention en travail social*, Centurion, ed. a VI-a, Paris, 1987, p. 102.

4 Idem

5 Gilles Ferréol (editor), *Intégration et Exclusion*......... ..., Presses Universitaires de Lille, 1992.

* *Verificarea "declaraţiilor familiale" şi a anchetelor sociale în municipiul Iaşi a probat că mai mult de 50 % dintre clienţii ajutorului financiar şi ai cantinei sociale dispuneau de resurse suficiente pentru a-şi asigura condiţiile de trai, cel puţin la nivelul minim al altei familii.*

6 *Există, din păcate, şi asistenţi sociali inventaţi (de cei care s-au angajat!), fără studii de specialitate în domeniu şi, ceea ce este la fel de grav, fără motivaţie şi ataşament pentru această proifesie dificilă. Trebuie să precizăm, totodată, că interdisciplinaritatea presupune co-participarea mai multor specialişti sau profesionişti diferiţi – din domeniile învecinate obiectivului urmărit -, care formează o echipă condusă nu de orice membru, ci de profesionistul specializat strict în domeniul vizat. Termenii, utilizaţi adesea, de pluri sau multi-disciplinaritate au alte sensuri şi, de aceea, trebuie utilizaţi cu prudenţă.* (Vezi, Miftode,Vasile - *Metodologie sociologică,* Editura Porto-Franco, Galaţi, 1995.)

7 Rogers, Carl – *La relation d'aide en psychotérapie,* Ed· ESF, Paris, 1971

* Nu este vorba de un **interviu**, ci de o **tehnică specifică** raporturilor dintre părţile implicate în **acţiunea socială**. Vezi şi V. Miftode, *op. cit.* Cap. *Interviul sociologic*

8 vezi şi Du Ranquet Mathilde, *Le modéle d'intervention en temps de crise,* in *Revue française de service social,* nr. 111, Paris, 1976

9 Hamilton, Gordon - *Théorie et pratique du case work,* Ed. CFSSAS, Paris, 1965

10 Lemay Michel, *La psychologie de l'aide on la relation abdant-aidé,* in *Dialoque,* nr.25, Paris, 1970; vezi şi 2, p.126.

11 Tönnies, F., ***Gemeinschaft und Geselschaft.***

12 Teneau, F., ***Le réseau ne répond plus, de la pauvreté ŕ l'abandon***, în Forum, nr. 49, octombrie 1989.

13 ***...op. cit.***, p. 165.

14 Revistele "Travail Social" nr. 4/1987, 10/1990, ***Les réseaux*** - revue de l'ASAS, Berna, "Forum" nr. 50/dec. 1989.

15 Degenne, A., ***Sur les réseaux de sociabilité***, în Revue Française de Sociologie, XXIV, 1983, p. 116; Tönnies, F., ***Communauté et société***, Retz, Paris, 1977; Goffman, E., ***Les rites d'interaction***, Les Editions de Minuit, Paris, 1974.

16 Sanicola Lia, ***op. cit.***, p. 252.

17 ***Ibidem***, p. 253.

18 ***Ibidem***

GLOSAR

1. **Abuz** : „comportament indecent urmărind să cauzeze vătămări fizice, psihice sau materiale unui individ sau grup". Există mai multe forme de abuz: moral, psihic, fizic - asupra altor persoane - sau abuz de alcool, tutun, narcotice când este vorba de propria persoană. În literatura de limbă engleză întâlnim: child abuse, child sexual abuse, drug abuse, elder abuse, spouse abuse, substance abuse etc.

a) „Child abuse": abuz asupra copilului - bătaie, presiuni psihice sau morale, exploatare (prin utilizarea copilului la munci penibile sau prea grele pentru vârsta lui), abuz de "inocenţa copilului" (trimiterea propriului copil la furat, cerşit - deci "child business" sau chiar *Child Sexual Abuse*) etc.

b) „Spousal abuse" (abuz conjugal): Provocarea unor vătămări fizice sau emoţionale asupra unuia dintre soţi de către „celălalt", cel mai adesea de către bărbat asupra soţiei.

c) „Elder Abuse"* (abuz asupra bătrânilor): purtare urâtă cu persoanele în vârstă, „relativ dependente" prin constrângeri fizice, bătaie, neîngrijire, exploatare (prin utilizarea muncii lor, prin „confiscarea" bunurilor ce le aparţin), prin „presiuni psihice" etc. făptuite adesea de „copiii adulţi" ai bătrânilor respectivi, de alte rude sau de „reprezentanţii legali" ai intereselor lor[1].

d) „Drug Abuse" :abuz de substanţe care provoacă o stare de dependenţă - mai mare sau mai mică dar cu efecte grave pe termen lung - de degradare fizică şi psihică a personalităţii:

- abuz de alcool (*Alcohol Abuse*);
- abuz de tutun, ţigări (chiar consumul ne-abuziv este periculos !);
- abuz de narcotice etc. .

Asistenţa socială vizează, în activităţile organizate, recuperarea sau „vindecarea socială" a alcoolicilor, tabagiştilor, narcomanilor şi toxicomanilor sau - ipotetic vorbind - a dependenţilor din zona „patologiei informaţionale" (*Mass-media Abuse*).

În loc de *Drug Abuse* se utilizează expresia cu o sferă mai largă de *Substance Abuse* ale carei consecinţe sunt exprimate prin *Substance dependence* (l): tulburări de comportament „scăpate de sub control" generate de consumul periculos de alcool, de tutun, (vezi „intoxicaţiile tabagice"), de alte droguri, care se exteriorizează şi prin „reacţii" ale organismului atât la „creşterea dozei" cât şi la reducerea sau eliminarea acesteia (simptome de toleranţă, simptome de intoleranţă, de „cerere a dozei" sau de respingere a reducerii şi mai ales a eliminării acesteia etc.).

e) Substance abuser: persoana care este dependenă de una dintre substanţele amintite (alcool, tutun, diferitele „droguri tari" etc.) datorită consumului abuziv, necontrolat al acestora, generându-şi probleme materiale, fizice, sociale, juridice, familiale, relaţionale etc., care o plasează - pe termen mai lung sau mai scurt - fie într-o zonă „limitat patologică" („căderi" episodice, beţii

întâmplătoare etc.), fie într-o „dependență profundă" de substanța consumată și permanent dorită. O asemenea persoană este incapabilă de a-și rezolva singură problema pe care o are, dorința continuării abuzului este atât de puternică încât îi decide comportamentul și acțiunile.

2. Agorafobie (și agorafob) : termenii introduși în 1873 în psihiatrie și care semnifică frica sau repulsia angoasantă față de „spațiile libere" sau de „locurile publice" (stradă, piață publică, piață comercială etc.[2]), respectiv persoana care manifestă asemenea tulburări de conduită. Sau „teama irațională și persistentă de a se afla în spații nefamiliare sau de a fi lăsat singur acasă", persoana respectivă facând eforturi deosebite pentru a evita camerele „înțesate" de lucruri sau cele aglomerate, transportul public, tunelurile sau alte „medii" asemănătoare din care se scapă cu greu și unde ajutorul „celorlalți" este improbabil. Agorafobia este cea mai răspândită și printre cele mai periculoase „dezordini mentale".
Există mai multe forme de „fobii" între care: *agorafobia* (menționată deja), *acrofobia* (frica de înălțime), *claustrofobia* (frica de „spații închise"), *nictofobie* (frica de întuneric), *xenofobia* (frica de străin sau necunoscut), *zoofobia* (teama de animale), *socio-fobia* (teama de scrutinul sau controlul public).

3. Agresivitate : comportament destructiv și violent orientat spre persoane , obiecte sau spre sine.

4. Anchetă: formă de observare (cercetare ordonată), care constituie un mijloc important de cunoaștere a unor fapte, fenomene sociale

5. Anomie (în limba greacă: *anomia*): „violarea legii" (2) sau - într-un sens mai general - „starea unei societăți caracterizată prin o dezintegrare a normelor și valorilor care reglementează conduita oamenilor și asigură ordinea socială". Prin derivație, avem fenomene anomice, comportamente anomice etc. Nu se poate identifica cu fenomenul de anomalie (mult mai „slab" și neutru prin semnificație, prin sensul atribuit faptului vizat sau prin „sistemul de referință"): inegalitate, iregularitate, „ceea ce depărtează de la normă, de la obișnuință, de la bunul simț, de ceea ce este general admis". Mai înseamnă straniu, bizar, curios, particular sau neobișnuit, monstruozitate, deviație etc. Dicționarul NASW din SUA arată că prin anomie se înțelege „eliminarea sau reducerea normelor, valorilor și obiceiurilor sociale și individuale, a codurilor de conduită". Răspândirea fenomenelor anomice dereglează viața socială și comunitară și provoacă o stare de „stres catastrofală". În asemenea situații indivizii devin apatici, alienați și își pierd sistemul de valori și obiective urmărite până atunci.

6. Asistență și spijin

- Asistență, sprijin, ajutor, ocrotire
- Asistență socială - sprijinire materială din partea statului sau a unor organizații a persoanelor care, definitiv sau temporal, nu sunt apte de muncă și nu beneficiază de drepturile conferite în cadrul asigurărilor sociale;
- Asistență socială - sistem de ajutorare materială a persoanelor care nu

sunt apte de muncă şi nu dispun de mijloace necesare traiului.

- Asistenţă socială - ansamblu de instituţii, măsuri, activităţi profesionalizate de protejare a unor persoane, grupuri, comunităţi cu probleme sociale, care se află temporar în dificultate: aceste persoane sau grupuri, nu au, pentru o perioade de timp, posibilitatea de a duce o viaţă activă din punct de vedere economico- material, moral sau social, datorită unor motive economice, materiale, sociale, culturale, biologice sau psihologice.
- Asistenţă familială- strategii, metode şi tehnici de evaluare/ diagnoză, prevenire şi terapie a disfuncţiilor familiale; scopul este cunoaşterea şi îmbunătăţirea relaţiilor între membrii familiei.

7. Auto-reglare sau **„ajustare socială"** (*Adjustament*): activităţi sau conduite individuale care satisfac o nevoie sau depăşesc un obstacol în realizarea armoniei cu mediul înconjurător. Succesul acestor activităţi duc la adaptarea individului în mediul social iar insuccesul lor generează neintegrare, „eşec adaptativ". Individul care nu are capacitatea de auto-reglare în raport cu normele şi exigenţele sociale prezintă tulburări de comportament, „dezordini mentale", stări depresive, stress etc.

8. Circularitate: interacţiune reciprocă ale cărei început sau sfârşit nu pot fi identificate precis. Într-o interacţiune circulară nu se pot identifica nici cauzele şi nici efectele.

9. Confidenţialitate: -unul dintre principiile etice fundamentale ale asistenţei sociale potrivit căruia orice informaţie legată de problema clientului nu poate fi facută publică sau, „deconspirată" - indiferent de motivaţie - fără acordul acestuia. Este vorba îndeosebi de indentitatea clientului, conţinutul interviurilor cu lucrătorul social, opiniile personale, documentele „dosarului" etc.
Există jurisdicţii care, în circumstanţe cu totul speciale, obligă asistenţii sociali să dea unor autorităţi desemnate de lege anumite informaţii privind clienţii lor (privind cazurile de crimă, violenţă, ameninţare, abuz asupra copiilor etc.).

10. Consultaţia: se defineşte ca fiind interacţiunea dintre două sau mai multe persoane în care un consultant de o competenţă specială într-un anumit domeniu obişnuieşte să ajute un consultat pe o anumită problemă.
În asistenţa socială acest termen defineşte procesul de rezolvare a unei probleme cu ajutorul componentelor de asistenţă socială.

11. Cuplu parental: cei doi părinţi ai unui copil care se ocupă de creşterea şi educarea acestuia şi care se poate menţine şi după desfacerea căsătoriei.

12. Dependenţa: „starea de încredere" în alte persoane sau lucruri ca suport pentru propria existenţă, tendinţa de a te spijini pe alţii în procurarea mijloacelor de trăi, în luarea deciziilor, în asigurarea protecţiei, securităţii personale, a adăpostului. Unele din aceste stări sunt normale, dar, mai ales la adulţi, când acestea încep să devină excesive constituie simptome ale unor fenomene de nevroză, „stări regresive" sau „insecuritâţi emoţionale".

Formele de dependenţă sunt foarte variate: dependenţa de alcool, de tutun, de drog, de mass-media etc.

13. Dezvoltarea comunităţii: se referă la funcţiile, procesele şi, în special, strategiile şi setul de activităţi necesare descrierii obiectivelor şi proceselor sociale din cadrul unei societăţi, grup sau organizaţii.
Din perspectiva Asistenţei Sociale, dezvoltarea comunităţii poate fi privită ca un proces de intervenţie deliberată într-o structură socială sau într-o structură de relaţii dintre oameni şi organizaţia de areal sau care poate facilita rezolvarea unor pobleme sociale sau legate de funcţionarea socio-politică.

14. Discriminare: comportamentul sau opinia potrivit căreia oamenii s-ar distinge esenţial în funcţie de caracteristici rasiale, religioase, etnice, ecologice etc. şi, ca urmare, drepturile sau evaluările ar trebui influenţate de asemenea caracteristici. În general, prin discriminare se înţelege „distingerea între obiecte, idei, situaţii ori stimuli" care ar genera consecinţe iraţionale sau ilegitime din punct de vedere al valorilor general umane.

15. Evaluare socială (*assessment*): "procesul determinării naturii, cauzelor, evoluţiei şi perspectivelor unei probleme şi persoanele sau situaţiile afectate de acesta. Datoria unui asistent social este de a ajunge în primul rând să înţeleagă problema pe care urmează să o rezolve, să identifice cauzele acesteia şi să elaboreze soluţii de schimbare sau de rezolvare a poblemei respective.

16. Entitate: întregul sistem este mai mare decât suma componentelor şi nu poate fi descris prin însumarea caracteristicilor membrilor individuali. O schimbare într-o componentă a sistemului atrage după sine schimbarea întregului sistem.

17. Familia carenţată („*broken home, single-parent family*" etc.)*: o familie în care predomină disfuncţiile sociale, biologice, afective, relaţionale etc. „familia din care lipseşte un părinte" datorită divorţului, abandonului sau decesului, familia lipsită de locuiţă, de afectivitate, de o viaţă conjugală normală etc.

18. Funcţii simptomatice: felul în care o problemă prezentată satisface nevoile întregului sistem. Comportamentul „simptomatic" trebuie să fie consolidat pentru a se menţine şi această consolidare provine de la nevoile sistemului care sunt satisfăcute. În acest sens comportamentul serveşte un scop nou sau o funcţie.

19. Graniţe: linii sau demarcaţii dintre un sistem şi altul. Graniţele pot fi neclare, permiţând sistemelor să fie amestecate sau prea rigide - aceasta ducând la demobilizare. Graniţele clare permit un flux de informaţii între sisteme.

20. Homeostazia: tendinţa de a nu schimba situaţia, de a rămâne stabil. Toţi membrii sistemului contribuie la acest echilibru prin consolidarea reciprocă a comportamentului; o deviaţie prea mare de la norme va fi contracarată.

21. Ierarhie: cine determină puterea şi cum funcţionează aceasta în cadrul sistemului. Sistemele complexe au tendinţa să exercite control asupra celor mai mici şi mai puţin complexe, cum ar fi comunităţile asupra familiei şi familia asupra indivizilor. În cadrul familiilor de obicei părinţii se situează în vârful ierarhiei în scopul de a ocroti, a hrăni şi a educa.

22. Integrare – proces biologic, neurologic şi psihic de cuprindere, asimilare, implicare a unui element (impuls, semnal, operaţie, informaţie) de către alt element unificator şi supraordonat. *Cuprindere şi includere într-un tot a ceva ce devine astfel parte componentă a întregului şi dobândeşte proprietăţi specifice rezultate din interacţiunea şi interdependenţa cu celelalte părţi componente.* Integrarea este caracteristică pentru activitatea sistemului nervos (J.H.Jackson, Ch. Sherington, Pavlov) şi este totodată un principiu al activităţii psihice considerate ca sistem hipercomplex de organizare ierarhică.

23. Integrare socială – proces de incorporare, asimilare a individului în unităţi şi sisteme sociale (familie, grup, colectiv, societate) prin modelare conform datelor şi cerinţelor sociale (enculturaţie, socializare), prin adaptare la condiţiile vieţii sociale. Integrarea socială presupune acomodări şi construcţii progresive în planul personalităţii. Este deci o interdependenţă între integrarea socială şi cea a personalităţii. La un moment dat integrabilitatea personalităţii în unităţile sociale nu este însă în raport direct cu proprietatea acesteia de a fi integrată în sens de organizare şi coerenţă lăuntrică (E. Hilgard).

24. Intervenţia în situaţii de criză: este forma validă de prim-ajutor a clienţilor în situaţii de stress (adică acute situaţii de criză, schimbări comportamentale şi de tranziţie sau dezastre naturale).
Ca formă de practică în Asistenţa Socială este folosită în lucru cu indivizii, familiile şi grupurile de nivel primar sau secundar.

25. Morfogeneză: tendinţa de a schimba şi de a deveni mai complex. Unui sistem i se cere flexibilitate pentru a se adapta la schimbările interne şi externe cum ar fi etapele normale de dezvoltare şi situaţiile de criză.

26. Normalitate sociologică - un comportament este considerat sociologic normal într-o populaţie atunci când: (1) din punct de vedere al unui observator exterior (cercetător), el apare frecvent (statistic) în populaţia dată (accepţiunea durkheimiană); (2) din punct de vedere al unui actor obişnuit, este familiar şi "vine de la sine" în practicile cotidiene ale acestuia (accepţiunea fenomenologică/ etnometodologică).

27. Normă socială – regulă care prescrie comportamentele acceptate de o colectivitate sau de către instituţii. Norma reglementează, uniformizează, înlătură conflictele existente în comun a grupurilor umane. Norma poate avea caracter de obligativitate (norma juridică) sau de constrângere socială (norma morală).

28. Populație vulnerabilă (*„at-risk-population“*): indivizii sau grupurile marginalizate, aflate în .condiții specifice (sociale, ecologice, psihice, medicale etc.) care le conferă o stare de dependență aflate deci în imposibilitate de a se apăra singure în fața factorilor externi și chiar în raport cu „reacțiile“ propriei personalități (alcoolici, tabagiști, morfinomani, bolnavi psihic etc.).

29. Protecția copilului (clientului) - reprezintă un ansamblu de măsuri de natură legislativă, financiară, materială, medicală, educațională, culturală și sistemul organizațional menit să-l aplice, prin care să promoveze și susțină dezvoltarea armonioasă și bunăstarea copilului (clientului).

30. Reguli: linii conducătoare care organizează interacțiunile și ajută la menținerea stabilității prin recomandarea și limitarea comportamentului membrilor. Regulile pot fi implicite sau explicite.

31. Roluri: o serie de responsabilități distribuite între membrii sistemului care îi permit acestuia să funcționeze efectiv. Rolurile pot fi determinate de regulile implicite (incluse, însumate în altele) sau explicite (exprimate clar, limpede, deslușit, lămurit).

32. Sărăcia și o anumită teorie sau „cultură a sărăciei“: situația de a nu poseda nici bani, nici condiții normale de existență. Există mai multe niveluri de evaluare a sărăciei, care diferă de la o țară la alta, în funcție mai ales de nivelul de dezvoltare economică dar și de „tradițiile naționale“. Evident, pragul sărăciei este semnificativ altul în SUA, de pildă, față de cel din România. În mai toate țările din lume există persoane aflate „sub nivelul minimului mijloacelor de subzistență“. Potrivit unei teorii („culture of poverty“) săracii au ajuns în această situație deoarece „valorile, normele și motivațiile lor îi împiedică să utilizeze cele mai favorabile și răspândite ocazii pentru a-și câștiga independența economică“.

33. Secvențe de comportament: comportamente reciproce care au tendința de repetare într-un mod circular. În general, o secvență va include comportamentele tuturor membrilor sistemului care apar înaintea sau în urma unui fapt specific când modelul începe să se repete.

34. Serviciile de îngrijire a copilului: se referă la aranjamentele pe care părinții le fac atunci când merg la servici ori sunt ocupați din alt motiv, înlocuind grija proprie pe care.o pot acorda propriilor copii (în engeză *„day care“* sau *„child care“*).
La modul cel mai practic, termenul se referă la grija din afara casei - serviciile publice sau private sau cele din interiorul casei dar săvârșite de vecini, cunoștințe etc.
Recent, termenul de îngrijire a copilului (*„day care“*) a intrat în uzaj ca descriind totalitatea aranjamentelor pe care familiile le fac, incluzând grija față de copil purtată de către cei adulți sau grija pe care unii copii o au față de ceilalți.

35. Subsisteme: grupuri mai mici în cadrul unui sistem mai mare separate între ele prin granițe. În familie distingem patru subsisteme principale: marital, paternal, frățesc, al bunicilor.

36. Susținerea copilului: este transferul de venit către un copil căruia îi lipsește un părinte de acasă, de regulă tatăl. Divorțul, separarea, nașterile din afara căsătoriei (nelegitime) sunt surse pentru susținerea copilului (în engleză „*child support*").
În mod convențional, susținerea copilului este plătită de părintele care nu-l are în custodie.
Asistenții sociali trebuie să aibă un interes vital în susținerea copilului, deoarece defavorizații și săracii reprezintă o parte importantă a clienților.

37. Triangulație: tendința unei dualități de a atrage a treia parte sau al treilea element pentru a îndepărta tensiunea sau a reduce anxietatea. A treia parte poate fi folosită pentru a echilibra raporturile de forțe într-un conflict.

38. Viciul-patima („*addiction*"): dependența fiziologică sau „clinică" față de anumite produse consumate cu o anumită frecvență, stare care se exprimă îndeosebi prin „cererea continuă" de substanță, prin creșterea „tensiunii psihice" în lipsa acesteia, prin simptome fizice, psihice și depresive, adesea violente, în situațiile de criză (când produsul ce pare indispensabil continuă să lipsească sau este de neprocurat). Substanțele „vicioase" includ alcoolul, tutunul, narcoticele și numeroasele „droguri sedative".

NOTE

* Utilizăm - cel puțin în aceasta ediție - termeni în limba de origine (engleză, franceză etc.) pentru a conserva mai bine semnificațiile și întreaga „încărcătură conotativă" pe care limba română trebuie să o interiorizeze cât mai curând.

1 Robert Baker, *The Social Work Dictionary*, NASW, Silver Spring Maryland, 1988, p.1.

2 Lexis, Dictionnaire de la Langue fraçaise, Larousse, Paris, 1975, p. 41.

* Nu este vorba în cazul acestor termeni de o traducere fidelă, ci de interpretarea și adaptarea noțiunilor la „sistemul semnificațiilor" și la sensurile practicate în societatea românească.

35. Subsistenţa: grupul (nu este în cadrul unui stat) mai multe generaţii de un anumit grup. În familie distingem patru subsisteme principale: marital, parental, fraternal, al bunicilor.

36. Susţinerea copilului: este transferul de venit către un copil când fiii apţin unui părinte, de acesta, de regulă tată. Divorţul, separarea, naşterile din afara căsătoriei (nelegitime) sunt cauze pentru susţinerea copilului (în engleză „child support").

În mod convenţional, susţinerea copilului este plătită de părintele care nu are în custodie.

Asistenţii sociali trebuie să aibă un interes vital în susţinerea copilului, deoarece defavorizaţii sociali reprezintă o parte importantă a clienţilor.

37. Triangulaţie: tendinţa unei cupluri de a atrage a treia parte spre al treilea element pentru a îndepărta tensiunea sau a reduce anxietatea. A treia parte poate fi folosită pentru a echilibra raporturile de forţe într-un conflict.

38. Viciul patima („addiction"): dependenţa fiziologică sau psihică faţă de anumite produse consumate cu o anumită frecvenţă, stare care se a prime îndeosebi prin „cererea continuă" de substanţă, prin creşterea „pragului patimei" în lipsa acesteia, prin simptome fizice, psihice şi depresive adesea violente, în situaţii de criză (când produsul considerat indispensabil organismului să lipsească sau este greu de procurat). Substanţele „vicioase", precum alcoolul, tutunul, narcoticele şi unele medicamente (droguri sedative).

NOTE

* Utilizăm - cel puţin în această ediţie - termenii în limba de origine (engleză, franceză etc.) pentru a conserva mai bine semnificaţiile şi întreaga „încărcătură conotativă" pe care limba română trebuie să o interiorizeze cât mai curând.

1 Robert Barker, The Social Work Dictionary, NASW, Silver Spring Maryland, 1988, p.1.

2 Lexis, Dictionnaire de la Langue française, Larousse, Paris, 1975, p. 41.

iii Nu este vorba în cazul acestor termeni de o traducere fidelă, ci de interpretarea şi adaptarea noţiunilor la „sistemul semnificaţiilor" şi la uzanţele practicate în societatea românească.

CUPRINS

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul
Uniunii Scriitorilor din România nr.: 45101032 -
Banca Comercială Română, filiala sector 1 - Bucureşti

Tehnoredactor: EMERALD CHISMORIE
Bun de tipar: 20.05.1999. Apărut:1999.

Tiparul executat la
S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel: 210.51.90; 210.58.33 Fax: 315.06.13

De acelaşi autor:

Introducere în Sociologia educaţiei, Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi, 1976
Migraţiile şi dezvoltarea urbană, Editura Junimea, Iaşi, 1978
Metodologia Sociologică. Tehnici principale, Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi, 1979
Metodologia Sociologică. Tehnici secundare, Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi, 1980
Introducere în Metodologia investigaţiei sociologice, Editura Junimea, col. Humanitas-26, Iaşi, 1982
Elemente de Sociologie rurală, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Biblioteca de Sociologie, Bucureşti, 1984
Teorie şi Metodă în asistenţa Socială, Editura Axis, Iaşi, 1994
Metodologie Sociologică, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1995.

ISBN 973-22-0737-x